Türkiye'nin Dönemeci

HALUK YURTSEVER

ETKİ

TÜRKİYENİN DÖNEMECİ

Haluk Yurtsever

Birinci Baskı : ETKİ
Mart 1993

Kapak Tasarım : Ömer Ülkenciler
Dizgi : ETKİ Basın Ajansı
Baskı : Aydınlar Ofset

ETKİ BASIN AJANSI : Gençtürk Cad. Çukurçeşme Sokak
No: 18/2 Laleli / İst. Tel: 522 56 29

Haluk Yurtsever

TÜRKİYENİN DÖNEMECİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Birinci Bölüm: EMPERYALİZM :TEORİDEN GÜNCELLİĞE 11
1. Teorik Miras 13
2. Yeni Emperyalizm mi? 43

İkinci Bölüm: EMPERYALİSTLEŞME VE ÇELİŞKİLERİ 117
1. Emperyalistleşme Serüveninde Türkiye 119
2. Egemen İdeoloji: Evrim ve Bunalım 150
3. Kürt Sorunu 167

Üçüncü Bölüm: SINIF HAREKETİ VE SOSYALİZM PERSPEKTİFLERİ 193
1. İşçi Sınıfı: Durum Saptaması 195
2. Sınıf Siyaseti 212
3. Ekonomik Mücadele ve Sendikalar Sorunu 230
4. Sosyalizm Tezleri 251

Notlar 263

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye'nin son yıllarda büyük bir hız ve yoğunluk kazanan çelişkili süreçlerini çözümleme, bu temelde sosyalizm olanak ve perspektiflerini bilince çıkarma çabasıdır.

Dünya süreçleri bugün her zamankinden daha evrensel ve enternasyonal. Tek bir egemen dünya sistemi, tek bir dünya pazarı var. Dünya emperyalist-kapitalist sisteminin yapısını, eğilimlerini, bugünkü işleyişlerini ve çelişkilerini çözümlemeden, sistem içindeki bir ülkeyi incelemek mümkün değil.

Türkiye bu dünya bütününün bir parçasıdır. Türkiye'nin dünyadaki yeri, rolü, yönelişleri ancak dünya bütünüyle bağlantısı içinde anlaşılabilir.

Emperyalizm teorisi, dünyayı anlamanın teorik anahtarı olmaya devam ediyor. Emperyalizmin bittiği, kapitalizmin yayılmacı, militarist ve saldırgan olmaktan çıkarak demokratikleştiği biçimindeki tezlerin safsata olmaktan öteye hiçbir değeri bulunmadığını yalnız teori değil, yaşamın kendisi gösteriyor. Teoriden güncelliğe bir bakış ise, sistemin yapısındaki değişiklikleri, yeni yönelişleri kavramayı kolaylaştırıyor.

* * *

Marx ve Lenin gibi ustaların bıraktıklarına biraz uzaktan,

topluca ve yöntemsel yönlerini ön plana çıkararak bakmak gerekiyor. Yazdıkları her sözcüğü peygamber kelamı gibi almak son derece yanlıştır. Pratik öngörülerinde üçü de defalarca yanılmışlardır. Teorilerinde kör noktalar, bugünün sorunlarına yanıt vermeyen boşluklar olması son derece normal, hatta kaçınılmazdır. Ayrıca, insan düşüncesinin gelişmesinde daha ilerisi olmayan hiçbir doruk yoktur. Bütün bunlar doğrudur. Ama bugünkü dünyayı ve emperyalizmi anlamakta Marksist teorinin anahtar rolünü koruduğu da gerçektir.

Kitapta, emperyalizm teorisinin temel çizgilerini ve bugün de güncellik taşıyan önermelerini orjinal kaynaklardan özetleyip aktarırken, bir yandan da dünya emperyalist-kapitalist ekonomi ve siyasetindeki yeni yönelişleri, eldeki amprik bilgi ve verileri kullanarak çözümlemeye çalıştım. Burada bir noktaya dikkat çekmem gerekiyor: Emperyalizmin yeni yönelişlerini kesinleşmiş, tamamlanmış, belli zamanlarda belli sonuçları kendiliğinden doğuracak zorunluluklar olarak değil, insan iradesinin katkısıyla kararlılık kazanacak, sonuçlarını ancak zıt yönlerde işleyen bir çok faktörün çarpışmasıyla doğuracak eğilimler olarak anlıyorum. Böyle anladığım için kehanetlerde bulunmadım. Yapmaya çalıştığım, ayrıntının içinden devam etmekte olan süreçlerin ana doğrultusunu ortaya çıkarmak oldu.

* * *

Türkiye tekelci kapitalizminin emperyalistleşme yönelişi de bir süreçtir. Son derece net, açık ve üzerinde "konsensus" sağlanmış bir tercihtir. Türkiye düzeninin kapitalizm içindeki tek ve son çözüm arayışıdır. Çözüm arayanların, neyi bulacakları ise belli değil. Emperyalistleşme yönelişi sonu hiç istenmeyen yerlere de çıkabilecek bir "serüven"dir.

Ancak ne olursa olsun içinden geçmekte olduğumuz dönemde bu yöneliş sınıflar savaşımını doğrudan etkiliyor. Sorunun ve tartışmanın asıl önemi de buradan geliyor. Bunu kavramayan, Türkiye'nin 1980'den bu yana yaşadığı transformasyonu, bunun ekonomi ve siyasetten, üniversite, basın ve sendi-

kalara vb. kadar yol açtığı başkalaşımları göremeyen bir devrimcilik dönemin gereksinmelerine yanıt veremez.

Bu çalışmada bunları göstermeye, işçi sınıfı ve Kürt kurtuluş hareketi başta olmak üzere devrim ve sosyalizm güçlerinin konumlarını, olanak ve sorunlarını bu çerçevede tartışmaya çalıştım.

* * *

Bu çalışmada çok yardım ve destek gördüm. Kitap, kaynak, istatistik vb.lerini sağlamakta katkısı olanların tümünü anmak uzun bir liste yazmak olur. Hepsine teşekkür ediyorum.

Yazım sürecinde birçok kişiyle yazılı sözlü tartışma olanağım oldu. Bazı bölümleri ikinci, üçüncü kez yazarken eleştiri ve önerilerden çok yararlandım. Bazı öneri ve eleştirilerden ise ya bu görüşlere katılmadığım, ya bu öneriler "şu da olsa iyi olurdu"nun ötesinde bir perspektif sunmadıkları, ya da çalışmanın kurgusunda değişiklik ve yeniden yazım isteyen türden, bir anlamda "gecikmiş" öneriler oldukları için yararlanamadım.

Bu bir ölçüde kollektivize edilmiş yazma süreci, tartışmanın düşünceleri kristalize edici gücüyle ilgili inancımı pekiştirdi. Ama aynı süreç, kollektif düşünme ve tartışabilmenin salt temenni değil, hazırlık, katkı ve katılım sorunu olduğunu da gösterdi.

* * *

Çoşkun Adalı'nın katkısını, yazılı tartışmalarımızı bölüm ekinde bulacaksınız. Okunduğu zaman da görüleceği gibi bu tartışma esas olarak iki noktada yoğunlaşıyor ve tartışmanın mantığı yeni düşünce ve formülasyonlar üretimine hizmet ediyor. Kendi hesabıma, determinizmle voluntarizm arasındaki ilişkiyi bu tartışma içinde daha net formüle edebildiğimi düşünüyorum:

"Devrimler gecikir ya da gerçekleşmezse ne olur? Kapitalizm gelişe gelişe, entegre ola ola, kendi yolundan, evrimci yol-

dan komünizme varamaz mı? Ben bu soruyu olumsuz yanıtlıyorum. Bu görüş, devrimciler devrim yapmasa da komünizmin kaçınılmaz olduğunu ileri süren, rahatlatıcı ve aşırı determinist bir görüştür. Dünyanın kaçınılmaz bir kesinlikle komünizme gideceğini söylemek mümkün değil. Tarihin önündeki olasılıklar her zaman birden fazladır. 'Ya barbarlık ya sosyalizm!' bunu son derece güzel anlatan bir belgidir. Komünizmin kaçınılmazlığı düşüncesi, komünizm için savaşan insan iradesinden ayrı ele alınamaz. 500 yıl sonra da olsa komünist topluma ileri komünist insanın savaşımıyla geçilecektir."

* * *

Bu kitabın yazımını 1992 yaz sonunda bitirdim. Yazılmasıyla yayınlanması arasındaki altı ayı aşkın zamanın nedenleri var: Kasım başlarında Türkiye'ye döndüm. Bir yandan taşınma, tanışma ve yerleşme uğraşları, bir yandan yeni belge ve verileri gözden geçirme kaygıları yazımı tamamlanmış çalışmanın son redaksiyonunu geciktirdi. Ama bundan memnunum. "Dinlenmiş" metin üzerinde çalışmak çok daha verimli oldu.

* * *

Türkiye tarihinin önemli bir dönemecinden geçiyor. Bu dönemeçten, sosyalizmle çıkma "şans" ımız var. Buna inanıyorum. Bu kitabı bu inançla yazdım.

Haluk Yurtsever
25. Şubat. 1993
İstanbul

Birinci Bölüm
Emperyalizm: Teoriden Güncelliğe

1. TEORİK MİRAS

Bu bölümün asıl konusu Türkiye'nin 1980 12 Eylül'ü ile içine girdiği, burada "dönemeç" dediğim sürecin çözümlenmesidir. Bu ise, emperyalizm teorisi ve dünyanın içine girdiği yeni dönemin özellikleri ile ilgili bir değerlendirme yapmayı zorunlu kılıyor. Bunu, teorik kaynaklara doğrudan başvurarak, temel görüşleri okuyucuya da aktararak yapmaya çalıştım.

Bu bölüm bilgi ve veri veren, çözümlemelerini bunlar üzerine oturtan bir yöntemle yazıldı. İzlediğim yöntem, bugünden bir bakışla geriye doğru okuma ve düşünme çabasının emperyalizm konusunu daha iyi kavrama, yeni sorular formüle etme ve yeni kavramlaştırmalar denemeye yardımcı olduğunu gösterdi. Aktarılan bilgilerin, geliştirilmeye çalışılan tezlerin tartışma ortamımızı zenginleştireceğine, eleştiri ve katkılarla olgunlaşacağına inanıyorum.

Emperyalizm Teorisinin Marx'taki Temelleri

Marx bir emperyalizm teorisi bırakmadı ve bu terimi de hiç

kullanmadı. Planlayıp ömrü yetmediği için yazamadığı konulardan biri "Kapitalizm ve Dünya Pazarı"ydı. Ama Marx'da emperyalizm teorisinin en önemli temel fikirlerini bulmak mümkün.

Bir kez, Marx'a göre içsel olarak yayılmacı olan kapitalizm, kapitalist olmayan dünyayı "kendi imajına" dönüştürecek, kapitalist üretim ilişkileri her yerde yeniden üretilecektir. Kapitalist yayılmayı ve etkilerini özel olarak incelememesine rağmen Marx Kapital'in birinci cildinde "dış sektör"ün ilkel birikimde oynadığı önemli role işaret ediyordu. İlkel birikim döneminde dış pazarın büyümesi hem kapitalist olmayan yerli üretimin yıkımını hem de kapitalist üretim biçimine geçiş için gerekli olan para sermayenin birikmesini hızlandırıyordu. Kapitalizmin başlangıç aşamalarında kapitalizme temel oluşturan dış pazar olgusu, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bu gelişen kapitalizmin bir sonucu, ürünü olmaya başladı. Başka türlü söylenirse, kapitalizmin ilk iç gelişmesi için koşullardan biri olan şey, kapitalizmin olgunluk döneminde sermayenin sınırları ötesine taşmasının dinamiği oldu.

Marx'da dünya pazarı kar oranlarının düşmesi eğilimine kapitalizmin tepkisidir. Dış ticaret, düşük fiyattan hammadde elde ederek sabit sermayenin, yaşam ihtiyaçlarını ucuza sağlayarak da değişen sermayenin yani işgücünün ucuzlatılmasını sağlıyordu. Marx'ın sözleriyle:

"Dış ticaret, kısmen sabit sermaye öğelerini ve kısmen de karşılığında değişen sermayenin değiştirdiği yaşam gereksinmelerini ucuzlattığı için, artı-değer oranını yükselterek ve sabit sermayenin değerini düşürerek kar oranlarını yükseltme eğilimi gösterir. Dış ticaret genellikle, üretimin ölçeğinin genişlemesine yol açarak, bu yönde etkili olur." (1)

Yalnız bu sonucun sağlanması eşitler arasındaki bir ticaretle olamazdı. Daha gelişmiş olanlar ürünlerini dış pazarda kendi ülkelerindeki değerin üstünde ama rekabet ettikleri ülkedeki değerin altında satarak ek kar elde etme olanağı buluyorlardı. Kuşkusuz bu üretken sermayenin değil, ticaret sermayesinin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdu. Ancak Marx

düşünmeyi burada durdurmadı ve sermaye daha geri bir ülkeye *yatırıldığında* ne olacağı sorusunu da yanıtladı:

"Öte yandan, sömürgelere vb. *yatırılan sermayelere (abç)* gelince, buralarda kar oranı salt düşük bir gelişme düzeyinde olmaları ve ayrıca köleler ve kuliler vb kullanarak emeği sömürmeleri nedeniyle daha yüksek olabilir." (2)

Görüldüğü gibi Marx "sermaye ihracı"nı da önceden kapitalizmin mantığından çıkarmış oluyor.

Emperyalizm teorisi açısından belki de daha ilginç olanı sonradan Lenin'in altını çizdiği tekelcilik-rekabet ilişkisinin de Marx tarafından çok önceden ve gerçekten veciz bir anlatımla formüle edilmesidir. Marx *Felsefenin Sefaleti*'nin çoğu zaman dikkatten kaçan bir yerinde şunları şöylüyor:

"Pratik yaşamda yalnız rekabet, tekel ve bu ikisi arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi bulmayız, aynı zamanda bu ikisinin bir formül değil hareket olan sentezini de buluruz. Tekel rekabet doğurur, rekabet de tekel. Tekelciler kendi aralarında rekabet ederler; rekabetçiler tekelci olur...ve bir ulusun tekelcilerine karşı proletarya kitlesi daha çok büyüdükçe, değişik ülkelerin tekelcileri arasındaki rekabet de şiddetlenir. Sentez, tekelin varlığını yalnızca rekabet mücadelesine girerek sürdürebileceği biçimindedir." (3) Tekel ile rekabetin Marx'ın formüle ettiği biçimindeki "sentez"i emperyalizmi anlamakla bugün de kilit değer taşıyor. "entegrasyon mu, rekabet ve çatışma mı?" sorularına Marx'ın ve marksistlerin bugünkü yanıtı "ikisi de, işçi sınıfının savaşımı basıncı artırıyorsa özellikle ikincisi" biçimindedir.

Bu çok kısa hatırlatmalar Marx'ın kapitalizm çözümlemesinin gerçekten teorik olduğunu, emperyalizm teorisinin sonradan başka marksistler tarafından geliştirilen en temel düşüncelerinin Marx'ta bulunduğunu gösteriyor: Uluslararası işbölümü, pazarın genişlemesi, sermaye ihracı, uluslararası tekelci rekabet vb.

Lenin, kapitalizmin 20. yüzyılın başında "kapitalizmin yeni aşaması", "tekelci kapitalizm" diye tanımladığı emperyalizme dönüştüğünü yazmıştı. Bu saptamayı doğrular biçimde, emper-

yalizm konusundaki bütün teorik çalışmalar yüzyılın başında yapıldı. A.Hobson'un *Emperyalizm* kitabı 1902'de yayınlandı; Rudolf Hilferding'in *Finans Kapital* 'i 1905'te yazıldı ama tamamlanıp yayınlanması 1910'u buldu; Rosa Luxemburg'un doğrudan emperyalizmi konu edinmemekle birlikte emperyalizm teorisiyle ilgili önemli tezleri de kapsayan *Sermaye Birikimi* 1913 tarihlidir; Kautsky *Emperyalizm* başlıklı kitabını, emperyalizm üzerine öteki makalelerini 1909 ile 1915 tarihleri arasında yazdı. Buharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* Lenin'in önsözüyle 1915'te yazıldı. Ve nihayet Lenin *Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* kitabını 1916 yazında tamamladı.

Bu çalışmaların ilk ikisi, Hobson ve Hilferding'in kitapları ilk oluşları ve emperyalizm teorisinin ana çizgilerini koymaları nedeniyle öncü bir rol oynadılar.

Hobson

J.A.Hobson bir marksist değildi. Ama kitabı kendisinden sonraki marksist yazarları, özellikle Lenin'i etkiledi. Hobson, tekellerin kar payını yükselttiklerini ve bunu az ellerde merkezileştirdiklerini, tekelci karın büyük bölümünün biriktirildiğini, yerel yatırım olanaklarının da sınırlı olması nedeniyle biriktirme eğiliminin yatırımların önüne geçtiğini, aşırı tasarrufun bir çıkış yolu bulamazsa kronik bir talep açığı üreteceğini ve sermaye ihracının bu aşırı tasarruf için çıkış yolu sağlayacağını, yeni topraklar ilhak etme ihtiyacının da buradan geldiğini yazıyordu. Hobson'un çalışması tekellerin rolü, sermaye ihracının ve yayılmacı-savaşların zorunluluğu vb. emperyalizm teorisinin ekonomik temel kavramlarını ortaya attı.

Hobson'u önemli yapan ekonomik mekanizmalarla yayılmacı siyaset arasındaki bağı görmesi ve emperyalist siyaset konusuyla ilgilenmesidir. Hobson'un kitabı anti-emperyalist bir polemiktir: Kapitalizm zorunlu olarak emperyalizme yol açmaktadır, ama emperyalizm demokrasi için, yabancı

eğemenliği altında kalacak halklar, hatta bizzat emperyalist-leşen İngilizler için "kötü" bir şeydir. Tekeller ve emperyalistler arasındaki rekabet mali ve askeri harcamaların artmasına ve savaşlara yol açmaktadır. O halde emperyalizm hem maliyeti yüksek, hem de insanlık için zararlı bir yoldur. Hobson'un çelişkisi, aşırı tasarrufun kapitalizmin eğilimi olduğunu ve bunun emperyalizme yol açmasının zorunlu olduğunu söylerken bir yandan da bu zorunlu sonuca ahlaki itirazlar getirmekle yetinmesidir. Hobson, ulusun çıkarları için emperyalizmin desteklenmesini, "Kapitalist emperyalizmin kapitalist teorisi" olarak değerlendiriyordu. Çözüm önerisi şuydu: Ulusal gelir daha adil dağıtılmalıdır. Bu, toplam tasarruf miktarını düşürecek, yatırım bir problem olmaktan çıkacaktır.

Hilferding'te daha gelişkin ve kesin ifadelere kavuşan finans kapital kategorisi Hobson'un teorisinde de merkezi bir önem taşıyor. "...Yeni sarmaye yatırımı, ya da varolan yatırımların değerlerindeki geniş çaplı değişikliklerle ilgili her büyük politik eylem, küçük mali krallar gurubunun onayını ve pratik yardımını almak zorundadır." (4) Ancak, emperyalizmin "itici gücü" esas olarak finansal değildir. "Finans kapital, daha çok emperyal motorun enerjisini yöneten, çalışmasını belirleyen yöneticisidir...ancak motorun benzinini sağlamaz, gerekli enerjiyi doğrudan üretemez." (5)

Hilferding

Emperyalizm teorisini marksist litaratüre sokan Avusturyalı marksist Rudolf Hilferding'tir. Hilferding'in *Finans Kapital*'i daha sonra Buharin ve Lenin tarafından ele alınan bütün önemli noktaları içeren, son derece geniş bilgi ve malzeme sunan bir çalışmadır. Ancak, Hilferding gün ışığına çıkardığı zengin bulgu ve kanıtlara rağmen, bütünsel bir emperyalizm teorisi geliştiremedi. "Emperyalizm" sözcüğünü de çalışmasının temel kavramlarından biri yapmadı. Emperyalizm yerine "Modern korumacılık siyaseti", "Finans kapitalin dış siyaseti" gibi kav-

ramları tercih etti. Hacimli kitabının yalnızca birkaç yerinde ise emperyalizmi kapitalizmin askeri ve yayılmacı eğilimini anlatmak için kullandı.

Finans Kapital'in emperyalizm teorisi açısından önem taşıyan ana tezleri ve mantığı ile ilgili olarak şöyle bir özet yapılabilir: Hilferding'e göre, kapitalist firmaların yeni örgütlenme biçimi olan anonim ortaklıkların ortaya çıkışı kapitalistin işlevini de değiştirmiştir. Eski kişisel şirket biçimi sahibinin zenginliğiyle sınırlıydı. Anonim ortaklıklar, birçok küçük hisse sahibinden sermaye toplayarak birçok sermayenin tek bir yerde birleşmesini sağladılar. Sermayenin büyük parçasına sahip olanlar bu biçimle öteki küçük pay sahiplerinin kontrolünü de ele geçirmiş oldular. Asıl önemlisi anonim ortaklıkların doğuşu ekonomik gücün olduğu kadar üretimin de merkezileşmesi anlamına geldi. Dolayısıyla sermayenin merkezileşmesi süreci tekele doğru bir eğilim ve giderek tekelin kendisini yarattı. Bir sektördeki tekelleşme, ilişkide olduğu öteki sektörleri de etkileyerek, "karşılıklı bağımlılık ve egemenlik ilişkileri" doğurdu. Bu ilişkide hangi kapitalist işletmenin ötekine bağlı olacağını sermayenin büyüklüğü belirlemektedir. Görece rekabetçi bir sanayi tekel ya da kartelle iş görürse, tekelin kontrolü altına girecek, ya da o sanayidekilerle birleşip kendi kartelini oluşturmaya yönelecektir. Her iki durumda da ekonominin tekelleşmiş sektörü genişleyecektir. Kapitalizmin yeni aşamasının temel dönüşüm mekanizması budur.

Hilferding buradan teorisinin ikinci önemli basamağına geçer: Tekelierin gelişmesinin temel aktörü bankalardır! Bankaların ana işlevi, atıl fonları bir araya getirerek para sermayeyi merkezileştirmektir. Marx sermayeyi üç bölümde incelemişti: Üretici işletmelerden oluşan *sanayi sermayesi*, banka ve benzeri para sermaye ile iş gören *finans sermaye* ve üretmekten çok malları alıp satan tüccar sermayesi, *ticari sermaye*. Hilferding bu ayrımı tekrarladıktan sonra, rekabetçi kapitalizm dönemini karakterize eden sanayi ve finansal sermaye ayrımının tekelci kapitalizm çağında ortadan kalkacağını savunur. Finans Kapital bu ikisinin birleşmesinin ürünüdür. Ve finans kapital ile "finan-

sal kapital" de birbirlerine karıştırılmamalıdır. Finans kapital, bankaların artık doğrudan üretime yatırım yaptıkları bir durumu anlatmaktadır. Artık, sanayi sermayesinin gittikçe artan bölümü sanayicilere ait değildir. "...Bankalar sermayelerinin artan bir bölümünü sanayiye yatırmak ve bu yolla gittikçe daha büyük ölçülerde sanayi kapitalistleri olmak zorundadırlar. Ben bu yolla sanayi sermayesine dönüşen para biçimindeki sermayeye banka sermayesi, finans kapital diyorum." (6) "Finans kapital sermayenin birleşikliğini anlatır. Eskiden ayrı olan sanayi, ticaret ve banka sermayeleri, şimdi sanayi ve banka patronlarının birleştiği yakın kişisel birliklerin üst finans yönetimi altına alınmıştır. Bu birliğin temeli, bireysel kapitalistler arasındaki serbest rekabetin büyük tekelci birlikler tarafından elimine edilmesidir.

"Tabii ki bu, aynı zamanda kapitalist sınıfın devlet iktidarıyla ilişkisinde de değişikler getirmektedir." (7) Korumacılığın işlevi tümüyle değişmekte, korumacılık "yerli pazarın yabancı sanayilerce ele geçirilmesine karşı savunma aracı olmaktan çıkıp, yabancı pazarın yerli endüstri tarafından ele geçirilmesinin aracı olmaktadır." (8)

Hilferding'e göre, finans kapital'in üç hedefi, 1)olabilecek en geniş ekonomik faaliyet alanını oluşturmak; 2) bu toprakları gümrük duvarlarıyla dış rekabete kapatmak, 3) buraları ulusal tekel birliklerinin sömürü alanı olarak yedekte tutmaktır." (9)

Hilferding'in çalışmasının önemli konularından biri, sermaye ihracıdır. Sermaye ihracının artmasıyla finans kapitalin yükselişi paraleldir. Finans kapital oluşumu, sermaye ihracının biçimini de değiştirmiştir. Finans kapitalin görece az geliştiği İngiltere, Fransa gibi ülkelerde sermaye ihracı tahvil yatırımları, borç verme, yabancı firmaların hisse senetlerini satınalma yöntemleriyle, finans kapitalin daha gelişmiş olduğu Almanya'da ise sermaye ihracı, sermayeyi ihraç eden ülkenin firmalarının doğrudan yatırımı biçiminde yapılmaktadır. Bu biçimde sermaye ihraççısı çok sıkı kontrol imkanlarına sahiptir.

Hilferding, finans kapitalin politik sorunlarda önderliğini egemen sınıfın tümüne kabul ettirdiğini söyler.

Hilferding'e göre, kapitalist rekabetin barışçıl dönemi bitmiştir. Finans kapital yayılmacılık politikasında ve kapitalist güçler arasındaki sorunların çözümünde güce başvurmak eğilimindedir.

Hilferding'in en önemli tezi, kitaba ismini de veren finans kapital'dir. Buharin ve Lenin'de de emperyalizm teorisinin kilit kavramlarından biri olan finans kapital çözümlemesi çeşitli açılardan bugün de süren bir tartışmanın konusudur. Burada bir noktayı gözden kaçırmamak gerekiyor. Hilferding, bankaların bütün gelişmiş ülkelerde aynı rolü oynamadığının, örneğin İngiltere'de sanayiin bankalara daha az bağımlı olduğunun (10), sermayenin çok uzun zamandan beri sanayi kapitalistlerinin elinde biriktiğinin farkındadır. Ancak dikkatini Almanya üzerinde yoğunlaştırıyor; ve kavramı da Almanya'yı model alarak geliştiriyor. Almanya'daki hızlı kapitalist gelişme ve genişlemeyi banka sermayesinin bu ülkedeki üstünlüğüyle açıklıyor.

Üzerindeki tartışmalar ne olursa olsun Hilferding'in *Finans Kapital*'inin marksist emperyalizm teorisinin temellerini attığını kabul etmek gerekiyor.

Rosa Luxemburg

Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*'nde artı-değerin ve genişletilmiş yeniden üretimin gerçekleşmesi sorunu üzerinde yoğunlaşıyor. Temel tezi şudur: Artı değerin ve kapitalist genişletilmiş yeniden üretimin gerçekleşmesi "dış", kapitalist olmayan alıcıların varlığına bağlıdır. Saf kapitalizm olamaz; kapitalizm ancak kapitalist olmayan bir çevre ile birlikte yaşayabilir ve gelişebilir. Bu teorik önermenin arkasından şu saptama geliyor: Kapitalizm zaten pre-kapitalist ekonomik-toplumsal formasyonlarla çevrelenmiştir; rekabetin basıncı, kapitalist devletleri ve firmaları bu "dış" ekonomilerle ticarete ve buraları ele geçirmeye iter. Kapitalizm bu kapitalist olmayan topraklara yayılabildiği sürece gelişmesini sürdürür. Böyle topraklar ise giderek kıtlaşmaktadır, bu yüzden yeni çıkar alanları

kazanmak ve bunlan çeşitli korumacılık önlemleriyle ötekilere kapatmak isteyen kapitalist devletler arasındaki rekabet şiddetlenir. Sermaye, kapitalist olmayan ülkelerin üretim araçlarını ve işgücünü ele geçirmeye yönelik siyasetini uygularken giderek daha çok askeri yöntemlere başvurmak durumunda kalır. Bu nedenle, "Militarizm, sermayenin tarihinde, birikime her tarihsel aşamasında eşlik eden çok kesin bir işlev yürütür... Militarizm, bunlara ek olarak...artı-değerin realize edilmesinde önde gelen bir araçtır kendi başına bir birikim alanıdır." (11)

Rosa Luxemburg, hegemonyacı, militarist ve yayılmacı olan kapitalizmin tarihinin "toplumsal felaket ve darbeler dizisi" olduğunu, ancak bu birikimin devam edemez olduğu bir noktada uluslararası işçi sınıfının sermayenin egemenliğine başkaldıracağını yazar. *Sermaye Birikimi* kitabının son sözleri şunlardır:

"Yeryüzünü yutma ve diğer tüm ekonomileri silme eğiliminde olan ve yanıbaşında hiçbir rakibi hoşgörmeyen kapitalizm, propaganda silahına sahip ilk ekonomi biçimidir. Ancak aynı zamanda kendi başına varolamayan, ortam ve toprak olarak diğer ekonomik sistemlere gereksinme duyan ilk ekonomi biçimi de kapitalizmdir. Evrensel olmaya gayret göstermesine karşın ve aslında bu eğilim nedeniyle çökmek durumundadırçünkü içsel olarak evrensel bir üretim biçimi haline gelmeye muktedir değildir. Kapitalizm yaşayan tarihinde kendi içinde çelişkidir; birikimin devinimi, çatışmaya çözüm getirirken aynı zamanda çatışmayı şiddetlendirir. Gelişmenin belli bir aşamasında, sosyalist ilkelerin uygulanmasından başka bir çıkış yolu kalmayacaktır." (12)

Sermaye Birikimi, burada kısaca incelediğimiz öteki çalışmalar gibi başlıca konu olarak emperyalizmi almıyor. Ama emperyalizm teorisine önemli teorik katkılar getiriyor.

Rosa Luxemburg'un çalışması, daha çok gelişmiş ülkelerin sanayi sektörlerindeki süreçlerde odaklaşan marksist yazın içinde, kapitalist olmayan dünya boyutunu tartışmaya sokan ilk önemli çalışmadır. Bir süreç içinde tüm dünyanın baştan sona kapitalistleşeceği kurgusuna dayanan teorilerin eksik bıraktığı önemli bir boyutu yakalamış ve yeni bir tartışma ve düşünme alanı açmıştır.

Luxemburg'un bu görüşlerine çeşitli eleştiriler yöneltildi. Kurduğu şemayla kapitalizmde genişletilmiş yeniden üretimin gerçekleşmesi ihtimalini baştan ve kanıtlamadan dışladığı, emperyalist süper karları dikkate almadığı, kapitalizmin ilk yayılma döneminin özelliklerini mutlaklaştırdığı ileri sürüldü. Bunlar tartışılıyor ve tartışılması da gerekiyor. Rosa Luxemburg'un yaklaşımı, eşitsiz gelişmeyi kapitalizmin varlığını sürdürmesinin koşulu ve aynı zamanda sınırı olarak ele alan yönüyle önemlidir. Bütün dünya kapitalist olduğu zaman kapitalizmin sonunun da gelmiş olacağı fikri, emperyalizmin prekapitalist değilse bile görece ama sürekli azgelişmiş bir arkabahçenin varlığına dayanarak yaşamını uzattığı ama bu olanağın giderek daraldığı biçiminde anlaşıldığında Rosa Luxemburg'un açtığı tartışma daha da güncel bir önem kazanıyor.

Kautsky

Karl Kautsky, *Emperyalizm* kitabında ve çeşitli makalelerinde "ultra emperyalizm" tezini ortaya attı ve bilinen ağır eleştirilere uğradı. Aslında "ultra-emperyalizm" bahsi yazdıkları içinde hacim olarak da, teorik argümanları açısından da sanıldığı kadar önemli bir yer tutmuyor. Bu tez çevresindeki sert tartışma, tezin siyasal sonuçlarıyla ilgilidir.

Kautsky'nin ultra-emperyalizm tezini tartışmaya başlamadan önce emperyalizm teorisine ilişkin genel ve daha teorik sayılabilecek, daha az bilinen görüşlerini aktarmak yararlı olacak.

Kautsky üretim sürecinin sürekliliğinin üretimin değişik kolları arasında doğru bir oran kurulmasına bağlı olduğu noktasından düşünmeye başlıyor. Kapitalist üretim biçiminin doğasında bu oranı bozan bir eğilim vardır; verili bir bölge içinde, sanayi üretimi tarımsal üretimden daha hızlı gelişiyor. Bu temelde krizler doğuyor. Sanayi ve tarım ürünleri arasındaki oransızlık, üretim fazlası ve enflasyona yol açıyor. Bu oransızlığı gidermenin yollarından biri serbest ticarettir. Serbest ticaret bir dönem dünyaya egemen oldu. Ama bunun nedeni,

İngiltere kapitalist sanayiinin o dönemdeki ezici üstünlüğüydü. Büyük Britanya dünyanın atelyesiydi ve dünyanın geri kalan bölümünün de İngiliz sanayi ürünlerini alan, ona yiyecek ve hammadde sunan tarım alanları olması gerekiyordu. Bu durumda, serbest ticaret, tarım bölgelerinin İngiliz sanayinin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde genişlemesinin en önemli aracıydı. Ancak bu tatlı rüya kısa zaman sonra sona erdi. Tarım devleti olmaktan, sanayi devleti olmaya doğru ilerleyen ülkeler, serbest ticarete karşı koruma duvarları çekmeye başladılar; İngilizler ise İngiliz sanayi atölyeleri ile öteki bölgelerin tarımsal üretimi temelinde bir işbölümünü savunuyorlardı. Tarımsal alanlara sermaye ihracı emperyalist gelişmeyi hızlandırdı. Tarımla sanayi arasındaki maddi alışveriş muazzam ölçülerde arttı. Bu, ulaşım vs. sorunlarının çözümünü, bu da sermaye ihraç eden kapitalistin çıkarlarını acımasızca koruyan güçlü devleti gerektirdi. Sanayi devletlerinden tarım bölgelerine sermaye ihracının artmasıyla, bu bölgeleri sözkonusu devletlere tabi kılma istekleri de büyüdü.

Kautsky, emperyalizmin serbest ticareti ortadan kaldıran en önemli köklerinin bunlar olduğunu yazıyor (13) ve zayıf durumda olan tarım ülkelerinin refaha, hatta bağımsızlığa kavuşmak için sanayileşmek zorunda olduklarını, bu ülkelere giren sermayenin sanayinin gelişmesi için de kullanıldığını, ama daha güçlü sanayilerin rekabeti nedeniyle bu durumun uzun sürmeyeceğini, sanayice gelişmiş kapitalist ülkelerin bu bölgeleri doğrudan sömürgeleştirerek, ya da dolaylı yoldan kendilerine tabi kılarak sanayileşmelerini önleyeceklerini ekliyordu. Kautsky bu yazdıklarıyla, emperyalizm aşamasında kapitalizmin geri kalmış bölgelerdeki "ilerici" rolünü sorgulayan önemli düşünceler ortaya attı. Bu sorgulama, emperyalizmin bir "yanı"nın, ancak sosyalizmle ortadan kaldırılabileceği yargısına kadar gitti. Kautsky'nin emperyalizmin bu "yanıyla" ilgili pozisyonu radikaldir. Bu, emperyalizmin tarım bölgelerine zorla, ilhaklarla egemen olan, buraların halkını hiçbir hakkı hukuku olmayan köleler durumuna düşüren "yanı"dır ve bu haksız durum ancak bu ülkelerin halkları ya da kapitalist sanayi ülkelerinin işçi

sınıfı kapitalist boyunduruğu parçalayacak kadar güçlü olduğu zaman sona erecektir. Emperyalizm var oldukça, baskı, şiddet ve çatışmalar devam edecektir. Dünyanın az gelişmiş bölgeleri bu anlamda büyük bir devrimci potansiyel taşımaktadır.

"Ama emperyalizmin bir başka yanı daha var.Tarım alanlarını ele geçirme ve egemenlik altına alma mücadelesi, kapitalist sanayi devletleri arasında silahlama yarışı...sonunda dünya savaşına neden olan büyük çatışmalar üretmiştir. Emperyalizmin bu tarafı da... kapitalizmin varlığının devamı için ancak kapitalizmin kendisiyle (kendisini yok etmesiyle-HY) üstesinden gelinecek bir zorunluluk mudur? Savaşçı ve saldırgan olmayan bir kapitalizm olabilir mi?" (14) Kautsky'i "ultra-emperyalizm" noktasına götüren ilk sorular bunlardır. Emperyalistler arasında silahlanma yarışı ve savaşlar zorunlu mudur? Kautsky'nin yanıtı şöyle: "Dünya savaşından sonra silahlanma yarışını sürdürmenin, bizzat kapitalist sınıf açısından bile ekonomik gerekliliği yoktur...Tersine, devletler arasındaki uyuşmazlıklar en çok kapitalist ekonomiyi tehdit ediyor. Bugün her uzak görüşlü kapitalist yoldaşlarına şöyle seslenmelidir: Dünya kapitalistleri birleşin!" (15) "Balkan savaşından bu yana silahlanma ve sömürgeci genişlemenin maliyeti, sermaye birikiminin ve sermaye ihracının hızlı ilerlemesini tehlikeye düşürecek, bu yüzden de bizzat kapitalizmin ekonomik temellerini tehdit edecek bir düzeye gelmiştir. (16)

Kautsky'nin sorduğu ve olumlu yanıt verdiği soru, 1987'de Gorbaçov'un sorduğu sorunun aynısıdır. Barışçıl bir kapitalizm olabilir mi? Soru kadar, soruyu soranların akibeti de aynı oldu. İkisi de, daha yaşarken emperyalizmin savaşçı, saldırgan karakterinin değişmediğni gördüler, kendileri döndüler.

Savaşçı olmayan emperyalizmden, ultra-emperyalizme ulaşmak için bir küçük adım yeterlidir. Kautsky, ultra-emperyalizme çok basit bir akıl yürütmeyle vardı. Şöyle:

"Dev fabrikaların, dev bankaların ve milyarderlerin gözü dönmüş rekabeti, küçükleri yutan büyük mali güçlerin karteli düşüncesine yol açtı. Büyük emperyalist güçlerin dünya savaşı da en gelişmişlerin içinde yer aldığı, silahlanma yarışını sona

erdirebilecek bir federasyonla sonuçlanabilir.

"O halde, salt ekonomik açıdan, kapitalizmin kartellerin siyasetinin dış siyasete taşınacağı yeni bir aşamadan, ultra-emperyalizm aşamasından geçmesi..." (17) mümkündür.

Ve emperyalizm kendisini çözebilir:

"Salt ekonomik açıdan emperyalistlerin bu güçlü patlamaları önlemelerinin, kutsal bir ittifak ile emperyalizmi çözmelerinin önünde hiçbir engel yoktur." (18) Kendi çıkarlarını gören ve birleşen emperyalistler anlaşarak emperyalizmi emperyalizm olmaktan çıkaracaklardır. Ultra-emperyalizm tezinin özü budur. Tekrar döneceğim.

Buharin

Buharin ve Lenin'in emperyalizm çalışmaları aynı doğrultuda ve birbirini tamamlar niteliktedir. Buharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, modern kapitalizmin kapsamlı ve teorik bir çözümlemesidir ve bu yönüyle Lenin'e yapacak fazla bir şey bırakmadığı, Lenin'in de bu teorik çerçeveyi aynen kabul ettiği söylenebilir. Lenin'in çalışması ise esas olarak emperyalizmin siyasal yönü ile ilgilidir ve emperyalizme, emperyalist savaşa karşı önerdiği devrimci taktiklerle önemlidir. Buharin'in çalışması siyasal, Lenin'inki teorik içerikten yoksun değildir kuşkusuz. Bu iki çalışma motivasyonları ve yöneldikleri özel amaçlar, yazılma sıraları nedeniyle konu ve vurgu farklılığını; yazanların yoldaşlığı ve birbirlerinin çalışmalarından haberliliği nedeniyle de bir çeşit işbölümünü yansıtıyorlar.

Emperyalizm kavramına, bugünkü anlamıyla teorik bir içerik kazandıran ilk yazar Buharin'dir. Emperyalizmi finans kapitalin siyaset ve ideolojisi olarak ele alıyor; kapitalist gelişmenin özel bir aşamasındaki dünya ekonomisinin ürünü olan emperyalizmi, aynı zamanda "bir siyaset ve ideoloji" olarak çözümlüyor.

Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi de o zamana dek hiç ortaya atılmamış yepyeni düşüncelerden oluşan bir çalışma

değil; Ama Buharin varolan düşünceleri tutarlı ve yeni bir bütün olarak biraraya getiriyor. Buharin, Hilferding'de tek boyutlu olan ekonomik süreçlere çok boyutluluk kazandırıyor. Hilferding sermayenin merkezileşmesini ve yoğunlaşmasını işleyen başlıca süreç olarak görüyordu. Buharin ise ekonomik süreçleri bunlara ek olarak sermayenin "enternasyonelleşmesi" ve "nasyonaleşmesi", dünya ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın artması ve ulusal bloklara bölünme olarak anlıyor. Buharin'in kitabı kısım başlıklarıyla bile bu çok boyutluluğu yansıtıyor. Kitabın birinci kısmının başlığı, "Dünya ekonomisi ve sermayenin enternasyonalleşmesi süreci", hemen onu izleyen ikinci kısmınınki ise "Dünya Ekonomisi ve sermayenin nasyonelleşmesi"dir.

Buharin, "Her tekil işletmenin 'ulusal' ekonominin bir parçası olması gibi, bu 'ulusal ekonomilerin' her biri de dünya ekonomik sistemine içerilmiştir." (19) diyor. Bu yüzden ulusal ekonomiler arasındaki mücadele aslında dünya ekonomisinin birbirine rakip parçaları arasındaki mücadeledir.

Buharin, enternasyonalizasyonu şöyle anlatıyor: Toplumsal işbölümünün bir çeşidi olarak, değişik ülkeler arasında da ulusal ekonominin sınırlarını aşan bir uluslararası işbölümü vardır. Bu işbölümünün iki önkoşulu, dünyanın çeşitli yerlerindeki değişik doğa koşulları ve farklı gelişme düzeyleridir. (20) Kent ve kır arasındaki uçurum eskiden yalnızca bir ülkeyle sınırlıydı; şimdi muazzam ölçülerde genişletilmiş bir temelde yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla, bugün bütün ülkeler, sanayi ülkeleri yani "kentler" ve bütün tarımsal topraklar yani "kırlar" olarak dünya ölçüsünde yeniden biçimleniyorlar. Burada uluslararası işbölümü, toplumsal üretimin iki büyük kolu olan, sanayi ile tarım arasındaki işbölümüyle içiçe geçiyor. (21) Dünya çapındaki işbölümü ve uluslararası mübadele ise dünya pazarını ve dünya fiyatlarını gerektiriyor. (22) Paranın arkasına gizlenmiş olan üretim ilişkileridir. Bu çözümlemelerin ışığında Buharin dünya ekonomisini, "...dünya çapındaki üretim ilişkileri ve ona uygun değişik ilişkiler sistemi" (23) olarak tanımlıyor.

"Sermayenin uluslararasılaşma süreci, meta mübadelesinden sermaye ihracına, uluslararası banka birliklerinin faaliyetine kadar birçok yoldan ilerler... Bu süreç bütün çeşitlenmiş biçimiyle ekonomik yaşamın entemasyonelleşmesi, ekonomik gelişmenin ayrı coğrafyaları birbirine yakınlaştırması, kapitalist ilişkileri bir ve aynı düzeye getirmesi, bir yanda dünya kapitalist sınıfının elinde merkezileşen mülkiyet, öte yanda dünya proletaryası arasındaki karşıtlığın büyümesi sürecidir. Ancak, bundan toplumsal ilerlemenin 'ulusal' devletlerin ahenk içinde yan yana yaşayacakları bir aşamaya ulaştığı sonucu çıkmaz...Ekonomik yaşamın uluslararasılaşması süreci, burjuvazinin değişik 'ulusal' grupları arasındaki çıkar çatışmasını bir üst düzeyde keskinleştirir." (24) Sermayenin uluslararasılaşması budur!

Sermayenin ulusallaşmasına gelince, Buharin, modern devletin ekonomik ihtiyaç ve isteklerden çıktığını söyleyerek başlıyor.

Tekelci kapitalist örgütlenme eğilimi "ulusal ekonomi" çerçevesinde ölçülmeyecek kadar güçlüdür. Sermayenin yoğunlaşması, merkezileşmesi, tekelleşmesi, kartellerin oluşması vs. bütün bu yoğunlaşma ve örgütlenme süreci birbirlerine hız verir ve bütün ulusal ekonominin finans krallarının denetiminde tek bir dev birleşik işletmeye dönüşmesi eğilimini yaratır. Bunu, bir avuç "büyük uygar gücün" bir yanda, yarı-tarımsal ya da tarımsal sistemleriyle azgelişmişler kuşağının öte yanda durduğu günümüz dünya üretim sistemi tamamlar...Buharin, kapitalist örgütlenme sürecinin 'ulusal temelde' yürüyeceği görüşündedir. Bunu şöyle açıklar:

"Örgütlenme süreci....'ulusal' sınırları aşma eğilimi gösterir. Fakat, yoluna çok önemli engeller çıkar. Birincisi, rekabetin üstesinden gelmek ulusal ölçekte dünya ölçeğine göre daha kolaydır...(uluslararası anlaşmalar çoğu zaman halihazırda var olan 'ulusal' tekeller temelinde doğar), ikincisi, ekonomik yapıdaki ve bunun sonucu olan üretim maliyetlerindeki farklılıklar nedeniyle anlaşmalar gelişmiş 'ulusal' grupların lehine değildir; üçüncüsü devletle sınırları arasındaki bağ ek karı

garanti altına alan kendiliğinden bir tekeldir." (25) Gümrük tarifeleri bu tekeli korumanın önemli bir aracıdır. Buharin'e göre, gümrük siyasetlerinin özü tümüyle değişmiştir. "Eskiden gümrük vergileri savunmayı amaçlıyordu; şimdi...saldırıyı amaçlıyorlar; eskiden gümrük vergileri, üretimleri içerde çok az gelişmiş ve dünya pazarında rekabet edemeyecek olan metaları korumak içindi; şimdi 'koruma' üretimin rekabete en dayanıklı branşları içindir." (26)

Buharin, 1870'in sonlarından beri, bütün kapitalist ülkelerde serbest ticaretten gümrük sistemine doğru bir dönüş gözlendiğini belirtiyor ve şu saptamayı yapıyor:

"'Ulusal ekonomileri' yüksek gümrük duvarlarıyla koruma yönünde genel bir eğilimle karşı karşıya olduğumuzdan en küçük bir kuşku yoktur." (27) Bu duvarlar şunları sağlıyor: Bir, varolan devlet toprakları içinde daha yoğun satış yapılıyor, iki, bu topraklar büyütülüyor. Birincisinde, yani "iç pazar"da kapasite sınırı var, burjuvalar işçi sınıfının ücretlerini yükselterek bu sınırı genişletmektense, ikinci yolu ekonomik toprakları genişletme yolunu seçeceklerdir. Ekonomik topraklar büyüdükçe, ek kar da büyüyecek ve bu yolla ihracat giderlerini karşılamak ve damping yapmak kolaylaşacak, bu da dışarıya daha fazla satış ve daha yüksek kar oranı getirecektir. Bir an, ihraç için hazırlanan meta hacminin genellikle iç pazarda emilebilecek miktardan fazla olduğu düşünülebilir, ama böyle bir durumda, dış pazardaki kayıpları içerde tekel fiyatlarıyla karşılamak mümkün değildir. Öte yandan azami kar iç satış ile ihraç arasında 'doğru' oran nerede varsa orada elde edilir. Bu da, iç pazarın belli bir kapasiteye sahip olduğu yerdir. (28) Sonuç olarak, "Ekonominin ve sermayenin enternasyonalizasyonu ile birlikte sermayenin 'ulusal' iç örülme süreci, sermayenin 'nasyonalizasyonu' süreci de ilerler." (29)

Kapitalist devlete fetihçi ve savaşçı karakterini veren itici güç, satış ve hammadde pazarlarında, sermaye yatırım alanlarında rekabetin yoğunlaşmasıdır. Bu politikalar şiddet yöntemlerini çağırır. Devlet topraklarının büyütülmesinin de savaştan başka bir yöntemi yoktur. Sermayenin çeşitli grupları

arasındaki çıkar çatışması, bu grupları son sözlerini devlet örgütlenmesinin gücüyle, silahlı kuvvetler eliyle söyleme noktasına getirir. Finans kapitalin ideali, kendine yeten bir ulusal devlet ve büyük gücünü dünya imparatorluğuna kadar sınırsızca yayacak olar bir ekonomik ünitedir. Devlet, aynı zamanda finans kapital çıkarlarının ideolojik formülasyonudur. (30) Emperyalist devleti belirleyen yalnız kullandığı yöntem ve araçlar değil, bunların sınıfsal içeriğidir. Emperyalizm bir fetih siyasetidir. Ama her fetih siyaseti emperyalizm değildir. Emperyalizm finans kapitalin siyasetidir ve finans kapital fetihçi siyasetten başkasını izleyemez. (31)

Buharin, "Devlet tekel tröstü" kavramını kullanıyor. Ve devlet tekel tröstlerinin rekabetinin, rekabetin en yüksek, kavranabilir en son aşaması olduğunu ekliyor. "Devlet tekel tröstünün oluşumuyla, rekabet neredeyse tümüyle yabancı ülkelere kaymıştır; o halde dışarıda yürütülmesi gereken savaşımın öndeki organı olan devlet muazzam ölçülerde güçlendirilmelidir. (32)

Buharin'in emperyalizm teorisine en özgün katkısı emperyalist devlet sorunundadır. "Kapitalist devlet tröstü" devlet tekelci kapitalizminin ilk formülasyonu sayılabilir. Buharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*'ini bitirir bitirmez, *Emperyalist Devlete Doğru*'yu yazmaya koyulması da konuya verdiği önemi gösteriyor. Buharin bu çalışmasında özetle şunları ön plana çıkarıyor: Devletin temel işlevi ezilen sınıfların sömürülmesinin devamını ve genişlemesini güvence altına almaktır. Devlet ebedi bir olgu değil, sınıflı toplumun ve sınıf mücadelesinin karakterize ettiği tarihsel bir kategori'dir. Sınıfsız komünist toplum devletsiz toplumdur. Her tarihsel dönemde devlet özel bir biçim kazanır. Liberal kapitalizm anlatımını liberal-müdahaleci olmayan devlette, finans kapitalizm ise emperyalist devlette bulur.

Emperyalist aşamada devlet yaşamın her alanına giren, bütün ekonomiyi düzenleyen ve askerileştiren bir organizasyondur. "Devlet, yalnız sömürü sürecinin genel koşullarını sağlamakla yetinmiyor; kendisi kollektif kapitalist olarak üretimi örgütleyip yöneterek daha çok doğrudan sömürücü oluyor." (33)

Buharin çalışmasının, "Emperyalizmin 'gerekliliği' ve 'Ultra-emperyalizm' "başlıklı bölümünü Kautsky ile polemiğe ayırıyor. Buharin de, kitabına önsöz yazan Lenin gibi, dünya kartelini soyut ve teorik olarak düşünmenin mümkün olduğu görüşündedir. Ancak, toplumsal ve politik açıdan böyle bir birliğin mümkün olmadığını, uzlaşmaz çıkarların mümkün olan son sınıra kadar zorlanmasının kaçınılmaz olarak çöküşü getireceğini tekrarlayarak Hilferding'e katılıyor. Buharin, Kautsky'nin ortaya attığı "ultra-emperyalizm" tezini, tezin kendisinden daha teorik kanıtlarla eleştiriyor. En başta az çok istikrarlı bir bütünleşme için dünya pazarında nisbeten eşit pozisyonlarda olmak gerektiğini kaydediyor. Ekonomik eşitlik, üretim maliyetlerinde eşitliği, üretim maliyetinde eşitlik işgücü değerinde eşitliği, o da üretici güçlerin nisbeten eşit gelişmesini gerektiriyor. Eğer bunlar yoksa, daha yüksek teknolojiye sahip olan devlet kapitalist tröstü için bir anlaşmaya girmek karlı değildir. (34)

Bu "salt ekonomik" eşitliğin ötesinde, anlaşma için ekonomik politikaların da özdeşliği gereklidir. Sermayenin devletle ilişkisi ek bir ekonomik güç yaratıyor. Bu nedenle "nisbeten eşit ekonomik yapıların olduğu, ama kapitalist devlet tröstlerinin askeri güçlerinin önemli farklar gösterdiği durumlarda da, güçlü olan için mücadeleye devam etmek, ötekilerle anlaşmak, ya da birleşmekten daha iyidir." (35) Buharin, somut durumun da yakın gelecek açısından kapitalist devlet tröstlerinin tek bir dünya tröstüne dönüşmesi için hiçbir neden olmadığını gösterdiğini ekliyor.

Lenin

Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, hem yazıldığı tarih (1916 yazı) hem de yazan kişinin bir yıl kadar sonra gerçekleşen ilk sosyalist devrimin önderi olması nedeniyle yüzyılın başındaki emperyalizm tartışmalarının bir tür son sözü gibi algılanıyor. Aslında emperyalizm çözümlemesinin ilk ama en kalıcı sözlerinden biridir.

Emperyalizm teorisinin temel tezleri, sonuncusu ve en gelişkini Buharin'inki olmak üzere Lenin'den önceki çalışmalarda büyük ölçüde formüle edilmişti. Lenin'in incelemesi teorik açıdan önemli bir yenilik ya da katkı getirmiyor. Broşür, Rosa Luxemburg'un üzerinde durduğu artı-değerin gerçekleşmesi, Buharin'in incelediği emperyalist devlet gibi emperyalizm teorisinin önemli sorunlarına girmiyor. Broşüre alt başlık olarak "Popüler bir deneme" ibaresini koymuş olması, Lenin'in kendisinin de broşürüne teorik bir misyon yüklemediğini gösteriyor. Bu gerçeğe ve kendisinden önce ortaya konulan teorik-pratik bilgi ve verilerden geniş çapta yararlanmasına rağmen, Lenin'in çalışmasını basit bir derleme ya da özet olmaktan çıkaran, yararlandığı kaynak ve malzemelerin ötesinde *siyasal sentezlere* ulaşmasıdır.

Broşür, altı ayı aşan çok yoğun bir çalışmanın ürünüdür. Lenin teorik çerçeve kadar, belki ondan çok tezlerini destekleyen somut bilgi ve istatistikler toplamaya ağırlık veriyor. Broşürü yazmadan önce, 148 kitap ve 232 makale okuyor ve 739 sayfa not çıkarıyor.

Lenin'i bütün çalışmalarına klavuzluk eden bir yöntemi var. Yazacağı konuları ve geliştireceği tezlerin yönünü belirlerken siyasal savaşımın gündemini ve gereksinmelerini esas alıyor. Lenin'in salt entellektüel güdü ve hevesle yazılmış tek bir makalesi yoktur. En önemli teorik çalışmalarından *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* Narodniklere; *Ampriokritisizm* gericilik döneminde parti içinde çıkan maşist, idealist eğilime karşı yazılmıştır. Emperyalizm çalışmasının itici gücü ve amacı da, işçi sınıfının savaşla şiddetlenen savaşıma ideolojik olarak donanımlı girmesini sağlamak, içinden geçmekte oldukları dönemin karakteri ve görevleri konusunda işçileri aydınlatmaktı. Lenin bunu, emperyalizmi oluşturan ekonomik süreçlerle, dönemin en temel siyasal sorunu arasındaki bağı kurarak yaptı: Sermayenin tekellere ve dünyanın emperyalist güçlerle paylaşılmasına yol açan yoğunlaşmasının kaçınılmaz sonucu savaştır. Bu emperyalist savaş kapitalizmi devirmenin koşullarını da hazırlamaktadır ve işçi sınıfı bunu değerlendirmelidir.

Broşürün yazılış nedenlerinden biri, 2. Enternasyonal'in en önemli ve önde gelen teorisyeni Kautsky ile polemiktir. Lenin'in emperyalizm çalışmasını bu noktaları akılda tutarak okumak gerekiyor.

Şimdi bu "çok bilinen" çalışmanın temel tezlerine kısaca ama daha yakından bakabiliriz.

Lenin, emperyalizmin ekonomik temelini, "kapitalizmin en belirleyici özelliklerinden biri" dediği üretimin büyük işletmelerde yoğunlaşmasına dayandırıyor."...Yoğunlaşma gelişmesinin belli bir aşamasında doğruca tekele götürür; şu ya da bu sayıdaki dev işletme, kendi aralarında kolayca anlaşmaya varabilirler; öte yandan rekabetin engellenmesi, tekele doğru eğilim bu işletmelerin çok büyük olmasından doğmaktadır." (36) "Üretimin yoğunlaşmasının bir sonucu olarak tekellerin doğması, kapitalist gelişmenin bugünkü aşamasının genel ve temel yasasıdır." (37)

Lenin'in en temel teorik argümanı bu yasaya dayanıyor. Emperyalizm teorisinin en temel taşı, ilk hareket noktası burasıdır. O kadar ki, Lenin ileride tartışacağımız, Hilferding'in finans kapital çözümlemesine yalnız bu noktada itiraz ediyor. Hilferding'i "üretimin ve sermayenin artan yoğunlaşmasının tekellere yol açtığı" olgusunu sessizce geçiştirmekle eleştiriyor. Lenin, 1900-1903 bunalımı ile, kartellerin bütün ekonomik yaşamın temeli durumuna geldiğini ve kapitalizmin emperyalizme dönüştüğünü yazıyor. (38)

Lenin'in en önemli ama hakettiği ilgiyi görmeyen tezlerinden biri, kapitalizmin tekelci aşamasının "bir tür yeni toplumsal düzen"e yol açtığı saptamasıdır: "Emperyalist aşamasında kapitalizm, doğrudan üretimin en geniş toplumsallaşmasına yol açıyor; kapitalistleri iradelerine ve bilinçlerine aykırı olarak tam serbest rekabetten tam toplumsallaşmaya bir geçiş olan, bir tür yeni toplumsal düzene doğru adeta sürüklüyor." (39) Lenin bu geçiş döneminde, üretimin giderek toplumsallaşan sonuçlarına el koymanın özel mülkiyetçi karakterinin sürdüğünü ve bir avuç tekelcinin nüfusun geri kalan bölümü üzerindeki boyunduruğunun ağırlaştığını, üretimin toplumsallaşmasıyla gerçekleşen

büyük ilerlemeden yararlananların spekülatörler olduğunu yazıyor. Kapitalizmin yeni aşamasında yeni bir toplumsal düzenin ipuçlarını görmek Lenin'e öteki emperyalizm yazarlarında olmayan bir bakış kazandırıyor. Bu bakışla, kendisini başkalarından bir çizgi netliğiyle ayıran önemli siyasal sonuçlara ulaşıyor.

Bunlardan birincisi, tekelciliğin toplum yaşamı üzerindeki etkisiyle ilgili bir başlangıç saptamasıdır: "Bir tekel bir kere oluşup milyarları kontrol etmeye başladı mı, hükümet biçiminden ve tüm öteki 'ayrıntılar'dan bağımsız olarak, kaçınılmazlıkla kamu yaşamının *bütün* alanlarına sızacaktır." (40) Lenin'in fazla geliştirmeden bıraktığı bu yaklaşımda tekelci düzeni anlamaya yardım eden ipuçları var.

Lenin'in vardığı ikinci önemli sonuç, emperyalizmin geriye, "barışçı", "serbest rekabetçi", "demokratik", kapitalizme döndürülmesi düşünce ve çabalarını gerici bir düş olarak değerlendirmesidir. Bu noktada küçük burjuva anlayışlarıyla arasına kesin bir mesafe koyuyor.

Üçüncüsü, Lenin emperyalizmin asalaklığını ve "çürümesi"ni, karşıtlarının ve günümüz döneklerinin ileri sürdüğü gibi. tümüyle, her durumda ve tek başına, emperyalizmin üretim güçlerinin gelişmesini yavaşlatması olgusuna bağlamıyor; emperyalizmin altında üretici güçlerin eskisinden daha hızlı gelişeceğini de yazarak aynı sürecin çelişkili karakterini ortaya koyan bizzat Lenin'in kendisidir. Asalaklık ve çürüme tartışmasında esas vurgu, kupon kesen rantiye bir katmana "rantiye devlet"e yapılıyor. En önemli nokta budur.

Dördüncü önemli sonuç, yeni aşamanın emperyalistleşen ülkedeki sınıf savaşımına getirdiği yeniliklerdir. Bu yeniliklerden biri, emperyalistleşmenin o ülke burjuvazisi açısından iç savaşı önlemenin bir yolu olarak kavranmasıdır. Lenin, İngiliz "finans kralı" Cecil Rhodes'ten ve Fransız burjuva yazar Wahl'den yaptığı aktarmalarla emperyalist burjuvazinin bakışını çok açık ve çarpıcı biçimde sergiliyor.

Lenin'in Cecil Rhodes'ten yaptığı aktarma şöyle: "Benim tutkuyla bağlı olduğum düşünce toplumsal soruna bir çözüm bul-

mak; yani Birleşik Krallığın 40 milyonluk nüfusunu kanlı bir iç savaştan...kurtarmaktır. Her zaman söylediğim gibi imparatorluk ekmek ve tereyağı sorunudur. İç savaşı önlemek istiyorsan, emperyalist olacaksın!" (40) Fransız Wahl ise şunları söylüyor: "Yalnız işçi yığınlarının değil, orta sınıfların üstünde de ağırlığını duyuran artan yaşam güçlükleri yüzünden, bütün eski uygar ülkelerde sabırsızlık, öfke ve kin birikmekte ve bunlar kamu düzenini tehdit etmektedir; belli bir sınıf kanalına yönelmekte olan enerjinin içerde infilak etmemesi için dışarıya çevrilmesi zorunludur." (41)

Kapitalizm, emperyalizmle birlikte yalnız sermayeyi değil, kendi içi çelişkilerini de ihraç ediyor.

Emperyalizmle işçi hareketindeki oportünizm arasındaki ilişki, "işçi aristokrasisi" çözümlemeleri de Lenin'in öteki çalışmalarda bulunmayan önemli katkılarıdır. Yüksek tekel karları, burjuvaziye, işçi sınıfının bazı kesimlerini, "önemli bir azınlığını" satın alma, onları "burjuvalaştırma"nın ekonomik olanaklarını sağlamaktadır.

Lenin'in emperyalizm tanımına geçebiliriz.

Lenin, emperyalizmin mümkün olan en kısa tanımının; "emperyalizm, kapitalizmin tekelci aşamasıdır." (42) biçiminde yapılabileceğini, ama bunun eksik olacağını yazıyor emperyalizme tanımını veren beş öğeyi sayıyor ve sonunda emperyalizmin tanımını bir kez daha formüle ediyor:

"Emperyalizm, tekellerin ve finans kapital egemenliğinin kurulduğu; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir." (43)

Emperyalizmi, kapitalizmin belli bir aşaması, tekelci aşaması olarak anlayan, finans kapital, sermaye ihracı vb. kavramlarını esas alan bu tanımın bir yeniliği yoktur. Bu kavram ve

öğelerin hepsi başkaları tarafından geliştirilmiş ve Lenin kavramları kullanırken onları yeniden tanımlama çabasına girişmemiştir.

Burada üzerinde tartışmaların yoğunlaştığı finans kapital kavramı ve onun emperyalizm teorisindeki yeri üzerinde durmamız gerekiyor.

Yukarıda da sözünü ettiğim gibi Lenin, Hilferding'in finans kapital tanımını bir noktada, üretimin ve sermayenin yoğunlaşmasının tekele yol açtığı ve "tekellerin rolü"nü yeterince görememesi noktasında eksik buluyor:

"Üretimin yoğunlaşması; bunun sonucu olarak tekellerin doğması; bankaların sanayiyle birleşmesi ya da içiçe geçmesi- işte finans kapitalin yükseliş tarihi ve işte kavramın özü." (44)

Bu tanımıyla, finans kapital kavramında itiraz ve eleştirileri haklı çıkaracak bir boşluk ya da yanlışlık bulunmuyor. Ancak, finans kapital sanayi ve banka sermayesinin birleşmesi olarak değil, sanayi sermayesinden *ayrı*, ondan tümüyle özerkleşmiş, tam egemen bir kategori olarak kullanılırsa yanlış olur. Lenin, Kautsky'nin emperyalizm tanımını eleştirirken finans kapitalin sanayi sermayesinden ayrılığına kuvvetli bir vurgu yapıyor. Kautksy'nin emperyalizm tanımı şöyle: "Emperyalizm, yüksek derecede gelişmiş sanayi kapitalizminin ürünüdür. O, gittikçe daha geniş *tarım (*Kautsky'nin H.Y) bölgelerini o topraklarda hangi ulusun yerleşik olduğuna bakmaksızın kontrolü ve egemenliği altına alma çabasındaki bütün sanayici kapitalist ulusları içerir." (45) Lenin bu tanımı, emperyalizmi politik yönden bir ilhak eğilimine indirgediği için eleştiriyor; emperyalizmin genel olarak bir şiddet ve gericilik eğilimi olduğunun altını çiziyor. Bu tartışmada kendisini sorunun ekonomik yönünün ilgilendirdiğini söyleyerek şunları ekliyor: "Emperyalizmin karakteristik özelliği sanayi sermayesi *değil*, ama finans kapitaldir." (46) Üretim ve sermayenin yoğunlaşmasının yol açtığı tekelleşme, sermaye ihracı ve finans kapitalin oluşma süreçleri ileri dere-

cede sanayileşmenin yarattığı süreçlerdir. Finans kapitalin özü iki sermaye türünün birleşerek yeni bir bileşim oluşturmalarıdır. Bu bileşimde hangi türün belirleyici olduğunun her durum için geçerli tek bir oransallığı yoktur.

Hilferding ve Lenin'in banka sermayesi lehine yaptıkları vurguda Almanya'da banka sermayesinin egemen bir rol oynayışının katkısı var. Geç ve genç Alman emperyalizmini geleceğin modeli gibi görüyorlar.

Öte yandan, Lenin'in temel formülasyonu hep, sanayi sermayesi ile mali sermayenin tek bir mekanizmada birleştikleri biçimindedir. Bu birleşmedeki ağırlık farklılıkları ikincil bir sorundur ve bu nokta üzerinde yürütülecek bir tartışmanın önemli bir sonucu da yoktur.

Finans kapital çözümlemesinde önemli olan, bu birleşmenin sonucunda yatınma hazır, sermayenin genel hareketinde kendi reel sermayesi ötesinde bir yönlendirme ve kontrol gücü taşıyan bir sermayenin hazır bulunması ve bankaların rolünün gerçekten de olağanüstü derecede artmış olmasıdır. Bütün bunlar, sermayenin maddi artı değer üretiminden geldiği, esas olanın yalnız paranın değil, genel olarak sermayenin birikimi ve hareketi olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Emperyalizmi, serbest rekabetçi dönemden ayıran özelliklerden biri, kapitalizmin eşitsiz gelişmesinin yol açtığı sermaye ihracıdır. Lenin'e göre sermaye ihracı *olanağı* bir bölüm geri kalmış ülkenin, dünya kapitalizminin içine çekilmiş ve sanayinin gelişmesi için gerekli alt yapının hazırlamış olmasından gelmektedir. Sermayeyi ihraç *zorunluluğu* ise, sermayenin karlı yatırım alanı bulamadığı ülkelerde, kapitalizmin "haddinden fazla olgun"laşmış olmasından, bunun yol açtığı sermaye fazlasından çıkıyor. Bu temel nedenin dışında, sermaye ihracını kolaylaştıran nedenler, geri ülkelerde karın yüksek, sermayenin kıt, toprak fiyatlarının ve üçretlerin görece düşük, hammaddelerin ucuz olmasıdır.

Sermaye ihracının, ihraç eden ve edilen ülkedeki etki ve sonuçları da farklı oluyor.

"Sermaye ihracı, ihraç edildiği ülkelerde kapitalizmin gelişmesini büyük ölçüde hızlandırmaktadır. Böylece sanayi ihracı, ihracatçı ülkedeki gelişmeyi bir parça durdurma eğilimi taşısa da, bunu yalnızca kapitalizmi bütün dünyada derinlemesine ve genişlemesine geliştirerek yapabilir." (47)

Sermaye ihracı aynı zamanda egemen üretim ilişkisinin ihracıdır ve bu bağlamda emperyalizmin bütün dünyada kapitalist gelişmeyi hızlandırdığı doğrudur. Ancak, bunu da mutlak ve tek yönlü bir süreç olarak anlamamak, özellikle de emperyalizmin bugünkü döneminde belirginleşen ters yöndeki eğilimi de dikkate almak gerekiyor. Bu tartışmaya yeniden dönmek üzere şu söylenebilir: Sermaye ihracı ve kapitalizm az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve teknolojik gelişmeyi hızlandırmış, ama aynı zamanda bölgeler, değişik coğrafyalar arasındaki eşitsizlik ve oransızlıkları da büyütmüştür.

Sermaye ihracının, ihraç eden emperyalist ülkedeki asalaklık ve çürümeye yol açacağı biçimindeki, üzerinde birçok spekülasyon ve tartışma yapılan formülasyon ile ilgili olarak ise şunlar söylenebilir:

Bir: Lenin'in yaklaşımı bir yanıyla, bir üretim biçiminin üretici güçlerin gelişmesine ayak bağı olmaya başladığı durumu, marksist hareket yasasının emperyalizm koşullarına uygulanışını anlatmaktadır.

İki: Asalaklık çözümlemesi daha çok, emperyalizmin yarattığı, kupon keserek yaşayan ve gittikçe büyüyen rantiyeler katmanını ve kapitalist bireyin üretim içindeki işlevli yerini yitirdiğini anlatmak için yapılmıştır. Emperyalizmin en önemli ekonomik temellerinden birini oluşturan sermaye ihracı, bu katmanı üretimden iyice koparmakta ve büyütmektedir.

Üç: Lenin'de bütün emperyalist ülkelerin tümüyle ve mutlak asalaklaştığı ve çürüdüğü düşüncesi yoktur. Lenin'in yaptığı,

tekellerin ve emperyalizmin bir durgunluk ve çürüme *eğilimi* yarattığını yazmaktır ki bu da doğrudur. Lenin'den okuyoruz: "Daha önce de gördüğümüz gibi, emperyalizmin en derin ekonomik temeli tekeldir...bütün tekeller gibi bu tekel de kaçınılmaz biçimde bir durgunluk ve çürüme eğilimi doğurur. Tekel fiyatlarının geçici de olsa oluşması, teknik ve toplam ilerlemenin itici nedenlerini bir dereceye kadar ortadan kaldırır ve teknik ilerlemeyi bilerek geciktiren ekonomik olanaklar da doğurur." (48) Lenin bu cümlenin arkasından, bulunan ve şişe yapımında devrime yol açabilecek bir makinanın patentinin bir Alman şişe karteli tarafından alındığı, ama kullanılmayıp çekmecede saklandığı örneğini veriyor.

Lenin'e göre, tekel dünya pazarındaki rekabeti tamamen ya da uzun bir süre için kaldıramaz, zaten ultra-emperyalizm teorisi de bu nedenle saçmadır. "Ancak" diyor Lenin, "...tekellere özgü durgunluk ve çürüme *eğilimi* işlemeye devam etmekte ve sanayinin bazı dallarında, bazı ülkelerde, belirli bir zaman için üstün gelmektedir." (49)

Görüldüğü gibi, bazı durum ve yerlerde belirli bir zaman için öne çıkan bir eğilimden söz ediliyor. Lenin, tekeller ve oligarşinin ilhak çabalarının, çok sayıda küçük ya da zayıf ulusun zengin ve güçlü birkaç ulus tarafından sömürülmesinin "asalak ve çürüyen" kapitalizm tanımlamasını zorladığını, ancak çürüme eğiliminin, kapitalizmin hızlı gelişimini önlemeyeceğini söylüyor: "Önlemez. Emperyalist dönemde belli sanayi kolları, burjuvazinin çeşitli katmanları, belli ülkeler bu eğilimlerden şimdi birini, biraz sonra ötekini büyük ya da küçük ölçülerde gösterirler. Bütünüyle kapitalizm, eskisinden daha hızlı gelişmektedir; ancak bu gelişme yalnız giderek daha eşitsiz olmakla kalmayıp eşitsizliğini, özellikle sermayece en zengin ülkelerin (İngiltere) çürümesinde göstermektedir." (50)

Bütün bu aktarma ve değerlendirmeler Lenin'in emperyalizm altında üretici güçlerin gelişmeyeceğini ileri sürdüğü, oysa bun-

ların hızla geliştiği biçimindeki şimdi çok moda olan eleştirilerin aşırı kolaycı ve temelsiz olduğunu gösteriyor.

Ancak, yine de ortada bir "sorun" var. 1916'dan bu yana geçen zaman, "sermayece en zengin ülkelerin" çürüdüğü ve can çekiştiği saptamalarını doğru çıkarmamıştır. Aynk değil, egemen olan bu ülkelerde de üretici güçlerin gelişmesinin *olabileceği* hızla değil ama *belli* bir hızla sürmesidir. Lenin'in "cançekişen kapitalizm" kavramlaştırmasını, özetlemeye çalıştığım yönler dışında, yaklaşmakta olan devrimle ilgili propaganda görevleri çerçevesinde algılamak gerekiyor. Bunların ötesinde bir teorileştirmenin yanlış olacağını ise, bizzat dünya komünist hareketinin biraz da bu teoriye dayanan pratiği göstermiştir. Lenin'den sonraki dönemde, emperyalist-kapitalizmin özdinamiklerinin, rezervlerinin, yeni çelişki ve sorunlarının teorik çözümlemesinin yetkin biçimde yapılamaması, bunlara dayanan strateji ve taktiklerin geliştirilememiş olması, bunların yerine bir yanda dil ucuyla "emperyalizm çöktü, çöküyor" edebiyatı yapılırken, bir yandan da "gerçekçi" davranıp, sosyalizmin geleceğinin, bu bir türlü ölmeyen kapitalizmle birarada yaşamaya bağlanması reel sosyalizmin öldürücü yanılgılarından biridir.

Emperyalizm altında üretici güçlerin ne ölçüde geliştiği ve bu gelişmenin "olabilecek olana" göre ne düzeyde bulunduğunun anlaşılması için, gerçek olgu ve veriler üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmak gerekiyor. Teorik düzeyde ise iki çizgi üzerinde düşünmek açılım sağlayabilir. Bunlardan biri, tekelleşmenin kapitalizmin önemli bir özelliği olan rekabeti emperyalizm teorilerinde öngörüldüğü biçimde ortadan kaldırıp kaldırmadığı sorusu üzerinedir. İkincisi, Rosa Luxemburg'un kapitalist gelişmenin devamının kapitalist olmayan bir çevrenin varlığına bağlayan çözümlemesidir.

Lenin'in emperyalizm teorisine getirdiği en önemli katkılardan biri, emperyalizmin siyasal olarak gerici ve hegemonyacı doğasını ortaya koymasıdır. "Emperyalizmin ayırdedici siyasal

özellikleri...her yerde gericilik ve artan ulusal baskıdır." (51) "Emperyalizm, her yere özgürlük değil egemenliğini götüren finans kapitalin ve tekellerin çağıdır. Siyasal rejim ne olursa olsun bu eğilimin sonucu her yerde gericilik ve bu alanda varolan uzlaşmaz çelişkilerin aşırı yoğunlaşmasıdır." (52) Emperyalizmin bir gericilik eğilimi olduğu, bütün emperyalist ve emperyalizme bağımlı ülkelerde, bunların en "demokratik" görüneninde bile burjuva demokrasisinin temsili kurumlarının içinin boşaldığı, tekelci devletin yürütme gücünün her türlü hukuksal, kamusal denetim dışında özerkleştiği, toplum yaşamının ve insan düşüncesinin tek tipleştirildiği vb. bugün çıplak gözle görülebilen gerçeklerdir.

Emperyalizm yalnız gericilik değil, aynı zamanda bir ilhak ve şiddet eğilimidir.

Barışçıl ve saldırgan olmayan bir emperyalizm düşünülemez.

Lenin'in Kautsky ile yürüttüğü ultra emperyalizm tartışmasının özü de bu noktadadır.

Buharin gibi, Buharin'in kitabına önsöz yazan Lenin de salt teorik ve soyut açıdan, "ultra-emperyalizm" diye bir aşamanın düşünülebileceğini reddetmiyor. Ancak, Lenin teorik olarak bunun, bir kimsenin kendisini şu anda gerçek yaşamda süren gelişmelere dayandırmayıp, rüyalar adına onlardan kopması olacağını, "Pratikte ise bugünün keskin görevlerini geleceğin yumuşak düşleri nedeniyle reddetmenin..." oportünistlik olduğunu (53) yazıyor.

Lenin, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" teorisinin "saçma" ve "gerici" olduğunu söylüyor ve hücumunu esas olarak bu yaklaşımın yaklaşan savaş ve devrim ortamında işçi sınıfının çıkar ve amaçlarına ters olduğu noktasında yoğunlaştırıyor.

Teorik düzeyde ileri sürdüğü iki argümandan birini, finans kapital ile ilgili olanını kısaca incelemiştik. Ötekisi, aynı tartışmada Buharin'in altını çizdiği, kapitalizmi eşitsiz gelişmesi

olgusudur. "...kapitalizm altında farklı işletmelerin, tröstlerin, sanayi kollarının ya da ülkelerin *eşit* gelişmesi olanaklı değildir...On ya da yirmi yıllık bir zaman içinde emperyalist güçlerin göreli kuvvetlerinin *değişmeden* kalacağı düşünülebilir mi? Kesin olarak düşünülemez.

...Öyleyse...'inter-emperyalist' ya da 'ultra-emperyalist' ittifaklar *kaçınılmaz olarak* ,savaşlar arasındaki dönemsel 'mütarekeler'den fazla birşey değildirler." (54)

Lenin'in Kautsky'e esas eleştirisi, onun "marksist teoriyle ve pratikle çatışan bir dünya görüşü"ne sahip olmasıdır. Lenin, Kautsky'nin, emperyalizmin siyasetini ekonomisinden ayırdığını, ilhakların finans kapital tarafından "tercih edilmiş" bir politika olduğunu ileri sürdüğünü ve bu politikanın karşısına aynı finans kapitale dayanan başka bir burjuva politikası çıkardığını yazıyor. (55)

Lenin Emperyalizmin broşürünün tam beş yerinde Kautsky'i kapitalizmin emperyalist aşamasının en temel çelişkilerini bütün derinliğiyle ortaya koymak yerine, bunları yumuşatmaya, gizlemeye çalışmakla eleştiriyor. "Varolan çelişkileri bütün derinliğiyle ortaya koymak yerine onlardan kaçmak, bunların en önemlilerini unutmak, Kautsky'nin marksizmle hiçbir ilişkisi olmayan teorisi budur." (56)

Lenin'in bir başka eleştirisi, Kautsky'nin de emperyalizmle artan gericilik ve ulusal baskıların karşısında geriye dönüş hayalleri içindeki çaresiz küçük burjuva muhalefetiyle aynı konumları paylaşmasıdır. Şöyle yazıyor:

"Kautsky, mali sermaye çağında, 'gerici bir ülküyü' 'barışçı demokrasiyi', 'salt iktisadi öğelerin işleyişini' savunduğu için marksizmdem kopmuştur. Çünkü, nesnel olarak bizi tekelcilikten tekelci olmayan kapitalizme, geriye doğru çeken bu ülkü reformist bir düzenbazlıktır." (57)

Lenin, sermayenin enternasyonalizasyonunun en belirgin bir anlatımı olan uluslararası kartellerin kapitalist uluslara barış

getireceği düşüncesinin teorik olarak saçma, pratikte de en kötü cinsten bir oportünizm olduğunu yazdı. Savaşımın biçimleri değişebilir, özü, sınıfsal içeriği ise sınıflar var oldukça değişmeyecektir.

"Soru şudur: Kapitalizm altında bir yandan üretici güçlerin gelişmesi ile sermaye birikimi arasındaki, öte yandan finans kapitalin sömürgeleri ve nüfuz alanlarını paylaşmasındaki oransızlıkları kaldırmanın savaştan başka bir aracı var mıdır?" (58)

Ne Kautsky, ne yukarıdaki soruya olumlu yanıt verme çabasına giren başkaları, ne de yaşanan pratik başka araç gösterebilmiştir.

Emperyalizm-savaş ilişkisinin geçmişte aldığı ve bugün almakta olduğu biçimler ayrı bir konudur. Örneğin bugün büyük emperyalist güçler arasındaki bir savaş olasılığı oldukça zayıftır. Taraflarından biri emperyalistler olan savaşlar ise olasılık değil gerçektir.

Ayrıca, dünyanın yeniden paylaşılmasının her zaman ve her durumda savaş biçimini alması gerekmiyor.

"Kapitalistler dünyayı hınzırlıkları nedeniyle değil, ulaştıkları yoğunlaşma düzeyi kar sağlamak için onları bu yola zorladığı için paylaşıyorlar. Ve dünyayı 'sermayeleri', 'güçleri' oranında paylaşıyorlar; çünkü kapitalizm ve meta üretimi altında başka bir paylaşma yöntemi olamaz. Güç de ekonomik ve siyasal gelişmelerin derecesine bağlı olarak değişiyor. Olanları anlayabilmek için, güç ilişkilerideki değişikliklerin hangi sorunları çözdüğünü bilmek gereklidir. Bu değişikliklerin 'salt' ekonomik mi, yoksa ekonomik olmayan (örneğin askeri) mi olduğu sorunu, kapitalizmin son aşaması ile ilgili temel görüşleri değiştirmeyecek ikincil bir sorundur. Kapitalist gruplar arasındaki mücadelenin içeriği yerine (bugün barışçı, yarın savaşçı ve öbür gün yine savaşçı olacak) mücadele biçimleri sorununu koymak bir bilgiç duruma düşmektir." (59)

2. YENİ EMPERYALİZM Mİ?

Emperyalizm teorisini kuran ve geliştiren kaynakların bir çeşit dökümünü yaparken bazı teorik tartışmalara da girmiş olduk. Şimdi, geçen zaman içinde ortaya çıkan yeni olgu ve kavramlar üzerinde duracağız.

Yeni olgu ve soruları üç büyük başlık altında toplamak mümkün:

(a) Sermayenin uluslararası hareketinin ve enternasyonalleşen üretim süreçlerinin yol açtığı gelişmeler,

(b) Emperyalist dünya sisteminin iç yapı ve hiyerarşisindeki yenilikler,

(c) Likide olan eski sosyalist ülkelerin dünkü varlık, bugünkü yokluklarının süreç üzerindeki etkileri.

Yalnız bunlara geçmeden önce, emperyalizmle birlikte artık evrensel bir olgu olan tekelci düzen, "yeni toplumsal düzen" üzerinde kısaca duracağım. Lenin'in "geçiş" özelliğiyle tanımladığı bu yeni toplumsal düzene geçişin başlamasından bu yana üç çeyrek yüzyıl geçti. Lenin, Buharin'in emperyalizm kitabına yazdığı önsözde ulusal finans kapital gruplarının bir ultra-emperyalist dünya birliği kurmalarından önce emperyalizmin patlayacağını ve zıddına dönüşeceğini yazmıştı. Biri yazıldığı tarihte birinci dünya savaşı olmak üzere, dünya gerçekten de iki kez patladı. Birinci patlamada emperyalizmin en zayıf halkası zıddına dönüşerek sistemden koptu; ikinci patlamada ilk sosyalist ülkeye yenileri katıldı. İkinci dünya savaşının arkasından gelen görece barışçı dönemde ise tekelcilik "toplumsal bir düzen olarak" oturmaya başladı. Bu aşama da, kendisinden önceki tüm ekonomik toplumsal formasyonlar gibi geçicidir. Ancak tekelciliğin bir "geçiş" olmakla kalmayıp, kendine özgü siyasal ve toplumsal ilişkiler yaratan, devlet-toplum-birey ilişkilerine yeni boyutlar kazandıran bir dünya düzeni, kapitalizmin başlangıç dönemlerinden farklı bir aşama karakteri kazandığının kabul edilmesi gerekiyor.

Tekelcilik yalnızca sermaye ve üretimin örgütlenme biçimi değil, yarattığı ilişki ve bilinç biçimleriyle de "her yere" sinmiş,

tekelci ilkeler dünyanın her yerine yayılmıştır.

Tekelci kapitalizmde devlet, hem ekonomik hem de toplumsal siyasal açıdan eskisiyle kıyaslanmayacak ölçüde yeni iç ve dış işlevler üstlenmiş, buna göre yeniden organize edilmiştir.

Emperyalist ülkelerde asalaklık, rantiyecilik, onların türevi tüketimcilik, özel mülkiyetçi ideoloji ve kültürün insana en yabancı ve düşman bir biçimin anlatımı olan "yeni" insan ve ahlak ölçüleri yaratılmıştır.

Burjuva demokrasisi ve onun en temel mekanizmalarından biri olan genel oy ve temsili kurumların işlevi tümüyle değişmiş, geniş kitleler siyaseti uzakta izleyen edilgen ve atomize bir "yığın" durumuna getirilmiştir.

Her biri üzerinde ayrı ayrı durulması gereken konulara değinmekle yetiniyor buradan emperyalizm teorisiyle ilgili yeni sorulara geçmek istiyorum.

Yeni Gelişmeler

Dünya ekonomisi açısından 1950'lerden sonraki dönemin en önemli özelliği sermayenin enternasyonelleşmesine ek olarak, *üretimin* enternasyonalleşmesinin de son derece belirgin bir olgu olarak öne çıkmasıdır. Artık birçok sanayi dalında bir ürünün değişik parçaları değişik ülkelerde üretiliyor; işbölümü ve tekörnekliliğin (standartizasyon) ileri boyutlara ulaştığı uluslararası bir üretim örgütlenmesi var. Çok uluslu tekeller üretimi ve sonuçlarını giderek daha çok uluslararası ölçekte gerçekleştiriyorlar.

Birçokları, bu sürecin ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışının, sermayenin, karın ve malların serbest dolaşımı anlamına geldiğini, ulusal devletin zamanını doldurduğunu, ve gelişmenin ultra-emperyalizm yönünde olduğunu ileri sürüyorlar. Gerekçelerini de özetle şöyle açıklıyorlar: Çok uluslu şirketlerin amacı, sermaye ve malların global hareketini en yüksek esneklik, en düşük üretim ve dağıtım maliyeti ile sağlayarak karı azamileştirmektir. Dolayısıyla, herşey planlanmalı, koordine edil-

meli ve yönlendirilmelidir. Bu zorunluluk bütün ulusal sınır ve engellerin kaldırılmasını, zamanını dolduran eski tip ulusal devletin tarih sahnesinden çekilmesini getirecektir. Ya da çokuluslu şirketler uluslararası sorunları kendi aralarında çözüp ulusal devletleri bu iradeye uymaya zorlayacaklardır.

Bu "teknolojik determinist", ya da, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm"ini çağrıştıran akıl yürütmeler teorinin ve dünyanın gerçeklerine uymuyor.

Sermayenin yanısıra üretimin de uluslararasılaşmasının, ulusal ekonomileri birbirine yaklaştırdığı doğrudur; ama bu gelişme ulus-devleti önemli olmaktan çıkarmıyor.

Bir kez, emperyalist dünya düzeni bir ulusal devletler hiyerarşisidir. Değişik endüstriyel gelişme aşamasındaki ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri son derece karmaşık ve çelişkilidir. Bu yüzden sistemin en önemli özelliklerinden biri, "üçüncü dünya" denilen ülkelerin emperyalist ülkelere, genel olarak da daha zayıf olanları daha güçlü olanlara bağımlı kılan bir ilişkiler bütünü olmasıdır. Bu farklılaşma ve bağımlılık, sermayenin uluslararası dolaşımını teknik bir sorun olmaktan çıkarıp siyasal bir sorun durumuna getirmektedir. Yabancı sermayenin, dünyanın herhangi bir ülkesine yönelmesi, o ülkenin siyasal ortamı, ücret düzeyi, vergi sistemi, hukuk düzeni vb. birçok koşula bağlıdır.

İkincisi, çokuluslu sermayenin uluslararası istikrar ve güvenliğe gereksinimi sürmekte, ülke sınırları içinde polis gücü, dışarıda silahlı kuvvetler, dolayısıyla ulusal devlet önemini korumakta, hatta askeri gücün artan siyasal ağırlığı nedeniyle önemini artırmaktadır. Ulusal devlet bazı ülkelerin öteki ülkeler üzerindeki siyasal egemenlik aracıdır. Bu araçsız, yalnız ekonomik örgütlenme egemenlik ilişkisi geliştiremez. Düşünmenin bu biçimi, emperyalizmin varlığını reddetmeyi gerektirir. Siyasal egemenlik ilişkilerinin sona erdirilmesi, bu ilişkinin kaynağı olan silahlı sömürücü devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür ve tek başına evrimci-ekonomik süreçlerle bu noktaya varılması mümkün değildir.

Üçüncüsü, çokuluslu sermaye grupları gerçekle küresel

ölçekte faaliyet gösteren *ulusal* organizasyonlardır. Her kapitalist firmanın bir ulusal "üssü" var ve dünya sistemiyle bağını ulusal devletler kanalıyla kuruyor. Çokuluslu şirketlerin belirleyici sahipleri ve karargahları emperyalist metropollerden birinde konumlanmıştır, sermaye ve üretimlerinin önemli bölümü orada gerçekleşmektedir ve kar paylarını da o ülkenin para birimi üzerinden alıyorlar. Kullandıkları para biriminin uluslararası değişim değeri büyük önem taşıyor. Para değişim değerinde istikrar sağlama hevesleri ise hep boşa çıkıyor. Bugün döviz spekülasyonu, dünyanın birçok bankasının en büyük kaynaklarından birini oluşturuyor.

Dördüncüsü, bilimsel-teknolojik araştırma ve geliştirme çalışmaları hala ağırlıklı olarak devlet tarafından finanse ediliyor; kredi sorunlarında, iflas tehlikesinde devletin kurtarma operasyonlarına ihtiyaç duyuluyor.

Beşincisi, bütün bunlarla birlikte önde gelen emperyalist ülkeler arasında rekabet ve hegemonya savaşı var ve bu çokuluslu şirketleri de her yönden etkiliyor. Yeni bloklaşma eğilimleri coğrafi yakınlık ve ulusal devlet birlikleri biçiminde gelişiyor. Avrupa birliğine karşı Japonya'nın Uzakdoğuda Güney Kore ve Malezya ile, ABD'nin Kuzey Amerika'da Kanada ve Meksika ile yeni birlikler oluşturması gündeme geliyor. Avrupa Topluluğu bunlar içinde en ilerlemiş olanıdır ve ötekilerin geleceği biraz da bu en olgun ilk örneğin bundan sonraki gelişme çizgisine bağlıdır. 1991 Aralık Maastrich zirvesine İngiltere'nin koyduğu çekinceler, 1992 Haziran'ındaki Danimarka referandumunun olumsuz sonuçları, Eylül 1992 Avrupa para bunalımı, topluluk içinde süren öteki tartışmalar, tek para, tek parlemento, tek savunma örgütlenmesinde anlatımını bulan politik ve ekonomik birleşmenin sanıldığı kadar kolay ve erken gerçekleşmeyeceğini, sürecin kazandığı hız ve doğrultu ise er geç gerçekleşeceğini gösteriyor. Entegrasyona en yakın Avrupa'da bile güçler, teknolojik düzeyler ekonomik kapasiteler eşit değildir. Eşitsizlik sürdükçe de bunun kendini ulusal devlet biçiminde ifade etmeye devam etmesi kaçınılmazdır. AT ve öteki bölgesel birliklerin gerçekleşmesi ise, yakın gelecek için

ulusal devletlerin yok olması değil, bir tür bloklaşması anlamına gelecek, rekabet ve çatışma bu kez ulusal devlet toplulukları arasında sürecektir.

Başka bir soru: Bundan sonra emperyalist ülkeler arasındaki rekabet barışçıl biçimlerde sürebilir mi? "Sürebilir" diyenler var. Aktarıyorum:

"Amerika, Monroe Doktrinini aştıktan ve açık bir emperyalist yayılma arayışı içine girdikten sonra, 'open door', açık kapı siyasetinin savunucusu oldu; bu hiçbir ülke ile ticaretin bir büyük emperyalist güç tarafından kapatılmaması anlamına geliyor, Open door siyasetinin yayılması, emperyalist ülkeler arasında barışçıl rekabetin geçerli olması anlamına geliyor.

(...)

"Bu ...mekanizma, ultra-emperyalizm yönündedir." (60)

ABD'nin serbest rekabetçiliği, dünya kapitalizminin hegemon gücü olarak ilk yükseliş dönemleriyle sınırlıdır. Sanayi üretiminde ciddi düşüşler olarak kendini gösteren ekonomik durgunluk dönemi korumacı önlemleri yeniden gündeme getirdi. Yeniden ithalat engelleri yaratılmaya başlandı. Gönüllü ihracat sınırları oluşturan "Gri bölge" önlemleri, pazar paylaşma anlaşmaları ve öteki gümrük dışı önlemlerle serbest rekabet önemli ölçülerde önlenmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Japon firmalarına karşı geliştirilen, "Strategic impediments initiative" Stratejik Engelleme Girişimi'dir. Japon elektronik, hatta otomotiv sanayi bizzat Amerikan pazarını tehdit ediyor ve buna karşı bizzat ABD ekonomisini koruma önlemleri alınıyor. Öte yandan, korumacılık siyasetleri özellikle dünya pazarlarına girmek isteyen sanayileşmekte olan ülkelerin önünü kesiyor. Yalnız ABD değil, Avrupa'da korumacılıktan vazgeçmiyor. 1990 Aralık ayında yapılan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çıkmaza girdi. ABD, Kanada, Avustralya ve geri kalmış tarım ülkeleri, ülke içi tarım subvansiyonlarında indirim, ayrıca gümrük duvarlarının kaldırılmasını istediler. Avrupa topluluğu bu önlemleri reddetti. Rekabet pazarları birbirine kapatma biçiminde de sürüyor. Emperyalistler arası rekabetin yeni dönemdeki en belirgin özel-

liklerinden biri, giderek artan oranda korumacılık uygulamasıdır.

ABD'nin giderek daha çok başvurduğu korumacılık önlemlerine kendi içinden de itiraz ve tepkiler geldi. Eski başkanlardan Richard Nixon, barışın da refahın da "yeni Amerikan enternasyonalizmine" bağlı olduğunu söyledi. "Dünya rolümüzü ihmal ediyoruz" başlığıyla 16 Mart 1992 tarihli Time dergisinde yayınlanan yazısından aktardığım şu sözler serbest ticaret ve korumacılık sorunlarının uluslararası açıdan ne kadar kritik olduğunu gösteriyor:

"Ticaret, bugün hiçbir zaman olmadığı kadar refahın anahtarıdır. 1931 ekonomik durgunluğu Smooth-Hawley tarifelerinin dünya pazarının çökmesine yol açmasından sonra 1932'nin Büyük Krizi biçimini aldı...

"Japonlara saldıranlar Amerika'yı küçük düşürmüş oluyorlar. Ellerini oğuşturan bozguncu tutumlarıyla ABD'yi yalnızca yeni ticaret duvarları arkasında yaşayabilen zavallı ve çaresiz bir dev sanıyorlar. Gelecek yüzyılda refahın yolu kendimiz için korumacı duvarlar inşa etmekten değil, başkaları tarafından örülmüş olanları yıkmaktan geçiyor.

"Amerika'nın uluslararası rekabetten çekilmesi gerekmiyor. Bizim yeni dış pazarlar fethetmek için işbirliği yapacak hükümet ve iş çevrelerine ihtiyacımız var."

Nixon Amerika'nın çıkarlarını uluslararası alanda rekabete devamda görüyor. Ne var ki, isteklerle gerçekler her zaman üst üste düşmüyor. Nixon'la birlikte Japonlar da sık sık, korumacılığın geçmişte olduğu gibi barışı bozabileceğini hatırlatıyorlar. Ama ABD güç yitiren bir ekonomi olarak artık "Open Door" siyaseti izleyecek durumda değil. Güçlü değil zayıf ekonomiler korumacılığa daha çok ihtiyaç duyuyor. Gerçek budur.

Uluslararası rekabet ve uyuşmazlıkların yoğunlaşmasında teknolojik yenilenme hız ve maliyetindeki artışların da önemi payı var. Teknolojik gelişmenin hızı, yeni buluşların çok hızlı biçimde üretime sokulmasını gerektiriyor.

Teknoloji yatırımı sermaye yoğun yatırımdır. Teknoloji üretimi, her yeni buluş ek sermaye istiyor. Yeni ürünün eskisin-

den çok daha kısa zamanda amorti edilmesi, bunun için de mutlaka dış pazar bulunması gerekiyor. Çünkü iç pazarın yeni ürünleri emmesi zaman alan göreli yavaş bir süreçtir. Üretimin enternasyonelleşmesinin itici güçlerinden biri bu makanizmada saklıdır. Birçok orta gelişmiş kapitalist ülkenin aynı zamanlarda ithal ikameci sanayileşmeden vazgeçip ihracata yönelik birikim yöntemlerine geçişinin nedenlerinden biri de budur. Bu sermayenin doğasında zaten var olan karın azami olduğu yere gitme özelliğine ek olarak teknolojik gelişmeler de sermaye ihracını motive ediyor. Sanayileşmeye geç başlayan, geç başladığı için de en son teknolojiyle başlayan ülkeler, ileri teknolojinin ülke ölçeklerini zorlaması nedeniyle, genel gelişme düzeylerinden bir ölçüde bağımsız bir sermaye ihraç eğilimi taşıyorlar.

Sonuç olarak, teknolojik gelişmenin hızı da, hem sermaye ihracını, hem de dünya pazarında rekabete çıkanların sayısını artıran bir rol oynuyor. Sürecin nesnel mantığı ulusal pazarlar arasındaki engelleri kaldırma, engellerin kaldırılması ise ulusal düzenleme ve denetim sistemlerini devre dışı bırakma riski taşıyor; bu risk alınamadığı için de rekabet ve korumacılık, pazarı tamamen ya da kısmen kapatma eğilimi kaldırılamıyor.

Son yılların çok sözü edilen "küreselleşme" eğilimlerinin kapitalist dünyaya uyum ve işbirliği getirmediği, tersine artan karşılıklı bağımlılığa rağmen önde gelen kapitalist güçler arasında gerginliğin arttığı açıktır. Son yılların en önemli özelliklerinden biri büyük emperyalist-kapitalist ekonomilerdeki yavaşlama ve durgunluktur. En zengin sanayi ülkeleri arasında yapılan bir araştırmaya göre 1950 ile 1973 arasında kişi başına yıllık üretim %3,6 artarken, 1973-1989 arasında artış oranı %2'ye düşmüştür. Sanayi üretimi yıllık artış oranlarındaki gerilemeler daha da açıklayıcıdır. Yalnız ABD'nin değil dünyanın en zengin 6 ülkesinin 1960-70 ve 1980-90 arasındaki yıllık sanayi üretim artış oranlarındaki düşmeyi gösteren tablo şöyledir:

Sanayi Üretimi: Yıllık Ortalama Artış Yüzdesi

	1960-70	1970-80	1980-90 (a)
ABD	%4,9	%3,3	% 2,6
Japonya	15,9	4,1	3,9
Almanya	5,2	2,3	1,8
Fransa	6,0	3,0	1,0
İtalya	7,3	3,3	1,3
İngiltere	2,9	1,1	1,8

a) ABD içi 1990 verileri yılın ilk yarısına aittir.
Kaynak: *Montly Review,* February 1992, s.9

Sanayi üretimi artış oranlarındeki sürekli gerileme emperyalizmi yeni kar alan ve olanakları bulmaya zorluyor. Bu gelişme, ülkeden ülkeye *doğrudan* yatırımları özendiriyor. Ancak, sermaye ihracının giderek daha çok sayıda ulusal ekonomi için zorunluluk durumuna gelmesiyle birlikte rekabet ve çatışma kızışıyor. Son zamanlarda sermaye ihracındaki yayılma ve artış, esas olarak sanayileşmiş emperyalist ülkeler arasındaki sermaye akışındaki genişlemeden geliyor. "Üçüncü Dünya" denilen ülkelere doğrudan yabancı yatırımlar son yirmi yıl içinde (1967-89) %31'den, %19'a düşmüştür. (61)

İmalat sanayi yatırım ve üretimindeki düşüşle yan yana giden doğrudan yatırım biçimindeki sermaye ihracında ise kendini artış olarak gösteren gelişmenin paradoksal sonuçlarından biri *yatırımların üretken olmayan alanlara kaymasıdır.* En önemli yeniliklerden biri budur. Yatırımlar, finansman, sigorta, reklam, medya vb. hizmet sektörlerine kayıyor. Örneğin Japonya'nın son otuz yıldır dış pazarlarda yaptığı doğrudan yatırımlarda imalat sanayiinin payı %26,7 iken; finansman ve sigortacılık (%22,5), gayrimenkul (%11,1) ve ticaret (%10.7) toplamının payı %44,3'ü bulmaktadır. ABD'nin 1979-90 yılı yatırımlarında imalat sanayiin payı %40, banka, finansman, sigortacılık hizmetlerinin ise %29'dur. 1966'da bu oran %14'tü. (62)

Uluslararası bankacılık da kendini yeni koşullara uyduruyor. Uluslararası bankaların dünya ekonomisindeki rolleri hem önem hem de büyüklük olarak sürekli artmaktadır.

Önde gelen emperyalist-kapitalist ülke ekonomilerindeki durgunluk, hatta gerileme ile uluslararası mali sermayenin faaliyetlerindeki artış arasında nasıl bir ilişki var? Burada karşımıza kapitalizmin kendi iç mantığı çıkıyor: Borçlama ve spekülasyon durgunluk yaşayan ekonomiler için bir çıkış yolu oluyor. Bugün borçlanma, bütün kapitalist ekonomilerin önemi artan ayrılmaz bir parçası olmuş, dünya kredi ve tahsilat sistemi olağanüstü büyümüştür. Uluslararası finans kapital, ekonomik fazlanın toplam büyümesinden olduğu kadar, hatta ondan çok bu fazlanın hızlanan dolaşım ve devrinden yararlanarak güçleniyor. Genişleme, meta ve hizmet fiyatlarının enflasyonu yoluyla gerçekleştiriliyor ve bu da zenginliklerin düşük gelirli sınıflardan (ve ülkelerden) yüksek gelirli sınıflara (ve ülkelere) transferi biçimindeki yeniden dağıtımına zorluyor. Mali sermayenin büyüyen rolünü gösteren somut bir örnek:

"Dünya mal ve hizmetler ticareti yılda 2,5 ile 3 trilyon dolar tutuyor. Ama, dünya mali kurumlarının birbirlerine borç alıp verdikleri Londra Eurodolar pazarında, her işgünü 300 milyon dolar, yılda 75 trilyon dolarlık, yani dünya ticaret hacminin en az 25 misli alım satım yapılıyor.

"Buna ek olarak, dünyanın bütün önemli para merkezlerinde, döviz değiştirme işlemleri yapılıyor. Bunlar da günde 150 milyar dolar, ya da yılda 35 trilyon dolar, yani dünya mal ve hizmet ticaretinin 12 misline yakın tutuyor.

"Kuşkusuz bu Eurodolarların çoğu, Yen, İsviçre Frankı vb. bir cepten ötekine gidiyor ve birden fazla kez sayılıyorlar. Yine de ortada büyük bir fark ve bir tek sonuç var: Sermayenin ticarete bağlı olmayan -ve büyük ölçüde ondan bağımsız olan- hareketi ticaret finansmanını (trade finance) büyük ölçüde aşıyor." (63)

Bu durumda, hep rüyası görülen döviz değişim oranlarını istikrara kavuşturmak mümkün olmuyor. Tersine döviz spekülasyonu dünyanın büyük bankalarının en önemli kar kaynak-

larından biri olarak vazgeçilmez bir önem kazanıyor. Bunun en önemli sonucu, emperyalist merkezlerden, spekülasyonun da tüm kapitalist dünyaya yayılmasıdır. Yalnız sermaye ve üretim değil, sermayenin eğilimleri de enternasyonalleşiyor.

Dünya ekonomisindeki son on-onbeş yılın egemen çizgisi yukarıda betimlendiği gibidir. Ancak yalnız buna bakılırsa, dünya ekonomisinin, sermayenin üretimden kopuk hareketi üzerinden yürümekte olduğu gibi yanılsamalı bir sonuca vanlabilir.

Sanayi üretimindeki düşme ve emperyalist ülkelerin doğrudan yatırımları daha çok birbirlerine yapmaları, bu iki yeni olgu, kendinden önceki süreçlerin üzerine geldi. Sermayenin yer değiştirdiği, birçok yerde dünya pazarı fabrikalarının kurulduğu, daha önceki on yıllarda gelişmiş emperyalist ülke tekelleri geleneksel sanayi sektörlerini az ve orta gelişmiş ülkelere taşıyarak üretimin uluslararası örgütlenmesinde önemli adımlar attılar. Çevreyi kirleten, emek yoğun sanayileri az ve orta gelişmiş ülkelere ihraç ederek, yüksek verimli, "temiz" teknolojili, hizmet ağırlıklı bir ekonomik yapıya geçişin koşullarını yarattılar. Büyüyen kapitalist dünyanın artan sermaye ihtiyacını karşılayan kredi musluklarını ve en karlı ihraç kalemi olan teknolojinin sırlarını elde tutarak egemenliklerini sürdürüyorlar.

"Sanayileşme", "kalkınma", "gelişmişlik" kavramlarının tanımları değişiyor. Artık bütün dünya kapitalisttir. Bir tür "sanayileşme" dünyanın her yerinde gerçekleşiyor. Ama nasıl bir sanayileşme? Tek bir organik ve hiyerarşik bütün olan dünya kapitalist ekonomisinde sanayileşmeyle kalkınmayı birbirinden koparan, gelişmenin bütünselliğini bozan bir işbölümü kurulmuştur. Tek sanayi sektöründe, bir tek sanayi ürününde, hatta bir sanayi ürününün belli parçalarının yapımında uzmanlaşmış ülkeler var. Bugün bu anlamıyla "sanayileşmiş" ama geri kalmışlıktan kurtulamamış ülke olmak mümkündür. Petrol gelirlerinden biriktirdikleri sermayeleriyle uluslararası büyük finans kurumlarına ortak olan, sanayileşme düzeyi düşük , son teknolojili hizmet sektörü gelişkin ülkecikler var. Sanayileşmeden emperyalist satandartlarda mal ve hizmet tüketmek de mümkün.

Uluslararası işbölümünün merkezinde teknolojik gelişmeler bulunuyor. Üretimin dünya çapında örgütlenmesiyle birlikte yeni teknolojik buluşlar sayesinde emperyalist ülkelerin doğal madde ve hammadde kaynaklarına bağımlılıkları azalıyor; bu ülkelerin emperyalizme bağımlılığı ise teknolojiye bağımlılıkları arttığı için sürüyor. Bu süreç, emperyalist hiyerarşi ve işbölümünde orta kademe ülkeleri de bir ihtiyaç haline getiriliyor.

Bütün bunlar, dünya ekonomisinin gerçek sanayi üretimi artışına dayanmayan, daha çok para sermayenin hızlı ve spekülatif hareketliliğinin sonucu olan bir evreden geçtiğini gösteriyor. *Enflasyonist ve rantiyeci eğilim tek tek ulusal ekonomilerin değil, dünya kapitalist ekonomisinin yapısal eğilimidir.*

Hegemonya Kavgası ve Alt Emperyalizm

Dünya kapitalist-emperyalist sistemi bir hiyerarşidir. Bütün kapitalist ülkeler bu hiyerarşik yapı içinde ekonomik gelişmişlik düzey ve potansiyellerine, askeri, siyasi güçlerine göre yer alıyorlar. Ancak bu kalımlı ve statik değil, değişken ve dinamik bir yer alıştır. Tepeden tavana kadar hiyerarşinin her düzeyinde mücadele var.

Hiyerarşinin tepesinde, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan en güçlü ülke ve ülkeler yer alıyor. Geçici durumlar dışında tepede de sürekli bir hegemonya kavgası yaşanıyor. Öte yandan, emperyalist hiyerarşi içinde üzerinde yeterince durulmayan ve önemi gittikçe artan bir kavga daha var. Bu kabuğunu zorlamaya başlayan orta gelişmiş ülkelerin hiyerarşinin üst basamaklarına tırmanma kavgasıdır. Dünya emperyalist-kapitalist sistemi bugün,bu iki düzeydeki mücadelenin de kızıştığı bir dönemden geçiyor.

Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşından kapitalist dünyanın en büyük gücü olarak çıktı ve hegemonyasını büyük bir rahatlıkla kurdu. Marshall yardımı, Truman doktrini, Kore savaşı, Küba krizi ABD hegemonyasının adım adım

pekiştiği, hem ekonomik hem siyasi gücünün kanıtlandığı kilometre taşlarıydı. 1944 Bretton Woods anlaşmasıyla dolar uluslararası para birimi olarak kabul edildi. Doların bu konumu, ABD'ye önemli avantaj ve olanaklar sağladı.

1960'lı yılların sonunda ise iki uçlu bir süreç kendini göstermeye başladı. Bir yandan ABD ekonomisi zayıflarken, en başta Almanya ve Japonya olmak üzere öteki kapitalist ekonomiler dış ticaret ve finansman alanında ABD ile yarışacak bir güce erişiyorlardı. 1971'de doların çevrilebilirliğinin sona erdirilmesi ABD için önemli bir dönüm noktası oldu. Büyüme hızlarında düşüş, dış ticarette açık, doların sürekli değer yitirmesi, dış yatırım ve ticaretteki ABD payının oran olarak azalması vb. ile ABD hegemonyası sarsılmaya başladı.

Sarsılma henüz hegemonyanın yitirildiği anlamına gelmiyor. Ama ABD'nin artık ciddi rakipleri var ve hegemonyasına meydan okunabiliyor.

1989'da İMF'in yabancı para rezervinin %60'ı hala ABD dolarıydı. Bu, sarsıntıya rağmen ABD'nin gücünü koruduğunu gösteren işaretlerden biridir. Gidişin yönünü gösteren daha çarpıcı işaretleri ise şu sayılarda görmek mümkün: 1979-82 yılları arasında Avrupa para sistemi içinde kullanılan dolar miktarı toplamın %72'sini, mark %24'ünü oluşturuyorken, 1986-1987'de doların payı %26'ya düşmüş, markın payı %59'a fırlamıştır. (64)

Bugün, ABD'nin dış ticaret ve bütçe açıkları, dış borç miktarı dev rakamlara ulaşmaktadır. Büyük banka ve sanayi şirketlerinde zarar ve iflaslar görülüyor. Yerli üretim artışı 1989'da %2,5 iken, bu rakam 1990'da %1,0'a 1991'de %0,7'ye düşmüş, enflasyon %4,8'den %5,8'e çıkmıştır. (65)

ABD ekonomisi zayıflıyor; hegemonyasına meydan okunmaya başlanmasında temel etken budur. Bütün ekonomik göstergeler ve kestirimler, ABD ekonomisinin bir daha eski gücüne ulaşamayacağı noktasında birleşiyorlar. Gerçi, bu gerileme ve güç kaybına rağmen ABD hala dev bir ekonomik güç, aynı zamanda rakipsiz bir askeri güçtür. Ama eskiden olduğu gibi dünya sisteminin kurallarını "müttefiklerine" dikte ettirecek kadar

güçlü değil. Kısacası hegemonya mücadelesi şiddetleniyor.

Amerikan politik strateji uzmanları ABD'nin hegemonyayı elde tutması için aynı anda üç önemli ve stratejik önceliği yerine getirmesi gerektiğini söylüyorlar. ABD'nin Japonya ve Almanyanın ekonomik meydan okumalarını karşılayabilmesi, Avrupa ve Asya'da yeni bir politik askeri süper gücün ortaya çıkışını engellemesi ve dünyanın her yerinde "Amerikan çıkarlarını" koruyabilmesi gerekiyor.

Bazı rakamlar Japonya'nın ekonomik yükselişinin birçok yönden ABD üstünlüğünü tehdit etmeye başladığını gösteriyor. 1989'da Japonya ulusal gelirinin %24'ünü, yani 750 milyar doları yeniden yatırırken, ABD ancak ulusal gelirinin %10'unu yani 500 milyar doları yeniden yatırıma ayırabiliyor. Emek üretkenliğinde aradaki fark Japonya lehine kapanıyor. Bizzat ABD içindeki Japon yatırımları ürkütücü boyutlar alıyor. Kaliforniya'nın en büyük on bankasından dördü Japon kontrolüne geçmiş durumda. Savaş sanayi ve teknolojisinde de ABD üstünlüklerini yitiriyor. 1988'de savaş sanayii için kritik sayılan 22 alandan Sovyetler Birliği yalnızca ikisinde ABD'den daha ileriyken Japonya altısında daha ileri durumdaydı. 1990'da ise yeni gelişen 23 alandan beşinde Japonlar ilerde ve öteki beşinde de yarışı kazanmak üzereler. Bütün bunlar askeri teknoloji açısından ABD'nin Japonya'ya bağımlılığının artması anlamına geliyor. Stratejik araştırma enstitülerinden birinin direktörü olan Profesör Samuel P. Huntington çok açık bir dille ABD toplumunun Japonya ile hegemonya savaşına nasıl hazırlandığını anlatıyor:

"Amerikali olmayanlar bize sık sık soruyorlar: Siz Amerikalılara ne oluyor? Neden Japonlardan bu kadar tedirginsiniz? Yanıt şudur ki, Birleşik Devletler Japonya'dan bir zamanlar Sovyetler Birliği'nden duyduğu nedenlerle tedirginlik duyuyor. 1980'de kamuoyunun kafasında Sovyet tehditi vardı. Tartışmalar Sovyet ve Amerikan füzelerinin karşılaştırmalı istatistikleri üzerinde odaklaşıyordu. Bugün insanların aklında olan Japon ekonomik tehditidir. Tartışmalar Amerika ve Japonya'nın ekonomik büyüme, verimlilik, yüksek-teknoloji ihracı, tasarruf,

yatınm, patent, araştıma vb. konulardakı karşılaştırmalı rakamlar üzerinden yapılıyor. (...) Şimdi Amerikan halkının %73'ü Amerikan güvenliğine en büyük tehditin Japonya'nın ekonomik meydan okuması olduğuna inanıyor." (66) "Savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır'dan sonra Amerikalılar 1990'da "Ekonominin savaşın başka araçlarla devamı" olduğunu keşfediyor ve bunu açıkça dile getiriyorlar. Amerikan medyası şu günlerde Japonya'nın ekonomik güçlenmesinin Amerikan refah düzeyini tehdit ettiği propagandasına büyük bir ağırlık veriyor. "Japonya pazarlarımızı alıyor. Pazar kaybetmek işlerimizi ve karlarımızı kaybetmek demektir. Japonya'nın ekonomik gücünün artması demek, her alanda Japon nüfuzunun güçlenmesi bizimkinin azalması demektir vb."

Birleşik Almanya'nın ekonomik gücünü yalnız Avrupa Topluluğuna egemen olmak için değil hegemonyasını Orta ve Doğu Avrupa'ya yaymak için de kullanacağı kesindir. ABD buna karşı 200 yıldır yaptığı gibi Avrupa güçlerini birbirlerine karşı kullanma temelinde bir strateji izlemeye çalışıyor. Almanya'ya karşı bugün izlenen ABD siyasetinin özü şu sözlerde anlatımını buluyor:

"Almanya'nın yeni Avrupa'daki gücünü sınırlamak için, bir yandan Almanya'nın NATO ve öteki uluslararası örgütlenmelerde yer almasını sağlarken aynı zamanda İngiltere, Fransa ve öteki ülkelerle çalışarak Almanya'nın bu örgütler üzerindeki kontrolünü sınırlandırmak. Avrupa Topluluğunun entegre dış politikası olan sıkı bir politik birlik değil, gevşek ve tümüyle ekonomik bir birlik yönünde evrimleşmesini sağlamaya çalışmak." (67)

Hegemonya kavgasının varlığı ve şiddetlenmesi, kendisi de bunalımı keskinleştiren bir bunalım göstergesidir. Böyle dönemlerde dünyanın "düzeni", hiyerarşisi bozulmaya başlıyor. Bu kadar çok "Yeni Dünya Düzeni" sözü edilmesinin nedeni bu olsa gerek. Bugünkü hegemonya savaşımı, aynı zamanda bir yeniden paylaşım dönemine denk düştüğü için çok daha kritik çizgiler taşıyor.

Körfez savaşı, ABD'nin dünya hegemonyasını sürdürmekteki ısrarını, rakiplerinin de siyasi ve askeri yönden henüz

güçsüz olduklarını gösterdi. *Ama bu savaş, bundan çok emperyalist büyüklerin hiyerarşisinin alt basamaklarından gelen izinsiz tırmanma çabalarına karşı tutum birliğini gösterdi.*

Daha önce de söylediğim gibi, dünya kapitalist sistemi içindeki çelişki ve çatışmalar tepedeki hegemonya kavgasıyla sınırlı değil, her düzeyde kavga var. Emperyalizm, aynı zamanda bir kavga ve çatışmalar hiyerarşisidir. Kapitalist gelişmişliğin belli bir noktasına gelen ülkeler dünya pazarlarındaki paylarını, hiyerarşi içindeki yerlerini değiştirmek istiyorlar. Bu, hem birbirleriyle, hem emperyalist büyüklerle hem de az gelişmiş ülkelerle ilişkilerine yeni sorun ve boyutlar getiriyor.

Lenin'in ve ondan öncekilerin emperyalizm teorisi üzerine çalıştıkları dönemde dünya kabaca, bir yanda bir avuç sanayileşmiş emperyalist ülke ile çok sayıda sömürge, yarı sömürgeden oluşan az gelişmiş ya da pre-kapitalist ülkeler arasında ikiye bölünmüş bir manzara gösteriyordu. Kapitalist-emperyalist egemenlik eski sömürge sisteminin kasnağı üzerinde oluşmuştu. Ancak, zamanla ve Ekim devriminin de çok önemli katkısıyla, sömürgecilik sistemi hızlı bir çözülme sürecine girdi ve 1960' larda da çöktü. Sömürgecilik sisteminin çökmesiyle, emperyalizm de sömürü yöntemlerinde değişikliğe gitmek zorunda kaldı. En önemli değişiklik, dünyanın az gelişmiş bölgelerinin artık girilen ülkenin egemen sınıfları aracılığı ve ortaklığıyla sömürülmesiydi. Böylece, emperyal-sömürge, emperyalist komprodor ilişkileri yerini emperyalist kapitalistler ile yerli kapitalistler arasında işbölümüne dayanan yeni türden bir ilişkiye bıraktı. Bu gelişmenin en önemli sonuçlarından biri, anti-emperyalist kurtuluş savaşlarının da yeni bir toplumsal-sınıfsal içerik kazanması oldu.

Daha önemlisi, sömürgecilik sisteminin kalıntı biçiminde de olsa varlığı, ileri kapitalizm aşamasına ulaşmış birçok kapitalist ülkenin emperyalist paylaşımına katılmasını engelliyor, en azından zorlaştırıyordu. Bu engelin ortadan kalkmasıyla, küçük ama kapitalizm açısından ileri ülkeler de emperyalist sömürüden pay alacak duruma geldiler.

Sömürgecilik sisteminin dağılması, azgelişmiş ülkelerde

kapitalist gelişmeyi hızlandıran bir etki yaptı. Lenin'in de işaret ettiği, sermaye ihracının kapitalizmi bütün dünyada derinlemesine ve genişlemesine geliştirdiği fikri asıl bu dönemde gerçeklik kazandı. Bu hızlı, yaygın, aynı zamanda eşitsiz gelişme, emperyalist dünya sistemi içindeki ülkeleri *kapitalist gelişmişlik düzeyleri* açısından farklılaştırdı. Gelişmişlik, büyüme hızı ve potansiyeli, nüfus ve toprak büyüklüğü gibi ölçüler temelinde yeni hiyerarşiler oluşmaya başladı. Dünya artık kapitalisttir. Sermayede azami karı gerçekleştireceği yere yönelme güdüsü var. Bir yerde kapitalizm varsa orada sermaye ihraç eğilimi de var. Bu nedenle çok doğal olarak bütün sermayeler ve sermayedarlar emperyalistleşme isteği taşıyorlar. Ayrıca dünya artık aşırı derecede küçük; ekonomik ilişkiler ileri derecede enternasyonal. Bugünün dünyasında hiçbir ulus, ya da ülke için uluslararası olmayan bir varoluş biçimi söz konusu değil. Bu iki etmen bir arada, kapitalist-emperyalist hiyerarşinin her düzeyde neden mücadele ve çatışma olacağını anlatıyorlar.

"Orta derecede gelişmiş" ya da "Geçiş kuşağı" (*) denilen ülkeler yeni hiyerarşileşmenin en dinamik ve konumuz açısından en önemli kategorisini oluşturuyorlar.

Bu ülkelerin ortak ve en genel özellikleri şöyle sıralanabilir.

Geçiş kuşağı ülkeleri, üretici güçlerin gelişme düzeyi açısından ileri gelişmiş kapitalist ülkelerle azgelişmişler arasında bir yerde bulunuyorlar. Gelişmişlikleri ve azgelişmişlikleri kuşkusuz görelidir. Kendi içlerinde de önemli gelişme farklılıkları gösteriyorlar. Bu çerçevede tümü de sanayileşmekte olan, bu sürece girmiş ülkelerdir.

---

* Bu kavramların "gelişme" sözcüğünün göreli karakterinden, ya da nereden nereye geçildiğini kendiliğinden anlatmayan yapısından gelen eksiklikleri var. Ancak, emperyalist olmayan ülkelerin tümünü aynı sepete koyan, ikincisinin ne olduğunu açıklamayan "Üçüncü dünya", ya da bundan da muğlak "Zengin Kuzey- Yoksul Güney" kavramları hem aynı eksiklikleri taşıyor, hem de üretim biçimi ve emperyalizm kavramlarının dışında bir çağrışım yapıyorlar. "Gelişmişlik" kavramı ise, üretici emperyalizmi dışlamıyor, hiyerarşideki konumları ve güçlerin durumunu anlatabiliyor.

Bu ülkelerin tümünde hızlı bir sınıfsal ayrışma ve kutuplaşma yaşanıyor. İşgücü sömürüsü yoğundur; emek-sermaye çelişkisi toplum yaşamının bütün alanlarına yayılmış, modern sınıf güçleri ortaya çıkmıştır. Tarihsel, toplumsal, ulusal, kültürel vb. daha birçok sorun ve çelişki bu eksende yeniden ve kapitalist bir temelde yumaklaşarak biçimlenmektedir.

Geçiş kuşağı ülkelerinin ortak özelliklerinden biri, bu ülkelerin hemen hepsinde devletin kapitalistleşme ve sanayileşmede stratejik bir rol oynaması, hem ekonomik, hem siyasal-askeri iç ve dış işlevler üstlenmesidir.

Bu ülkelerin tümü kapitalizm yoluna tarihsel olarak geç girmiş ülkelerdir ve bunun önemli sonuçlarından biri, serbest rekabetçi dönemi yaşamadan, doğrudan tekelci kapitalist biçimlere geçmeleridir. Bu ülkelerin hemen hepsinde kapitalizm tekelci olarak doğmuş, bankalar büyük sermayenin doğuşunda başından itibaren önemli rol oynamış, hepsinde finans kapital ortaya çıkmıştır. Ancak, tekelci kapitalizm gelişmiş bir ekonomik-teknolojik temelden yoksun, toplumun eğitim ve kültür düzeyi düşüktür.

Bu ülkelerden hiçbirinin, kapitalizm içinde kaldıkları sürece bağımsız ve dengeli bir kalkınma yolu izleme olanakları bulunmuyor. Sermaye azlığının yanısıra teknolojik gerilik, döviz kıtlığı vb. sorunları nedeniyle uluslararası pazarlarda kendi güçleriyle kendilerine alan açamıyorlar. Zamanla içi de dolan tekeller için ise dışa açılma zorunluluk durumuna geliyor. Arada yıl farkları olmakla birlikte, yaklaşık aynı zaman diliminde, neredeyse bütün orta gelişmiş ülkelerin ithal ikamecilikten, "ihracata yönelik" birikim modeline geçmeye başlamaları rastlantı değildir. "Dışa açılma", ya da "ihracata yönelik sanayileşme" bu ülkeler için emperyalist hiyerarşi ve işbölümü içindeki yerlerini değiştirme, bir tür emperyalistleşme çabasıdır. Emperyalist devlerin bütün köşeleri tuttuğu, kendi aralarında paylaşım kavgası yürüttükleri bir dünyada hiçbir gelişmiş ülke 1900'lerin başında büyük sanayi ülkelerinin izledikleri yolu izleyemez ve aynı biçimde emperyalistleşemez. Bu "olanak" tarihsel olarak ortadan kalkmıştır.

"Alt emperyalizm" bu durumdaki ülkelerin çaba ve yönelişlerini anlatmak için 1970'lerde kullanılmaya başlanan ama bugüne dek fazla geliştirilemeyen bir kavramdır. Önce, Brezilya, Meksika, Güney Kore, Portekiz gibi, klasik azgelişmiş ülke kategorisine girmeyen, hızlı gelişme ve dışa açılma sürecindeki ülkeler için kullanıldı. Daha sonra, çeşitli tartışma ve çalışmalarda Türkiye, Hindistan, Pakistan, Filipinler, Mısır, Malezya vb. ülkeleri de kapsayan bir genişlikle ele alınmaya başlandı.

Alt-emperyalizm nedir, ya da ne değildir?

Alt-emperyalizm, büyük kapitalist ülkelerin dünya sistemi içindeki üstünlüğüne meydan okumayan (okuyamayan) ama varolan hiyerarşi içindeki kendi yerini değiştirerek ikinci dereceden emperyalistleşmek isteyen ülkelerin durumunu anlatan bir kavramdır.

Dünya ekonomisindeki gelişmeler, uluslararası işbölümü böyle bir statüyü işlevli ve gerekli kılıyor. Alt-emperyalizm kategorisinin böyle bir dayanağı var. Ancak emperyalistleşme işbölümünden kendi kendine çıkan bir olgu değil. Tersine, son derece karmaşık, çok yönlü, çok taraflı ve çatışmalı bir süreçtir.

Emperyalist olmak güçlü olmaktır. Güç göreli bir kavramdır, ama bir olgunun üstünde oluştuğu dinamiklerin durumunu ve yoğunluğunu anlatan bir kavramdır. Emperyalistleşme, ekonomik, siyasi ve askeri güç biriktiren bir ülkenin bu güçle genişleyerek daha da güçlenmesi süreci olarak da tanımlanabilir.

Alt-emperyalistleşme varolan hiyerarşiyi, varolan statükoyu değiştirme isteğidir. Özünde bir dayatma taşıyor. Ancak, bugünkü dünya koşullarında alt emperyalistleşme esas olarak dayatma ve emri vakilerle değil, büyük emperyalist güçlerin onay ve desteğiyle gerçekleşiyor. 1982 Arjantin ve 1991 Irak "isyanları" başarılı olamayan alt-emperyalistleşme denemeleriydi.

Bir de "çağrılı" ya da "güdümlü" denebilecek emperyalistleşme var. Bu kendi aralarında hegemonya savaşı yürüten büyük güçlerden birinin, ya da birkaçının onayını ve desteğini alarak güçlenen, genişleyen bir ülkenin bağımlı ve ikinci dereceden bir emperyalist ülke olma çabasıdır... Büyük emperyalist

güçlerin kendi çevrelerinde blok ve alt-sistemler yaratma isteğiyle çakıştığı ölçüde alt-emperyalistleşmenin yolu da açılır.

Alt-emperyalist olan, ya da bu yola girmiş bulunan ülkeler, ekonomik-teknik anlamda çok gelişmiş olmasalar da dışa açılmayı, sermaye ihracını zorlayan ülkelerdir. Bağımlılıkları sürse de, sanayileşmeleri belli bir ivme kazanmış, temel alt-yapı yatırımları gerçekleştirilmiş, iç pazarları belli boyutlara ulaşmıştır.

Emperyalist sistem sürekliliğini sağlayabilmek için, hiyerarşik "düzenin" bekçiliğini yapacak, egemenlik sisteminin belli bir kademesinde hem ekonomik hem siyasal rol üstlenecek ara ülkelere, bir tür bölge temsilciliklerine ihtiyaç duyuyor. Rolün bu tanımı ve ekonomik-politik süreçlerin mantığı ise bu tür ülkelerin sınırlı sayıda olmasını gerektiriyor.

Ekonomik açıdan alt-emperyalist ülkelerin işlev ve konumları şöyle özetlenebilir: Bu ülkeler uluslararası işbölümünde kendilerine düşen (yalnız verilen değil. kendi birikim ve kapasiteleri uygun olduğu için kendilerin düşen) belli malları üretip satıyor, bir yandan da emperyalist ülkelerin en yeni teknolojili ürünlerinin alıcısı oluyorlar. Kendi ürettikleri ürünler açısından bir pazar sorunu ile karşılaşmaları kaçınılmaz. Bunlar hiyerarşinin daha altındaki bölge ülkelerine satılacak. Bu pazarlar ise, en başta düşük alım gücü nedeniyle sınırlıdır. Üretici sermaye ihracı yapılacak alanlar da öyle. Sonuç olarak bu sınırlar alt-emperyalist ülkelerin çok olmamasını, hatta tanımlanabilecek her bölgede tek olmasını gerektiriyor. Dolayısıyla alt-emperyalist ülke olmak karlı bir ihaleyi kazanmak oluyor ve bu konum çoğu kez kıran kırana bir mücadeleyle kazanılabiliyor

Alt-emperyalistleşmeye aday ülkenin yalnız ekonomik gücü ve gelişmişliği değil (kuşkusuz bu çok önemli) nüfus ve toprak bütünlüğü, ulusal-etnik bileşimi, bölge ülkeleriyle tarihsel bağları ve sorunları, silahlı kuvvetlerinin durumu, iç sorunları vb. de önemli rol oynayabiliyor.

Emperyalistleşme çabasındaki bir ülke, hem ekonomik hem siyasal-askeri alanda güç ve etkinlik göstermek durumundadır. Dış pazarlara girmek, sermaye ihraç etmek, bu eylemlerin

güvenliğini ve sürekliliğini sağlamak her düzeyde güçlü olmayı gerektiriyor. Ekonomik gelişme ve verimlilik düzeyi çok ileri olmayan geçiş kuşağı ülkelerinin bu gücü yaratmak için başvurabilecekleri iki yol, içeride sömürüyü alabildiğine yoğunlaştırmak ve dışarıya karşı da silahlanmak oluyor. Birincisi sınıf mücadelesini bastırmak ikincisi saldırmaya hazır hale gelmek içindir.

Emperyalistleşme süreci, bu sürece giren ülke için çok yönlü bir mücadele sürecidir. Çünkü, bir büyük emperyalist güce bağlı ikinci dereceden bir emperyalistleşme çabası bile, aynı role aday rakipleri, başka büyük emperyalist güçleri karşısında buluyor. Sistemin tepesindeki hegemonya kavgası ile altemperyalistleşme yönelişleri içiçedir. Bu nedenle, emperyalistleşme sürecine girmiş orta gelişmiş ülkeler hem içte, hem dışta savaş ve şiddet kaynağı olmak gibi ortak bir özellik daha taşıyorlar.

Sekiz yıl süren Iran-Irak savaşı, 1982'deki Arjantin-İngiltere savaşı ve son Körfez savaşı, bunların üçü de, orta kuşak ülkelerin güçlenme, emperyalistleşme yönelişleriyle doğrudan bağlı savaşlardır. İran-Irak savaşı, bölgede süper güç olmak, yayılmak isteyen iki komşu ve müslüman ülkenin giriştikleri bir savaştı.

1982'deki Malvina adaları savaşı da, dünya gücü olmak isteyen Arjantin ile bu isteğe şiddetle karşılık veren İngiltere arasında çıktı. İki Arjantin'li tarafından yazılan bir kitaptan aktanyorum:

"Sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesindeki ilerlemeler ve otonom bir finans kapitalin oluşumu, Arjantin burjuvazisinin bölgedeki önder (hatta hegemon) rol oynama rüyasına objektif maddi bir temel hazırladı."

"Malvina adalarının eski durumlarına getirilmesi çabaları, cuntanın bölgesel büyük güç olma ihtirasının bir parçası... daha önce Bolivya ve merkezi Amerika'ya yaptığı müdahalelerin 'mantıksal' bir sonucuydu."

"...Askerleri Malvinayı almaya ani bir ulusçu dürtü değil, ulusal ve uluslararası pozisyonlarını güçlendirme ihtiyaçları yöneltti."

"Adaların işgali Arjantin tekelci ve mali sermayesinin, dünya pazarından daha çok pay alma ve kendi ülkesinin dışındaki proleterleri sömürme isteklerini kamçıladı." (68)

Malvina adaları savaşı Latin Amerika'nın büyük gücü olmak, emperyalistleşmek isteyen Arjantin tekelci sermayesinin adaları işgal ederek başlattığı ve ona bu izni vermeyen İngiliz emperyalizminin ta İngiltere'den gemilerini göndererek bu adaları geri aldığı bir savaştı. Arjantin'in o zamanki cunta lideri 1980'de seçim sonuçlarını tanımayarak iktidara el koyan Bolivya cuntasına yaptığı destekleyici müdahalenin gerekçesini şöyle açıklıyordu: "Biçimsel olarak doğru (seçim sonuçları) olanla, biçimsel olarak yanlış olan (askeri darbe) arasındaki seçimi, Arjantin devletinin karşı karşıya bulunduğu tehlike nedeniyle ve büyük bir sempatiyle ikinci lehine yaptık...Biz Güney Amerika'da, Orta Amerika'daki gibi bir Küba görmek istemiyorduk." (69)

Daha sıralanabilecek onlarca kanıt 1980'lerde Arjantin'in Latin Amerika'nın süper gücü olmak için hem içte, hem de dışta şiddet kullanmaya yöneldiğini gösteriyor.

Arjantin cuntası başarılı olamadı ve cezalandırıldı. Şimdi oyunu kurallarına göre oynayarak yeniden tırmanmaya çalışıyor.

ABD ve müteffikleriyle Irak arasındaki son Ortadoğu savaşına gelirsek; bu savaş hegemonyası altında bir Arap birliği oluşturarak emperyalistleşmek isteyen Irak'la; bölgedeki çıkarları Arap Birliği'ne de, güçlü bir Irak'a da karşı olan başını ABD'nin çektiği emperyalist koalisyon arasındaki bir savaştı. Ancak bu savaşın, yalnızca Irak'ı ezmek, önünü kesmek için yapıldığını düşünmek yanlış olur. Emperyalist sistemin tartışılamaz hegemonu olduğunu kanıtlamak isteyen ABD Irak'ın Kuveyt'i işgali olayını vesile yaparak büyük bir güç gösterisine girişmiş, gönüllü ya da gönülsüz bütün emperyalist güçleri de arkasına dizmiştir. Savaşın ABD açısından hegemonyasını güçlendiren bir yanı olduğu açıktır. Bunlara rağmen, bu savaşın daha önemli ve emperyalistleri de birleştiren yanı, Irak'ın emperyalist hiyerarşiyi tanımayan cüretkar çıkışını, bu tür "bağımsız" süper güç olma heveslerine ders olacak bir kesinlikle

ezmekti. Irak, askeri potansiyeline ve yayılma hedeflerine rağmen büyük bir güç değildi. Emperyalizm açısından tehlike, Irak'ın reel gücünden çok, durdurulamadığı taktirde üstünde yükselebileceği potansiyellerin gücünden, Irak'ın "kötü" örnek olacağı korkusundan geliyordu. ABD'nin bu savaşı, "Yeni Dünya Düzeni"nin arkasındaki çıplak zoru, silahı göstermek için değerlendirdiği açıktır.

Sonuç olarak, emperyalist hiyerarşi içinde üst basamaklara tırmanmak, dünya pazarlarından daha çok pay almak, kısacası emperyalistleşmek isteyen ülkeler hem kendi yayılmacı emelleri, hem de aynı role talip rakipleri üzerindeki etkileriyle büyük savaş potansiyeli taşıyor, büyük emperyalist güçler için de dünya düzeninin gücünü gösterme vesilesi oluyorlar. "Barışçıl emperyalizm" düşlerinde gözden kaçırılan önemli noktalardan biri budur.

Arjantin ve Irak, büyük emperyalist güçlerin icazetini ve desteğini almadan, bu güçlere rağmen girişilen ve sonuçları başarısız olan emperyalistleşme denemeleriydi. Alt-emperyalistleşmenin bu kavramın doğuşuna da katkı yapan denemesi olan Brezilya örneği ise, ABD'ye bağımlı ve destekli bir örneğin sonuçlarını göstermesi açısından önem taşıyor. Latin Amerika'nın 150 milyon nüfuslu bu dev ülkesinin yıllardır izlediği bir alt-emperyalist ülke olma stratejisinin bugün vardığı nokta tam bir çözümsüzlük ve çürümedir. Brezilya İşçi Partisi Başkan Yardımcısı Eduardo Albuquerque ülkesinin durumunu şöyle özetliyor:

"Brezilya'nın bugünkü ekonomik krizi (çıkmazı) yıllardır izlenen kapitalist birikim modelinin iflasının göstergesidir. Bu krizin birinci cephesi finansman birikim makanizmalarının gücünü tüketmesidir: Tarım sektörünün ekonominin öteki sektörlerine kaynak taransferine takati kalmamış, ücret zulmü sınırlarına dayanmış; ve 1970'den beri mali sektörlere verilen ayrıcalıklar da sürdürülemez noktaya gelmiştir. Brezilya ekonomisi kaynaklarını ihraç eden bir mekanizmaya dönüştü; *1989'da borçlarının faizlerini ödeyemez durumda olan Brezilya ekonomisi yurtdışına 15 milyar dolardan fazla para transfer etti.*

Bunun sonucu, büyüyen kamu açığı, sermaye kaybı ve enflasyonun hızlanmasıdır.

"Bu krizin ikinci cephesi devletin iflasıdır: Mali kriz ve dış borçlar; mali sistemin büyük sermaye tarafından yıkılması; ihraç çabalarının kısırlaşması; sermaye kaçışının özendirilmesi (Brezilya'nın yurt dışındaki mali varlığı 50 milyar tahmin ediliyor) ve nihayet resmi olmayan sektörün neredeyse ulusal gelirin %13'ünü kapsaması." (70)

Bir de Güney Kore "mucizesi" var. Emperyalizmin mucizeleri bitmiyor. Şimdi Güney Kore, son zamanlarda da Arjantin "mucizele"rinin propagandası yapılıyor. Güney Kore,birçok gösterge açısından gerçekten de başarılı bir alt-emperyalistleşme örneğidir. 25 yıl gibi kısa bir zamanda bir tarım ülkesinden büyük çapta sanayi malları ihraç eden, ileri teknoloji kullanan bir ülke durumuna geldiler. Yalnız, Güney Kore örneğini, bu örnekten bir "ihracata yönelik büyüme modeli" geliştirme amacıyla inceleyenlerin vardığı sonuç Güney Kore'nin bu hızlı gelişmesinde bu ülkeye özgü çok özel koşulların önemli bir kol oynadığı, dolayısıyla Güney Kore'nin bir daha tekrar edilecek bir model olmadığı biçimindedir. (71) Bu özel şartlar arasında Japon sömürgeciliğinin bıraktığı alt yapı ve yetişkin insan sermayesi, devletin ve disiplinli plan uygulamasının rolü, yabancı sermaye bolluğu, çalışanların örgütlenmesini ve hak aramasını önleyen baskıcı rejim, haftalık çalışma saatinin 53,8 ücretli yıllık izin süresinin 10 günü aşmadığı uzun ve ağır çalışma koşulları vb. var.

Brezilya, Arjantin ve benzeri birçok ülkede uygulanan programların korkunç toplamsal faturasını, insanı insanlığından utandıran dramatik sonuçlarını burada bir tarafa bırakıyorum. Yalnız soğuk ekonomik verilerin gösterdiği şudur: Brezilya, Arjantin ve benzeri orta kuşak ülkelerden hiçbiri için kolay, çabuk ve başarılı bir emperyalistleşme yolu yoktur; bu çabaların bugüne kadarki ekonomik, özellikle de toplumsal sonuçları ise oldukça yıkıcıdır.

Emperyalizm ve Azgelişmişlik

Kapitalist-emperyalist genişlemenin dünyanın azgelişmiş bölgeleri üzerindeki esas etkisi nedir?

Bu soruda farklı yaklaşımlar var. Bir görüşe göre, emperyalizm, dünyanın az gelişmiş bölgelerinde de üretim güçlerini geliştirerek ilerici bir rol oynamaktadır. Öteki görüşe göre ise, emperyalizm dünyanın bir bölümünün öteki bölümlerini sömürme sistemidir, dolayısıyla, bir avuç ülkenin gelişmesi, ötekilerin sırtından, onların azgelişmişliği pahasına sağlanmaktadır.

Birinci yaklaşıma göre, kapitalizm bu ülkeleri geliştirdiği için sosyalizme geçişin maddi önkoşullarını hazırlamaktadır. İkinci görüşe göre ise, kapitalizm ekonomik gelişme ve kalkınmayı sağlayamadığı için devrim ve sosyalizm gerekmektedir. "Üçüncü dünyada' devrim şansı daha fazladır.

Marksizmde egemen eğilim, kapitalizmin yayılma ve sermaye ihracının azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeyi hızlandıracağı biçimindedir... Marks, Engels ve Lenin'de kapitalist gelişme ve sermaye birikimi, kan can pahasına, sömürü ve baskıyla yürüyen, ama nesnel sonuçları itibariyle ilerici bir olgudur. Bu gelişmenin eşitsiz ve adaletsiz olması işin ayrı ve önemli bir yönüdür, ama dünyanın her yerinde üretim güçlerinin gelişmesi, sosyalizme geçişin maddi koşullarını hazırladığı için de önemlidir. Bu düşünce tarzının, Rus menşeviklerinde görülen tipik ve abartılmış biçimi, sosyalizmi yakınlaştırmak için kapitalist gelişmeyi teşvik etmenin ve sonuçlarını beklemenin doğru olacağını ileri sürüyor.

P.Baran ve P.Sweezy ve başka marksistler ise, azgelişmiş ülkelerin kalkınma, büyüme süreçlerinin daha öncekilerden farklı olacağı değerlendirmesinden çıkarak, emperyalizmin azgelişmiş ülkeleri geriliğe mahkum ettiği tezlerini geliştirdiler. Özetle şöyle: Tekelcilik hem gelişmiş kapitalist hem de azgelişmiş ülkeler için ekonomik durgunluk etkenidir. Gelişmiş kapitalist ülkeler, işçilerin alım gücünü kısıtlıyor, bu nedenle de kronik talep sıkıntısı çekiyorlar. Tekeller de yapabileceği kadar

yatırım yapamıyor. Satılamayan mallar yeniden üretilemiyor. Bunun yol açtığı işsizlik tüketimi daha da düşürüyor. Bu kez eldeki artı-değer, reklam ve silahlanma gibi üretken olmayan alanlara kayıyor. Azgelişmiş ülkelerde ise ekonomik artık mutlak olarak düşük ama bu ülkelerdeki harcama düzeyine göre yüksektir. Bu yüzden de, bu ülkelerde hızlı bir kalkınmaya izin verecek büyüklükte kaynak vardır. Ancak bu ekonomik artık yatırıma gitmek yerine ya gelişmiş ülkelere transfer ediliyor ya da üretken olmayan kullanımlarla tüketiliyor. (72)

Baran ve Sweezy bu tezlerle azgelişmişlik problematiğini marksist literatüre sokarken önemli argümanlar getiriyor, tekelciliğin Lenin'inde de altını çizdiği üretim güçlerinin gelişmesini yavaşlatan mekanizmalarını açıklıyorlar. Ancak, bunları mutlaklaştırdıkları ölçüde öteki yönü, gelişme yönünü göremiyorlar. İkinci Dünya savaşından sonra hemen hemen bütün ülkelerde üretim artışları gerçekleşti; azgelişmiş ülkelerin önemli bir bölümü hızlı bir sanayileşme sürecine girdiler.

Öte yandan, emperyalizmin üretim güçlerini geliştirme işlevini de abartmamak gerekiyor. Az gelişmiş ülkelerde görülen en büyük kalkınma hızını eski sosyalist ülkelerin göstermesi bir yana, bu ülkelerin tümü emperyalizm tarafından sömürülüyor. Ekonomik ve siyasal programları kendi iradeleri dışında, bazen bu iradeye rağmen dikte ediliyor ve çoğu zaman çıkarlarına ters yollar izlemek durumunda bırakılıyorlar. Evet ekonomik bir ilerleme gerçekleşiyor, ama bu son derece oransız, eşitsiz ve adaletsiz gelişme, toplumsal açıdan gerçek bir ilerleme olmuyor. Azgelişmiş bir arka bahçeye gereksinim duyan kapitalizm geri ülkelerin ekonomik süreçlerine kendi çıkar ve ihtiyaçlarına uygun sınırlamalar getiriyor; onları kontrollü, bağımlı, mevcut işbölümü ve ilişkilerin dışına çıkamayan bir döngüye mahkum ediyor.

Brezilyalı ekonomist Celso Furtado buna "gelişmeden büyüme"diyor. Üretim kapasitesi, hatta ihracat büyüyor, ama bu ülkeler bir türlü yapısal bir dönüşümle gelişmiş ülke olamıyorlar. "Gelişmeden büyüme" tezinde gelişme, bir ülkenin ekonomik, toplumsal, kültürel açıdan kendini üretebilmesi ve

insanücü potansiyelini geliştirecek olanakları yaratması olarak tanımlanıyor. (73) Bağımlılık ve sömürgecilik de dışsal değil iç oluşumları koşullandıran bir faktör olarak algılanıyor.

Yatırımlarını giderek daha büyük oranlarda kendi aralarında gerçekleştiren, teknoloji tekelini ellerinde tutan ve uluslararası bankacılık, kredi ve borç sistemiyle dünya ekonomisini kontrol eden emperyalist ülkeler azgelişmiş ülkeleri tam bir kıskaç altında tutuyorlar. Bağımlılık zinciri güçlenirken, gelişmiş emperyalist ülkelerle azgelişmişler arasındaki ara hergün biraz daha açılıyor. Bu ülkelerin göreli yoksulluğu artıyor. Eşitsizlik temelinde oluşan dünya kapitalist sistemi bu eşitsizliği büyüterek yeniden üretiyor. Yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve uluslararası ticaret bu yeniden üretme işinin mekanizmalarıdırlar.

Mekanizma şöyle işliyor: Normal koşullarda eğer bu ülkelerin dış ödemeler degesinde açık varsa bunu evrensel olarak geçerliliği kabul edilen bir para birimiyle kapatması gerekiyor. Bu nedenle de açığı olan ülke, açığını borçlanarak ya da yabancı sermayeyi çekerek kapatmak alternatiflerine başvurmak zorunda kalıyor. Eğer bu durum devam ederse, sonunda açık 1980 borç krizinde olduğu gibi, başa çıkılmaz bir yük olmaya başlıyor. İşler bu noktaya geldiğinde, İMF ve Dünya Bankası, "kurtarıcılar" olarak sahneyi çıkıyorlar. Aslında borçlu ülkeyi kurtarmaktan çok karlarının sürekliliği alacaklarının tahsiline bağlı olan borç veren bankaları kurtarmak için harekete geçiyor ve krizin sürmesi durumunda borçlu ülkenin elini kolunu bağlayan ağır koşullar dayatıyorlar. Borçlu ülkeye dayatılanlardan biri ihracat ile ithalat arasında tam bir denge kurulmasıdır. Bütün bu dayatma ve acı ilaçların sonuçları ise bu ülkelerde yoksulluğun artması, mal kıtlığı, ücretlerin düşürülmesi ve ithalatın daralmasıdır. Bütün bunlar, azgelişmiş ülkede gelişmiş emperyalist ülkeye ekonomik artık transferini ve daha zayıf olanın daha güçlü olana bağımlılığını artırıyor.

Reel Sosyalizmin Varlığının ve Çözülüşünün Emperyalizm Üzerindeki Etkileri

1971 Ekim devrimi ile, Lenin'in öngörüsü gerçekleşti; emperyalizm "patladı" ve Rusya'da "zıddına" dönüştü. Rusya'da sosyalist Sovyet iktidarı kurulurken aynı tarihlerde Avrupa'nın birçok yerinde de devrim dalgası yükselmekteydi. Patlama gerçekleşti. Ama, Avrupa'daki devrimci dalga devrime büyüyemeden geri çekildi.

Ekim devrimiyle Rusya'da başlayan, İkinci Dünya savaşından sonra Doğu Avrupa topraklarına da yayılan büyük sosyalizm denemesi 70 yılı aşkın zaman dayandıktan sonra çözüldü. Ekim devrimi ve sosyalizm kuruculuğu gibi, sosyalizmin çözülüşü de emperyalizmin gidişatı üzerinde önemli etkiler yarattı.

Sovyetler Birliği, daha sonra da sosyalist blok ülkeleri emperyalizm karşısında onun varlığını sorgulayan, toplumsal ve siyasal bir alternatif, güçlü bir rakip olarak yer aldılar. Bu yer alış, anti-sömürgeci, anti-amperyalist ulusal kurtuluş savaşlarına muazzam bir itilim ve destek verdi; dünya sömürgecilik sisteminin çözülüşünü hızlandırdı; bağımsızlığına kavuşan uluslara emperyalizm dışında varolma olanakları yarattı ve bunun da ötesinde kapitalizm dışına çıkma çabaları için ekonomik-siyasal ve askeri bir dayanak, tutamak oldu. Ekim devrimi gerçekten bir ulusal ve toplumsal devrimler çağı başlattı. Doğu Avrupa dışındaki Çin, Küba, Kore, Vietnam emperyalizme karşı zorlu ve muzaffer savaşlardan sonra sosyalizme yöneldiler. Dünyanın her yerindeki, her ilerici, anti-emperyalist, sosyalist yönelimli hareket arkasında sosyalist ülkelerin maddi desteğini buldu; ya da bu ülkelerin varlığıyla oluşan dünya dengelerinin yarattığı elverişli koşullardan yararlandı. Sovyet sosyalizminin niteliği üzerinde olan tartışmalar bir yana, bu ülkelerin varlığı, emperyalizmin dünya egemenliğini sınırladı, ona karşı direnme ve varoluş alanları yarattı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin emperyalist siyasetleri de tamamen bu iki kutuplu dünya dengesine oturtuldu. Soğuk savaş, yalnız sosyalizme karşı yürütülen savaşımın değil, emperyalist cephe-

nin kendi iç uyum ve birliğini sağlamanın da ideolojik-siyasal omurgası oldu... Emperyalist uyum ve entegrasyon eğilimlerinin güçlenmesinde sisteme alternatif bir rakibin varlığı yapıştırıcı bir rol oynadı. Savaş sonrasında Avrupa ülkelerine hızlı ekonomik büyüme olanakları açan Marshall planının amaçlarından biri Avrupa'yı içinden ve dışından gelecek komünizm "tehlikesi"ne karşı güçlendirmekti. İki antagonist gücün sonsuza dek barış içinde bir arada yaşayamayacağı bilincine sahip emperyalistler, ortak düşmanı yok etmeyi ortak siyasetlerinin temel taşı yaptılar ve aralarındaki rekabet ve çelişkileri de ikinci plana attılar. Almanya ve özellikle de Japonya, dünya emperyalist sistemi içindeki barışçıl tırmanışlarını önemli ölçüde bu olağanüstü özgünlükteki koşullara borçludurlar.

Sürekli olarak ayakta tutulmaya çalışılan savaş korkusuna rağmen dünya savaşının çıkmaması da iki kutuplu dünya dengelerinin sonucudur. Büyük bir nükleer askeri güce sahip sosyalist ülkelerin varlığı, emperyalist saldırganlığı da sınırlamıştır.

Bu süreç reel güç ve kapasitesinin çok üstünde uluslararası yükümlülükler üstlenen ama, içte derinleşerek dışta yeni devrimlerle beslenerek güçlenemeyen sosyalist ülkeleri yorgun ve zayıf düşürdü. Sovyetler Birliği'inin kendi varlığını korumak ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmek için ödediği yüksek bedeller adım adım çözülüşün nesnel ve öznel koşullarını da hazırladı.

Sosyalizmin çözülüşüyle birlikte, dünya iki kutuplu olmaktan çıktı ve başını ABD'nin çektiği emperyalist sistemin rakipsiz egemenliği altına girdi. Dünya dengeleri köklü bir değişikliğe uğradı.

Sosyalizmin çözülüşü, kapitalizmi de en büyük birleştiricisinden, komünizm "tehdit'inden" de yoksun bıraktı. Bu "tehdit" iddia edildiği gibi, hiç de yalnızca askeri bir tehdit değildi. Bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen yaşayan sosyalizmin gerçekleştirdiği ekonomik başarılar, kurabildiği toplumsal adaletçi, eşitlikçi ilişkiler de örneğin gücüne sahipti ve kapitalist ülkeler üzerinde güçlü bir basınç yaratıyordu. Kapitalist

dünyada, özellikle Avrupa'da sosyal devlet-sosyal hak kavram ve uygulamalarının yerleşmesinde, sosyal-demokrat partilerin güç kazanmasında bu basıncın önemli rolü oldu. Çözülüşten sonra, bütün Batı Avrupa'da sosyal hakların kısıtlanması ve sosyal demokrat partilerin gözden düşmesi rastlantı değildir.

"Komünizm tehdit"inin ortadan kalkmasının çok önemli sonuçlarından biri, emperyalistler arasında hegemonya ve pazar kavgalarının kızışmasıdır. Soğuk savaş dönemi yalnız Sovyetler Birliği'ni değil, ABD'yi de yordu; rakiplerini ise güçlendirdi. Sovyet "tehditi"ine karşı elde tuttuğu büyük askeri güç, ABD hegemonyasının temel dayanağıydı. Bugün da dayanağıdır. Ancak, Sovyetlerin ortadan kalkmasıyla birlikte bu durum değişmiştir. ABD'nin askeri gücünden geri kalan ekonomik koşullarıyla, Almanya ve Japonya'nın ekonomik güçlenmelerine eş düşmeyen askeri zayıflıkları, kavgaya ABD hegemonyasının zayıflayarak sürdürdüğü, Almanya ve Japonya'nın ise siyasal ve askeri yönde de güçlenmeye yöneldiği ilginç bir görünüm kazandırmıştır.

Daha da önemlisi, sosyalizmin çözülüşünün yalnız hegemonya kavgası üzerinde kışkırtıcı bir etki yapmakla kalmayıp, bir yeniden paylaşın dönemini de başlatmasıdır. Dünya, bir yeniden paylaşım dönemine girmiştir. Dünya çapında güç ilişkileri değişmektedir. Kapitalizmde pay güce göredir; şimdi payların güce göre değişmesi gerekiyor. Hem bu var, hem de sosyalizmin çözülüşü yeniden paylaşılacak büyük yeni alanlar yarattı. Eski Sovyet toprakları ve boydan boya Doğu Avrupa böyle yeni alanlardır. Sosyalist ülkelerin varlığına dayanarak emperyalist bağımlılığın dışında kalan bütün az gelişmiş ülkeler "yeni" alanlardır.

Yeni dünya durumu, uluslararası bloklaşma ve bağlaşıklıkları da değişime uğratıyor. Bu değişikliğin en çok duyulduğu bölgelerden biri, bütün bağlaşık ve bloklaşmaların ABD-Sovyetler kutuplaşması ve dengeleri üzerinde kurulduğu Ortadoğudur. Örneğin, eski dengelerden ustalıkla yararlanan bir Suriye'nin yeni yerini bulmakta zorlanması bundandır.

Öte yandan, çokuluslu sosyalist ülkelerde ulusal sorunun

çözümündeki başarısızlık; sosyalizmin çözülme süreciyle birlikte güçlenen ulusal devlet arayışları; sosyalizmin reel-maddi bir güç olmaktan çıkması ve uğradığı prestij kaybı, ulusal hareketlerdeki anti-emperyalist ve sosyalist eğilimleri önemli ölçüde köreltmiştir. Bugün ulusal bağımsızlık hareketlerinin emperyalist ülkelerden gerçekten bağımsız kalabilmeleri eskisinden çok çok zordur.

Dünya süreçleri üzerindeki genel etkileri bir yana, eski sosyalist ülkelerin kendileri ne olacaklar? Bu ülkeler bugün ne durumdadırlar ve nereye gidiyorlar?

Sovyet sosyalizminin iktidara gelmesi ve kuruculuğu kadar çözülüşü de önemli oldu. Bu, arkasında en çok sevinenleri bile ürkütecek "sorunlar" bırakan bir çözülüştür. Emperyalist siyasetin merkezi sorunu Ekim devriminden bu yana hep ilk sosyalist ülkeden, yaşayan sosyalist örnekten kurtulmak oldu. Polonya olaylarıyla başlayan 1980 sonrası yıllarda, sonuç alacaklarını sezdiler ve sosyalizmi özellikle silahlanma ve teknoloji alanlarında sıkıştırdılar; ekonomik, siyasal basınçla iç gerilim ve problemleri tırmandırdılar. Bunlara rağmen, bizzat emperyalistlerin bu kadar çabuk, kolay ve topyekün bir çöküş beklemedikleri, olayların hızı ve çapı açısından hazırlıksız yakalandıkları bugün artık açıktır.

Sovyetler Birliği'nin de düşmesiyle şimdilik geriye döndürülemez bir kesinlik kazanan çözülmeden sonraki durum ise 70 yıllık, 45 yıllık yerleşik toplumsal düzenlerin bir anda kapitalizme dönüştürülmesinin o kadar kolay olmadığını, tersine bu eski sosyalist ülkeleri çok çetin, çelişkili ve çatışmalı bir dönemin beklediğini gösterdi.

Bugün, eski sosyalist ülkelerin tümünde sosyalizm tasfiye edilmiş, yok edilmesi zaman alacak bazı kalıntılar dışında geçmiş düzenlerin temel siyasal ve ekonomik mekanizmaları parçalanmıştır. Ama bu ülkelerde "serbest pazar kapitalizmi"de kurulamamıştır. Bu ülkeler sosyalizmden kapitalizme geçişin artık kesin olarak sosyalizm olmayan, ama henüz kapitalist de olamamış hibrid düzenlerinin büyük sıkıntı ve sorunlarıyla cebelleşiyorlar. Bu ülkelerin geleceğiyle ilgili yüzlerce soru var.

Şimdi bu ülkeler ve bu ülkelerin insanları, kapitalizm içinde bir yabancılık gibi duruyorlar. Zaman geçip düşlerin yerini gerçekler daha çok ve katı biçimde almaya başladıkça sorunların ağırlaşması, iç çatışmaların tırmanması beklenmelidir. Gelişmeler nasıl olursa olsun orta vadede bu ülkeler kapitalist sistemin yumuşak karnı olmaya devam edecekler. Bu sürecin bu ülkeleri nereye götüreceğini şimdiden söylemek mümkün değil, İşin bu yanınını şimdilik bir yana bırakıp daha güncel sorular sorulabilir. Bu ülkeleri yakın dönemde neler bekliyor? Bu eski sosyalist yeni hibrid kapitalist ülkeler emperyalist sistem içinde ortaya çıkmaya başlayan eksenler karşısında nasıl bir tutum alacaklar?

Bu soruları yanıtlamaya ve bugünkü tabloyu anlamaya çalışırken, sosyalist kamptaki gelişmeleri önceden gören, dünyanın belki de en bilinçli ve teorik bakan anti-komünisti, ABD eski Başkanı Carter'in güvenlik danışmanı Polonya asıllı Zbigniev Brzezinski'ye başvurmak yararlı olacak.

Önce Brzezinski'nin simdi bazıları birer gerçek sonuç olan süreçlerle ilgili ön değerlendirme ve kestirimlerinden birkaç örneği aktarmak istiyorum.

Brzezinski, yazımını 1988 Ağustos'unda bitirdiği, Türkiye'de *Büyük Çöküş* ismiyle İş Bankası tarafından yayınlanan kitabında Sovyetler Birliği, Çin ve Avrupa'nın artık "komünizm sonrası" bir döneme girmekte olduklarını yazdı ve şu tahminlerde bulundu:

"Milli anlaşmazlıklar komünist kardeşlik illüzyonunu ve bir tür supra-etnik Sovyet milletler birliği kavramını zedelemiştir. Bundan sonra, bir zamanların homojen Sovyet bloğunda giderek şiddetlenen komünizm krizi sonucunda milliyetçilik bilinci giderek yerini milli kargaşalara bırakacakmış gibi durmaktadır. Gerçekten de, Doğu Avrupa'lı ulusların giderek milli şuur kazanmaları ve Sovyetler Birliği dahilindeki Rus olmayan halkların bilinçlenmesi sonucunda Sovyet bloğunun, dünyanın en yoğun milli anlaşmazlıklarına tanık olması ihtimali çok yüksektir." (74) "Doğu Avrupa'nın 'Balkanlaşması' ile Sovyetler Birliği'nin 'Lübnanlaşması' arasında kesin bir bağ olduğunu

söylersek pek fazla abartma yapmış olmayız." (75)

Brzezinski bu kitabında, Sovyetler Birliği'nin gevşek bir konfedarasyona dönüşeceğini söylüyor ve Yugoslavya için şunları yazıyordu:

"En karışık uluslar arasında Yugoslavya ve Çekoslovakya sıralanabilir. Yugoslavya'da altı değişik ulus kaynaşmıştır. Üstelik bunların kendi içlerinde de dini inanç farkları vardır. Politik üstünlüğe sahip olan sırplar, 24 milyonluk Yugoslavya nüfusunun 9 milyonunu oluşturdukları için en kalabalık grup sıfatını korumaktadırlar. Ama politik üstünlüğe sahip olmaları neticesinde daha az sayıda olmalarına rağmen ekonomik açıdan üstün olan Hırvatlar, Slovenler ve özellikle de milliyetçi Arnavutlar tarafından pek sevilmezler. Öte yandan, Çekoslavakya da, ülkenin 16 milyon nüfusunun 10 milyonunu oluşturan ve daha gelişmiş Çekler ile II.Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre özgürlüklerine kavuşmuş olan ve hala biraz küskün olan Slovakların bir federasyonu halindedir. Romanya ve Bulgaristan'da da bu tür azınlık problemleri yaşanmaktadır." (76)

Bu satırların yazılmasından bir yıl kadar sonra Doğu Avrupa rejimleri çöktü; daha sonra Yugoslavya paramparça oldu ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü Sovyet devletinin ulusal temelde parçalanması biçimlerinde yol almaya devam etti. Çekoslavakya da parçalanma sürecine girdi.

Brzezinski'nin tahminlerindeki isabetin iki kaynağı düşünülebilir. Birincisi Brzezinski, soruna anti-komünist bir teorik prizmadan bakıyor; Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki çokuluslu devletlerin ideolojik çimentosu olan sosyalizmin çözülüşünün ulusal parçalanma getireceğini karşı devrimci netliğiyle görüyor. İkincisi, bu bakış ve görüş salt teorik değil. CIA bu ülkelerdeki ulusal sıkıntı ve hoşnutsuzlukları avucunun içi gibi biliyor. Brzezinski'nin "tahminleri" hem bu bilgilere dayanıyor; hem de olmasını istediklerini, olması için çalıştıklarını önceden gösteriyor. Sosyalizmin çözülüşüyle birlikte çokuluslu devletleri birarada tutan bağ kopmuş, emperyalizm de bundan yararlanarak bu bölgeyi parça parça bölerek ulusal düşmanlıkların bitmez tükenmez döngüsüne itmiştir.

Ancak sorun hem tarih, hem güncel açısından oldukça karmaşıktır. Sosyalizmin yıkılışından, çokuluslu eski sosyalist ülkelerin ulusal temelde parçalanmasından sonra ne olacaktır? Z.Brzezinski 1990 Haziran'ında bu kez bu soruya yanıtlar aradı. Şunları yazdı: "Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde bugüne kadar gerçekleşenler umut vericidir. Ancak umutlu dönem sona eriyor. Şimdi problem, komünist ideolojinin yıkıntılarından, etkili, pragmatik, açık, liberal, demokratik bir düzen kurmanın mümkün olup olmadığıdır." (77) Yazının başlığı ve sorunun formülasyonu ilginçtir. "Nasıl mümkün olacaktır?" diye sormuyor. Mümkün olup olmayacağını tartışma gereği duyuyor. Tartışıyor ve Polonya, Çekeslovakya ve Macaristan'da "çoğulcu demokrasi"ye, "serbest pazar"a geçişin daha kolay ötekilerde ise çok zor olacağı sonucuna varıyor. Ancak en başta Polonya'nın "kurtuluşu"nu da "Batı"nın desteğine "bağlı görüyor. Çünkü Polonya öncüdür. "Batı öncü deneyinin başarısızlığına izin vermemelidir." Brzezinski bu yazısında Sovyetler'in de falına bakıyor ve üç ihtimal görüyor: Ya "imparatorluk olarak kalmaya devam eder, ya dağılır, ya da Romanya tipi "devrim" olur. (78) Evet karşı-devrimcinin mantığı da net. Romanya'da Çavuşevsku'ların karşı devrimle devrildiğini bir sivil toplumcu entellektüelin kavrayamayacağı açıklıkla kavrıyor.

Sovyetler Birliği'nde Brzezinski'nin yukarıdaki yazısında "en istenir" bulduğu şık gerçekleşti ve 1991 Ağustos darbe denemesi ya da provakasyonundan sonra nasıl kurtulunulacağı büyük bir soru işareti olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi kapatıldı; Kızıl Ordu tecrit edildi ve Sovyetler Birliği yıkıldı. Burada bir parantez açıp, yıkılışı hızlanmasına katkı yapan Ağustos darbesi üzerine birkaç şey söylemek gerekiyor.

Darbe girişimi, Sovyet devletinin likidasyonuna, ABD karşısında son derece edilgen ve onursuz bir duruma düşmesine, bir dünya gücü olmaktan çıkarak emperyalizmin oyuncağı haline gelmesine karşı Parti, KGB ve Kızıl Ordu tepelerinden gelen bir müdahaleydi. Sovyet devletinin geleneksel-örgütlü güç odaklarına dayanan darbeciler, bu kurumların bütün

zaaf, yıpranmışlık ve toplumdan sayutlanmışlığını da sırtlarında taşıyorlardı. Toplumsal destekleri son derece sınırlıydı ve bunu kendileri de biliyorlardı. Bu koşullarda darbeyi tahrik eden nedenlerden biri, Dünyanın en zengin yedi ülkesinin (G-7"ler) 1991 toplantısında Gorbaçov programlarını sürdürmenin tek şansı olan yardımların gelmeyeceğinin ortaya çıkması ve bunun yarattığı hoşnutsuzluk oldu. Darbenin bu kadar kolay püskürtülmesini ise, emperyalizmin Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri yönlendirecek bir insiyatif kazanmış olmasına bağlamak gerekiyor. Darbecilerin uzun süre kalmaları, Sovyetler'i kaostan çıkarma şansları bulunmuyordu. Ama bunlara rağmen, darbenin çok hızlı, kolay ve kesim biçimde ve tam gelemeden çökmesi başka sorunları akla getiriyor: Girişim, reel darbe potansiyelini gören, ama görmekle kalmayıp zamanından önce provake eden emperyalizm yanlılarının içten likidasyonuna uğramıştır. Darbecilerin kararsızlık, tutukluk ve sallantılarını da burada aramak gerekiyor. Darbenin likide edilmesinden sonraki gelişmeler de bu değerlendirmeyi doğruluyor. Darbe sonrasında gericilik büyük bir hızla tırmandı.

Bugünkü duruma dönersek, bütün eski sosyalist ülkelerde "kapitalizmle kurtuluş" düşleri yerini artık büyük bir düş kırıklığına bırakıyor. Kapitalist cehennemin renkli, boyalı reklam sahneleri işini görüp geri çekilmiş, gerçekler kendini çok sert biçimde duyurmaya başlamıştır. Eski düzenin kazanımlarının değeri de bunlar vitirildikten sonra çok daha iyi kavranıyor.

Başta ABD emperyalist ülkelerin ekonomik durumları Doğu Avrupa'yı "kurtarmak" için milyarları ortaya dökmeye elverişli değil. Ancak, sorun da yalnız bu değil. Bu kapitalizmdir. Sosyalizm denemelerini yıkmak için çok harcadılar ve daha çok harcamaya da hazırlardı. Varlıklarını tehdit eden bir alternatif düşmandan kurtuldular. Ama bunu başardıktan sonra Polonyalıların ya da Rusların yaşamı onları o kadar ilgilendirmiyor. Şimdi, yardımın da, yatırımın da kapitalizmin mantığına göre, "rasyonel", yani karlı olması gerekiyor.

Doğu Avrupa'da Macaristan ve Çekeslovakya'nın zor da olsa

kapitalist geçiş ve entegrasyon konusunda en şanslı iki ülke olduğu söylenebilir. Ötekilerin tümünü çok çelişkili ve bilinmeyenlerle dolu bir gelecek bekliyor. Eski Sovyetler Birliği ve şimdi Rusya gelişmişliği, büyüklüğü, doğal kaynak ve insan potansiyeli ve ordusuyla hala önemli bir güçtür. Ancak yakın dönemde kapitalist-emperyalist bir süper güç olması mümkün görünmüyor. En büyük olasılık iç sorunları büyük, sorunlu, ikinci sınıf bir kapitalist ülke olmasıdır. Emperyalist dünyada, "Batı"da herkes, Sovyetler Birliği'ne ekonomik yardımın çok önemli ve acil olduğunu söylüyor. Ancak herkes bu yardımı başkasının yapmasını istiyor. *Time* Dergisinin aktardığına göre, bir ABD Kongre görevlisi "Ruslar komünizmi devirerek büyük ve kahramanca bir şey yaptılar...Bizim bugüne kadarki yanıtımız ise tutum olarak ikircimli, içerik olarak son derece önemsiz ve etkileri açısından aşağılayıcı oldu." diyor. (79)

Kısacası "Batı"dan yardım gelmiyor. Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Lawrence Summers çok açık konuşuyor: "Bu dünya tarihinin en zor yeniden kurma (reconstruction) işidir. İnsanlar şu anlamı hergün değişen reformlar tam gerçekleşemeden büyük çapta para enjeksiyonunu yararsız görüyorlar." (80) Bu ana kadar çeşitli ülke ve uluslararası kurumlar Sovyetler'e 80-100 milyar dolar civarında yardım vaad etmiş olmakla birlikte bunlar gerçekleşmiyor. Rusya, yabancı banka ve ülkelere olan borçlarının ertelenmesi, acil yiyecek ve ilaç yardımlarının sağlanması için İMF ve emperyalist finans kurumlarının eşiğini aşındırıyor.

Yakın dönemdeki yiyecek ve ilaç gereksinmeleri dışında, orta ve uzun vadede asıl önemli olan teknolojik yardım ve yatırımlardır. Bu da gelmiyor. ABD'nin yapacağı teknolojik yardım 745 milyon dolarlık ve "iki yıl içinde" gerçekleştirilme kaydı taşıyor. Rusya teknolojik açıdan da artık büyük emperyalist ülkelere bağımlıdır. Özetle Ruslar yalnız sosyalizmi değil, kendi kaderlerini tayin hakkını da yitirdiler.

Bütün bunlar, Rusya için asıl sıkıntılı ve çatışmalı günlerin ileride olduğunu haber verirken, emperyalist kampta da kaygıları artmıyor. Hatta kazandıkları "zafer"den tam emin

olmayanlar var ve çok da haksız değiller. ABD'nin eski başkanlarından Richard Nixon, Amerikan başkanlık seçimlerinde dış politika konularının ikinci planda kalmasından rahatsızlık duyuyor ve bugün ABD için dış politikadan daha önemli bir konu olmayacağını, Rusya'ya yardımın şart olduğunu söyledikten sonra şunu ekliyor:

"Komünistler kaybettiler ama, özgürlük düşüncesinin eski Sovyetler Birliği halklarına daha iyi bir yaşam sağlayabileceğini kanıtlayana kadar biz de kazanmış olmayacağız." (81) Bu sözler, emperyalizmin kazandığını düşünen herkese uyarıdır. Bu hamur daha çok su kaldıracaktır.

Şimdi, süreçle birlikte izlemeye çalıştığımız Brzezinski'nin bugünkü duruma ilişkin değerlendirmesini aktarmamız gerekiyor.

En önemlisi şöyle:"...Eski Sovyetler Birliği'ndeki ve özellikle Rusya'daki durum tam anlamıyla ümitsiz. Diğerlerine kıyasla hızlı bir iyileşme sağlayacak en aşırı iyimser senaryo altında bile, Rusya'nın, Batı Avrupa'yla arasındaki farkı kapatması, Orta Avrupa ülkelerinden en az 15 ila 20 yıl daha fazla zaman alacaktır. Gerçekten, Rusya'daki kriz derinleşmektedir. 1991'deki ekonomik durum daha şimdiden Amerika'daki Büyük Depresyon dönemiyle karşılaştırılabilir bir niteliktedir ve 1992'de daha da kötüleşeceği hemen hemen kesindir. Ufukta bir iyileşme görünmemektedir... Bu şartlarda, on yıl gibi bir sürede, iyi işleyen bir piyasa ekonomisine dayalı istikrarlı bir Rus demokrasisinin ortaya çıkma ihtimali pratik olarak sıfırdır. En gerçekci senaryolar şunlardır: Rusya'nın parçalanmaya devam etmesi (iki ya da üç devlete bölünerek ve müslüman Orta Asya'nın kendi yoluna gittiği); içe yönelik va daha otoriter fakat modernleşen bir Rus milli devletin ortaya çıkması; ya da imparatorluk durumunu yeniden kurmaya çalışan otoriter ve milliyetçi bir Rus devleti. Bu sonuçlardan ikincisinin tercih edilebilir olduğu açıktır." (82)

Evet, durumlar, almaşıklar ve tercihler emperyalistler açısından böyle. Ancak gerçek durum aslında ne Rusya, ne de uluslararası yeni dengelerin oynak karakteri açısından bu

şıklarla sınırlı. Bir kez emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki hegemonya ve pazar kavgalarında başta Rusya, öteki Doğu Avrupa ülkelerinin kime yaklaşacakları, hangi eksende yer alacakları şu anda net olmayan önemli noktadır. İkincisi, Rusya ve öteki ülkelerdeki iç gelişmelerin sayılanlarla sınırlı kalacağını düşünmek için de neden yok. Sayılar gerçekten ürkütücüdür. 1992 sonuna kadar yalnız Rusya'da işsizlik oranının %10, işsizler sayısının 8 milyonu bulması (83), Doğu Avrupa'da %20'ye tırmanması bekleniyor ve hem üretim hem yaşam standartı sürekli bir tempoyla düşüyor. (84) En iyimser hesaplarla 1992 sonunda eski sosyalist ülkelerde hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayan 20-25 milyon insanın işsiz ve çaresiz kalacağına kesin gözüyle bakılıyor.

Bütün bunların anlamı krizin ağırlaşacağı ve sınıf mücadelesinin keskinlik kazanacağıdır. Krizin ve keskinleşen bir sınıf mücadelesinin sonucunu ise mücadelenin kendisinden başka hiçbir şey belirlemiyor. Bu ülkelerin aşağıdan yukarıya bir devrimle yeniden sosyalizm yoluna girmeleri de teorik olarak dışlanacak bir olasılık değildir. Pratik zorluk, sosyalizmin çözülüşünün ve yeni bir hareketin örgütlenmesindeki muazzam güçlüklerden geliyor.

Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra büyük çelişki ve bilinmezleriyle yeni türden bir Rusya sorunu ortaya çıkıyor. Bu Rusya'nın da dünya politikasında oynayacağı rol, emperyalistler arası yeni kamplaşmada tutacağı yer önemlidir. Önemli olduğu kadar da karmaşık görünüyor.

Rusya'da emperyalist batıyla tam entegrasyon ve kader birliği yapmak isteyenlerle Slavcı bir yeniden gruplaşma peşinde olanlar farklılaşıyorlar. Bu farklılaşmanın tarihsel, jeopolitik, ekonomik nedenleri, kökleri var. Japonya ve Amerikalıların deyimiyle "Asya Canavarı" ekonomik dengeleri Pasifik'e doğru kaydırıyor. Rusya bu bölgeye hem coğrafi, hem de tarihi nedenlerle yakın. Rusya'nın "batı" politikası esas olarak ABD ve Avrupa ile ilişkileri üzerinden biçimleniyor. Ancak ABD'ye Pasifik'teki ve Uzakdoğu'daki perspektifleri, Avrupa'ya da Doğu Avrupa'daki çıkarları nedeniyle mesafeli duruyor.

İkincinin sonucu Rusya'nın ilişkilerini esas olarak Almanya ile geliştirmesidir. Daha şimdiden Almanya Rusya'nın en büyük ekonomik "partneri"dir ve yakın ekonomik bağların yakın politik bağlar da yaratması bekleniyor. Almanya'nın "Ost-politik"i ve ABD ile rekabeti de Rusya ile yakınlaşma siyasetlerini teşvik ediyor. Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Avrupa ve Rusya ile ilişkileri ise bütün bu senaryoları çeşitli yönlerden etkileyecek boyutlar taşıyor. Bugünkü durumda ne ABD ne de başka bir emperyalist ülke Rusya'nın bundan sonraki dış siyasetiyle ilgili kesin şeyler söyleyebiliyor. Genel kanı, şu anda Rusya'nın hiçbir gerçek dış siyasetinin olmadığı ve dünyayla ilişkilerini iç ihtiyaçlarının belirleyeceği biçimindedir.

Sosyalist ülkelerin çözülüşünün en önemli sonuçlarından biri, emperyalizmi bir ortak "düşman"dan yoksun etmesidir. 1992 Temmuz ayında en zengin 7 ülkenin (G-7) Münih'te yapılan zirve toplantısıyla ilgili olarak *The Economist* dergisi ilginç bir yorum yayınladı. "Kolsuz bacaksız zirve"diye çevrilebilecek 'The basket-case summit' başlıklı yorumda sorulan soru ve verilen yanıt gerçekten ilginçtir.

"...Komünizmin çözülüşünün batı için, daha küçük çapta da olsa bir sarsıntı yaratmış olması mümkün müdür? ...Komünizmin çökmesi onları (emperyalist ülkeleri -HY) yarım yüzyıldır açık ya da dolaylı olarak karşıtlık içinde bulundukları bir günah keçisinden yoksun bıraktı. Hem Allaha hem şeytana inananlar için ki, birçok Amerikalı böyledir; dünya siyah ve beyazdan oluşuyordu; şimdi siyahın gitmesiyle beyaz da daha az parlıyor." (85) İyi ve kötü, siyah ve beyaza göre düşünmeye alıştırılmış Amerikan aklı ve bu koşullanmayı yaratan sistem şimdi kapitalizmin her türlü sorun ve çelişkisini ikinci plana atacak yeni tehdit ve korku kaynakları yaratmak zorundadır. Yukarıda Japonya ile ilgili olarak aktarılanlar "komünist" bir düşmanın olmadığı koşullarda başka düşmanlar ve korkular yaratılacağını gösteriyor.

***

Bu bölümde vardığımız önemli sonuçlardan biri, dünyanın

yeni bir paylaşım dönemine girdiği saptamasıdır. Bölümün sonuna gelirken bir kritik soruyu yeniden ve güncel bağlamıyla sormak istiyorum: Bu yeniden paylaşım, savaşa yol açmadan salt ekonomik rekabet sınırları içinde yürütülebilir mi?

Emperyalist ülkeler arasında yeni bir dünya savaşı yakın bir olasılık olarak görünmüyor. Ama büyük emperyalist güçler arasında olmayan savaşlar da savaştır ve bugün bütün savaşların bir tarafında doğrudan ya da dolaylı biçimde emperyalizm bulunuyor.

Bu bir yana, kapitalist-emperyalizm sürdükçe emperyalistler arası bir savaş olasılığı da vardır. Bugün böyle bir savaşın yakın pratik bir olasılık olarak gündemde olmaması bu gerçeği değiştirmiyor. Önemli nokta, emperyalizmin militarist ve saldırgan karakterini koruduğunun kavranmasıdır. Saldırgan ve militarist olmayan, "barışçıl", "demokratik", "reforme edilmiş" bir kapitalizm düşüncesi bu tezlerin ortaya atıldığı her dönemde bizzat pratik tarafından tekzip edilmiştir.

Emperyalizm bugün, hızla silahlanmaya devam ediyor. Askeri örgütler, örneğin NATO duruyor. 1992 Haziran başlarından yapılan NATO dışişleri bakanlar toplantısında NATO'nun faaliyet alanı ve yetkileri genişletildi. NATO artık üye ülkelerin savunması ile yetinmeyip Avrupa'dan Ortaasya'ya kadar bütün uluslararası sorunlara "korunma amacıyla" müdahale edebilecek, NATO askerleri Avrupa'daki çatışma bölgelerine "barış gücü" olarak gönderilebilecek. Soguk savaş bittiği, Sovyetler Birliği ortadan kalktığı ve arkasında bıraktığı devletler topluluğu da silahlanma yarışından çekildiğine göre, emperyalizm muazzam kaynaklar ayırarak, en modern teknolojiler geliştirerek silahlanmaya neden devam ediyor? Bu sorunun yanıtı, kapitalist-emperyalist sistem için silahlanmanın "dış tehdit" ten değil, kendi ekonomik işleyiş yasallıklarından çıktığı gerçeğidir. ABD ve öteki emperyalist ülkelerin bugüne dek kabul ettikleri silah indirimleri hiçbir biçimde silahsızlanma anlamına gelmiyor. Bu indirimler sonunda emperyalizmin vurucu gücü azalmıyor, tersine artıyor. Çünkü, indirime uğrayan modası geçmiş silahların yerine daha "modern"leri üretiliyor.

Silah sanayiin sürekliliği açısından üretilen silahların, satılarak, savaşlarda kullanılarak ya da hurdaya çıkarılarak tüketilmesi gerekiyor. Emperyalizm silahlanmadan yapamıyor. Silahlanan bir ekonomi ise hem militarist, hem de saldırgandır. Bugün bütün emperyalist ülkelerde devletle tekellerin tam bir içiçeliğini anlatan büyük askeri sanayi kompleksleri vardır ve bu kompleksin üretimini gerçekleştirmek emperyalist devletin başlıca amaçları arasındadır.

Sonuç olarak, emperyalizm de tarihinin yeni ve kritik bir evresinden geçiyor.

Dünya ekonomisinin belirgin ve hızlanan eğilimi üretim ve işbölümünün enternasyonelleşmesidir. Ama bu eğilim, bölünme, alt sistemler biçiminde bloklaşma ve büyük küçük kapitalist güçler arasında rekabet ve çatışmaların yoğunlaşacağı çelişkili süreçlerle kırılmalara uğruyor. Emperyalizm kendi hızlandırdığı süreçleri pozitif sonuçlarına götüremiyor ve enternasyonalleşme eğilimi, dünyaya barış ve istikrar değil, çatışma ve savaş getiriyor. Dünya bir yeniden paylaşım döneminin içindedir ve kesin biçimi, zamanı şimdiden söylenmese de emperyalizm bir kez daha patlayacaktır.

Mali sermaye güçleniyor. Gerçek üretim düşüyor. Rantiyecilik emperyalizmin asıl varoluş biçimi durumuna geliyor. Kapitalist üretim içinde kapitalistler, dünya ekonomisi içinde emperyalistler üretimin sürmesi ve uluslararası örgütlenmesinde işlevsiz ve gereksiz duruma gelmişlerdir. Emperyalizmin asalak yönü daha de belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Artık sorun, üretken bir faaliyetten örgütlü bir ticaret ve spekülasyona kayma da değildir. "Başarı şansı, artık, teknik ve ticari deneyleriyle müşterilerin gereksinmelerini en iyi şekilde tatmin etme gücü kazanmış olan ve uyumuş talebi keşfedip etkili bir biçimde uyarmayı bilen tüccara değil, çeşitli işletmelerle bankalar arasındaki ilişki olanaklarını ve organik gelişimi hesaplayabilen ya da hiç değilse sezebilen spekülasyon dehasına (!?) gülmektedir..." Lenin, Alman iktisatçısı Kestner'in bu sözlerini aynen aldıktan sonra şunları ekliyordu:

"Bu sözler açıkça şu anlama geliyor: kapitalizmin gelişmesi

öyle bir noktaya varmıştır ki, meta üretimi henüz egemenliğini korumakta ve iktisadi hayatın temeli sayılmakla birlikte, aslında, sarsılmakta ve karların büyük kısmı para oyunları yapan "dehalara" akmaktadır. Bu para oyunlarının, bu düzenbazlıkların temelinde ise üretimin toplumsallaşması vardır; ancak bu toplumsallaşmaya kadar yükselmiş insanlığın böylece gerçekleştirdiği büyük ilerlemeden yararlananlar spekülatörlerdir." (86)

Emperyalist egemenlikte teknoloji ve mali denetim şimdi eskisinden daha önemli bir rol oynuyor. Ama *egemenlik ilişkileri* şiddet temelinde ayakta duruyor. Emperyalizmin tepesinden tırnağına silahlı ve şiddet araçlarıyla donanımlıdır.

"Global insanlık sorunları" denilen ve bu çalışmada ele almadığımız çevre vb. sorunların hiçbiri kendi başına sorunlar değildir ve hepsinin sorumlusu dünya egemeni kapitalist-emperyalist sistemdir.

Emperyalist-kapitalizm henüz rezervlerini tüketmemiş olmakla birlikte, hergün sonunu yaklaştıran bir yönde ilerliyor. Emperyalist çembere her darbe, emperyalist zincirden her kopuş hem bu sonu daha da yaklaştıracağı, hem de gerçek alternatifi güçlendireceği için her zamankinden daha önemli ve değerlidir. İlerici insanlık için emperyalizme karşı sosyalizm için savaşmak kendini gerçekleştirmenin tek yoludur.

Birinci Bölüme Birinci Ek: Coşkun Adalı'nın mektubu.

19.Temmuz.1992

Sevgili Haluk,

İşte söz verdiğim mektup. Hem geç hem de güç oldu. Bu mektup iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde, genel muhabbet ve yazdığın kitaplarla ilgili sorduğun sorular. yeni kitaplara yararı olabilecek bazı bilgiler, teknik konular ve mektubunla ilgili olarak değinmek istediğim konular var. İkinci bölüm ise, bana yolladığın metnin bir değerlendirmesi. Bu ikinci bölümü, gerekli görürsen kitaba ek bölüm olarak koyabilirsin. Hatta koyarsan seviniirim. (...)

Gönderdiğin metnin iki bölümünü değerlendirmeye çalışacağım.

Önceden birşey söyleyeyim. Burada neredeyse kelime kelime paylaştığımız görüşleri, formülasyonları, benzer ama farklı formüle ettiğimiz görüşleri ve benimkinden farklı olmayan görüşlerini değerlendirmemin dışında tuttum. Ayrıca, teorinin bütünü içinde her tarafta polemik yaratan ve halen tartışılan bir iki noktada getirdiğin görüşlerini ele alamıyorum, çünkü hem onları tartışmanın yeri bu değerlendirme değil, hem de benim fikir oluşturma sürecim halen sürüyor.

BİR: Emperyalizm: Teoriden Güncelliğe

1. Teorik Miras alt bölümü üzerine:

Bu bölüm gerçekten güzel. Emperyalizm teorisini tarihsel gelişimi içinde incelemek iyi bir fikir. Yazdıklarından, epey bir araştırma yaptığın anlaşılıyor. İyi distile edilmiş ve özümsenmiş bir bölüm. Lenin'in emperyalizm teorisinin bir son söz değil, ilk söz olduğunu vurgulamana da katılıyorum.

2. Yeni Emperyalizm mi? alt bölümü üzerine:

Bir nokta var. Ama öyle bir nokta ki tartışması bir başka kitap eder ve sen de bir değinip geçiyorsun. Ben de biraz değineyim.

Azıcık şematik olacak, kusura bakma. Şöyle diyorsun: "Burjuva demokrasisi ve onun en temel mekanizmalarından biri olan genel oy ve temsili kurumların işlevi tümüyle değişmiş, geniş kitleler siyaseti uzaktan izleyen edilgen ve atomize bir "yığın" durumuna getirilmiştir." (s.13)

Burjuvazinin bir devlet biçimi olan burjuva demokrasisinin işlevi değişmemiştir. Bence burjuva demokrasisini işçi sınıfının durduğu noktadan değil, sermayenin durduğu noktadan tanımlamak lazım. Adı üstünde "burjuva demokrasisi". İlericiliği, kapitalizmin serbest rekabet döneminin kapanmasıyla zaten bitmiştir. Kurumları için de öyle. Mesela parlemento. İşçi sınıfı için, dün Lenin zamanında, nasıl domuz ahırı idiyse, bugün de aynı domuz ahırı. Değişen bir şey yok. Burjuvazinin çeşitli fraksiyonları ve grupları, kendi iç çelişkilerini çözmek, aralarında bir konsensus sağlamak için kendi başlarına bıçakları çekip dövüşemezler. Herbiri bu çatışmada arkasına işçi sınıfının ve emekçi halkın bir kesimini almak ister. Her biri ayrı ayrı çıkarını toplumsal çıkar gibi yutturur ve mobilizasyona gider. İşte burjuvazi kendi arasındaki konsensusu kansız bir biçimde oluşturabiliyorsa bu "burjuva demokrasisidir". Ama sınıf savaşı öyle bir aşamadadır ki, emeğin basıncı yüzünden burjuvazi kendi içinde konsensusu oluşturamaz dolayısıyla yönetemez hale gelir. O zaman işçi sınıfı devrim yapar, iş biter. Yok hem devrim yapmıyor, hem de sermayenin başına bela olmaya devam ediyorsa, devletin bir gücü duruma müdahale eder, durumun "asıl suçlusu" işçi sınıfını kanla ezer, tek tek kapitalistlere kapitalizmin genel çıkarı etrafında birleşmeleri zorunluluğunu hatırlatır -ki bu aynı zamanda tekelci burjuvazinin özel çıkarıdır-. Ve böylece, işçi sınıfına uygulanan şiddet sayesinde emeğin baskısından kurtulan burjuvazi, sermaye içi konsensusu rahatlıkla yeniden sağlar hale gelir. Bu faşizmdir. Yani bu biraz

basitleştirdiğim tabloda, ne faşizmin ne de burjuva demokrasisinin işlevi değişmiyor. Burjuva demokrasisinin işlevi hiçbir zaman geniş kitleleri siyasete katmak değil ki. Konsensusu ya uyutarak, ya kandırarak, ya bölerek, ya da verebiliyorsa tavizler vererek bir şekilde sağlayabildikten sonra, mesele yok. Burjuva demokrasisi her zamanki işlevini yerine getiriyor, demektir. Bugün burjuva siyasetinin bir oyuna, bir eğlenceye dönüşmesi, sadece burjuvazinin yönetmedeki başarısını gösterir. "Geniş kitleler siyaseti uzaktan izleyen edilgen ve atomize bir "yığın" durumunda" değildir. Politikaya sermayenin yanında aktif katılıyorlar, giderek daha da sağdan katılıyorlar.

Dediğin gibi üzerinde ayrıca durulması gereken bir konu. Bu yüzden şimdilik fikrini değiştirmiyorsan da, en azından bu cümleyi çıkarmanı önereceğim.

Yeni Sorunlar Bölüm Üzerine

Önce uzunca bir alıntı. Şöyle diyorsun (S.42-43):

"Birçokları, bu sürecin (üretimin ve sonuçlarının giderek daha çak uluslararası bir ölçekte gerçekleşmesi süreci) ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışının, sermayenin, karın ve malların serbest dolaşımı anlamına geldiğini, ulusal devletin zamanını doldurduğunu ve gelişmenin ultra-emperyalizm yönünde olduğunu ileri sürüyorlar. Gerekçelerini de şöyle açıklıyorlar: Çokuluslu şirketlerin amacı, sermaye ve malların global hareketini en yüksek esneklik, en düşük üretim ve dağıtım maliyeti ile sağlayarak karı azamileştirmektir. Dolayısıyla, herşey planlanmalı, koordine edilmeli ve yönlendirilmelidir. Bu zorunluluk bütün ulusal sınır ve engellerin kaldırılmasını, zamanını dolduran eski tip ulusal devletin tarih sahnesinden çekilmesini getirecektir. Ya da çokuluslu şirketler uluslararası sorunları kendi aralarında çözüp ulusal devletleri bu iradeye uymaya zorlayacaklardır.

"Bu 'teknolojik determinist', ya da, Kautsky'nin 'ultra-emperyalizm'ini çağrıştıran akıl yürütmeler teorinin ve dünyanın gerçeklerine uymuyor.

"Sermayenin yanısıra üretimin de uluslararasılaşmasının, ulusal ekonomileri birbirine yaklaştırdığı doğrudur; ama bu gelişme ulus-devleti önemli olmaktan çıkarmıyor."

Önce bu "teknolojik determinist" yaklaşımlarla ilgili en az bir referans versen iyi olur. Ben, marksist olduğu iddiasını taşıyıp ta böyle bir yaklaşımı savunana rastlamadım. Belki benim bir eksikliğimdir. Ama bu yaklaşım bana, marksistlerden çok burjuvazinin uyanık ekonomistlerin yaklaşımı gibi geliyor. Dediğin gibi Kautsky'i çağrıştırıyor.

Sadece senin alıntıda verdiğin kadarıyla konuşabiliyorum:

Bu adamlar, dünya kapitalist sisteminin giderek karmaşıklaşan evrimini sürükleyen birçok dinamik arasından birini ana belirleyici dinamik olarak seçmişler: Çokuluslu şirketlerin karı azamileştirme amacı. Bu saptama, doğru olmakla birlikte, daha derindeki bir soyutlama düzeyinde varolan bir doğrunun, bir ara soyutlama düzeyine yansımış halidir. Derin soyutlama düzeyindeki doğru şu:

"*Dünya tek bir pazardır*. Temel saptama budur. Kapitalizmin evrenselleşmesiyle birlikte sermayenin hareketi de evrenselleşir. Sermaye, yeryüzünde en iyi şekilde değerlendirileceği noktaya, bir başka deyişle en yüksek karı gerçekleştireceği noktaya gitme eğilimindedir. Bu noktalar sermayeyi vantuz gibi kendine çeker. Somutta gerçekleşip gerçekleşememesi ayrı bir konudur. Ama bu çekimin nesnel varlığı, sermayenin tek bir dünya düzleminde hareket ettiğini, yani dünyanın tek pazar olduğunu kanıtlar." (*Kapitalizmin Düğümleri*, Çoşkun Adalı. s.34)

Şimdi bu adamlar, bu doğrunun, aradaki bir soyutlama düzeyindeki bir ifadesinin, tekelci sermaye birikiminin, onun da iki kanalından birinin, yani çokuluslu tekeller aracılığıyla gerçekleştirilen dolaysız birikim kanalının (diğer kanal, DTK işleyişi içindeki dolaylı kanal, yanı devlet-devlet arası kanal) dünya kapitalist sisteminin entegrasyonu süreciyle ilişkilendirildiği düzeydeki ifadesini alıp, tayin edici dinamik olarak saptıyorlar. Sonra da, bir ara soyutlama düzeyinden yola çıktıkları halde, dönüp daha derindeki bir soyutlama düzeyiyle

ilgili bir sonuca ulaşıyorlar. Ulusal devletler tarih sahnesinden çekilecektir diyorlar. Yani metodolojik bir hata var: Bir gözlemi (burada uluslararasılaşma süreçleri) bir ara soyutlama düzeyinde yorumluyorlar ve sığdaki değil, deha derindeki bir başka soyutlama düzeyiyle ilgili bir sonuca ulaşıyorlar. Bence bu metodolojik hatayı vurgulamak lazım. Belki referans aldığın metinlerde bu adamlar daha da açık veriyorlardır.

Şimdi bu metodolojik hataya rağmen, ulaştıkları sonuç doğrudur. Ben aynı sonuca onlarınkinden farklı bir metodolojiyle, doğru bulduğum bir metodolojiyle ulaşıyorum. Ulusal devletler bitmiştir. Sen bu görüşe katılmıyorsun. Katılınama gerekçelerini beş madde halinde açıkladığın paragraflara geçmeden önce, yukarıda senden verdiğim alıntının son paragrafında:

"Sermayenin yanısıra üretimin de uluslararasılaşmasının, ulusal ekonomileri birbirine yaklaştırdığı doğrudur; ama bu gelişme ulus-devleti önemli olmaktan çıkarmıyor.", diyorsun.

Şimdi burada da bir metodoloji hatası var: Hareket halinde, hem de hızlı bir hareket halindeki bir realitenin tarihsel anlamını çıkarmaya çabalıyoruz. Bunun için statik bir anı değil, belirleyici ana eğilimi bulmaya, yani bu hareketin altında yatan bizim meşhur 'kızıl şeridi' çözmeye çalışıyoruz. Bu durumda, bugün ulusal devletin önemli olmaktan çıkıp çıkmaması önemli değil. Tarihsel eğilim ne yönde? Tarihsel eğilim, ulusal devletin gerilemesi ve birgün yokolması yönünde. Üstelik bu eğilim, giderek daha büyük ölçüde reel eğilimlere dönüşüyor. Durdurulamaz. Metodolojiyi açıklamak için bir örnek vereyim. Kapitalist üretim biçimi, kapitalizm emperyalizm aşamasına yaklaşırken bile, dünyada hem içine çektiği nüfus hem kapsadığı alan hem de, daha az ölçüde de olsa, global birikimin ana kaynağı olarak, hala "azınlıkta" kalan bir üretim biçimiydi. Ama tarihsel eğilime bakarak biz, 'kapitalizm artık evrensel ve hakim üretim biçimidir' demiştik. Başka bir olgu için, başka bir soyutlama düzeyinde de, Ekim Devrimiyle bir küçük mevzide iktidar burjuvaziden alınır alınmaz, daha ortada sosyalizm falan yokken, dünya bir bütün olarak sosyalizme hazırdır, dünya kapitalizminin genel tarihsel krizi başlamıştır ve dünyada sosyalist

devrimler çağı açılmıştır', demiştik. Ve kısa zamanda bu tarihsel eğilim, gerçekten de birçok ülkede reel olgulara dönüştü, ete kemiğe büründü. Bugün sosyalizmin dünyadaki bütün izleri, mikroskopik izleri bile silinse, Ekim Devrimiyle bir kez soyut teorik eğilimden somut politik eğilim haline, soyuttan somuta geçtiği için, geriye, tekrar soyuta dönemez.

Ulus-devlet, tarihsel kategori olarak bitmiştir. Çünkü tarihsel işlevi bitmiştir. Yeni tarihsel kategori, tarihsel eğilim düzeyinde de varolmayacak olan tek devlet-tek ülke kategorisi değil, alt-devlet gruplarından oluşan bir 'alt-sistemler' kategorisi. Bunların da ergeç bir "devleti", bir "üst yapısı" olacak. Hangi modalitede ifade edilirse edilsin, devlet mantığı asla değişemez. İki sınıf var. Bunu değişik soyutlama düzeylerinde, senin beş gerekçen bağlamında açıklamaya çalışayım.

Bir: Sistemin hiyerarşisi ve bu hiyerarşiye bağlı olarak ortaya çıkan 'sermayenin uluslararası dolaşımının teknik değil siyasal bir sorun haline gelmesi' şeklinde ki doğru saptama ulusal devletin yokolma sürecine karşı bir argüman değildir. Beş-on üyeli üç-beş alt sistem olur, ve yüz iki yüz tane de ulus-devlet olur, ve alt-sistemler bunları içlerine emme yönünde güçlü ekonomik ve siyasi dinamiklerin kaynağı olur. Dünyada yedi-sekiz tane ulus-devlet varken ve ulus-devlet belirleyici tarihsel kategori olarak ortaya çıktığında da herhalde, bir kaç bin tane de krallık, prenslik, kabile, aşiret, şeyhlik şıhlık vb vardı. Bunlar, isteseler de kapitalist üretim biçiminin kategorisi olamazlardı ve olamadılar da. Üretken güçler kapitalist üretim biçimi içinde gelişecekse, bu gelişme için tarihin kapitalizm adına seçtiği modalite, istersen tarihsel kategori diyelim, diğer kategorileri - ister eski üretim biçiminden gelen kategoriler olsun, isterse aynı bir üretim biçiminin evrimi içinde eski bir noktada kalan kategoriler olsun- yokolmaya mahkum ediyor. *Bugünkü kategori, alt-sistemler.* Bu nesnel seçime eski kategori, ulus-devlet kategorisi direnemez. Ulus-devletin tarihdeki işlevini biliyoruz, burada tekrarlamaya gerek yok. Bu işlev bitmiştir. Siyasal çerçevedeki yaşamının bir sınırı vardır.

İki: "Çokuluslu sermayenin uluslararası istikrar ve güven-

liğe gereksinimi sürmekte, ülke sınırları içinde polis gücü, dışarda silahlı kuvvetler, dolayısıyla ulusal devlet önemini korumakta, hatta askeri gücün artan siyasal önemi nedeniyle önemini arttırmaktadır. Ulusal devlet bazı ülkelerin öteki ülkeler üzerindeki siyasal egemenlik aracıdır. Bu araçsız, yalnız ekonomik örgütlenmeyle egemenlik ilişkisi geliştirilemez. Düşünmenin bu sınırı, emperyalizmin varlığını reddetmeyi gerektirir. Siyasal egemenlik ilişkilerinin sona erdirilmesi, bu ilişkinin kaynağı olan silahlı sömürücü devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür ve tek başına evrimci-ekonomik süreçlerle bu noktaya varılması mümkün değildir", diyorsun.

Ulus-devlet'in kalkması dünya kapitalist sisteminin *devletsizleşmesi* anlamında öne sürülüyorsa haklısın. Bundan gerçekten de hem emperyalizmin hem de emperyalistlerarası çelişkilerin reddi gibi bir sonuç çıkar. Ama ben öyle demiyorum. Sistem devletsizleşmiyor, üst-yapısızlaşmıyor. Önemini kaybeden devlet, ya da istersen bir çeşit transnasyonal üst yapı örgütlenmesi diyelim, giderek reel biçimler alan bir eğilim şeklinde ortaya çıkıyor. Devlet olgusu, tarihin hareketi içinde bir üst basamağa tırmanıyor. Siyasi planda da bu, ulus-devletten bile çok daha vahşi ve yüksek teknolojili bir örgütlenmeyi anlatıyor. Üstelik bunlar şu anda oluyor. Alman-Fransız ortak askeri gücü, her ülke burjuvazisinin ortak önerisiydi ve şıp diye kararlaştırıldı. Avrupa polisi, Avrupa sınırı, ABD'nin Amerika'daki kıtasal örgütlenme çabaları, Japonya'nın Doğu Pasifik örgütlenmesinde askeri boyutu öne çıkarması vb. Sosyo-politik planda da örneğin bir Avrupa "milliyetçiliği", şovenizmi, ırkçılığı var artık.

Bir yandan da, emperyalistlerarası çelişki bir üst düzeye, ulus-devlet/ulus-devlet düzeyinden alt-sistem/alt-sistem düzeyine, niteliksel ve tarihsel olarak bir üstdüzeye yükseliyor. *İşçi sınıfı müdahale etmezse,* insanlığı öyle bir karanlık bekliyor ki, Hitler ve Japon faşizmi olacakların yanında bir bahar pikniği gibi kalacak. Şu anda kabusunu görmeyi bile reddediyoruz.

Üç: "Çokuluslu sermaye grupları gerçekte küresel ölçekte faaliyet gösteren *ulusal* organizasyonlardır. Her kapitalist fir-

manın bir ulusal "üssü" var ve dünya sistemiyle bağını ulusal devletler kanalıyla kuruyor. Çokuluslu şirketlerin belirleyici sahipleri ve karargahları emperyalist metropollerden birinde konumlanmıştır, sermaye ve üretimlerinin önemli bir bölümü orada gerçekleşmektedir ve kar paylarını da o ülkenin para birimi üzerinden alıyorlar. Kullandıkları para biriminin uluslararası değişim değeri büyük önem taşıyor. Para değişim değerinde istikrar sağlama hevesleri hep boşa çıkıyor." diyorsun.

Burada başka ber çerçeveye, biraz ampirik bir çerçeveye geçmiş oluyoruz. Bu söylediklerinle ilgili birçok rakam vermen gerekiyor. Genel stratejilerin çizildiği, prensip kararlarının alındığı mekan hiç önemli değil. Tahiti'deki plajlarda da yapılabilir. Önemli olan tek tek her proje ve akitle ilgili işletme kararları, ki bunlar "arazi karargahlarında" alınıyor. Tekellerin üst düzey yöneticileri, koordinatörleri artık özel jetlerinde, uçakların birinci mevkilerinde ve çeşitli ülkelerdeki beş yıldızlı uluslararası otellerde yaşamaya başladılar. Artık şirketin veri bankası için bile, fiziki depolama gereksiniminin ötesinde bir anlamda bir karargah gerekmiyor. Ellerinde modemli ve fakslı küçücük bilgisayarlarla ülkelerindeki veri bankalarıyla temas halindeler, yani veri bankasını kucaklarında taşıyorlar. Faaliyet gösterdikleri bütün ülkelerin siyasetçileriyle, bürokratlarıyla vb temas halindeler. Doğdukları ülkelere arasıra dönmeleri, bu yaygın ilişkiler ağındaki bir noktaya tekabül ediyor, sermayelerinin genel hareketince saptanan iş gündeminin gelişimi içinde bir an oluyor. Bunlarda ulusal boyut aramamak lazım.

'Ulusal üs' kavramı bence şu anlama gelebilir: Bir firmanın varolması için bir fiziki ve hukuki ortama ihtiyacı var. 'Ticaret sicili'nin bir ülkede olması lazım. Hukuki olarak tabii ki doğduğu yerde yaşayacak. Bir ofisi orada olacak. Ama faaliyetlerini dünyanın neresinde sürdürüyorsa oranın hukuki çerçevesine uymak ve asıl belirleyici olanı yani "arazi karargahını" oraya kurmak zorundadır. Sermayesini biriktirdiği ana mekan dışarda olan gruplar, ya gerçek karar alıcı karargahlarını kendi ülkelerinde değil o mekanlarda kuruyorlar. (Örnek Philips, İngiliz BA İndustries Japon Nissan) ya da karar almada

"arazi karargahlarının" gücü merkezin gücünü aşıyor (ciro cinsinden üretimin %50'den fazlasını dışarda yürüten gruplar), Ford, IBM, ITT, Dow Chemical, Reynolds, Goodyear, American Brands, Wolksvagen, Siemens, Daimler Benz, Peugeot, Bayer, Nestle, İmperial Chemical, Saint-Gobain, Pont-a-Mousson, DSM (Hollanda), Schneider (bunun durumunu şahsen biliyorum.), Ciba-Geigy, Rio Tinto Zinc (bunun durumunu şahsen biliyorum), Bosch, Akzo, vb.

Çokuluslu sermaye grupları dünya sistemiyle bağlarını ulusal devletleri kanalıyla **kurmuyor.** Dünya finans kapitalinin devresini yöneten uluslararası kuruluşlar (İMF, Dünya Bankası), büyük bankalar, borsalar ve faaliyet gösterdikleri ülkelerin devletlerin ekonomi politikalarının oluşmasında uluslararası finans kapital çok etkin bir rol oynuyor ve uluslararası finans kapital-çokuluslu şirketler arasındaki ilişkilerde ulusal devlet, ancak bu ikisinin arasındaki ilişkinin ve ortak çıkarların gerektirdiği ölçüde var.

Çokuluslu şirketlerin ...sermaye ve üretimlerinin önemli bir bölümü (üstlendiği metropolde) gerçekleşmektedir. Bu doğru, ama bol rakam vermelisin. Ayrıca yine uzun dönemli eğilime bakmak lazım.

Önce bir zaman kesitine bakalım. Aşağıdaki Tablo eskimiş, ne yazık ki 1977 yılına ait. Dünyanın en büyük 523 tekelinin üretimlerini global bir biçimde temsil ediyor. Rakamlar tekellerin dünyadaki toplam satışının yüzdeleri cinsinden verilmiş.

Tablo. En büyük 523 tekelin dünyadaki toplam satışlarının mekan dağılımı (toplam satışının yüzdesi % cinsinden ve 1977 için)

Sütun başlıkları:

I : Tekelin ülkesi
II : Bu ülkedeki toplam üretimi ve satışı
III : Bu ülkedeki toplam üretimden yaptığı ihracat
IV : Tekellerin bağlı yurtdışındaki alt-şirketlerinin yurtdışı üretimi
V : Tekellerin toplam yurtdışı cirosu (Yani III + IV)
VI : Dünyadaki toplam satışı (Yani II + III + IV, ya da II + V)

I	II	III	IV	V	VI
ABD	65.5	5.3	29.2	34.5	100.0
Japonya	70.3	23.0	6.7	29.7	100.0
Almanya	50.5	31.0	18.5	49.5	100.0
İngiltere	46.5	11.8	41.8	53.6	100.0

Kaynak: Dunning John H, Pearce Robert D., *The World's Largest Enterprisses,* Gowen, Farnborough, 1981, Tablo 1-3, 6-2, ve 6-4 **ile** Moore Lynden, The Growth and Structure of İnternational Trade since the Second World War, Wheatsheaft, Brighton, 1985, Tablo 10-7'den **Hazırlayan** Beaud, M. (1989) *L'Economie mondial dans les annes 80,* (World economy in the eighties), s. 179. La Decouverte, Paris.

Yani senin dediğin durumu gösteriyor. Ama yurtdışı, senin verdiğin izlenimden çok daha önemli. Örneğin İngiltere ve neredeyse Almanya için ana kaynak durumunda (sırasıyla % 53.6 ve 49.5 %), ABD- -ki uçsuz bucaksız bir iç pazarı vardır-- için bile %35'i buluyor. Japonya'nın ise son 15 yılda bu tablodaki %30'u epey geride bıraktığına eminim. Çünkü bugünkü durum için üzerinde anlaşılan bir konuya bakıyorum, ve bu rakamların benim anlatmaya çalıştığım yönde, yani tekellerin ulusallığını yitirdiği yönünde evrim geçirdiğine hükmediyorum. O da şu:

ABD ve Japon ekonomi politikalarının dışa açılma konusundaki uzun dönem stratejisi, sermayenin yurtdışında kök salmasıdır. Bu ise karın mekanının ulusal boylamdan kaymasıdır. Avrupa için ise ikili karışık bir strateji var: hem bunu hem de direkt mal ihracatını istiyorlar.

"Kullandıkları para biriminin uluslararası değişim değeri büyük önem taşıyor." diyorsum. Doğru. Ama dünyada o kadar büyük bir dolar kütlesi dolaşıyor ki, ABD'nin ulusal parası demek artık çok zorlaşıyor. Burada ABD'nin hegemonluk "raconunda" ciddi bir gerileme sözkonusu: Verili bir durumda,

ABD Hükümeti, Yen'in ve Mark'ın durumunu ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi (hem değer hem de emisyon hacmi olarak) dikkate almadan, hatta Japonya'nın ve Bundesbank'ın niyetlerini bilmeden, dolar basamaz. Bence, bir eğilim olarak bu iki paranın da ulusal içeriği boşalmaktadır. Kar paylarını hangi ülkenin para birimi üzerinde aldıkları da bu bağlamda önemsizleşiyor. Para değişim değerinde istikrar sağlama heveslerinin boşa çıkması da-- ki bu istikrar sağlama hevesi sadece ve sadece Dolar/Mark/Yen arasındaki bir olgudur, öteki paralar bunlar arasında ilişkinin esiridirler-- ulusal devletin yaşayacağının bir göstergesi değil, emperyalistlerarası çelişkilerin bir üst düzeye, sistemin hegemonuyla diğer alt-sistemlerin hegemonları arasındaki düzeye çıktığının bir göstergesidir.

Dört : "Bilimsel teknolojik araştırma ve geliştirme çalışmaları hala ağırlıklı olarak devlet tarafından finanse ediliyor; kredi sorunlarında, iflas tehlikesinde devletin kurtarma operasyonlarına ihtiyaç duyuluyor" diyorsun.

Bunlar doğru, ama hala kategori olarak ulusal devletin kalıcılığını değil devlet denen olgunun mantığının işleyişini gösteriyorlar. Bu mantık, devletin değer yasasının işleyişine müdahalesinin, bir başka soyutlama düzeyinde devlet tekelci kapitalizminin işleyişinin de mantığıdır. Birçok kez yazdığımdan, bu konuyu burada yinelemiyorum.

Ayrıca, bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirmelerde de uluslararası araştırma kuruluşlarının önemi artıyor ama bu yine hep bir alt-sistemler, devlet grupları bağlamında gidiyor. Japonya'nın endüstri casusluğundaki hüneri bilinen bir olgu. Ortak bir ABD-Japon bilimsel araştırma enstitüsüne, ya da Japon-Fransız enstitüsüne rastlamadım. Ama AT içinde bir sürü var. Yani DTK işleyişi, illa ulusal bir DTK anlamına gelmiyor. Devlet mantığının tekelcilikle alaşım haline geçtiği, ulusal devlet kalksa da, alt-sistemlerin üstyapılarının da aynı işleyişi göstereceği anlamına geliyor.

Beş: Bu son gerekçende aslında ulusal devletin tarihsel olarak bittiğini sen de söylemiş oluyorsun. Bu beşinci gerekçe, ilk dört gerekçedeki düşüncenin hareketiyle nasıl uyuşuyor anla-

madım. *Alt-sistemleşme süreçlerinin* tarihsel olarak kaçınılmaz mantıksal sonucuna varacağını da söylüyorsun. Bu sürecin bugün karşılaştığı zorluklardan ayrıca bahsetmene bence gerek yok. Hele Maastrich'le ilgili Danimarka referandumu, bırakalım tarihsel planda, kısa dönemde bile birşey ifade etmiyor. *Yeni Sorunlar* başlığı altındaki birkaç sayfalık incelemende yer alması bile sürpriz. Tarihsel eğilimi, Danimarkalıların attığı "hayır" oyu'nun kısa dönemde yaratabileceği zorluklar değil, diğer AT ülkelerinin bu oy karşısında Danimarka konusunda tümden takındıkları hızlı, kararlı, ve soyutlayıcı tutum gösteriyor. Danimarka'nın 'hayır' oyu atması, burjuvazilerinin dar kafalı fraksiyonlarının geriliğini gösteriyor. Üstelik, 'evet' oyu çıkana kadar referandum da yaparlar. Burada, Fransa'da, küçük bir ihtimalle de olsa, 'hayır' oyu çıkması durumunda yeni referandumlar yapılacağı açık açık söyleniyor. İhgiltere'nin koyduğu çekinceler de, kendi sermayesinin güçsüzlüğünün bir ifadesi, Maastrich'te karşı olduğundan değil. Geri kalmış bir bölge mebusunun hükümetin kalkınma planına itiraz etmesine benziyor.

*

Bizim bu alt-sistemlere bölünme süreçlerine tavrımız ne olmalı? Bu soruyu kitabında mutlaka ve açık bir biçimde yanıtlamalısın. Ben izninle bugünkü görüşlerimi dile getirmek istiyorum, bilmem sen ne dersin? Genelde AT'yi düşünerek konuşacağım.

Sermayenin ve üretimin büyümesi, uluslararasılaşma süreçleri, ve karın hareketinin kanunları --ki aşağıda değineceğim-- bu alt-sistemleri nesnel bir realite olarak karşımıza dikiyor. Bu süreç tarihsel bir süreçtir, durdurulamaz. Ancak devrim yaparak dışına çıkarsın. Devrim yapmadığın sürece bu gelişme, ekonomik düzeyde sermayenin bütünleşmesi demek te olsa işçi sınıfı açısından yıkım da olsa ve sömürünün bir üst uzamda örgütlenmesi anlamına da gelse, nesnel ve tarihsel olarak, bugünün ulus-devletlerine göre ileriye doğru bir toplumsal evrimdir. Bu evrimi burjuvazinin bilinçli örgütlüyor olması, sadece tarihsel sürece uymak zorunda kaldığını gösterir, durumu değiştirmez, çünkü sermayenin bilinçli, örgütlü her hareketi zaten işçi

sınıfına karşıdır. Burjuvazinin bizzat varlığı işçi sınıfına karşıdır. Entegrasyonun politik süreçlerinin özel bir durumu yok. Mesela, Avrupa'da bütün AT ülkelerinde ülke çapında siyasal krizler yaşandığı, Avrupa işçi sınıfının bütün mevzilerde iktidara dokunduğu bir ortamda olsaydık, bütün ülkelerde zincirleme devrim olsun, burjuvazi bir ulus-devlet mevzisine kaçamasın, diye sermayenin bu entegrasyon hareketini belki bizzat destekleyecektik. Ya da bütün AT ülkelerinde biz iktidarda olsaydık, aynı entegrasyonu sosyalizm altında biz örgütleyecektik. Alt-sistemleşmenin bu nesnel anlamını koyduktan sonra, bugünkü berbat realite altındaki politik tavrımıza gelelim.

Bu nesnel bakış, bizim bu süreçleri, örneğin bir Avrupa entegrasyonunu desteklememizi getirmiyor. Bu emperyalist entegrasyon ileri bir sosyal formasyon getiriyor ama toplumsal bir ilerleme getirmiyor. Emperyalizm, yani kendisi çürüyen kapitalizm, toplumsal bir ilerleme getiremez. Zaten devrim geciktiği için, bu alt-sistemler tersten nesnel bir çözüm olarak reel politikanın gündemine girebildi. Madem sosyalizmi kurarak, insanlığı kurtarmadın, al sana AT! Güzel sosyalizm aynaya bakıyor ve görüntüde kendisini değil, AT denen ucubeyi, canavarı görüyor. Sonra birden irkiliyor ve aslında kendisinin görüntü, aynadaki ucubenin sahici olduğunu farkediyor. İşte bu nedenle, Avrupa sosyalizminin canavar ikizi olduğu için, biz entegrasyon problematiğinin dışındayız. Çünkü devrim istiyoruz. Bu noktada artık somut ve hatta pragmatik politikalar konuşur. Türkiye'nin AT'a girmesine neden karşıysak (devrimi uzun bir süre için elden kaçıracağımız için) AT'nin iç entegrasyonuna da aynı nedenlerden dolayı karşıyız. İşçi sınıfı ulus-devlet mevzilerinde bile devrim yapacak güçte değildir, kaldı ki bir alt-sistem bünyesine girmek, emeği daha da güçsüzleştirecek, bu alt-sisteme katılan bütün mevzilerdeki işçi sınıflarını daha da zayıflatacaktır, uzak devrim daha da uzaklaşacaktır. Geri kategori olan ulus-devlet yaşadığı sürece sermayenin hareketi tökezleniyor demektir. Tarih emeğe devrim yapması için biraz daha zaman tanıyor demektir. İşte salt bu nedenle, salt geçikmesi işimize yaradığı için, alt-sistemleşmeye, politik ola-

rak karşıyız. Ayrıca Avrupa'daki sol güçlerin hepsi, bir kısmı değişik nedenlerden yola çıkmalarına rağmen, bu entegrasyona karşı tavır alıyorlar, bu tavrı biz doğru nedenlerde destekliyoruz, proletaryanın uluslararası disiplinine de uymuş oluyoruz.

Entegrasyona karşı teorik gerekçemiz yoktur, ama politik gerekçemiz vardır.

Voila! Türkiye solunun ağzını açmadığı bir konuda paldır küldür birşeyler söylemiş oldum.

*

Ulusal devletleri tarih sahnesinden sürüp çıkaran dinamik, dünya kapitalist sisteminin iç dinamikleridir, ama altta yatan neden, yani bu iç dinamikleri yaratan nedene bakmak lazım. Bu ise, sektörlerin kar oranlarının eşitlenmesi eğilimi yasasıyla ilgilidir. Bu kanun hem sermayenin genişletilmiş yeniden üretimini hem de kapitalist rekabetin nedenini açıklayan kanundur. Bir ekonominin bir sektöründe ve bir sektörün firmaları arasında, sermayenin ve emeğin akışkanlığı sayesinde bir eğilim olarak eşitlenebilen ve ortaya o ekonomiye ait anlık ortalama bir kar oranını çıkaran kanun, ülkeler düzeyinde, ulusal devletlerin varlığıyla çelişir hale gelmiştir. Uluslararası bir ortalama kar oranının oluşamaması artık kapitalist birikimin sürekliliğini tehdit ediyor. Birikimin bugün ulaştığı düzey ve uluslararasılaşması, artık bu çelişkinin çözümünün reel biçimler almasını zorlamaktadır. Tepeden koyulan ulusal sınırlar çatırdayıp patırdıyor. Öte yandan bu kanunla dolaylı ilişki içinde olan bir başka ana kanun da sınırları zorluyor. Kar oranının eğilimsel düşüş yasası. Diyalektik bir anlayışla yaklaşalım. Bir türlü oluşamayan ama oluşmaya çalışan uluslararası ortalama kar oranının eğilimsel düşüşüne karşı durması gereken etkenlerden biri ulusal sınırların kalkmasıdır. Yani bu ulusal sınırlar, bu pazar sınırları, kar oranının düşüşü yönünde çalışıyor. Bu kadar teorik olmaya bile lüzum yok. Sağduyu yeterli. Eğer bir saatte üretilen bir elektronik cihaz en az beş yıllık, yarım işgününde üretilen bir araba en az on yıllık bir kullanım değeri sunabiliyorsa, bu düzey, ulusal pazar filan dinlemez, değerin gerçekleşebileceği mekanın boyutlarını öyle bir zorlar ki sınırları yırtar atar.

Bu yasaları ve bu durumu bir şekilde metnine sokmanda yarar var, derim.

*

Peki bu gidişatın sonu nereye varır? Buraya kadar güzel güzel konuşuyoruz. Şimdi biraz da sesli düşünelim, ve sesli düşünürken de az biraz sapıtalım. Bilimsel teorinin tatlı ve güvenilir dünyasından, İsaac Asimov'unkiler türünden bir bilim-kurgu dünyasına geçelim. Devrim filan olmuyor varsayalım. Bugünkü ulusal devletlerin örgütlenme düzeyinde örgütlenmiş alt-sistem üstyapıları doğdu. Diyelim 4-5 alt-sistem var, bir iki yüz de ulus-devlet hala yaşıyor. Zamanla bu ulus-devletler de şu veya bu alt-sistemin içine entegre oldu, olmayanlar eridi. Hala devrim mevrim olmuyor. Yüzyıl geçiyor. Bu arada bir iki dünya savaşı daha patlıyor. Nasıl İkinci Dünya Savaşından sonra devlet grupları doğduysa, bu savaşlardan sonra da bu bizim 4-5 alt-sistem önce 3'e sonra da 2'ye indi. Devrim mevrim hala yok, kalakala iki süper emperyalist güç kaldı. Tek bir emperyalist dünya devleti olamayacağına göre aralarındaki çelişki şimdi nasıl çözülecek? İsaac Asimov'un dünyasında, büyük bir patlama, tarihin görmediği büyüklükte bir maddi imha, disentegrasyon ve dağılma. Kapitalist ilişki içinde ve bu kez sınıflı bir taş devrinin uygarlık düzeyine geri dönüş. İlkel birikime şehir-devletlerden itibaren yeniden başlayış. Bu durumda, tekerrür edip duran bir tarihin, genliği binlerce seneyle ölçülebilen bir dalga boyu daha var demektir. Tabii bütün bunlar İsaac Asimov'un New-York, Manhattan'daki apartmanından görebilecekleri. Teori mutlaka başka birşey söyleyecektir. Şimdi "teorik" bilim-kurgu yapalım. İki süper emperyalist güç kaldığında, emperyalistlerarası çelişki, ilk kez, en basit model biçimine, iki kutuplu bir çelişkiye indirgenmiş demektir. Zaten çelişki demek iki demektir. Bu ikili ve özüyle ikincil çelişki ilk kez ana çelişkiyle, yani birincil çelişkiyle, yani emek-sermaye çelişkisiyle aynı düzleme gelmiş demektir. Kendi içyapısını deforme eden bu ikincil çelişkinin, bu son kez tersten çözümü artık düzden çözümüyle aynı olacaktır. Yani birincil çelişki ikincil çelişkiyi yutacaktır. Diğer herşeyden soyutlarsak, bence dünya devriminin gecikme sınırı budur. Sesli düşündüğümü hatırlatayım.

Hegemonya kavgası ve Alt-emperyalizm bölümleri:

Hegemonya kavgası bölümü açık. Her yerde savunduğum görüşler. Bu iki bölümü birlikte ele alıyorum.

"Emperyalizm, aynı zamanda bir kavga ve çatışmalar hiyerarşisidir", dedikten sonra, ki çok doğru, alt-emperyalizm kavramına--ki bir ülkenin içinde bulunduğu kapitalist gelişme düzeyini çok iyi anlatan 'descriptif' bir kavramdır-- ekonomi politik bir kavram özelliği yüklememek gerek. Meselenin ekonomi politik düzeydeki teorik özü açık. Meselenin özü sistemin hiyerarşik yapısıdır. (*'Kapitalizmin Düğümleri*'nin II'nci Bölümü). Hiyerarşiden bahsediyorsun, "Bunlar biliniyor ve herkes de tartışıyor"(*), diyorsun. Kim tartışıyor? Alt-emperyalizmi fazla kavramlaştırırsan, bir yandan dünya kapitalist sistemiyle ilgili ekonomi politik anlayışın bütünselliği zaafa uğrar, hem de bu kez hiyerarşi kavramı karışmaya başlar, hiyerarşi piramidi anlayışının dışına çıkılır. Sistemin dinamik hiyerarşisi zaten alt-emperyalistleşme durumunu açıklıyor. Hiyerarşideki yerini düzeltmek için senden altta kalanları ezeceksin. Bu da alt-emperyalistleşme demektir. Ayrıca, örneğin şu denebilir: Bugünkü her emperyalist ülke, İngiltere hariç, bir zamanlar alt-emperyalist bir ülkeydi. Bu durumda "Alt-emperyalizm kavramının üzerinde durulmuyor" saptaman önemli bir saptama değil.

Bu bölümde yazdığın diğer doğruların de hepsini sistemin iç dinamikleri ve süreçleri zaten açıklıyor. Aynı mantıklı iki ayrı problematiği aynı anda kullanmak meseleyi karıştırır.

Öte yandan bu önemli 'descriptif' kavramı, siyasi bir bağlamda ele almak çok yararlı olur diye düşünüyorum. Bu çerçevede, özellikleTürkiye'nin durumunu ayrıntılı bir biçimde incelemek lazım. Sana önerim de bu olacak. Yani alt-emperyalist ülke olmanın siyasi plandaki önkoşulları nelerdir? Bu sürecin siyasi sonuçları nelerdir? Türkiye'nin alt-emperyalistleşme yolunda yapacakları konusunda öngörülerin nelerdir?

(*) Bu cümleyi son redaksiyonda çıkardım. (HY)

Reel sosyalizmin emperyalizm üzerindeki etkileri Bölümleri:

Burada yazdıklarının hepsi doğru. Yalnız konuyu salt siyasi soyutlama düzeyinde ele aldığını, ekonomik boyutu buna bağımlı kıldığını baştan söylesen, başlangıç noktanı tanımlasan iyi olur. Örneğin, "Reel sosyalizm, dünya kapitalist sistemi üzerinde dışardan (Eksojen) bir siyasi baskı unsuruydu. Bu baskı sistemin kendi içindeki politik ve ekonomik süreçlere ağır bir biçimde izdüşüyordu." cümlesini veya benzer bir cümleyi eklemende yarar var, derim. Yoksa, reel sosyalizmin dünya kapitalist sisteminin iç yapılanmasındaki rolünü daha ayrıntılı bir şekilde incelemen gerekecek. En başta, bu iki dünya sisteminin tek dünya pazarı kanalıyla nasıl bir ekonomik etkileşim içinde oldukları sorununa, reel sosyalizmin varlığıyla kapitalizmin krizleri ve uzun dalgalar arasındaki bağ vb türünden ağırlıklı olarak ekonomik konulara mecburen girmen gerekecek--ki biraz da konuyu dağıtan bir durum.

İKİ: Emperyalistleşme serüveninde Türkiye

Başta dediğim gibi çok az yorum yapabileceğim. Zaten itiraz edeceğim bir nokta yok. Yürükoğlu'nun *'Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye'* kitabına yaptığın göndermeler ve katkısına sahip çıkmana çok sevindim. Bu kitapta duygusal ilişkim sürüyor. İlk aşk gibi bir şey.

Bölümün girişi çok çok iyi. Türkiye Solu'nun tarihsel misyonu gerçekten nal toplamaktır. Öğrenmeye çok kapalı bir sol.

Ana vurgunun--ki benim buradaki tezde de ana vurgu bu--iyice ortaya çıkmasını isterim: 1980 sonrası Türkiye bambaşka bir Türkiye'dir. Bu çerçevede, bir dosta yazdığım bir mektubun bir kısa bölümünü aktarıyorum:

"Türkiye Solu, marjinallikten tekkeleşmeye doğru yol alıyor. Ya bu batan gemide hep birlikte kalacağız, ya da meleklerin gemiyi kurtaracağında ısrar edenleri bırakıp, kurtulmayı ciddi bir biçimde isteyenlerle birlikte sandallara atlayıp, aynı seferi sürdüreceğiz. Türkiye Solu'nda algılama, bilince çıkarma süreçleri yavaş işler, öğrenmeye karşı militan bir tutum içindedir, yani tipik bir köylü soludur. Eski bir makinadır. Bu makinanın

yapıldığı metal iyi kalitedir ama bugün artık işe yarar bir makina değildir. İthal İkameci dönemin makinasıdır. Şurasına şöyle bir parça takalım, burasına bir vida ekleyelim vb türünden palyatif müdahalelerle işe yarar hale gelmez. Makinayı alıp eritip, metaliyle yeni bir makina yapmak lazım. Yoksa bu haliyle hurdaya atılmak üzere. Metali de paslanıp gidecek. Türkiye solu, ağırlıklı bir biçimde, kadrosuyla, programıyla, mantalitesiyle, riskli yeniliklere karşı korunmacı tepkileriyle, ithal ikameci dönemin ürünüdür. Oysa devir değişti. Bunu bile algılamıyorlar, Türkiye devriminin evrensel boyutunu nasıl algılayacaklar? Bu boyutun kendilerine teorik açılım konusunda ne kadar büyük bir tarihsel sorumluluk yüklediğinin nasıl farkına varacaklar? Bu yüzden farkında bile olmadan bugün bilimin önünü tıkıyorlar. İnsanların sol kitapları niçin artık okumadığı açık değil mi? Kendini tekkeleşmeye mahkum edenlerin söyleyecek nesi kaldı?"

*

Türkiye'nin ihracatta patlama yapmadığı görüşüne katılmıyorum. Rakamlar ortada. 1980'de 3 milyar dolar olan ihracat on yılda 13 milyar doları aştı, bunun en fazla %20'sinin hayali ihracat olduğu kabul ediliyor. İhracat ağırlıklı olarak sanayi ürünleri üstüne. Zaten birşeyler başarılı olmalı ki, yöneticiler yönetebiliyor olsun. Bu gerçek senin yazdığın ve bu modelin ne anlama geldiğini sergileyen verilerle çelişen bir durum değil. Türkiye gerçekten sanayisizleşiyor. Üretkenliğinin düşük olduğu da doğru. Ama ekonomik büyüme hızı bir yıl düşüyor, bir yıl çıkıyor. Bir eğilim halinde sürekli düştüğü doğru değil.

Türkiye ekonomisinin ana sorununun kaynak yetersizliği olduğunu düşünüyorom.

Zamanın daraldığı da doğru.

*

Metnin çok az bir bölümünü okumuş oldum. Sonuç bölümünü de kitaptan okuyacağım. Ama okuduğum bölümlerden ulaştığın sonuçları tahmin edebiliyorum. Bana bu çalışmanda işlediğin ana tezlerini, ya da ana görüşlerini çok kısa bir özet halinde gönderebilirsen sevinirim. Teorik çabalarımız sürüyor. Türkiye solu'nun ana sorunu ideolojik sorundur, saptaması altında birleştiğimizi sanıyorum. Ne dersin?

Selamlar. Çoşkun Adalı

Birinci Bölüme İkinci Ek: Çoşkun Adalı'ya yanıt.
29 Temmuz 1992

Sevgili Çoşkun,

Mektubunu aldığım gün kitabın son yazımını tamamlamış, arkadaşlar tarafından okunsun, dizgisine başlansın diye Türkiye'ye göndermiştim. Programıma göre de kitabın bu tarihte bitmesi gerekiyordu. Bitirdim. Kafamdaki yazma süreci ise devam etti. Mevcut metinde yapacağım geliştirmeleri düşünmeye, henüz yazmadığım bölümleri kurmaya başladım. Sana gönderdiğim bölümleri zaten epeyce genişletmiştim. Bir yandan bunları yaparken bir yandan da konuyla ilgili bulduğum yeni kaynakları okumaya, bulabildiğim herkesle tartışmaya devam ediyordum.

Mektubun tam bu sırada ve bir seyahat öncesinde geldi. Çok iyi oldu. Hem mektubun, hem de gönderdiğin fotokopi ve referans notları bu düşünme, tartışma ve hazırlanma sürecini zenginleştirdi. Ne kadar teşekkür etsem azdır.

Sana bu mektupla birlikte, söz konusu bölümün ikinci yazımını ve kitabın öteki bölümlerini de gönderiyorum.

Mektubunu, olduğu gibi ek olarak koyacağım. Okuyucunun, getirdiğin düşünce ve eleştirileri bilmesinde, yürüteceğimiz, geliştirici olacağına inandığım tartışmayı izlemesinde yarar var. Tabii böyle bir tercih, yazdıklarını kendi metnime içerme, getirdiğin ve katıldığım-katılmadığım yönlerde değişiklikler, geliştirmeler yapma olanağını sınırlıyor. Bunları yapsam, mektubunu çözmek okuyucu için bilmece haline gelebilir ve yayınlamak da anlamını yitirebilir. Onun için, metne fazla dokunmadan yazdıklarınla ilgili değerlendirmelerimi bu mektupta dile getirme ve seninkiyle birlikte bunu da yayınlama yolunu seçtim. Bu yolun, okuyucuya görüşleri tartışma halindeyken izleme olanağı vermek gibi bir avantajı da var. Temel ideolojik sorunlardaki yakın pozisyonlarımız ve dil-terminoloji birliğimiz ise tartışmaya geliştirici bir boyut kazandırıyor.

Bu genel yaklaşımın iki ayrığı var. "Alt-emperyalistleşme"

kavramı ve reel sosyalizmin emperyalizm üzerideki etkileri konusunda yazdıklarından yararlanarak yöntemsel açıklama ve ekler yaptım. Maxime Durand'ın tezlerinden ise henüz yazmadığım sonuç bölümünde ve belki metnin ilgili yerlerinde yararlanacağım. Yazdıklarını önemli ve geliştirmeye çalıştığım tezlerle uyumlu buluyorum.

Çalışmanın temel tez ve yaklaşımlarını beğenmen beni sevindirdi. Güç verdi.

Tartışmamız gereken iki konu var.

* * *

Birincisi, senin de değindiğin gibi tartışması bir başka kitap, hatta kitapları alabilecek kritik bir konu. Yinelemek gerekiyor; senin de aktardığın formülasyonum şöyle:

"Burjuva demokrasisi ve onun en temel mekanizmalarından biri olan genel oy ve temsili kurumların işlevi tümüyle değişmiş, geniş kitleler siyaseti uzaktan izleyen edilgen ve atomize bir 'yığın' durumuna getirilmiştir."

Sen buna katılmıyor ve tersini savunuyorsun: "Burjuva demokrasisinin işlevi hiçbir zaman geniş kitleleri siyasete katmak değil ki. Konsensusu ya uyutarak, ya kandırarak, ya bölerek, ya da verebiliyorsa tavizler vererek bir şekilde sağlayabildikten sonra, mesele yok. Burjuva demokrasisi her zamaki işlevini yerine getiriyor demektir. Bugün burjuva siyasetinin bir oyuna, bir eğlenceye dönüşmesi, sadece burjuvazinin yönetmedeki başarısını gösterir. 'Geniş kitleler siyaseti uzaktan izleyen edilgen ve atomize bir yığın' durumunda değildir. Politikaya sermayenin yanında aktif katılıyorlar, giderek daha da sağdan katılıyorlar."

Burjuva demokrasisi bir sınıf diktatörlüğü biçimidir; özü ve temel işlevi açısından örneğin bir faşizmden farklı değildir. Bu cümleyle ne söylemediğimin altını çizmiş, daha sonra söyleyeceklerimin yanlış anlaşılmasını önlemiş oluyorum.

Ne söylediğime gelince. Bence, tekelci aşamada klasik biçimiyle burjuva demokrasisinin ve özellikle de onun bazı

kurumlarının gördükleri iş ve işlevler köklü değişikliklere uğramıştır.

Aslında bu saptamayı sen de tümüyle reddetmiyorsun. Senin de neyi söylemediğini belirtmek için mektubunda geçmeyen ama bana fotokopisini gönderdiğin Londra'daki Uluslararası Sosyalistler Konferansı için hazırladığın tebliğden bir aktarma yapacağım. Burjuvazinin işçi sınıfına ve demokrasiye saldırısını anlatırken şunları söylüyorsun:

"Devletin illegal denetim alanı genişletilerek demokrasiye yeni kısıtlamalar getirilmelidir. Kapitalizmin apolitik, kültürsüz bir yığına ihtiyacı var. Bugünkü konjonktürde bunu sonuna dek kullanıyor." (C.Adalı, Paper Presented' in New World Order'stream of 92, Crises of World Capitalism: A Framework Study s. 13)

Buna ekleyeceğim bir şey yok. Bir soru sorabilirim. Bu durum, kapitalizmin apolitik, kültürsüz bir yığına ihtiyaç duyması durumu, konjonktürel bir eğilim midir, yoksa tekelci aşamayla birlikte geçilen "yeni toplumsal düzen"in temel karakteristiklerinden biri midir?

Bu soruyla birlikte, kitapta geçerken değindiğim önemli ve aydınlanmamış bir teorik alana adım atmış oluyoruz.

Bir zamanların en azından Türkiye solunda geniş kabul gören küçük burjuva düşüncesi şöyleydi: Kapitalizmin esası, serbest rekabetçi kapitalizmdir; tekelcilik onun üstüne gelen yapay ve kapitalizmin özüne de aykırı bir anormalliktir. Öyleyse tekelci olmayan bir kapitalizme dönüş mümkün ve hatta uğruna mücadele edilmesi gereken bir hedeftir. Bugün bu görüşleri savunan kaldı mı bilmiyorum.

Şimdi başka sorular ortaya atılıyor: Tekelci olmayan bir kapitalizmden söz edilebilir mi? Feodalizmden sonra gelen ekonomik toplumsal formasyonun özü-esası serbest rekabetçi kapitalizm midir, yoksa tekelci kapitalizm midir? Serbest rekabetçi dönem bu yeni ekonomik toplumsal formasyonun prelüdü, görece kısa önoluşum dönemi, tekelcilik ise bu formasyonun Ortaçağ gibi uzun süreceğe benzeyen esası mıdır? Biliyorsun bu ve benzeri soruları Türkiye'de Y.Küçük sordu ve tekelciliğin

esas olduğu yanıtını verdi; ama bu başlangıç noktasından daha ileriye gitmedi.

Kitapta Lenin'in emperyalizm kitabındaki bazı formüllerden çıkarak benzer bir problematiği formüle etmeye çalıştım. İkinci dünya savaşından sonraki dönemde tekelciliğin "toplumsal bir düzen" olarak oturduğunu, bir geçiş olmakla kalmayıp, kendine özgü siyasal ve toplumsal ilişkiler yaratan, devlet toplum ilişkilerine yeni boyutlar kazandıran bir dünya düzeni, "kapitalizmin başlangıç dönemlerinden farklı bir aşama karakteri" kazandığını ileri sürdüm. Demokrasi ile ilgili konu bu bağlamdadır. Şu anda bu problematik üzerinde yeni sözler söyleyecek durumda değilim. Onun için ana metinde soruna yalnızca işaret etmekle yetindim.

Bütün bunların tartıştığımız konu açısından önemi şurada: Eğer tekelcilik kendisinden öncesinden nitelik olarak farklı bir yeni toplumsal düzense, o zaman yalnız burjuva demokrasisi değil, daha birçok kavramı düşünmek, yeniden tanımlamak ve bazılarını kullanımdan kaldırmak gerekecektir. Sorunun bu boyutu teorik derinleşme istiyor.

Yine de tartıştığımız şu "demokrasi" sorusu açısından yüksek sesle düşünmeyi denemek istiyorum.

Siyasal iktidarın yeni bir toplum kuracak devrimci sınıfa geçmesi olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal içerikli bir siyasal devrimin yasalarından biri, bu sınıfın tüm toplumun temsilciliğini ve ortak çıkarını geçici de olsa üstlenmesi ya da en azından kendisini öyle gösterebilmesidir. *Alman İdeolojisi*'nden aktarıyorum:

"Gerçekten, kendisiden önce hükümette olan sınıfın yerini alacak her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için de olsa, kendi çıkarlarını, toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarları olarak göstermek zorundadır, ya da fikir planında açıklanmak isterse: bu sınıf kendi düşüncelerine evrensellik biçimi vermek ve onlara evrensel olarak tek geçerli düşünceler olarak göstermek zorundadır. Bir *sınıfa* karşı çıkması yüzünden, sırf bu yüzden, devrimci sınıf kendisini bir sınıf olarak değil de, hemen bütün toplumun temsilcisi olarak sunar, tek egemen sınıfın karşısında

toplumun tüm kitlesi olarak görünür. Bu, onun için mümkündür, çünkü başlangıçta, onun çıkarları gerçekten de egemen olmayan tüm öteki sınıfların ortak çıkarlarına hala sıkı sıkıya bağlıdır, çünkü eski koşulların baskısı altında bu çıkar, henüz özel bir sınıfın özel bir çıkarı olarak gelişmemiştir." (Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Sol Y. c, 1. s. 57) Devrim teorisinin önemli yasalarından birini formüle eden bu sözlerin burjuva devrimleri deneyinden çıkarıldığı biliniyor. Burjuvazi iktidarı böyle ele geçiriyor. Devrimci dönemi budur ve çok kısadır. Genel olarak da devrim dönemleri en katılımcı, bu anlamda en demokratik dönemlerdir.

Yeni egemen sınıf iktidarı alıp ayakları üzerine dikildiği anda öteki sınıflarla olan karşıtlığı da hem derinleşmeye, hem de keskinleşmeye başlıyor. *Bu karşıtlık durumunun kendisi ve bileşkesi burjuva demokrasisidir.* Bu söylediğimi iki çizgi üzerinden açıklayabilirim: Birincisi şu: Devrim gibi, iktidarı sürdürmek de bir ittifak, konsensus sorunudur. Neden? Çünkü devrimle iktidara gelen sınıf (burjuva devriminden söz ediyorum) toplumda azınlıktır. Henüz kendi düzenini kuramamış, kurumlarını oluşturamamıştır. Erkini sürdürebilmek için bağlaşıklara gereksinimi vardır. İkincisi, burjuvazi karşısındaki antagonist sınıfa, proletaryaya karşı mücadelesini de kendi düzenine en az zarar verecek biçimlerde yürütmek, işçi sınıfının da içinde olduğu toplumun genel çıkarını temsil görünümünü sürdürmek, bir yandan da varlığını tehdit eden bu yeni toplumsal güce karşı eski toplumun güçleriyle birlik olmak zorundadır.

Burjuva demokrasisi ve konsensusunu böyle çok taraflı ve çok sınıflı bir *ilişki* olarak anlıyorum. Demokrasiden söz edebilmek için, ötekine karşı ve iktidara aday olan ve onun hareket alanını sınırlayan en azından bir alternatif güce ihtiyaç var. Demokrasiden ve konsensustan söz edebilmek için sınıfsal ve siyasal olarak en az iki taraf olması ve bu güçlerin siyasal mücadele içinde bulunması gerekiyor. Bağlaşıklık, konsensus ve demokrasi son tahlilde siyasal iktidarın paylaşılması, en azından birden fazla güç tarafından etkilenmesi, ya da ondan bir ölçüde olsun bağımsız varolması demektir. Burjuva demokrasi-

sine yalnızca burjuvazinin durduğu noktadan bakılabilir mi? Öyle bakmak zorunda kalıyorsak, burjuva demokrasisinden başka bir şeye bakıp bakmadığımızı sorgulamamız gerekir.

Burjuva demokrasisi dediğimiz şeyin temelinde çok taraflı bir sınıf ilişkisi var. Burjuva demokrasisi bu ilişki biçiminin siyasal-hukuksal kural ve ilkelere de bağlamasıyla şekillenmiştir. Kuvvetlerin ayrılığı,genel oy, parlementonun üstünlüğü, yasa önünde eşitlik, devredilmez ve dokunulmaz temel hak ve özgürlükler vb. Bu burjuva kurallar, hak ve özgürlükler yalnızca kitleleri aldatmak için uydurulmuş süsler olmakla kalmamış, aynı zamanda sınıfsal toplumsal ilişki ve ihtiyaçlara yanıt verme aracı olarak da işlev görmüşlerdir. Burjuva sınıfın oluşum aşamasında kralın yetkilerinin sınırlanması perspektifiyle ortaya atılan "kuvvetlerin ayrılığı" ilkesi zamanla yasama,yürütme ve yargı gücü arasında birbirini dengeleyen bir güç dağılımı yaratmış, genel oy mekanizması yığınları siyasete çekmiş, hatta yer yer yığın mobilizasyonu yaratmış, işçi ve emekçi yığınlar genel oy mekanizmasından yararlanarak burjuva hükümetleri etkileme ve burjuva hak ve özgürlüklerini kullanarak yaşam koşullarını iyileştirme olanakları bulmuşlardır. Bernstein revizyonizminin ve Kautsky'nin dönüşünün bu olanakların oldukça geniş, işçi hareketinin en güçlü olduğu bir yerde çıkması rastlantı olmasa gerek. Özetle burjuva sınıf diktatörlüğü kapitalizmin tekel öncesi aşamasında sınıfsal ve siyasal olarak çoğulcu bir özellik taşımaktadır.

Yüzyılın başı, birinci dünya savaşı ve özellikle sonrasında, tekelci aşamaya, emperyalizme geçişle birlikte hem sınıfsal hem de siyasal anlamda çoğulculuk yerini tekelci gericiliğe bırakmaya başlamıştır. Lenin'in tekelciliğin her yere gericilik götürür demesini de bu çerçevede anlıyorum. Şöyle: Sermaye ve üretimdeki yoğunlaşma, yani ekonomik güç yoğunlaşması, siyasal erkte de yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimini güçlendirmiş, tekelci sermaye merkezi devlet erkine daha dolaysız ve denetimsiz, genel oy, seçim ve parlementonun dışında sahip olmuş, kuvvetlerin ayrılığı ilkesi pratik geçerliliğini yitirmiş, yasa önünde (ve kağıt üstünde) eşitlik de bir kenara itilmiştir.

Faşizm oyunun değişmeye başladığı ve güzellikle sürdürülemediği koşullarda başvurulan olağanüstü bir yönetim biçimi, düzene meydan okuyan devrimci sınıfın kırılması, dağıtılması, devrimci bir program ve pratikten bir an için değil, sürekli olarak uzaklaştırılması operasyonudur. *İşçi ve komünist hareketin bir tarihten sonra faşizme karşı burjuva demokrasisini savunan, faşizmden kurtulmak ya da kaçınmak için kapitalizme razı olan bir çizgide şekillenmesi faşizmin başarısını gösterir.* Bu açıdan bakınca faşizmin yalnız gerçekleştiği ülkelerde değil dünya çapında başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Tekelcilikle birlikte siyasal erkin de tekelleşmesi ve arkasından gelen faşizm burjuva demokrasisinin sonunun ilanıdır.

Siyasal partiler, tekelci dönemde, tek bir partinin, tekelci sermaye partisinin farkı birbirinden zor ayırdedilen eğilimleridir artık. Bütün emperyalist ülkeleri tek programlı tek bir partinin yönettiğini rahatça söyleyebiliriz. Oligarşik bir yönetim vardır.

İdeolojik hegemonya da, burjuvazinin çeşitli kesimleri arasındaki konsensusla sağlanmıyor. Daha doğrusu insanlar arasında manevi-düşünsel bağ tanımıyla alırsak herhangi bir ideolojiyle sağlanmıyor. Tekelcilik insanlar arasındaki her türlü düşünsel manevi bağı yok ediyor. Şimdi Ortaçağda kilisenin gördüğü rolü medya görüyor. Gerçekten yepyeni bir tarzda. Bu yeni tarz, sürekliliği, manevi değerleri, bütünselliği olan inanç sistemlerinin reddidir. Onların yerine, her günlük-güncel olayı herkes yerine düşünen ve çözümleyen medya devi konulmaya çalışılıyor. Bence tekelci düzenin en önemli yönetim ilkelerinden biri toptan ideolojisizleştirmedir.

Bunu yığınların apolitize ve pasifize edilmesi izliyor. "Burjuva demokrasisinin işlevi hiçbir zaman geniş kitleleri siyasete katmak değildir ki." diyorsun. Bu kadar kategorik koymak yanlış olur. Tekel öncesi dönemde siyasete şimdikiyle kıyaslayamayacak genişlikte katılım, hatta kitle mobilizasyonu var. Bugün ise kitlelerin politikaya ilgisizliği ürkütücü ölçülerdedir. Yığınların, "politikaya sermayenin yanında aktif katıldığını" nasıl söyleyebiliyorsun? Yığınlar düzenin kendilerine büyük bir medya gücüyle kaktıklarını, karşı çıkmayarak kabulleniyorlar.

Aktif destek ve sahiplenme yoktur.

Sistemin mantığının teknolojik buluşların yol açtığı eğilimlerden biri, bilgisayar ve tele-elektronik iletişim araçları kullanarak önce hizmet, sonra da üretim süreçlerini insanlar arasındaki her türlü doğrudan, yüzyüze komunikasyonun ortadan kalktığı yalıtık faaliyetler haline getirme yönündedir. Bu neredeyse, kitaplarından birinde insanların birbirini gerçek anlamda hiç görmediği, "görme" sözcüğünün çok boyutlu televizyon ekranı aracılığıyla kurulan bir ilişkiyi anlattığı bir dünya tasarlayan Asimov'a hak veren bir eğilim. Eğilim ve Asimov bir yana, bugünün gerçeği insanların özel yaşamlarının, üretim faaliyetlerinin giderek yalnızlaşması, bir çeşit izole bölmelerde gerçekleşmesi ve genel toplumsal ilişkilerin sınırlanmasıdır.

Sonuç olarak tekelci düzen yığınları ideolojisizleştiren, siyasetsizleştiren ve atomize eden bir düzendir. *Başarısı negatiftendir*. Bu yüzden de en güçlü yanı aynı zamanda en zayıf tarafıdır. Ciddi bir kriz ve altüst oluş döneminde ne yaptığını bilen, kararlı bir azınlığın, kuşkusuz başka elverişli koşulların da biraraya gelmesi durumunda bu düzeni yıkması mümkündür.

Sevgili Çoşkun, sesli düşündüklerim bunlar. Dediğim gibi daha çalışmak, düşünmek, tartışmak ve geliştirmek gerekiyor.

Öte yandan, bu tartışmanın bugünkü pratik politikalar açısından önemli ve pozisyonlarımızın epeyce farklı olduğu bir yönü daha var. Benim değil senin kitapla ilgili olduğu için bunlara girmiyorum. Bunları daha rahat bir ortamda tartışabileceğimizi sanıyorum.

* * *

İkinci konu, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması ile ulusal devlet arasındaki ilişki sorunu.

Önce eleştirdiğim "teknolojik determinist" görüşlerle ilgili birkaç referans.

Rhys Jenkins, *Transnational Corparations and Uneven Development* başlıklı kitabında Charles Kindberger diye birinin ulusal devleti artık yalnızca ekonomik bir birim olarak

gördüğünü, başkalarının da devlet olarak modasının geçtiğini ileri sürdüğünü yazıyor. Harry Magdoff, *İmperialism From the Colonial Age to the Present*, başlıklı 1978 yayını kitabında referans vermeden bu görüşlerden söz ediyor ki ben oradan aldım. Ayrıca, son zamanlarda okuduğum ama not almadığım birçok yazıda bu tür görüşlere sıkça rastlıyorum. Bunların marksistlerden çok burjuva ekonomist ve entellektüelleri tarafından ileri sürüldüğü noktasında haklısın.

Bu tartışmada çok farklı şeyleri savunduğumuzu sanmıyorum. Kitaptaki ana fikrim senin de aktardığın gibi şöyle: "Sermayenin yanısıra üretimin de uluslararasılaşmasının ulusal ekonomileri birbirine yaklaştırdığı doğrudur; ama bu gelişme ulusal devleti önemli olmaktan çıkarmıyor." Sürecin uluslararasılaşma yönünde olduğunu yadsımıyor, ulusal devletin geleceği ile ilgili bir şey de söylemiyorum.

Sen de "*bugün* ulusal devletin önemli olmaktan çıkıp çıkmaması önemli değil" diyerek dolaylı da olsa ulusal devletin hala önemli olduğunu kabul ediyor ve "Tarihsel eğilim ne yönde?" diye soruyorsun.

Tarihsel eğilim, senin söylediğin gibi "ulusal devletin gerilemesi ve birgün (bu birgün önemli, bugün degil birgün!HY) yokolması yönünde." Bunun fazlaca tartışılacak bir yanı yok. Ayrıca, ulusal devletin yokoluşuna doğru gidişin son derece güçlü teorik-tarihsel bir gerekçesi var. Onu da yazmışsın: Tek dünya pazarı. Biraz daha açabiliriz. *Kapitalizmde siyasal örgütlenmenin büyüklüğünü pazarın boyutları belirler.* Ulusal pazar ulusal devleti, uluslararası pazar uluslararası devleti, tek dünya pazarı tek dünya devletini gerektirir. Bu açıdan bakıldığında, sermayenin ve üretimin artık sınır kabul etmeyen uluslararası hareketi düşünüldüğünde *teorik olarak* mümkün ve hatta gerekli olan tek dünya devletidir. Bunu gördüğünden olsa gerek, bir gazete haberinden aklımda kaldığı kadarıyla Gorbaçov Almanya ve Japonya'nın da BM Güvenlik Konseyine alınarak Birleşmiş Milletler'in tek dünya devleti olması biçiminde öneriler ortaya attı.

O zaman neyi tartışıyoruz? Benim tartışmak istediğim

bugünkü durum; entegrasyonla çatışmanın içiçe gittiği, hegemonya ve hiyerarşi mücadelesinin kızıştığı, yeni paylaşım kavgalarının gündemde olduğu bugünün dünyasıdır. Teorik olasılıkla bugünkü gerçeklik arasında büyük farklar var. Evet teorik olarak gidiş önce senin alt-sistemler dediğin bölgesel devletler topluluğuna, oradan da tek dünya devletine doğru. *Ama bu emperyalizmdir ve kendi içindeki çelişkiler onu oraya varmadan önce ciddi çatışma ve patlamalardan geçirecektir. Emperyalist-kapitalizmin en büyük açmazı neden olduğu gelişmeleri mantıksal sonuçlarına götürememesidir.* Senin de paperde belirttiğin gibi, kapitalizmin hiçbir global gelecek projesi yoktur. Teknolojiyi cansız emeği en aza indirecek noktaya, uluslararasılaşmayı küresel örgütlenmeye götüremiyor. Gelişmeler bir noktadan sonra kapitalizmin kör çıkarlarının sınırına takılıyor.

Tartışma "ulusal devlet" kavramıyla gidiyor. Ama en azından kendi açımdan buradaki ulusallık bir ulusa organik olarak bağlı ulus-devlet değil. Belki ülke-devlet denebilir. Alt-sistemlere, yeni devletler federasyon ya da konfederasyonlarına geçişle devletin özü, niteliği değil büyüklüğü değişmiş olacak. Farkettiğin gibi, ulusal devletin önemini yitirmeyeceği tezini daha çok bunun devletsizleşme olacağı görüşüne karşı ileri sürüyorum ki, bu önemlidir. Gerekli de. Çünkü, burjuvalar devletin devlet olmaktan çıkıp ekonomik birim olacağını söylerken, revizyonistler ve dönekler de kapitalizmin artık emperyalist, militarist ve saldırgan olmaktan çıktığını söylüyorlar. Ayrıca, tarihsel-teorik bakış tek dünya devletini gösteriyor ama yine teorik olarak tek dünya devleti ancak devlet olmayan bir devlet olabilir.

Emperyalizmin çatışma ve patlamalardan geçeceği görüşü doğruysa, ki bence ve sanıyorum sence de doğrudur, o zaman entegrasyon-çatışma ilişkisini daha titiz incelememiz gerekiyor. Benim yaptığım beş maddeyi sayarak çelişkinin birinci yönünü ve ulusal devleti yaşatan nedenleri saymaktır. Sen bunların çoğunu "doğru", "ama tarihsel eğilimi değiştirmez" diyerek eleştiriyorsun. Böylece madalyonun öbüryüzü de daha iyi orta-

ya çıkıyor ve birlikte daha tama yakın bir tablo veriyoruz.

Saydıklarımın hepsinin altındaki temel teorik görüş ise bir cümlede özetlenebilir. *Eşitsiz gelişme, yol açtığı rekabet ve paylaşım kavgasıyla emperyalist entegrasyonu geciktiren en önemli nedendir.* Buharin'in Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" teorisine karşı dayandığı gerekçeler bana teorik olarak sağlam ve bugün de geçerli görünüyor. Üretim maliyetleri, işgücü değerleri, emek üretkenliği, üretici güçler eşit değilse birleşme herkes için karlı olmuyor. Yalnız ekonomik değil, askeri güç farklılığı da rol oynuyor. Bugünkü dünya öyle bir dünya ki, ilerlemiş entegrasyon süreçlerinin bile yarın tuz buz olması olasılığı tümüyle dışlanamaz. Dikkati ve vurguyu hep bu yöne çevirmemin nedeni ise çok basit. Devrim şansını tam bu noktada görüyorum. Alt sistemlere bölünsün bölünmesin emperyalistler arası çatışma olasılığı büyüktür.

Bir sorun var: "Bizim bu alt-sistemlere bölünme süreçlerine tavrımız ne olmalı? "Siyasal olarak karşıyız diyorsun, katılıyorum. Vurgulayarak, "*nesnel ve tarihsel olarak,* bugünün *ulus-devletlerine göre* ileriye doğru bir toplumsal evrimdir." dedikten sonra ekliyorsun: "Bu emperyalist entegrasyon ileri bir sosyal formasyon getiriyor ama toplumsal ilerleme getirmiyor." Toplumsal ilerleme getirmediğine katılıyorum. "İleriye doğru bir toplumsal evrim", "ileri bir sosyal formasyon" olup olmadığını kısaca tartışmamız gerekiyor.

Başka koşullar eşit olduğunda en geniş devlet örgütlenmelerinden yana olmak doğru bir marksist tutumdur. Bu başka koşulların en başında devrimin (yalnız sosyalizmin değil) koşulları gelir. İleriye doğru toplumsal bir ilerleme ve ileri bir formasyon olup olmadığını araştırırken bu koşullara etkisine bakmak durumundayız. Entegrasyonun en önemli ve acil işlevi devrimleri önlemektir. Bu açıdan bakınca nesnel tarihsel vb. sözcüklerle de olsa ileri bir formasyon sayamıyorum. Bu yaklaşımın sormadığın başka bir soruyla da ilintisi var: Devrimler gecikir ya da gerçekleşmezse ne olur? Kapitalizm gelişe gelişe, entegre ola ola, kendi yolundan, evrimci yoldan komünizme varamaz mı? Ben bu soruyu olumsuz yanıtlıyorum. Bu görüş,

devrimciler devrim yapmasa da komünizmin kaçınılmaz olduğunu ileri süren, rahatlatıcı ve aşırı determinist bir görüştür. Dünyanın kaçınılmaz bir kesinlikle komünizme gideceğini söylemek doğru değil. Tarihin önündeki olasılıklar her zaman birden fazladır. "Ya barbarlık, ya sosyalizm!" bunu son derece güzel anlatan bir belgidir. Komünizmin kaçınılmazlığı düşüncesi, komünizm için savaşan insan iradesinden ayrı ele alınmaz. 500 yıl sonra da olsa komünist bir topluma ileri komünist insanın savaşımıyla geçilecektir. Kendimizin, çocuklarımızın ve torunlarımızın tekellerin Ortaçağında, taş devrinde yaşamasını istemiyorsak bugünden savaşmaktan başka umarımız yok.

* * *

"Türkiye solunun ana sorunu ideolojik sorundur" saptaması doğru. Bugünün en zor pratiği teoridir. Ancak, bu çetin çabanın sağlıklı, üretken sonuçlar vermesi de, eğer salt teorinin değil "sol hareketin" sorunlarından konuşuyorsak siyaset ve örgüt alanlarındaki ilerlemelerle yakından ilişkilidir.

"Türkiye Tezleri 1992" ve "Reel Sosyalizmin Çözülüşü Üzerine Tezler-1992" çalışmalarının (*) en çok yaratılıcığını ve cesaretini sevdim. Çok ihtiyacımız olan bir şey yapmışsın. Özgün ve özgür düşünceler getirerek tartışmayı kışkırtıyorsun. Demokrasi mücadelesi ve Kürt sorununda epeyce farklı düşünüyoruz. Öteki konularda yakınlık sürüyor. Bugün önemli olan cesur, üretken ve düzeyli tartışmalar geliştirmektir. Çalışmaların buna hizmet ediyor.

Bu ve benzeri birçok tartışmayı görüşmemize bırakıyorum.

Selamlar, sevgiler.

Haluk Yurtsever

(*) Çoşkun Adalı'nın bu çalışmaları, *Sosyalizmin Sorunları Üzerine Açılım Tartışmaları*, Sorun Yayınları, Mart 1992 kitabı içinde bulunuyor.

Üçüncü Ek:Çoşkun Adalı'nın İkinci Mektubu

17.Agustos.1992

Sevgili Haluk,

Telefonda bahsettiğim ve 29 Temmuz tarihli mektubuna ilişkin kısa notu gönderiyorum. Daha uzun yazacak vaktim de zaten yok. Ama bazı şeyler kayda geçsin. Bilirsin, elimi kolumu bağlamaya bayılırım. Anlaştığımız noktaları belirlememiz kadar, anlaşamadığım noktaların da ortaya konması da iyi. Tartıştığımız konuları ikiden bire "indi". Anlaşamadığımız konu, burjuva demokrasisi.

Mektubunun 2.nci sayfasında bana şu soruyu soruyorsun: 'Bu durum, kapitalizmin apolitik, kültürsüz bir yığına ihtiyaç duyması durumu, konjonktürel bir eğilim midir, yoksa tekelci aşamayla birlikte geçilen "yeni toplusal düzen"in temel karakteristiklerinden biri midir? Bence de görüş ayrılığımızın ortaya çıktığı nokta bu. Sen yapısaldır, ben ise konjonktüreldir diyorum. Hepsi bu. Buna bağlı olarak ortaya çıkan sorularına yanıtlarım da şöyle:

1) Tekelci olmayan bir kapitalizmden söz edilemez.

2) Feodalizmden sonra gelen ekonomik tohlumsal formasyonun özü-esası kapitalizmdir. Özü-esası serbest rekabetçi kapitalizm midir, yoksa tekelci kapitalizm midir? sorusunun Marksist problematiğe uygun olmadığını düşünüyorum. Çok kısaca nedenlerim: Her iki dönemde de kapitalizmin iç yasaları aynıdır. Karın hareketi aynıdır, bu hareketi aynı dinamikler sürükler. Örneğin uzun dalgalar, bu dönem ayrımını aşar. Ancak, tekelci aşırı kar olgusunun yanısıra, sermayenin aşırı büyümesi, merkezileşmesi, yoğunlaşması, sabit sermayenin organik kompozisyonundaki dev ilerleyiş, devlet tekelciliği gibi nedenlerle bu yasaların **işleyişlerinde** serbest rakabetçi dönemden farklılıklar vardır. Rekabet deforme olmuştur, ama bu deformasyon bile sektörler arası kar oranının eşitlenmesi yasasını saklamıyor. Herşeye rağmen, iki dönemde de, feodal üretim ilişkisiyle aynı soyutlama düzeyinde incelenebilecek tek bir kapitalist üretim

ilişkisi aynı biçimde tanımlanır.

3) Serbest rekabetçi dönem çok ta kısa sürmemiştir (18.nci yüzyılın ikinci yarısından 20.nci yüzyılın başları). Bazı yazarlar "geçişi" 15.nci yüzyıldan başlatırlar. Tekelci dönem uzun sürmeyecek. Bir dostun sorduğu gibi, "İnsanlar daha kaç nesil her sabah işe gelecek, Mitsubishi marşını söyleyip aynı vidayı sıkacak?" Ben çok umutluyum. Çünkü bu uyuşuk metropolde bile emek-sermaye çelişkisinin nasıl pusuda durduğunu, en küçük ve alakasız bir kıvılcımla nasıl anlık krizler yaratabildiğini izliyebiliyorum. İnsanların sürü, tahtakurusu, pirzola beyinli vb türünden geri dönüşü olmayan kötü bir "evrim" geçirdiğine zaten ikimiz de inanmıyoruz. Tekelcilik toplumsal düzen, bir *düzen* olarak bugün oturur, yarın kalkar. Bu düzen, vurguladığın gibi başlangıç dönemlerinden farklı bir aşama karakteri de gösteriyor. Ama yine aynı soruna geliyoruz: Bu karakter kazanılmış bir karakter midir? Yapısallaşmış ve iyice bir kalıcılaşmış gibi görünmesinin bence tek nedeni, aşırı gecikmiş -ve şimdi bir de bu gecikmeden dolayı tutup zıddına, yani karşı-devrime dönüşmüş- dünya devrimidir. Dediğin gibi 1920'lerde, hem nesnel hem de öznel olarak Avrupa'da bu iş bitecek bir düzeydeydi, ve biz de o zaman bu konuyu konuşamayacaktık. İkinci Enternasyonalin ihanetinin tarihsel boyutu bence her geçen yıl daha bir büyüyor.

Tek bir tekelci sermaye partisi fikri güzel. Ama yine bir olgu. Tekelci sermayenin içindeki çelişkileri keskinleştirecek güçlü bir işçi sınıfı saldırısı olmadığı için böyle. Fransız Sosyalist Partisi, 1971'de, tekellerin 68'den çıkardığı ders üzerine, sil baştan kuruldu. İşçi sınıfı bir saldırsın, göreceğiz, tekelci sermayenin içindeki değişik fraksiyonlar kapitalizmin genişletilmiş yeniden üretimi için farklı farklı programlar temelinde çatışacaklar. İşçi sınıfına ayrı ayrı yalvarmaya başlayacaklar. Bence herşey dönüp dolaşıp işçi sınıfının gücüne bağlanıyor. Bu nedenle işçi sınıfının organik aydını kavramını çok sevdim.

Son birkaç nokta. Alt-sistem entegrasyonunu tarihsel ve nesnel anlamda bile ileri bir formasyon olarak görmüyorsun. "Entegrasyonun en önemli ve acil işlevi devrimleri önlemektir",

diyorsun. Avrupa entegrasyonu neredeyse kırk yıllık bir süreç, daha en az bir on sene daha sürer. Bu kadar uzun bir sürecin acil işlevi diye bir şey bence olamaz. Ayrıca bütün bu süreç boyunca, 68 Fransası hariç, işçi sınıfından ciddi bir devrim tehlikesi de gelmedi. Hatta 68 Fransa devrimci durumu, entegrasyonu hızlandırıcı bir etki de yapmadı. Bence entegrasyon, tarihsel işleviyle, sermayenin bildiğimiz nesnel dinamikleriyle yürüyen bir süreç, devrimle ilişkisi ikincildir. O halde, entegrasyon olgusuna acil bir işlev yükleyemiyorsak, vurguluyorum, tarihsel ve nesnel olarak, ileri bir formasyondur. Şu benzetme herhalde çok yanlış değil: Laiklik din kurumunu parçaladı, tarihin gerisinde kalan bir toplumsal soyutlama kategorisini yıktı. Yerine, o gün için ilerici bir rolü olan başka bir melaneti, başka bir toplumsal soyutlama kategorisini, ulusçuluğu davet etti. Ama tarihsel olarak laikliğin ilerici olduğu gerçeğini yadsımıyoruz.

Geldik mektubun püf noktasına. Sorun şu: Devrimler gecikir ya da gerçekleşmezse ne olur? Bence çok güzel ve anlamlı bir soru. Türkiye solu bu soruyu nasıl yanıtlar acaba, çok merak ediyorum. Sen, dünyanın kaçınılmaz, determinist bir kesinlikle komünizme gideceği görüşünü yanlış buluyorsun. Bu bağlamda "Ya barbarlık, ya sosyalizm!" belgisi büyük anlam kazanıyor. Bu konuyu bence çok düşünmek lazım. İnsanlık için barbarlık-medeniyet-barbarlık türünden bir seri çok kötü olur.

Verdiğin kitap metinlerini okudum. İkincide sonuç yerine yazdığın bölüm, özellikle **kadro** vurgun güzel. Birçok noktada hemfikiriz. Hemfikir olmadığımız noktaları da iyi biliyoruz. Ama bence bugün için en önemlisi, "Türkiye solunun ana sorunu ideolojik sorundur." saptamasında birleşiyor olmamız. Kitapların da elbette herşeyden önce bu açıdan önemli olacak.

Sana başarılar diliyorum. Üçünüze de Selamlar ve Sevgiler.

Çoşkun Adalı

İkinci Bölüm
Türkiye: Emperyalistleşme ve Çelişkileri

BİR
EMPERYALİSTLEŞME SERÜVENİNDE TÜRKİYE

Türkiye solunun, yaşanan ekonomik-toplumsal süreçleri çok gerisinden izlemek gibi bir talihsizliği var. Türkiye'de kapitalizmin büyük bir hızla geliştiği ve tekelciliğe yükseldiği 60'lı, 70'li yıllar boyunca solun bir bölümü Türkiye'nin yarı-feodal, yarı-sömürge bir ülke olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Solun bazı kesimleri kapitalizmin ve işçi sınıfının varlığını ancak 1980'lerde "kabül" etmeye başladılar. Sürecin çok gerisinde seyreden bu tartışmaların gürültüsü içinde 80'lerde Türkiye tekelci kapitalizmin gelişmesinin yeni bir aşamasına geldiği pek fark edilmedi.

1990'larda burjuvazinin bütün fraksiyonları Türkiye'nin emperyalistleşmesi ortak hedefinde birleştiler ve bu temelde programlarını tekleştirdiler. Bu son derece açık gerçeği ve bunun altındaki nesnel süreçleri görmemek büyük bir politik körlüktür.

Türkiye solunun genel eğilimi süreçleri gerisinden izlemek olmakla birlikte, dün ve bugün genel kuralın dışına çıkan örnekler de bulunuyor.

1975 Yazında yayınlanan *Türkiye Devriminin Acil Sorunları*'nda (TDAS) ilk kez Türkiye ile de ilgili olarak "alt-

emperyalizm" kavramı kullanıldı. 1976 Ocak ayında Beylerderesi'nde öldürülen THKP-C/HDÖ önderlerinden İlker Akman tarafından yazılan kitabın konuyla ilgili bölümünde şunlar söyleniyordu:

"Kapitalizmin sürekli ve genel bunalımının III.Döneminde ortaya çıkan geri bıraktırılmış ülkelerle ilgili diğer bir olgu da:bir ülkenin belli bir bölgede emperyalizm adına ekonomik sızma, denetim ve müdahale görevini yüklenmesidir. Bu üçlü amaç, bazen Brezilya gibi tek bir ülke ile gerçekleştirilebileceği gibi, çeşitli ülkeler arasında da bölünebilir. Örneğin Ortadoğu'da ekonomik sızma aracı Türkiye iken, denetim ve müdahale aracı İran'dır.

"Bazen 'alt-emperyalizm' olarak adlandırılan bu olgu temelinde gizli işgalin bölgesel uygulanmasıdır. Emperyalizmin tek tek ülkelerde ortalıktan çekilmesinin, varlığını gizlemesinin bölgesel olarak genişletilmiş şeklidir. Dolayısıyla nasıl ki, geri-bıraktırılmış ülkelerde emperyalizmle bütünleşmiş sınıflarla emperyalizm arasında önemli çelişkiler olmazsa; emperyalizmle onun adına bir bölgede sızma, denetim ve müdahale görevini yerine getiren ülkeler arasında sertleşebilecek çelişkilerden bahsetmek de yanlıştır. Bunun temel nedeni bu ülkelerin gelişiminin iç dinamikle olmaması, emperyalizmle bütünleşerek gerçekleşmiş olmasıdır."

(...)

"III.Bunalım Döneminde emperyalizmin geri-bıraktırılmış ülkelerdeki yerli hakim sınıflarla bütünleşmesi ve bu süreç içinde emperyalizmin en gözde müteffiği olarak tekelci burjuvazinin güçlenmesiyle I.bunalım dönemindeki emperyalizm-komprador burjuvazi; bu iki ayrı süreç birbirine karıştırılmaktadır. Komprodor burjuvazi emperyalizmden komisyon alan bir zümre iken, işbirlikçi tekelci burjuvazi emperyalizmin ortağıdır. Böylece gizli işgali anlamamış kişiler, herhangi bir olayda işbirlikçi tekelci burjuvaziyle komprodor burjuvaziyi karıştırdıklarından, ikincinin özelliklerini birincide aradıklarından (ve tabii bulamadıklarından) işbirlikçi tekelci burjuvaziyle emperyalizm arasında çelişki aramaktadırlar. Bu görüşü savu-

nanlar emperyalizmin herşeyi önceden planladığını, olayların mutlak hakimi olduğuna inanırlar. İşbirlikçi tekelci burjuvazinin bütün hareketlerinin emperyalizm tarafından planlandığı kabul edilince, plandan en küçük sapma çelişki olarak değerlendirilir. Aslında önemli olan sapma değildir, bu her zaman olabilir. Önemli olan bu sapmanın işbirlikçi tekelci burjuvazi-emperyalizm ortaklığını tehlikeye atacak, geri bırakılmış ülkelerin tamamen bağımsız davranması derecesine gelememesi ve gelemeyeceğidir." (1)

TDAS broşürü bütün THKP-C kökenli hareketlerin ortak kalıbı olan "iç dinamiksiz gelişme" tezine bağlı biçimde de olsa, "alt-emperyalizm" kavramını kullanarak, emperyalizmle yerli tekelci burjuvazi arasındaki ilişkileri "ittifak", "entegrasyon" ve "ortaklık" biçiminde tanımlayarak o dönemin alışılmış kalıplarının dışına çıkmıştır. Bu çalışmayla "gizli işgal"e de emperyalist hiyerarşi, işbölümü ve alt-emperyalizm olgularını gören bir yaklaşımla yeni ve komploculuktan uzak bir anlam verilmiştir.

İlker Akman 77 sayfalık broşüründe alt-emperyalizmle ilgili tezlerini daha fazla geliştirmiyor. Ortadoğu'daki alt-emperyalist rolün Türkiye ve İran arasında paylaştırıldığını söylemekle yetiniyor.

Türkiye'nin emperyalistleşmesi sorunsalını Türkiye solunun gündemine sokan, 1978'de TKP'den kopan İşçinin Sesi hareketi oldu. TDAS'ın yayınlanmasından iki yıl sonra R.Yürükoğlu, 1978'de yayınlanan *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* kitabında konuyla ilgili olarak şunları yazıyordu:

"...1970'lerle birlikte ekonomiyi ahtapot gibi saran, devletle sarmaşan finans-kapital olgusu toplumsal çelişkileri yumuşatmıyor. Tersine azdırıyor.

"...Tekellerin ve finans-kapitalin ortaya çıkışıyla birlikte sermaye ihracı da gündeme gelir.

"Son yıllarda Türkiye'de sermaye ihracı denemeleri var. Bazı tekelciler hatta İngiltere'ye..., bazıları İsviçre'ye...ve hatta Almanya'ya, Kıbrıs'a, Libya'ya yatırım yaptılar. Libya, Suudi Arabistan, Irak ve öteki Ortadoğu ülkelerinde 24 Türkiyeli

inşaat firması kontratla altyapı tesisleri kuruyor. Iran-Pakistan-Türkiye arasında devlet düzeyinde entegrasyon eğilimi var. Ama bu denemeler çok cılızdır." Yürükoğlu, Türkiye'nin önde gelen siyasetçilerinin de "eğer iç savaşı önlemek istiyorsan emperyalist olacaksın!" formülünde anlatılan emperyalizmin ekonomik köküyle, sosyal-siyasal kökleri arasında bağı gördüklerini, "Ancak tükenmez sermayeyle ve çok yüksek teknolojiyle donanmış emperyalist devler(in) bu kapıyı açtırma(dığını)" ekliyordu. (2)

Böylece, finans kapitalin oluştuğu, sermaye ihracının başladığı ve emperyalistleşmenin nesnel bir gereksinim olarak gündeme geldiği Türkiye'de 1978'de söylenmiş oldu.

12 Eylül darbesinden iki gün sonra 14 Eylül 1980'de yayınlanan "TKP Eşgüdüm Komitesi Üst Bürosu" imzalı billdiride ise şunlar vardı:

"Emperyalizm ve tekelci burjuvazi, devrimci durumdan karşı-devrimle çıkabilmek, derin ekonomik-toplumsal bunalımı tersinden çözmek amacıyla, gerici generaller eliyle faşist bir darbe yaptı. Yerli tekelci burjuvazi bu darbe ile Türkiye'nin emperyalistleşmesinde ve devlet tekelci kapitalizmin işleyişinde önemli bir aşamaya ulaşmayı amaçlıyor." (3)

Daha sonraki belgelerde ise Türkiye'nin emperyalistleşmesi şöyle formüle ediliyordu:

"Türkiye'de devlet-tekelci kapitalizmi oluşumu Batı'daki sonuçları doğurmuyor, doğuramaz. Emperyalist ülkeler geçmişte emperyalistleşme yoluyla içi savaşı, kapitalizmin yıkımını önlediler, ama bu sonuç Türkiye için geçerli değildir.

"Dünya emperyalist sisteminin bugünkü gelişme aşamasında, Türkiye'nin emperyalistleşebilmesi çok güçtür. Yapılan kısıtlı 'sermaye ihraçları'yla da Türkiye, 'emperyalizmin atlama tahtası' olmaktan öteye geçememektedir.

"Olgunlaşmış ama gerçekleşmemiş olan 'emperyalistleşerek sorunları çözme' isteği gerçekleşse de ülkeyi bir alt emperyalist ülke olarak yeni karmaşık çelişkiler içine sokacak bir istektir. Türkiye finans kapitali varlığını sürdürebilmek için asıl olarak ülke içinde sömürüyü aşırı yoğunlaştırmak, bu arada iyice kes-

kinleşen sınıf çelişkilerini de 'bastırmak' zorundadır.." (4)

Akan zaman, bu saptamaları genel olarak doğruladı ve Türkiye yukarıdaki sözlerin söylenmesinden bu yana emperyalistleşme yolunda önemli adımlar attı. Hızla ve köklü biçimde değişen uluslararası koşulların de etkisiyle konu yeniden ve bir başka düzeyde güncellik kazandı.

1. EKONOMİ POLİTİK CEPHE

Türkiye kapitalizminin 1950'lerde izlemeye başladığı ithal ikameci sanayileşme modeli 1970'li yılların sonunda hem iç, hem de dış ekonomik nedenlerle tıkanıklığa uğradı.

1980'li yıllarda Türkiye toplumu, ekonomik olduğu kadar, toplumsal-siyasal açıdan da köklü ve sarsıcı değişikliklerin gerçekleştiği, kendisinden sonrakı on yılları de etkileyen bir dönem yaşadı. Türkiye 2000'li yıllara bu dönemin mirasıyla giriyor.

12 Eylül, sınıf savaşımının, devrimci durumun şiddet yöntemleriyle bastırıldığı önleyici bir karşı devrim olarak geldi. Ama Eylül'ün daha önemli yönü, tekelciliği bir sistem olarak yerleştirme, bunun gerektirdiği transformasyonları gerçekleştirme ve bunların sağladığı olanaklarla Türkiye kapitalizminin bunalımını tersinden çözme operasyonu olmasıdır. 24 Ocak kararları ile Türkiye kapitalizmi 'dışa açılma", "ihracata yönelik sanayileşme" stratejisi benimsedi. 1980'den bu yana, bütün ekonomik düzenlemelere, dışa açılma, dış pazarlarda rekabet gücü kazanma önceliği klavuzluk etti. Hedeflenen, emperyalist hiyerarşinin üst basamaklarına tırmanarak dünya pazarından daha büyük paylar almaktı.

Tekelleşme, sanayi sermayesi ile banka sermayesinin birleşme ve devletle tekellerin iç içe geçme süreçleri 1970'li yıllarda epeyce ilerlemiş, 12 Mart'la devlet düzeni bu sürecin isteklerine uygun revizyonlardan geçirilmiş, ancak tekelci sermayenin görece güçsüzlüğü ve öteki burjuva kesimlerin siyasal yönetim mekanizmalarındaki geleneksel rolleri nedeniyle tekelci devlet ve toplum düzeni oturtulamamıştı.

Tekelci Merkezileşme ve Yoğunlaşma

Son 12 yıl içinde, uluslararası sermayenin doğrudan desteği, işçi-emekçi yığınların yoğun sömürüsü altında, sermayenin, tekelci merkezileşmesinde yeni ve önemli adımlar atıldı. Sanayi, bankacılık, ticaret ve tarımda sayıları sınırlı tekel grupları tartışılmaz bir egemenlik kurdular. Devlet erki, eskisinden daha saf ve dolaysız biçimde tekellerin, onlar adına bir zümrenin, bu anlamda oligarşinin eline geçti.

Ekonomi süreçlere teknik değil, tarihsel bir mercekten bakmak gerekiyor. Böyle bakıldığında 1980 ve sonrasına Türkiye'nin büyük dönemeci demekte hiçbir abartma yoktur. 1990'lı yıllarda varılan açıklıklar, bunun bir emperyalistleşme dönemeci olduğunu netlikle gösteriyor.

Lenin, "üretimde yoğunlaşma doğruca tekele götürür" diyordu. Türkiye'de üretimde yoğunlaşma ve tekelleşme ileri düzeylere varmıştır.

Koç ve Sabancı'nın 1986 sonundaki toplam satışları Türkiye'nin toplam bütçe gelirlerinin yüzde 67,3'üne eşitti. (5)

1983'de 37 sanayi dalında üretim yapan ve 25'ten fazla işçi çalıştıran 1429 özel firma içindeki 200'den fazla işçi çalıştıran 96 işletmenin toplam satışlardaki payı %54 civarındaydı. (6)

Bu rakamları değerlendiren Mustafa Sönmez, 200'den fazla işçi çalıştıran büyüklerin sanayide egemenlik kurduklarını, çeşitli sanayi dallarından pazarın %30 ila 95'ine sahip olduklarını belirtiyor. (7)

Mustafa Sönmez'in,*"Kırk Haramiler Türkiye'de Holdingler"*çalışmasına göre bazı sanayi dallarındaki tekelleşme verileri şöyle (8):

Margarin üretimi yapan 10 firma var; bunlardan 4'ü toplam yıllık üretimin %70'ini gerçekleştiriyorlar.

Bu 4 firma, İşbankası-Ünilever ortaklığı olan Ünilever-İş, Sabancı'nın Marsa'sı, Koç'un Aymar'ı ve Çukurova Holding'in Turyağı'dır.

Biracılıkta iki firma, toplam üretimin yüzde 86'sını gerçekleştiriyorlar.

Polyester Elyaf ve iplikte 7 firma var. Bunlar içindeki bir tek Sabancı'nın Sasa'sı 1986'da toplam üretimin yüzde 55'inin elinde tutuyordu.

Buzdolabı üretiminde Koç'un Arçelik'i ile Profilo, yalnızca iki firma var.

Su ısıtıcıları, termosifon ve şofben üretimini 4 firma gerçekleştiriyor ve 1985'de üretilen 425.000 ürünün 260.000'ini Koç'un iki firması üretiyor.

Çamaşır Makinası üretiminde de Koç ve Profilo egemenler. Toplam üretimin yüzde 70'den fazlasını Arçelik yapıyor.

Televizyon'da 13 firma var. 1984'de 843.694 renkli televizyon üretiliyor. Bunun 462.196'sını 3 firma, Profilo, Koç ve Mate-Elektronik üretiyorlar. Video-teypte ise Profilo, Koç ve Asil Nadir'in Vestel'i üretimin yüzde 70'ini gerçekleştiriyorlar.

Oto lastiğinde üç tekel var: Sabancı-Lassa; İşbankası-Pirelli-Eczacıbaşı ortaklığı Türk Pirelli ve Koç'un ortak olduğu Goodyear. Oto lastiği üretiminin yüzde yüzünü bu üç firma gerçekleştiriyorlar.

Otomobilde, Koç'un Otosan'ı; Koç-iş Bankası-MKEK ortaklığı TOFAŞ ve OYAK üç büyük tekeli oluşturuyorlar. Kamyon ve kamyonet üretimi 8, Otobüs 2, traktör üretimi esas olarak 2 tekelin elinde, iki firma toplam akü miktarının yüzde 40'ını üretiyorlar.

İlaç sanayiinde yaklaşık 80 firma var. 5 büyük firma pazarın yüzde 41'ine sahip, 10 büyük firma pazarın yüzde 66.5'ını kontrol ediyor.

Çelik boru üretimindeki 17 firmanın üçü sektörün yüzde 53'üne hakim.

Petrol-İş yıllık raporuna göre, 500 en büyük sanayi kuruluşunda çalışan işçi sayısı 1988'da 701.956'dır. (9) Bu, 1985 rakamlarına göre 8 milyon olan ücretli sayısının yüzde 8,75'ini, 4 milyon olan sigortalı ücretlinin yüzde 17,5'ini oluşturuyor. Üretimdeki yoğunlaşmayı göstermesi açısından daha önemli olan imalat sanayiindeki oranlar ise şöyle: İmalat sanayiinde çalışan sigortalı üçretlilerin sayısı 1 milyon 780 Bin. Bu durumda imalat sanayinden çalışan işçilerin yüzde 39,3'ünün en büyük 500 firmada toplandığı ortaya çıkıyor. Ayrıu hesaplama, Koç, Sabancı ve İş-Bankası holdinglerine bağlı işletmeler düzeyinde yapıldığında, tüm imalat sanayindeki sigortalı işçilerin yüzde

4,77'sinin üç büyük holdingte istihdam edildiği görülüyor.

Bu rakamlar eksiktir. Gerçeği tam olarak yansıtmıyorlar. Ama, yüzde yüze yakın sigortalı işçi çalıştıran büyük firmalarda toplanan işgücünün imalat sanayindeki işgücüne *oranını* gerçeğe yakın veriyorlar. Ve bu veriler üretimdeki yoğunlaşma ve tekelleşme düzeyini gösteriyor.

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi firması içinde, Koç, Sabancı ve İş-Bankası grupları katma değerin yüzde 19,9'unu üretirken, karların yüzde 51,84'ünü elde etmişler, 500 büyük firmanın blanço karı içindeki payları ise 1988'de yüzde 78,21'e yükselmiştir. (10) 1988'den bu yana bu süreç daha da ilerlemiştir.

Tekelleşme, emperyalist dünya sistemiyle bütünleşmeyle iç içe giden bir süreçtir. 1950'lere kadar uluslararası tekellerin acentalığını, temsilciliğini yapan Türk burjuvaları şimdi ABD, AT ve Japon'ların çokuluslu şirketlerine ortak oluyorlar. Koç 14 büyük firmada İtalyan, Alman, ABD, Danimarka ve İngiliz kökenli şirketlere yüzde 19'dan, yüzde 76'ya kadar değişen sermaye paylarıyla ortaktır. İş Bankası, TSKB, Sabancı, Yaşar Holding, Eczacıbaşı, Çukurova, Oyak vb. tekel grupları onlarca çokuluslu şirketle ortaklık kurmuşlardır.

Bankalar

12 Eylül rejimi banka kurulmasını engelleyen yasaları kaldırdı. On yıl içinde bütün büyük sermaye grupları satın alarak ya da kurarak banka sahibi oldular. 1980 başında 44 olan banka sayısı 1990 sonunda 66'ya ulaşmıştı. 22 yeni bankanın 13'ü yabancıydı.

Bankaların net faiz gelirleri 1980-1988 arasında 43 kat, faiz dışı gelirleri 25 kat arttı. Enflasyondan arındırıldığında banka gelirlerindeki net artış 9,2 kat olarak hesap ediliyor.

Finans kapitalin güçlenme süreci 1980'den sonra ivme kazandı. Bir yandan bankalar sanayi ve hizmet alanlarında faaliyet gösteren şirketleri almaya, bir yandan da sanayi grupları banka sahibi olmaya başladılar. Türkiye'nin önde gelen 18 sanayi grubu 25 bankanın sahibidir

HANGİ BANKA KİMİN KONTROLÜNDE

Sermaye Grubu	Kontrolündeki Banka
Sabancı Holding	Akbank / Ak İnternational (Londra) /BNP-Akbank
İş Bankası Grubu	İş Bankası / Dışbank / TSKB / SYKB / Arap-Türk Bankası
Çukurova Holding	Yapı Kredi / Uluslararası / Pamukbank / İsviçre'de ve B.Almanya'da iki Banka.
Özakat Ailesi	Egebank
Erol Aksoy	İktisat Bankası / Banque İnternational Commerce (Paris)
Doğuş Grubu	Garanti Bankası
Yaşar Holding	Tütünbank
Enka Holding	Chemical Mitsui Bank / Oceanic Finance Corp. (Hong Kong)
Koç Holding	Koç Amerikan Bank A.Ş.
Zeytinoğlu Ailesi	Eskişehir Bankası
Cıngıllıoğlu Ailesi	Demirbank
Uzan Ailesi	İmar Bankası / Adabank
M.Ali Yılmaz ve Ulusoy	Titibank
Akın Ailesi	Tekstilbank
Çolakoğlu Ailesi	Türk Ekonomi Bankası
Derviş Temel	Çaybank
Hema Holding	Lüleburgaz Bankası
Hüsnü Özyeğin / ESKA	Finansbank

Çukurova Holding'in Yapı Kredi ve Pamukbank'ı, Sabancı Grubunun Akbank'ı, Doğuş Grubunun Garanti Bankası; İş Bankası ve Ticaret Bankası, yani 6 banka 1986'da toplam mevduatların %73,8'lik, kredilerin % 52'lik payına sahiptiler. (11) Bu bankaların tümü, bir ölçüde Ticaret Bankası dışında sanayi sermayesiyle holdingler biçiminde birleşmiş bankalardır.

1990'da bankalar sisteminde 31 milyon 800 bir tasarruf hesabı görünüyor. Bunların yüzde 93,2'si, 3 milyon liranın altındaki küçük hesaplardır. Buna karşılık hesap cüzdanlarının %6,8'ine sahip olan herbiri 3 milyon liranın üstündeki mevduat sahipleri toplam mevduatın %76,5'ine sahip bulunuyorlar. "Daha rafine bir ayrımla, hesap cüzdanlarının binde 5'ine sahip 186 bin hesap cüzdanı sahibi, tasarruf mevduatının yüzde 31,5'ine tekabül eden 11,5 trilyon TL'nin sahipleriydiler. Bir kişinin bir-

den fazla hesap cüzdanı sahibi olabileceği de dikkate alındığında, söz konusu yüzde 31,5'lik mevduatın, sayıları 100 bini bulmayan bir rantiye grubuna ait olduğu sonucuna varılabilir. (12)

1980'li yıllarda bankalar, rantiyeler ile girişimci kapitalistler arasında aracılık yapmakla kalmayıp, topladıkları mevduatlarla döviz ve sermaye piyasasına girdiler. Özel sermaye ulusal bankalar, 1979 fiyatlarıyla 1980'de 4,5 milyar TL olan karlarını 1983'te 21,3 milyara, 1988'de 550 milyar TL'sına çıkardılar. (13)

Bankaların el koyduğu artı-değerin miktarı büyük rakamlara ulaştı. *1986'da 500 büyük sanayi firmasının yarattığı katma değerin yüzde 38'i rantiyelere gitti.* 1990'da bu oran %30 civarındaydı.

İş Bankası ve Akbank Türkiye finans kapitalinin en önde gelen iki temsilcisidirler. İş Bankası Türkiye'nin en çok mevduat toplayan ve kredi veren, Akbank en çok kar eden bankasıdır. Bu iki banka Türkiye'nin en önde gelen sanayi kuruluşlarını içinde toplayan holding bankalarıdırlar.

Sermaye ihracı

1980'den sonraki "dışa açılma"nın tam ve ayrıntılı bir dökümü yok. Çeşitli bilgi ve rakamlardan sermaye ihracı ile ilgili veri ve eğilimleri çıkarmaya çalıştığımızda şunları görüyoruz: Türkiye tekelci sermayesi son yıllarda ABD, Avrupa, Eski Sovyetler Birliği, Ortadoğu, Uzak Asya ve Afrika'da yüzden fazla çokuluslu şirket kurmuş ya da böyle şirketlere ortak olmuştur. Bu şirketler Türkiye'den ihraç edilen sermayeyle kuruluyor. Ancak ihraç edilen sermaye miktarı büyük değil ve bu şirketlerin itahalatta aracıları ortadan kaldırma, ithalatı daha hızlı gerçekleştirme fonksiyonları şimdilik daha önde. Bu şirketlerin bir bölümü yeni ihracat olanakları yaratmayı planlıyor, dışarıda üretken yatırım yapmayı hedefliyorlar; ancak esas olarak dış ticaret alanında faaliyet gösteriyorlar.

Üretim sermayesi ihraç eden, doğrudan sanayi yatırımı yapan birkaç şirket var. Sabancı Grubunun İsviçre'de satın

aldığı tekstil firması Hefti Weaving ile, Metaş ve TDÇI'nin Berlin'de satın aldıkları demir-çelik fabrikası bilinen iki örnektir.

Türkiye'nin sermaye ihracı bugüne kadar esas olarak Ortadoğu'da faaliyet gösteren, Enka, STFA, Kutlutaş, Gama ve Kiska firmalarının faaliyet gösterdiği inşaatçılık alanında gerçekleşti. İnşaatçılığın önümüzdeki dönemin önemi daha da artan bir sanayi ihraç kanalı olacağı kesindir. Türkiye firmaları Ortadoğu'dan sonra en zengin bir yatırım alanı olarak öne çıkan eski Sovyet ülkelerine açılıyorlar. Müteahhitlik alanında ihraç edilen sermaye, transfer edilen kar büyük miktarlara ulaşıyor. TC devleti bu işi artık "devlet sorunu" olarak ele alıyor. Başbakanlık Başdanışmanı, aynı zamanda Müteahhitlik Hizmetleri Koordinasyon Kurulu Başkanı olan Turgut Yücel 12 Haziran 1992 tarihli *Milliyet*'te yer alan demecinde, "Çeşitli ülkelerdeki Türkiye Sefarethanelerinin Türk müteahhitlik hizmetlerine yardımcı olmak amacıyla yeniden organize edileceklerini" söyledi. Yücel'e göre bu şirketlere şöyle yardımcı olunacak:

"Yurt dışında hizmet verneye giden Türk firmaları aynı ülkede birbirleriyle yarışıyorlar ve çetin bir rekabete giriyorlar. Türk müteahhitlik firmaları 200 milyon dolarlık bir işi kötü rekabete girerek 120 milyon dolara alıyorlar. Oysa diğer tarafta yabancı fimalar devlet desteği ile gruplar oluşturarak, ortak çalışıyorlar. Biz de bunu yapmak istiyoruz.

"Yeni çıkardığımız teşvikler kapsamında bu bölgelerde faaliyet gösterecek olan müteahhitlere avans ve kredi vermeyi planlıyoruz. Ayrıca bu müteahhitleri Eximbank kanalıyla sigortalamayı da düşünüyoruz. Bu yolla orada iş yapanların belli ölçülerde nefes almasını sağlayacağız." Devletin konuyu ele aldığı düzey, sektörün "dışa açılma"daki önemini açıkça gösteriyor.

1990'lı yılların sermaye ihracı açısından yatırım yılları olacağının birçok belirtisi hatta somut hazırlıkları var.

Koç Holding, Kuzey Afrika'da Moritanya, Fas, Tunus, Cezayir ve Libya'ın oluşturdukları 65 milyonluk bir pazara beyaz eşya üretimi için yatırıma 1990'da başladı. Büyük çaplı bir üretken sermaye ihracı ve yatırım olacağı anlaşılıyor. Koç gu-

rubu, Cezayir'de buzdolabı, TV ve fırın üretimi için ortaklıklar kurdu. Cezayir'i hem Margip ülkelerine, hem de Rusya pazarına girmek için bir atlama tahtası olarak kullanmak istiyorlar. Sönmez'in belirttiğine göre, Cezayir'in eski SSCB'ne 7,5 milyar dolar borcu var ve bu borcunu her yıl mal olarak taksitle ödüyor; Koç'da eski SSCB pazarına, Cezayire sermaye ihracı yoluyla sıçramak istiyor. (14)

Ortaasya Cumhuriyet'lerine sermaye ihracında da ilk adımlar atılmış durumda. Azerbaycan'la petrol arama ve telekomunikasyon alanlarında anlaşma, öteki Cumhuriyet'lerle şeker fabrikaları kurulması için protokoller imzalandı. 1992 Nisan'ında Demirel'in yaptığı gezi sırasında Etibank, TPAO, TÜPRAŞ, BOTAŞ, PTT gibi kuruluşlarla petrol sondajı ve üretimi, maden çıkarımı ve işletmeciliği, haberleşme altyapısı, boru hattı taşımacılığı vb. alanlarda protokoller imzalandı. Ortaasya Cumhuriyet'lerine 610 milyon dolar kredi açan ve sermaye ihracı amacıyla kurulmuş olan Eximbank güçlendiriliyor.

Demirel'in gezisi sırasında Eximbank, Özbekistan'a 250, Kazakistan'a 200, Kırgızistan'a 75, Türkmenistan'a 75 ve Nahçıvan'a 10 milyon dolarlık kredi açtı. Bu kredilerle üretimine Türkiye'nin de yüzde 51 oranında ortak olduğu malların ihracı ile Türk firmalarının bu ülkelere yaptıkları ve yapacakları müteahhitlik yatırımlarının güvence altına alınması amaçlanıyor. Açılan krediler "Türk müteşebbisi" için sigorta özelliği taşıyor. Bu krediler için söz konusu cumhuriyetler herhangi bir garanti vermiyorlar, dövizle ödemeleri koşulu da bulunmuyor. Açılan krediye karşılık bu ülkelerin Türk ihraç ürünlerini almaları öngörülüyor.

Hergün gazetelerde okuduğumuz bu gelişmeler, henüz Eximbank'ın kredileri, Demirel'in gezisi yokken, dünya finans kapitalinin etkili yayınlarından *The Economist*'in Türkiye ile ilgili yazdıklarının yabana atılmaması gerektiğini gösteriyor. Bu derginin 14 Aralık 1991 tarihli sayısının özel Türkiye ekinde şunlar söyleniyor:

"Önümüzdeki birkaç yılda eski Sovyetler birliği'nin bu parçası (Orta Asya Cumhuriyetleri kastediliyor -HY) ile de

yeterli ticaret yapılabilip yapılamayacağı kuşkuludur. Ticarette bir hızlanma olsa bile, Kazaklar, Azeriler ve ötekiler eğer dövizleri varsa Amerikan, Alman ya da Japon mallarını almayı tercih edecekler. Eğer böyle yapmaz da Türkiye'ye katılarak ikinci dereceden bir ticaret klübü oluştururlarsa, bu imparatorluk serbest ticaretinin İngiltere'ye ve Hindistan-Sovyetler ilişkisinin Hindistan'a yaptığının aynısını Türkiye'ye yapacaktır: Dünyanın gerçekten önemli olan parçasıyla rekabet edememezliğini sürdürmek.

(...) Ya ekonomilerini gerçekten rekabet edebilir duruma getirecekler, ya da sürekli olarak dünyanın üçüncü bölümüne batacaklar.

Üçüncü sınıf yaşamdan kaçınmak için yapılması gereken temel şey enflasyonu kontrol altına almaktır. 1980'li yıllarda sanayide çok az özel yatırım yapılmasının baş nedeni enflasyondur. Enflasyon etkin bir vergi toplama sistemi kurmayı da zorlaştırıyor. (Türkiye OECD'nin en düşük vergi toplayan ülkesidir.)" (15)

Türkiye'nin Orta Asya senaryoları öyle sanıldığı ve gürültüsü yapıldığı gibi kısa dönemde ekonomik mucizeler yaratacak gerçekçi değerlendirmelere dayanmıyor. Emperyalist olmak güçlü olmak, en başta da ekonomik olarak güçlü olmaktır. Türkiye kapitalizmi ise tüm çalışanların aşırı sömürüldüğü, bütün düzen içi hak alma yollarının kapatıldığı kendisi için altın değerdeki on yıla rağmen ekonomik sorunda kalıcı bir başarı sağlayamadı. Sanayi üretiminde yavaşlama, rant gelirlerinin artması, vergi sisteminin laçkalığı, tarımdan sanayiye kaynak aktarmanın sınırlarına dayanmış olması vb. sorunlar aşılamıyor ve aşılacak gibi değil. Üstelik, şimdi seçim sandığının artan önemi ve işçi sınıfının savaşımla açtığı hak isteme çığır ile birlikte tekelci kapitalizmin soğuk mantığının gerektirdiği ekonomik "tedbirleri" uygulamaya koymak da kolay değil. Sınıf mücadelesinin sertleşeceği yargısı bu gerçeklerden çıkıyor.

Savaş ve silah sanayiine güçlü bir yöneliş var. Bu yönelişin nedenlerinden biri, emperyalistleşmek isteyen tekelci burjuvazinin duyduğu silahlanma gereksinimidir. Bununla birlikte iç

pazara dönük biçimde kurulan ve dış pazara bir türlü açılamayan otomotiv ve elektrik sanayilerindeki tıkanıklığın da savaş sanayii ile aşılması öngörülüyor. Savaş sanayiinin ihracata yönelme şansı var. Savaş sanayiine girme hazırlıkları yapan Sakıp Sabancı'nın şu sözleri ilginçtir: "Yabancı firmalar bilgisayar çağına yakışan kafa ve teknolojiyle gelirlerse Ortadoğu bizim için savunma sanayii ile alakalı büyük bir pazar olabilir." (15)

Buraya kadar söylenenleri özetlersek, Türkiye kapitalizmi Eylül'le birlikte üretim yoğunlaşmasında, sermayenin merkezileşmesinde, tekelleşmede, finans kapitali nitelik ve ölçek olarak güçlendirmede küçümsenmemesi gereken adımlar atmış, sermaye ihracında ise fazla ileri gidememiş, ama sermaye ihracı ortamını hem içte hem dışta hazırlamıştır.

Ancak 1980 sonrası sürecin yol açtığı çeşitli sorun ve çelişkiler var.

Tekelci sermaye, "dışa açılma" stratejisini iki önemli tercih ya da "önleme" dayandırdı.

Bunlardan birincisi, işçi ücretlerini olağanüstü ölçülerde düşürmek, ikincisi, Türk lirasının yabancı paralar karşısında sürekli düşürülmesi anlamına gelen konvertibiliteydi. Ucuz işgücünün, yerli üretime dış pazarlarda rekabet gücü kazandıracağı, konvertibilitenin de ek ihracat olanakları yaratacağı hesaplanıyordu. Bu hesapların tümüyle boşa çıktığı söylenemez. 1980'den sonra ihracatta artışlar oldu. Çok ucuz işgücüne ve görece ileri teknolojiye dayanan tekstil gibi sanayiler dış pazarda belli bir rekabet gücü kazandılar. Beklenen "ihracat patlaması" ise gerçekleşmedi, dış ticaret açığının ulusal gelire oranı azalmadı. Nedenleri var.

Bunlardan biri, teknolojik gerilik ve bunun yol açtığı verimlilik düşüklüğüdür. Korkut Boratav'ın Türkiye ile aynı kuşaktan sayılan Güney Kore, İspanya, Yunanistan ve Portekiz'le Türkiye'yi işçi ücretleri ve verimlilik açısından karşılaştırarak verdiği rakamlar bunu açıkça gösteriyor. 1977 ile 1987 arasındaki on yıllık dönemde, öteki dört ülkede ücretler dolar cinsinden %28 ile (Portekiz). %174 (Güney Kore) arasında yükselirken, aynı dönemde Türkiye'de %20-30'luk bir gerileme

kaydedildi. İmalat sanayiinde emek üretkenliği açısından ise, Türkiye Portekiz'in %12, Güney Kore'nin %36 ve İspanya'nın %46 gerisinde kaldı. (17)

Bu teknolojik gerilik ve bunun sonucu olan emek üretkenliği düşüklüğü, emperyalistleşme yönelimindeki Türkiye kapitalizminin en büyük handikaplarından biridir. Çünkü, Türkiye ve benzeri ülkelerin dış pazarlardaki rekabet gücü, işgücünün yalnız ucuz olmasını değil, ileri düzeyde üretken olmasını da gerektiriyor. Kaldı ki, Türkiye burjuvazisinin ucuz işgücü avantajını koruması da artık çok zordur. 1989-91 işçi eylemlilikleri, sınıf mücedelesi işgücü "maliyetini" yeniden yükseltmeye başladı. Türkiye artık 1980-88 arasının ucuz işgücü cenneti değil. Bu durumda tekellerin önümüzdeki dönem sanayide teknolojik yenilenme ve modernizasyona başvurmaları, sorunu bu noktadan çözmeyi denemeleri kaçınılmaz görünüyor. Teknolojik olarak ileri telekomunikasyon ve tekstil dışındaki alarılar için geniş çaplı bir modernizasyon programı hazırlanıyor. KİT'lerin özerkleştirilmesi ve özelleştirilmesi de bir yanıyla bu programın bir parçasıdır. Ne var ki, teknolojik yenilenme için büyük kaynaklar ve büyük çaplı bir işçi tensikatı gerekiyor. İki sorunu da çözmek kolay değil. Birincisinin mali, ikincisinin toplumsal bedelleri yüksek. Bu nokta önümüzdeki dönemde emekle sermayenin önemli çatışma alanlarından biri olmaya aday. SHP'li Çalışma Bakanı Moğultay'ın hazırladığı İş Güvenliği Yasa Tasarısı'na tekellerden gelen şiddetli tepkiyi bizim "çağdaş solcu"larımız çok duygusal değerlendirdiler ve "Batı"da olan bu basit "hak"kın verilmemesini hayretle karşıladılar. Aslında hayret edilecek bir şey yok. Tekelci burjuvazi duygusal nedenlerle ya da "uygar" olmadığından değil, son derece soğukkanlı bir tutumla bu yasaya gündemdeki büyük işçi tensikatını zorlaştıracağı için karşı çıkıyor.

İkincisi, ihracata yönelik stratejinin sonuçlarından biri, Türkiye'nin sanayileşmesinin yavaşlaması, ekonomik büyüme hızının düşmesidir.

Dışa açılma stratejisi, İMF ve Dünya Bankası'nın tam denetimine girme, muazzam oranlarda iç ve dış borçlanma, yüksek

ölçekli enflasyon, gelir dağılımında dramatik bir uçlaşma biçiminde sonuçlar verdi. Döviz rezervlerinin çokluğu ve tüketim malları bolluğu gibi övünme vesilesi yapılan başarılar" aslında üretmeden tüketen, üretmeden ihraç eden sağlıksız bir ekonominin göstergeleridir.

Oniki yılın sonunda Türkiye ekonomisi raşitik bir şişkinlikle çürüme eğilimlerinin yan yana yaşandığı kritik bir noktaya geldi. Stratejik hammadde kaynaklarından yoksun, sermaye birikimi az, yabancı sermaye yatırımı kısıtlı, iç pazarı daralmış, teknolojik düzeyi geri bir ekonominin, eğer üretimi sürekli ve hızlı bir tempoyla artıran bir büyüme içinde de değilse böyle bir noktaya varması kaçınılmazdı. Kaçınılamadı.

Son oniki yıllık dönemde, sanayide gerçekleşen artı-değerin faizlere giden bölümü sürekli olarak arttı ve büyük oranlara ulaştı. Türkiye, banka mevduatı, tahvil, döviz, altın ve gayrimenkul gelir ve değer artışlarından yararlanarak zenginleşen bir rantiyeler cenneti durumuna geldi. 1986'da bankalar sistemindeki vadeli mevduat hesabı sayısı 8 milyonken, yaklaşık yarım milyon mevduat sahibinin toplam mevduatının %55'ini elinde tutması yukarıda verdiğim rakamlara ek olarak rantiye tabakanın toplumsal gücü ile ilgili daha tam bir fikir veriyor. (18)

İşçi sınıfının yoğun sömürüsü ile elde edilen artı-değerin giderek daha yüksek bölümünün rantiye kesimlere transferi yalnızca gelir dağılımını bozmakla kalmadı; sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı %30'dan, %15'e düştü. Dengenin sanayiciler aleyhine bozulması burjuvazi içinde de bölünme ve tepkiler yarattı.

Bugünkü Demirel hükümetinin bakanlarından , eski Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı Ersin Faralyalı 1987'de şunları söylemek zorunda kaldı:

"Şu anda Türkiye'deki işletmelerde faizin payı emeğin aldığı payın iki katına ulaştı. Bir işletmede emeğin değeri, finansman değerinin yarısına düştüyse, orada dengesizlik vardır. Biz sanayiciler işçinin emeğinden kısıp hayatiyetimizin devamı için para maliyetine ilaveler yapıyoruz. Tek pazarlığımız işçiyle oluyor. Mevduat, faiz, enerji, hammadde fiyatlarıyla rekabet gücümüz

yok...işçiler...işverenler çok zor durumdadır. İşverenler zam faiz kıskacına girmişlerdir. Zamdan ve faizden biraz kısıp işçimize veremiyoruz." (19) Faralyalı'nın sözleri, rantiyelere aktarılan payın tümüyle işçi sınıfından çıktığının itirafı, aynı zamanda sanayicinin üretken olmayan alanlara kaçmasından duyduğu rahatsızlığın anlatımıdır.

Özetle muazzam oranlardaki borçlanmayla elde edilen olanaklar, sanayi yatırımlarına değil, rantiyelere gitmiş, döviz rezervleri lüks tüketim ve ithalat için kullanılmış, on yılın sonunda Türkiye ekonomisi yeniden borç almadan borçlarını ödeyemez bir noktaya gelmiştir. Demirel, "Benim Batı'ya 50 milyar borcum var. Ya 'öde' diye üzerimize gelirlerse" diyerek Türkiye'nin "batı"ile iyi geçinmekten başka çaresi olmadığını, İMF ve Dünya Bankasına mahkum olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır.

Bugünkü uluslararası koşullarda bu hükümetin, ya da başka bir burjuva hükümetin eskisinden farklı bir ekonomi siyaseti izleyerek yeniden sanayileşme stratejilerine, "ithal ikameci" denilen programlara dönmesi, gelir dağılımını daha adil duruma getirmesi, enflasyonu düşürmesi mümkün değildir.

Türkiye kapitalizminin kısır döngülerinden biri bu noktadadır. Emperyalizmin uluslararası merkez ve kurumlarına tam bağımlılık, bu kurumların dikte ettikleri ekonomik programların aynen uygulanmasını gerektiriyor. Bu programlar ise, uluslararası sermayenin üretken olmayan, enflasyonist ve spekülatif güncel eğilimine de bağlı olarak Türkiye'in sanayileşme ve kalkınma potansiyellerini emperyalist merkezlerin çıkarına bir işbölümü lehine atıllaştırıyor.

Bu koşullarda, dışa açılma ve emperyalistleşme yönelimi içindeki Türkiye kapitalizminin temel sorunu, sanayileşme hızında yavaşlama ve emek üretkenliğinde düzey düşüklüğüdür.

2. TEKELCİ TERÖR DEVLETİ

Eylül operasyonu ile devlet, tekelci ilkeler temelinde yeniden örgütlendi ve siyasal erk, tekel teknokratları, Genelkurmay-Mit ve Cumhurbaşkanı-Hükümet üçlüsünün elinde, temsili kurumların, parlemento ve partiler sisteminin dışında merkezileşti.

Bu artık o kadar açık bir gerçek ki, MİT'e yakın gazete durumuna gelen *Milliyet*'te bile dile getirilebiliyor. *Milliyet*'teki "Açık Pencere" köşesinde Melih Aşık şunları yazdı:

"Koalisyon partileri muhalefette iken göremedikleri veya görüp de görmezlikten geldikleri bir temel gerçeği iktidara gelince açık ve seçik gördüler. Bu temel gerçek şudur:

"Türkiye'yi bir sacayağı yönetmektedir. Ayakların bastığı üçgenin bir ucunda ABD, bir ucunda Milli Güvenlik Kurulu, bir ucunda Türk iş dünyası vardır. Hükümetler halkı ve vaziyeti bu üçgenin sınırları içinde idare ederler. Kendi iradelerini bu üçgenin müsaade ettiği sınırlar içinde kullanırlar...Bu üçgenin çıkarlarına dokunmak siyasi cesaret ister. Koltuğu tehlikeye sokar. O yüzden üçgeni rahatsız etmektense vaatlerini unutmayı ve kendi tabanlarını hayal kırıklığına uğratmayı bağırlarına taş basarak tercih ederler.

"Bu üçgen 12 Eylül'le perçinlenmiştir." (20)

Kullandığı gazeteci dili bir yana bu sözler doğrudur. *Milliyet* gibi bir gazetede dile getirilmesi ise durumun hiçbir balçıkla sıvanmayacak kadar açık olduğunun kanıtıdır.

Devletle tekellerin içiçeliğini, devletin en tepesindeki koltuklarla Holding yönetim kurulları arasındaki gidiş gelişlerden izlemek mümkün. "Bugün bakan, yarın holding-banker" formülü Türkiye'de de işliyor. Türkiye'nin son yirmi yıllık döneminde üç başbakan, iki başbakan yardımcısı, 28 bakan bu resmi görevlerden önce ya da sonra çeşitli holdinglerde koordinatör, ortak, yönetim kurulu üyesi ve başkanı olarak bulunmuş, onlarca sivil bürokrat, milletvekili, emekli general de büyük holdinglerden çeşitli görev ve arpalıklar edinmişlerdir.

Genel oy ve siyasal partilerden gelecek dalgalanmalara karşı

devletin "sürekliliği"ni güvence altına almak için, kuvvetlerin ayrılığı, temsili demokrasi, yurttaşların yasa önünde eşitliği gibi burjuva hukuk ilkeleri bir kenara itilmiştir.

Basın ve üniversiteler devlet organları gibi çalışıyorlar.

Devletin baskı aygıtları, polis ve ordu, sınıf savaşımının ve tekelci düzenin yeni ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde yeniden ve yeniden örgütleniyor. Kontrgerilla, bir doğrudan "temizleme" ve provakosyon örgütü olarak devletin içindedir. Siyasal polis, kadro, bütçe, eğitim ve teknik donanım yönünden güçlendirilmiştir. "Demokratikleşme"nin en çok sözünün edildiği bir dönemde devlet, devrimci ve düzen karşıtı her şeyin üzerine terörle gitmektedir. Silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesi programı dışarıda, ant-terör yasası içeride terör hazırlığıdır.

Tekelci burjuvazi ideolojik hegemonyasını çeşitli aşınmalara rağmen sürdürüyor.

Bir kez, devletin elindeki ideolojik hegemonya araçları, medya tekeli düzene büyük olanaklar sağlıyor.

İkincisi, 12 Eylül terör ve sopasından sonra aydınlara uzatılan havuç etkili olmuş, eski solcu aydınların bir bölümünün tekelci kampa transferi ile gerçekleştirilen "beyin göçü" tekelciliğin propaganda kuvvetlerini arttırmıştır.

Üçüncüsü, sosyalist hareketin 12 Eylül'le uğradığı prestij kaybı, eski sosyalist ülkelerde sosyalizmin çözülüşüyle birlikte Türkiye sosyalizminin potansiyel güçlerinde umutsuz bir toplumsal psikolojik yaratmış, kapitalizmin gücü ve ebediliği ile ilgili propagandalar etki ve güç kazanmıştır.

Dördüncüsü, 1980'li yılların ekonomik programları etkili bir ideolojik saldırı ile desteklenmiş, yeni ekonomik politikaların alternatifsiz, çalışan sınıflar aleyhine yarattığı sonuçların ise kaçınılmaz olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Beşincisi, tekelci burjuvazi, Türkiye'inin sanayileşmesini ve kalkınma hızını yavaşlatan ekonomik siyasetlerini, her köye telefon bağlayarak, bilgisayar kullanımını yaygınlaştırarak, "GAP Projesi" gibi projeler gerçekleştirerek gizleyebilmiş, hatta ANAP ve Özal'ın şahsında kendisini gelişme ve çağdaşlaşmanın temsilcisi gibi gösterebilmiştir.

Altıncısı, kozmopolit, bireyci, bayağı ve taklitçi burjuva kültür öğeleri, günlük yaşam içinde toplumun bütün sınıflarına dayatılmış, bu yolla geleneksel sınıf normları aşındırılmıştır.

Yedincisi, ahlak ve değer yargıları vurguncu rantiye sınıfların toplum ve devlet içindeki yükselişine paralel biçimde hızlı bir değişime uğramış, sömürü, vurgunculuk, yolsuzluk, rüşvet ve dolandırıcılığın neredeyse övünülecek "beceriler" sayıldığı bir toplumsal-psikolojik iklim yaratılmıştır. Devlet olanaklarını kişisel tüketimlerine harcayarak devlet "büyüklerinden", milyarlar götüren hayali ihracatçılara, eczanelerle anlaşıp hasta reçeteleri üzerinden ilaç pazarlayan hastahane hademelerine kadar yiyicilik bir "hayat felsefesi" durumuna getirilmiştir.

Eylül faşizmi, hedeflerinden biri olan faşist-korporatif örgütlenmeler oluşturarak rejimi destekleyecek bir yığın mobilizasyonu yaratamadı. Ama, toplumu ideolojisizleştirme ve depolitize etme çizgisinin devamı olarak kitleleri örgütsüzleştirmede belli başarılar sağladı. Yalnız sol siyasal örgütlenmeleri dağıtmakla kalmayıp, ekonomik-demokratik ve mesleki örgütlenmeleri de kapatarak, yeni yasalarla işlevsiz hale getirerek devre dışı bıraktı. Bu üç boyutlu silahsızlandırma siyaseti belli bir dönem için yönetme kolaylıkları sağladı, ama bu siyasetlerin paradoksal bir sonucu oldu: Toplum yapısında ideolojik, siyasal ve örgütsel boşluklar, kopukluklar doğdu.

Bu boşlukları şimdi emperyalist bir ideolojiyle, buna uygun devlet ve toplum örgütlenmeleriyle doldurmaya çalışıyorlar.

Bütün belirtiler, Türkiye tekelci devletinin yeni ideolojik çimentosunun "bölgenin süper gücü Türkiye" biçiminde belgileştirilen emperyalistleşme ideolojisi olacağını gösteriyor.

Dünyadaki ve Türkiye'deki son gelişmeler, Türkiye burjuvazisinin patalojik devrim ve sosyalizm korkusunun şimdilik kaydıyla da olsa azalmasına yardım etti. Düzenlerini şimdi eskisinden daha sağlam ve güvencede görüyorlar. Türkiye sosyalist hareketinin bugünkü reel durumu, dağınıklığı, güçsüzlüğü bir yandan, "Yeni Dünya Düzeni"denilen emperyalist egemenlik bir yandan bu güveni besliyorlar. Türkiye'nin nesnel dinamik ve çelişkilerinden güç alan potansiyel "tehlikeyi", düzenin zayıflık

ve açmazlarını ise unutmuş değiller. Türkiye'yi yönetenler emperyalistleşme sürecinin sert bir iç ve dış mücadele demek olduğunu biliyor, ve yeni döneme bu bilgiyle, uygun silahlarla hazırlanıyorlar. Bunlar, reform-demokratikleşme; hukuk ayrımcılığı ve seçmeli terör silahlarıdır.

Reform-demokratikleşme manevraları etkili bir silah olarak kullanılıyor. Demirel hükümeti, iktidarda değil de sanki muhalefetteymiş gibi "konuşan toplum", "katılımcı toplum" belgileriyle etkili ve demogojik bir propaganda yürütüyor. Propagandanın ötesinde, dün Türk Ceza Yasası'nın ünlü 141-142. maddelerinin kaldırılması, bugün Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası'nın değiştirilmesi gibi düzenlemelerle Türkiye "demokratlar"ının yıllardır uğruna mücadele ettikleri istemler bir bir gerçekleşiyor. Bu gelişmenin yarattığı sonuçlardan ikisi özellikle önemlidir.

Birincisi, bu "kazanımlardan" sonra tatlı su demokratlarının düzenle, düzenin de bu bay ve bayanlarla hiçbir sorunu kalmamıştır. Bunlar şimdi, düzene akıl hocalığı, emekçi halka "demokratik düşler" pazarlamacılığı yapıyor, bu hizmetlerin maddi-manevi karşılığını da alıyorlar. Artık muhalif değil, muvafıktırlar. İkincisi, devlet ve düzen karşıtı bir örgütlülük ve eylemlilik içinde olan ihtilalci demokratlar ise hem ekonomik toplumsal gelişmenin hem de bu reformların sonucu olarak eski programatik temellerini, siyasal meşruluk zeminlerini yitiriyorlar.

Tekelci düzen, sınıf mücadelesini, işçi sınıfının bilincini hedefleyen eskisinden çok daha ince yöntemlerle yürütüyor. Türkiye'nin ve oligarkların nereden nereye geldiklerini anlamak için, 1970'lerde bütün kötülüklerin kaynağı olarak 1961 Anayasa'sını gören tekelcilerin şimdi "ilerici" basının övgülerini kazanan Anayasa taslaklarına bakmak yeter. TÜSİAD'ın hazırlattığı Anayasa taslağı, herkesin anadilini serbestçe konuşup radyo ve televizyon yoluyla yayın yapmasından, gözaltı süresinin bir güne inmesine, avukatı olmadan kimsenin sorgulanmamasından sendikacıların siyasal haklarının genişletilmesine, grevin anayasal hak sayılıp lokavtın sayılmamasından, Genelkurmay Başkanı'nın sivil bakana bağlanmasına kadar liberal hükümler geti-

riyor. Türkiye burjuvazisi artık deneyimlidir. Çeşitli hak ve özgürlükleri kağıt üzerinde vermekle, bunların kullanımının aynı şey olmadığını biliyor. Başını sokacak kulübe alacak olanağı olmayan birinin "özel mülkiyet hakkını" kullanmaması, parası olmayanın "seyahat özgürlüğünü" gerçekleştirememesi gibi, çeşitli fiili durum ve engellerle kullanılması önlenebilecek siyasal hak ve özgürlüklerin Anayasa'larda yer almasında bir "sakınca" görülmüyor. Artık herşey çok açıktır. Herkes, düzenin tüm yasa ve Anayasaların üstünde bir yasası olduğunu bilmek zorundadır: Devrimcilik yasaktır.! Devrimciliği "terörizmle" özdeşleştiren bir propaganda eşliğinde hukukun devrimci olanlara ve olmayanlara farklı uygulanması tekelci devlet düzeninin gün kadar açık bir gerçeğidir.

Yasaların eşit uygulanmaması bir yana devlet, kendi uyguladığı terörü, yalnız bir "cezalandırma" yöntemi olarak değil, sosyalistleri tecrit ve provake etme aracı olarak da kullanıyor. Bundan da önemlisi, sınırlı sayıda devrimciye uygulanan şiddetle milyonların terörize ve pasifize edilmesi amaçlanıyor.

Siyasal partiler düzeninde de önemli transformasyonlar gerçekleştirildi. Türkiye'nin emperyalist dünya sistemiyle entegrasyonu, İMF, Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kuruluşlara bağımlılığı öyle bir noktaya varmış, girdiği yolda başka alternatiflere yönelme, bu anlamda manevra yapma olanağı öyle daraltılmıştır ki, muhalefetteki söylemi ne olursa olsun bütün burjuva partiler üç aşağı beş yukarı aynı programları uygulamaya mecburdurlar. Dışa açılma, emperyalistleşme eksenli ana program konusunda aralarında zaten temel bir fark yoktur. Programları tekleşmiştir. Düzenin, bütün partileriyle emperyalistleşme hedef ya da serüvenine "banko" oynaması bu sorunu bir varlık yokluk sorunu durumuna getirmektedir.

Türkiye'de siyasal partiler belki de ilk kez iç canlılık ve dinamizmden bu kadar yoksun, aktif kitle desteğinden bu kadar uzak bir görünüm veriyorlar. ANAP, DYP, SHP, ve DSP'nin bu partilerden hiçbirinin o partiyi ötekilerden ayıran ideolojik-siyasal bir farklılığı yoktur. Bu partiler içinde ideolojik içerikli muhalefet hareketleri de yoktur. Emek-sermaye çelişkisini

uzlaştırma, bazı ekonomik demokratik hakların savunulması görünümünde belli bir emekçi desteğine sahip sosyal demokrasi bu görünümünü yitirerek zayıflamakta, bu akımın en büyük temsilcisi olan SHP'nin Baykal ve Ecevit gibi "muhalifleri" ise bu parti yönetiminden daha sağ konumlarda durmaktadır. ANAP'ta Akbulut ve yandaşlarının yönetimden tasfiyesi de ne bölünmeye, ne de ciddi bir parti içi muhalefet hareketine yol açmıştır ve bütün bunlar burjuva partilerindeki çürümenin dışa vuran belirtileridir. Aslında burjuvazi ve partileri görünenden daha derin ve içten bir çürüme süreci yaşıyorlar. Particilik artık yiyicilik, iş takipçiliği, ikbal ve itibar için giyilen ve sık sık değiştirilmesinde hiçbir sakınca görülmeyen bir tören kıyafetidir Türkiye'de.

3. OLASILIK VE OLANAKLAR

Bir: Bugünün dünyasında dışa açılmayı, emperyalistleşmeyi istemeyen hiçbir kapitalizm yoktur. Türkiye kapitalizmi on yıllardır bir yandan Avrupa'yla bütünleşme, bir yandan da İslam dünyasıyla yakınlaşma yollarından dışa açılmaya çalışıyor. *1990'ların yeniliği, ülke kapitalizminin ulaştığı gelişme, yoğunlaşma düzeyinin sermaye ihracı isteğini acilleştirmesi, tekelci sermayenin fiilen böyle bir doğrultuya girmesi ve devletin de ana siyasetlerini emperyalistleşme stratejisine göre biçimlendirmesidir.*

İki: Sovyetler Birliği'nin dağılması, dünyanın çeşitli bölgelerinde haritaların yeniden çizileceği bir paylaşım dönemine girmesi eskiden düşünülemeyecek çeşitli senaryolara uygun bir uluslararası ortam yaratmıştır. Türk ve Müslüman kökenli Orta-asya Cumhuriyetleri emperyal hedefler peşindeki Türkiye'nin hareket alanını genişleten bir olanaktır.

Üç: Türkiye kapitalizminin ekonomik ve siyasi-askeri gücü kendi başına bölgenin süper devleti olmaya yetmiyor. Hem bunun, hem de emperyalist merkezlere aşırı bağımlılığın sonucu

olarak, Türkiye tekelci kapitalizmin emperyalist hiyararşiye Irak tipi bir meydan okuması söz konusu değil. Daha çok, ABD'nin çağrı ve onayına bakıyor. Türkiye'nin önde gelen emperyalist ülkelerin onayı ve desteği olmadan yeni pazarlar kapma olanağı yoktur. Türkiye kapitalizminin kapasitesi, büyük emperyalist ülkelerin taşeronu bir alt-emperyalist ülke olmakla sınırlıdır.

Emperyalistler arasındaki ilişkilerin ve bağlaşıklıkların değişip yeniden oluştuğu bir dönemde, Türkiye'nin hangi emperyalist güç ya da güçlerin kampında yer alacağı önemli bir soru olarak öne çıkıyor. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte "Batı" yani emperyalist kamp kendi içinde ayrışmaya başlamış, Türkiye'nin tüm "Batı"nın Ortadoğu'daki askeri karakolu olma misyonu da sona ermiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının getirdiği bir başka önemli soru, Rusya'nın emperyalist yeniden gruplaşmanın neresinde yer alacağı sorusudur. Rusya'nın ABD ile mi; yoksa yükselen emperyalist güç Almanya ile mi bağlaşıklık kuracağı, hem dünya güç dengeleri, hem de Türkiye açısından önemli sonuçlar yaratacaktır. Emperyalist-kapitalist bir güç olma özlemi içindeki Rusya ile Türkiye'nin çıkarları ters yönleri gösteriyor. Türkiye'nin tercihi, ABD kampında yer almak biçimindedir. Ekonomik bir gerileme içindeki ABD ise Türkiye'nin emperyalistleşme çabalarını ekonomik olarak destekleyecek durumda değil. Avrupa ve Almanya ise, hem ABD'nin Ortadoğu ve Türkiye'deki nüfuzundan, hem de Türkiye'nin emperyalistleşme emellerinden rahatsızdır.Yeni emperyalist gruplaşmanın hangi biçimler alacağını şimdiden ve kesin olarak söylemek mümkün değil. Ama Türkiye'nin geleceğinin bu gruplaşmaya çok yakından bağlı olduğu açık.

Dört: Bölgenin süper gücü olmaya en yakın aday Türkiye'dir Alt-emperyalizm konusunu genel olarak tartışırken bu tip ülkelere büyük emperyalistlerin de ihtiyaç duyduğunu ve işin doğasının her bölgede tek alt-emperyalist ülkeye olanak verdiğini söylemiştik. Bölgede bu işlevi üstlenebilecek iki ülke bulunuyor: Türkiye ve Iran.Aralanndan çok büyük olmamakla

birlikte Türkiye lehine bir fark var. ABD ve öteki emperyalistler İran'ın islamcı radikal pozisyonundan çok abartılmaması gereken bir rahatsızlık duyuyorlar; ama bölgedeki büyük küçük İslam ülkelerinde radikalizminin güçlendiği de bir gerçektir. ABD'nin bugünkü tercihinin Türkiye olması yakın vadede Türkiye burjuvazisi için bir avantaj olmakla birlikte uzun vadede değildir. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin bir çatışmaya doğru tırmanması ise mümkün ve muhtemeldir.

Beş: Türkiye Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortaasya'da açılan yeni olanakları, tarihten, müslümanlıktan ve Türklükten gelen avantajlarını da kullanarak değerlendirmek isteyecektir. Ancak, en iyi durumda bile Ortaasya açılımları mucizeler getirmeyecektir. Kendisi himmete muhtaç Türkiye'nin bu ülkelere sermaye ve teknoloji ihraç etme olanakları son derece sınırlı, aynı coğrafyaya yönelecek Almanya gibi güçlerle rekabet şansı ise hiç yoktur.

Altı: Türkiye'nin askeri yöntemlere başvurması çok uzak bir olasılık değildir. Silahlı Kuvvetler'in modernizasyonu, profesyonel ordu vb. bunun hazırlığıdır. Türkiye'nin, Kürt sorunu başta olmak üzere "iç" sorunlarını "halletmek", çok ihtiyaç duyduğu petrol kaynaklarına ulaşmak, emperyalistleşme stratejisini askeri kuvvetle desteklemek üzere savaşçı çözümler denemesi mümkün ve muhtemeldir. Ancak, Karabağ ve Nahçıvan olayları Türkiye'nin böyle bir misyonu kendi başına yüklenmeye gücünün de cesaretinin de yetmediğini gösterdi. Emperyalist merkezlerden yeşil ışık yanmadıkça Türkiye'nin böyle bir cesaret göstermesi zaten beklenemez. Onay ve desteğin verildiği bir durumda bile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "misyonu" yerine getirip getiremeyeceği kuşkuludur. Emperyalist merkezlere yakın, uzun erimli senaryolardan bilgili ve emperyalist Türkiye perspektifine sahip bir gazeteci olan Mehmet Ali Birand bu konuya değinmek gereğini duydu. Şunları yazdı:

"Türkiye'nin bugün her zamandan daha güçlü bir orduya gereksinimi bulunmaktadır. Ortadoğu'daki durum ortada. Heran her yerden bir sorun çıkabilir.

Kafkaslar'daki çatışmalar daha uzun yıllar sürecek gibi görünüyor.

Balkanlar'da sürekli kan akıyor.

Nüfuz sahamız olarak gördüğümüz Türk Cumhuriyetler başta olmak üzere herkesin gözü Türkiye'nin üzerinde... Eskiden işler daha kolaydı.

Karşımızda sadece ortak tehdit olarak, Sovyetler Birliği vardı.

Bizim Ruslarla başa çıkmamız söz konusu olmadığı için arkamızı NATO'ya dayanıştık.

(...)

Bugün ise böyle bir koruyucu yok.

Ne alacaksak kendi cebimizden ödeyeceğiz.

(...)

Oyunun koşulları da baştan başa değişti.

Eğer oturduğumuz bu son derece tehlikeli mahallede rahat etmek, *bölgedeki sözümüzü dinletmek istiyorsak, silahlı kuvvetlerimize çeki düzen vermek zorundayız.* (abç)

Zira bugünkü durumda Türk ordusu 2000'li yıllarda kendinden bekleneni veremeyecek durumdadır. Teknik donanımı, yapılanması değiştirmediği taktirde (ki şu sıralar çalışmalar sürdürülüyor) bölgenin cüce gücü olarak kalmaktan kurtulamayız." (21)

Yalnız bu sözler değil daha bir çok gösterge, Türkiye tekelci düzeninin silah sanayiinde ve ordunun modernleştirilmesinde çok geç kaldığına işaret ediyor. Türk silahlı kuvvetleri, bugünkü durumuyla emperyalist yayılma ve saldırı savaşları yürütecek hazırlık ve donanıma sahip değildir. Genelkurmay'ın uluslararası sorunlarda daha "temkinli" ve geleneksel siyasete bağlı görünümünün altında yatan gerçek budur.

Yedi: Emperyalist yönelişler, mantığı gereği misak-ı milli ideolojisiyle çelişiyor. Ancak, misak-ı milliciliğin kendine meydan okuyan Kürt ulusal hareketinin varlığı nedeniyle de terkedilmesi kolay değil. Öte yandan, Kürt devrimci dinamiğinin, Türkiye işçi sınıfının sosyalist hareketiyle birleşmesi durumunda Türkiye'nin dış savaş yerine, belki de dış savaşla birlikte bir iç savaş yaşaması da mümkün. Kautsky emperyalist devleti "güçlü ve acımasız" devlet diye tanımlamıştı. Devletin güçlü olması içeride "birliğini" sağlamış olmasına, dışarıda ekonomik

ve kültürel açıdan daha geri bölgeleri ilhak etme gücüne bağlı. Türkiye özgülünde bu iki öncelik birbirleriyle çelişiyor. Dört parçalı Kürdistan toprakları bir yandan Türkiye'nin uzanıp alacağı en yakın lokma, ama öte yandan da Türkiye'nin içerden patlamasını ateşleyecek dinamit lokumudur. "Tehlikeli" bir sorundur. Bu konuya döneceğiz.

Özetle, Türkiye alt-emperyalist bir ülke olma yolunda emekliyor. Gücünün zayıflığından, emperyalistleşme yolunun içerde ve dışarıda, siyasal gerilimlerle dolu, çatışmalı bir yol olmasından gelen zorlukları var. Türkiye sonucu önceden bilinemeyecek bir serüvene girmiştir. Emperyalistleşme, her zaman bir serüvendir, ve alt-emperyalist ülke olmak da, içteki sınıf mücadelesini yumuşatacak ek olanaklara hemen kavuşmak demek değildir.

Tam burada, Türkiye'deki ekonomik-toplumsal dönüşümlerin sınıf savaşımı ve işçi sınıfı sosyalizmi açısından önemli birkaç konusunu tartışmak istiyorum.

Tartışmak istediğim birinci konu, yazının başlarında yaptığım "oligarşi" saptaması ve bunun yol açabileceği yanlış çağrışımlarla ilgili.

Tekelci merkezileşme ve devlet erkinin en büyük tekellerin kesin denetimine geçerek süzülmesi artık çıplak gözle de görülebilecek bir saptamadır. Türkiye'de hükümetler artık tekellerin "iş yönetim" kurulları gibi çalışıyor. Ancak buna bakarak, Türkiye'de kapitalist egemenlik sisteminin "bir avuç tekele" dayandığı sonucunu çıkarmak, buna göre programlar önermek, tekellerin gücünün "sınırlandırılacağı" tekelsiz bir kapitalizm için mücadele çağrıları çıkarmak çok büyük bir yanılgı olur.

Tekelci kapitalist düzenin yönetme ve yürütme organları bir avuç tekelin denetimindedir (yönetimciler her zaman bir avuç insandan oluşuyor) ama düzen bu bir avuç tekelciye değil, kapitalizmin sürmesinden çıkarı olan geniş bir kapitalistler sınıfına dayanıyor. Sermaye cephesinin komutası tekelci burjuvazinin elindedir; ama burjuvazi ondan ibaret değil. Eylül'le birlikte Türkiye'de kapitalist sınıf büyümüş ve genişlemiştir. Gelir dağılımı istatistiklerinin sınırlı verileri bile, nüfusun en üst gelir

diliminde yer alan ve %20'sini oluşturan kar, faiz ve rant geliri sahiplerinin ulusal gelirin aşağı yukarı %60'ını aldıklarını gösteriyor. Kaba bir hesapla, Türkiye'de nüfusun %20'sinin kapitalist olduğunu söylemekte hiçbir abartma yoktur. Ve Petrol-İş'in OİE ve SSK ücret verileri ve gayri safi yurtiçi hasıla hesaplarına dayanarak yaptığı tahminlere göre, 1990'da ücretliler ulusal gelirin ancak %20.7'sini alırken, sennaye sınıfının payı %79.3'ü bulmuştur. (22) Türkiye'de tekelci düzenin toplumsal (kapitalist) bir tabanı vardır.

Çeşitli sermaye kesimleri arasında çelişkiler yok mu? Kuşkusuz var. Ancak, aralarında çelişkiler ne olursa olsun, sömürücü sınıftan olanlar için, sömürü düzeninin devamı sömürüden alınacak payın miktarından çok daha önemlidir.

Burjuvazi içindeki farklılaşma ve bölünmeler bir başka boyutta daha ele alınıyor. İkinci tartışmak istediğim bununla ilgili.

1987'de yazdığı iki yazıyla Halil Berktay'ın sözcülüğünü üstlendiği bir görüşe göre, Türkiye'de burjuvazi iç pazara yönelik (iç burjuvazi) ve dış pazara yönelik (dış burjuvazi) olarak iki ana kesime bölünmüştür. "İç burjuvazi" Türkiye'de darbelerden uzaklaşma sürecinin "itici demokratik" güçlerinden biridir. Çünkü, iç burjuvazi ile emekçi halk arasında, talep sorunsalından kaynaklanan bir "çıkar kesişmesi" vardır. Burjuvazinin bir bölümünde demokratiklik ya da devrimcilik arayan geleneksel anlayışa "yeni" bir katkı anlamı taşıyan bu görüşü daha önce eleştirmiş, Türkiye'de çıkarları işçi sınıfınkilerle kesişen hiçbir burjuva kesim olmadığını göstermeye çalışmıştım. (23) Bu tartışmaya burada yeniden dönmeye niyetim yok. Yalnızca, DYP-SHP koalisyonunun bu görüş açısından ne anlama geldiğiyle ilgili güncelleştirici birkaç söz söylemek istiyorum.

İç pazarcı ve darbelerden uzaklaşan dönemlerde öne çıkan burjuvazi'yi siyasal düzeyde kim temsil ediyor? Akla, Demirel ve DYP-SHP ittifakı geliyor. "İç burjuvazi" kendisine demokratik tarihsel misyonlar atfedilen reel bir güç olarak alındığına, iki kez "dış burjuvazi"nin darbesiyle hükümetten düşen Demirel'in ekonomik siyesetlerinin "popülist"liğine övgüler de düzüldüğüne göre akla başka bir şeyin gelmesi mümkün değil. DYP-

SHP hükümetinin kurulmasıyla birlikte, Türkiye solculuğunun bir bölümünde Demirel ve yeni hükümetten "demokratikleşme" ve ithal ikameci siyesetlere dönüş beklentisinin artmış olması da bu teşhisi destekliyor. "İç burjuvazi" kavramının keyfiliği ve ona atfedilen misyonların uydurmalığı bir yana, bizzat Demirel hükümetinin konumu ve ana yönelişleri, bu hükümetin Özal-ANAP hükümetlerinin temel ekonomik siyasetlerinden hiçbir temel noktada ayrılmadığını gösteriyor. Türkiye'de tekelcilik bir sistem olarak kurulmuş ve burjuvazinin programları teke inmiştir. Demirel hükümeti bu programı aynen uygulamaktadır.

Dış ekonomik ilişkilerin yönünün değiştirmek, dış pazara açılmak isteyen tekelci burjuvazinin, yoğun işgücü sömürüsünden, emek-sermaye çelişkisinin silahlarını kullanmaktan başka çaresi yoktur.

Öte yandan, on yıldır uygulanan ekonomik politikaların sosyalist hareketin ekonomik temelleri ve olanakları açısından ne getirdiği sorusunu da tartışmak gerekiyor. Türkiye tekelci sermayesinin, iç pazara yönelik stratejiden uzaklaşması sınıf mücadelesini ne yönde etkilemektedir?

Bu tartışmaya, "Türkiye kapitalizminin üretime dönük iç dinamizmi ile en genel anlamda sola yönelim arasında doğrusal bir ilişki" (24) olduğunu söyleyen Metin Çulhaoğlu'nun bu konudaki görüşlerini aktararak başlamak istiyorum. Çulhaoğlu şunları yazıyor:

"1992 sonrası dönemin, örneğin 1960'ların başı ile 1977 arasında olduğu gibi, üretime ve iç pazara dönük bir dinamizme angaje olma şansı çok zayıftır. Bu durumda, sosyalizmin, 1965-71 ve 1973-77 dönemlerindeki ekonomik temellere dayanan bir dalgayı yakalayıp onun üzerinde yükselmesi pek muhtemel değildir."

"Ancak bu söylenen, sosyalizmin herhangi bir yükseliş şansı bulunmadığı anlamına gelmiyor hiç kuşkusuz. Böyle bir şans vardır. Ama... önümüzdeki yakın dönemin bunalımları hangi boyutlara ulaşırsa ulaşsın, sosyalist hareketin genel bir dalgayı bu kez kendi başına alıp götürmesi mümkün olmayacaktır. Sosyalist hareketin yapabileceği, ortaya çıkabilecek genel bir

dalgaya tutunmak, ilerde asıl silkinişini yapabileceği döneme böyle yol almaktır.

"(...) Gene de, 'dalga' denilen olgunun tek başına kapitalist ekonominin iç dinamiklerine dayandırılması dar bir bakış olacaktır. Az önce başlıklar halinde sıralanan aşınmalar, genel siyasal tablonun değişmesiyle birlikte, üstyapıda yeni hareketlenme yaratabilecektir. İşte, Türkiye sosyalist hareketinin yakın gelecekteki muhtemel öznel gücüyle alıp götüremeyeceği, ama pekala tutunup güçlenebileceği dalganın kaynağı bu olabilir." (25)

Sosyalist hareketin yükseliş perspektiflerinin tek başına kapitalist ekonominin iç dinamiklerine dayandırılamayacağı ve düzendeki aşınmaların üstyapıda yeni hareketlenmeler yaratabileceği doğrudur. Öteki söylenenlerin tartışılması gerekiyor.

Kuşkusuz, ekonomik gelişme, sanayileşme ve iç pazarın genişlemesiyle sosyalist hareketin güçlenmesi arasında; kapitalist gelişme, sınıfların konumu, toplumdaki istem, özlem ve değerleri de değiştirdiği için bir ilişki vardır. Ancak, bu ilişkiyi, belli ekonomik stratejilerin başlangıç ve bitiş momentlerini bire bir yansıtan konjonktürel ayrımlar temelinde değil, tarihsel çerçevede ele almak daha doğru olur. Evet Türkiye'de kapitalizmin içi pazara dönük hızlı bir gelişme kaydettiği yıllar aynı zamanda solun yükseliş yıllarıdır. Bu yıllar içinde Türkiye'nin tüketim kalıpları hızlı büyümüş, işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin ekonomik-siyasal mücadeleleri yükselmiş, bu iki yönlü gelişmenin sonucu olarak toplumsal ihtiyaç kavramının içeriği de değişmiştir. Bu gelişmelerin toplumsal düzeyde yarattığı sonuçlar ise sektörel değil genel, anlık değil tarihseldir. İç pazara yönelik üretim dinamiğinin zayıflaması, toplumsal olarak ulaşılmış ihtiyaç kavramını otomatik olarak geriye çekmiyor.

Amerikan, İngiliz, Fransız burjuva devrimlerini ve Ekim sosyalist devrimini bu açıdan inceleyen çalışmaların gösterdiği gerçeklerden biri şudur: Devrim öncesi on yıllar genellikle gelişme ve artan zenginlik yıllarıdır. Bu dört örnekte de, devrim tarihine yaklaşıldıkça, daha önceki gelişme yıllarının toplumun çeşitli kesimlerine kazandırdığı ekonomik olanakları aynı düzeyde sürdürmenin mümkün olmadığı kritik bir noktaya gelini-

yor. Savaş, tarımda kıtlığın başgösterdiği bir iki yıl vb. gelişmelerin katkısıyla kriz ve devrim ortamı mayalanıyor.

Son on yıllık dönemde, başta işçi sınıfı olmak üzere, bütün çalışan sınıfların gerçek gelirleri düşmüş, hem bunun hem de yukarıda değinilen toplumsal ihtiyaç kavramındaki gelişmenin sonucu olarak ekonomik-toplumsal ihtiyaçları ise büyümüştür.

Emperyalistleşme süreci Türkiye koşullarında sömürünün daha da yoğunlaşması, işsizliğin büyük sayılarda artması ve sınıf savaşımında şiddet yöntemleri anlamına geliyor.

Emperyalistleşme sürecindeki Türkiye bölgede saldırgan ve yayılmacı bir dış siyaset izleyerek, serüvenlere girebilecektir.

Tarih, paylaşım, savaş ve emperyalistleşme dönemlerinin aynı zamanda devrimci durum ve devrimci dönüşüm dönemleri olduğuna tanıklık ediyor.

Görülmesi gereken zamanın kısaldığıdır.

Türkiye sınıf savaşımının son derece keskin ve sert yaşanacağı bir döneme girmiştir.

Düzenin *kısa erimde* sınıf çelişkilerini yumuşatma, yapısal bunalımı tersinden çözme şansı ve olanağı yoktur. Emperyalistleşme serüvenini sosyalist devrime çevirmek ise nesnel olarak mümkün ama başarılması sosyalist hareketin çapına, işçi sınıfı ve emekçi yığınların büyük devrimci potansiyelini siyasallaştırma ve örgütleme yeteneğine bağlı, olayların hızlanmasıyla daha da öne gelecek bir gerçek alternatiftir.

Tarih, Türkiye ve Kürdistan devrimcilerine 2000'li yılları devrim ve sosyalizmle karşılama çağrısı yapıyor. Aynı çağrının ters yüzü karşı-devrim ve emperyalistleşmedir. Bu çağrıya, tarihin böyle çağrıları sık sık yinelemediğini bilerek yanıt vermek acil görevi önümüzde duruyor.

Zaman daralıyor.

İKİ
EGEMEN İDEOLOJİ: EVRİM VE BUNALIM

Marx tarihin bazen kendine özgü cilveli yollardan ilerlediğini yazmıştı. Bugüne çok uyuyor. Bütün oluşum ve ilişkilerde evrenselin öne çıktığı bir dönemde dünya tarihinin tanıdığı en büyük parçalanma ve dağılma süreçlerinden biri yaşanıyor.

En başta ideolojiler dağılıyor. Bugünün dünyasının en belirgin eğilimlerinden biri ideolojisizleşmedir. Her düzeydeki insan topluluğunun düşünsel manevi ortak temeli, her türlü örgütlenme ve yönetme durumunun inanç ve meşruluk kaynağı, insanlar arasındaki en önemli manevi bağ ve iletişim aracı olan tanımıyla ideolojiler çözülüyor. Dönemin karakteristiği, depolitizasyondan öte, deideolojizasyondur.

Dünyanın üçte birini birarada tutan ve yöneten Sovyet-Doğu Avrupa sosyalizmlerinin çözülüşüne ideolojik bozulma ve dağılma süreçleri öncülük etti. Bozulmuş durumuyla bile bir işlev gören ideolojinin çökmesiyle birlikte ise, Sovyetler Birliği hiç kimsenin tahmin edemediği bir hızla dağılıp paramparça oldu; bu birliğin kalıntılarından, ulusçuluk, islamcılık, Rus Şovenizmi ve slav yayılmacılığı hortladı.

Güçlü ve avantajlı göründüğü bir zamanda, emperyalizm

cephesi de ideolojik bir bunalım yaşıyor. Anti-komünizm ve nükleer savaş korkusuna dayanan ideolojik argümanlar geçerliliklerini yitirdiler... Kuskusuz bu ülkelerde burjuva ideolojisi egemenliğini sürdürüyor. Ancak bu ideoloji burjuvazinin tarih sahnesine ilk çıktığı dönemlerdeki, toplumun bütün sınıf ve katmanlarını mobilize ederek aktif siyasetine çeken, birleştirici, bütünleştirici özelliklerini çoktan yitirdiği gibi, rakip sistem ve ideolojiye göre üstün görünme avantajlarını da yitiriyor. Anti komünizmle birlikte, anglo-sakson pragmatizmine, emperyalist "böl ve yönet" düşüncesine dayanan emperyalist ideoloji felsefi derinlik ve bütünsellikten yoksundur. Yönetme ilkesi, büyük sayıların örgütlü eylemli desteğini değil, düzene başkaldırmayan edilgen rızasını kazanmaktır. Düşünsel felsefi derinliği, bütünselliği olmayan bir ideoloji korkunç kudretteki medya olanaklarıyla gücünün ötesinde bir etki yaratabiliyor. Tekelci burjuva ideolojisinin aktif yığın desteğini değil, yığınların edilgenliğini temel ve hedef alması bu sistemin hem en güçlü, hem de en zayıf yanını oluşturuyor. Olağan zamanlarda yönetme kolaylığı sağlayan bu özellik, bunalım dönemlerinde aktif bir azınlığın dönüştürücü bir güç kazanmasına da olanak sağlıyor.

Dağılma ve parçalanma eğilimi, siyasal ekonomik düzeyde, çok uluslu devletlerin parçalanması, eski sosyalist ülkelerin kapitalist pazara açılması, emperyalist ülkeler arasındaki güç oranının değişmesi ve bütün bunların sonucunda yeni bir emperyalist paylaşımın acilleşmesi olarak ortaya çıkıyor.

Parçalanma, dağılma ve yeniden paylaşım süreçlerinin ideoloji ve siyasette köktenciliği, şiddeti çağıran bir yönü var. Böyle dönemlerde geçerli ve çözücü olan devrimci ya da karşıdevrimci köktenciliktir. İkisi arasında durmaya çalışan, ertelemeci ve idareyi maslahatçı statükoculuk geçici olarak süreçleri yavaşlatıcı bir rol oynamaya çalışsa da hiçbir gelişmeyi tutamayan, hiçbir konumda da tutunamayan bir çaresizlik olmaktan ileri gidemiyor.

Çok kısaca, en temel yönleriyle tasvir etmeye çalıştığım evrensel parçalanma ve dağılma eğilimi dünya sosyalizminin yeniden doğuşuna uygun bir zemin, ya da "boşluk"da yaratmaktadır.

Ancak, dünyanın, tarihin hızlandığı, eski ideolojilerin sorgulandığı, devlet ve yapıların parçalandığı, pazarların yeniden paylaşıldığı bir döneme girmesi, bütün bu gelişmelerin geçmişin tümüyle silinip sıfırlandığı bir ortamda gerçekleştiği anlamına gelmiyor.

Sosyalist yeniden doğuş geçmişten devralınan miras ve birikimin üzerine gelecektir. Hiçbir yeniden doğuşun kendini önceleyen birikimi, yaşanmış ve kazanılmış olanı yok sayma gücü bulunmuyor.

Devrimci marksizm, yüz elli yıldır, dünyadaki bütün savaşım ve toplumsal oluşumlara katkısı olan, kapitalist ülkelerdeki sınıf savaşımlarına, işçi sınıfı hareketine damgasını vurmuş bir ideoloji ve akımın adıdır. Bu dünyanın üçte biri, dünya tarihi için kısa sayılacak bir zaman diliminde, eksikli ve sorunlu denemeler biçiminde de olsa sosyalizmi görmüş ve yaşamıştır.

Tarih içinde söylenmiş hiçbir gerçek söz, söylenmemiş sayılamaz. Ekim devrimi, sosyalizm adına söylenmiş bir ilk sözdür. Bu devrimle kurulan Sovyet sosyalizminin bozulması ve çözülmesiyle ortaya çıkan yeni durum köklü eleştirileri zorunlu kılmakta ama, kimseye yaşanmış olanı yok sayma hakkı vermediği gibi, böyle bir inkar temelinde sosyalizm adına ilerleme olanağı da bulunmamaktadır.

Böyle bakıldığında, sosyalizmin yeniden doğuşu, hiç yoktan varolma değil, evrensel teorik mirasın yeniden üretilmesidir. Sosyalizmin yeniden üretilmesi hem evrensel, hem ulusal, hem ideolojik, hem siyasal-örgütsel bir sorundur.

Sosyalizmi yeniden üretmek bir yanıyla devrimci ideolojinin, marksizm-leninizmin sağlam özünün yeniden bilince çıkartılmasıdır. Devrimci ideolojinin üstündeki pasların temizlenmesi, teorinin siyasete kurban edilmesi nedeniyle uğradığı deformasyonlardan arındırılması, yeni ihtiyaçlara yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekiyor.

Öte yandan, sosyalizmin yeniden üretilmesi ne yalnızca ideolojik bir sorundur, ne de yalnızca evrensel teorik mirasın yeniden üretilmesi sorunudur. Hele de bugünün koşullarında sosyalizmi yeniden üretmek, onu ülke özgülünde, Türkiye top-

lumunun bir çıkış seçeneği, işçi sınıfı ve emekçi halkın davası, siyaset ve örgütlenme aracı olarak üretmek demektir.

Böyle bütünlüklü bir senteze ulaşabilmek için Türkiye toplumunun, tarihsel, ekonomik, toplumsal, kültürel biçimlenmesini, hiç olmazsa bunun bazı yönlerini ele alıp bugünden bir bakışla irdelemek gerekiyor. Burada, Osmanlı-Türk toplumlarında egemen ideolojinin evrimi ve özellikleriyle ilgili bazı saptama ve tartışma tezleri ortaya atılıyor.

Tarihsel Evrim

12 Mart ve 12 Eylül gericilik dönemlerinde sosyalistler, daha çok da sosyalist aydınlar Türkiye toplumunun tarihi ile bugünü arasındaki köprüyü kurmaya yönelik çalışmalar yaptılar. Daha öncesinde Hikmet Kıvılcımlı'nın bir "Tarih Tezi" ortaya attığı biliniyor.

Tarih çalışma ve tartışmalarının sağladığı açıklıklardan biri, Osmanlı toplumunun, evrensel gelişme çizgisinden tümüyle farklı, *Sui generis* - kendine özgü bir yol izlediği tezlerinin çürütülmesi oldu. Osmanlı toplumunu Asya Tipi Üretim Tarzı ile özdeşleştiren tezlerin; Kıvılcımlı'nın Osmanlı devletinin kabile demokrasisi gelenek, görenekleri üzerine kurulduğunu, Osmanlı devletini kuran ve güden toplumsal gücün göçebe savaşçıları olduğunu, Türk ordusunun "devrimci bir geleneğe ve misyona "sahip bulunduğunu ileri süren "tarih tezi"nin yanlışlığı çeşitli çalışma ve tartışmalarla kanıtlandı.

Burada ATÜT ve Kıvılcımlı'nın tarih tezi ile ilgili tartışmalara girmenin ne gereği ne de olanağı var. Bunlar aşılmıştır. Güncel siyasetteki bunalım ve tıkanıklıkları açıklamak ve aşmak için tarihten dayanaklar arayan, bunun için tarihi ve teoriyi zoryalan *sui generisçi* tezlerin sosyalistlerin ağırlıklı bölümü tarafından reddedilmesi önemli ve olumlu bir gelişmedir. Öte yandan, her toplum gibi, Osmanlı Türk toplumunun da, Türkiye'nin bugünkü toplumsal, özellikle de ideolojik siyasal yaşamında izleri ve etkileri olan özgüllük ve renkler

taşıması kaçınılmazdır ve bunların ortaya çıkarılması gereklidir. Bu görevi bugün daha da önemli ve acil kılan iki önemli neden var. Birincisi, dünyadaki hızlı değişimle birlikte, Türkiye kapitalizminin vardığı iç gelişme düzeyi de, "dışa açılma", "bölgesel güç olma", emperyalistleşme hedeflerine uygun yeni yönelişleri zorunlu kılmaktadır. 1990 Türkiye'sinde, bütün siyasal oluşumlar, bir yandan bugünkü amaç ve siyasetlerine tarihten kökler ararken, bir yandan da, bugünkü ihtiyaç ve zorunlulukların dayattığı kopuşlara, yeni sentezlere yönelmektedir. İkincisi, Türkiye sosyalizmi de, kendisini Türkiye özgülünde yeniden üretmek göreviyle karşı karşıyadır ve sosyalizmin yeniden üretiminin tarihsel bir boyutu vardır. Tarihselliğin, sosyalist ideolojiye işçi sınıfının maddi sınıfsal zemininden öte bir etkinlik kazandıran bir gücü var.

Türkler Anadolu'ya adımlarını attıkları zaman, bu topraklarda kurulmuş iki güçlü imparatorluk vardı: Pers ve Roma imparatorlukları. Bu imparatorluklar Anadolu Türk devletlerine modellik ettiler. Osmanlılar Anadolu ve Rumeliyi tamamen fethettikleri zaman, hem Yunan Roma uygarlığının mirasçısı olan Doğu Roma'nın, hem de eski doğu-Arap uygarlıklarının varisi oldular. Ortaçağ boyunca bilim ve uygarlıkta öncü konumlarda olan Araplarla, "Batı"nın doğudaki uzantısı olan Bizans birbirlerini, en çok da Osmanlı Türklerini etkilediler. Daha eskiye, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşundan ve Türklerin Anadolu'ya çıkışlarından önceki tarihe gidildiğinde ise, bugün Türkiye diye adlandırılan Küçük Asya ve Anadolu'nun çok uzun yıllar Avrupa'nın, batının uzantısı ve etkisi altında olduğu görülüyor. Tarihin bilinen son 2500 yılının en az üçte birinde Küçük Asya ve Anadolu batının denetimi altında kaldı. Büyük İskender'in Yunanistan'dan Asya'ya yürüyüşünden başlayarak Batı ve Orta Anadolu neredeyse 1600 yıl Avrupa'nın parçası oldu. Avrupa uygarlığının temelleri Yunan ve Roma kanalıyla atılmıştır. Türklerin Anadolu'yu tümüyle fethetmeleri 200 yıl aldı. Türklerin Anadolu'da kendilerinden önce varolan halklarla ve Balkan halklarıyla ilişkileri, karşılıklı etkileşim ve kaynaşma içinde bir halklar mozaiği yarattı.

Öte yandan, bütün ortaçağ boyunca bilim ve uygarlıkta ileri bir konumu temsil eden Araplar Türk-İslam kültür ve ideolojisinin şekillenmesinde hegemonik bir rol oynadılar. Arap ve Bizans uygarlıkları, birlikte ve karşılıklı etkileşim içinde Anadolu Türk toplumlarının ideolojik-kültürel oluşumuna kendi renk ve karakterlerini kattılar.

Özetle, Osmanlı-Türk toplumları doğu-batı uygarlık ve kültürleriyle en başından ve aynı anda yüz yüze geldiler; bu yüz yüze geliş Türkiye toplumunun tarihsel biçimlenmesini iki yönden ve bazen birbirine zıt doğrultularda etkiledi.

600 yıllık Osmanlı egemenliği böyle bir mirasın üzerinde biçimlendi ve çok geniş bir coğrafyayı, köklerini farklı ideoloji ve kültürlerden alan çeşitli halkları imparatorluğu altında toplayarak, merkezi bir devlet örgütlenmesi, büyük ve fetihçi bir askeri güç oluşturabildi. Devraldığı uygarlık ve kültür mirasından yeni ve daha üst düzeyde bir ideolojik sentez yaratmakta aynı başarıyı gösterebildi mi? Bu soruyu "evet" diye yanıtlamak mümkün değil.

Fuad Köprülü'nün şu sözleri bu gerçeği anlatıyor:

"Türk"ün maddi ve manevi sahalardaki tesirlerini mukayese edince vasıl olduğumuz netice şudur: Tarihin hiçbir devrinde manevi kuvvetimiz, maddi kuvvetimizle mütenasip olmamıştır! Fikir ve sanat sahasında tecelli eden manevi kuvvetimiz, her zaman, siyaset ve askerlik sahasında kendini gösteren maddi kuvvetlerimizden çok aşağı kalmış, onunla mütevazin(uyumlu, paralel - HY) sayılabilecek bir mertebeye asla yükselmemiştir." (1) Teorik zayıflık ile aşırı siyasallık Türk egemenlik sisteminin ve ideolojik biçimlenmesinin olduğu kadar, Türk toplumlarının da önemli bir karakteridir. Halk kitleleri de genel bir eğilim olarak söylemden çok eylemle ilgilidirler.

Bütün bunlardan, Osmanlı-Türk egemen ideolojisinin temel bir özgüllüğünü açıklayabilmeye malzeme hazırladıkları için söz ettim.

Egemen ideoloji, kendisini oluşturan çeşitli ideolojik çizgilerin tümünü kendisine katarak bir üst düzeyde yeniden belirleyen, ama kendisi bunlardan birine indirgenemeyen, top-

lumun o günkü aşamasında egemen sınıfların kesimsel değil genel ortak bakışını ifade eden ideolojidir.

Osmanlı toplumunda egemen ideolojinin geçirdiği evrimin bir tarihi var.

Osmanlı imparatorluğunun ilk gelişme ve yükseliş dönemlerinin egemen ideolojisi *Osmanlıcılıktır.* Osmanlıcılık, emperyal Osmanlı devletinin, yalnız Müslüman Türkleri değil, çeşitli uluslardan Hristiyanları da kendine katma ve bunları imparatorluk içinde tutma gereksinimine yanıt veren bir ideolojidir. İmparatorluk17.yüzyıl sonlarına kadar yayılmaya devam etti ve 18.yüzyıl boyunca da konumlarını korudu. Bu dönemde nüfusun önemli bir bölümünü Hıristiyanlar oluşturuyordu. Osmanlılar devşirme yöntemiyle Hıristiyanları devlet yönetimine çektiler; ideolojik-dinsel kurumlar ise Müslümanların tekelinde kaldı. Fetihler döneminin sona ermesiyle birlikte, Müslüman ulemalar yönetim aygıtında da etkilerini artırmaya başladılar. Bu gelişme, Osmanlı merkezi imparatorluğundan daha ileride bir kapitalist gelişme gösteren, aynı zamanda Avrupa burjuva devrimlerinden etkilenmeye daha açık durumda olan Hıristiyan ulusların ulusal bağımsızlığa yönelmeleri eğilimiyle de üst üste düştü. Fetihler döneminin bitmesinin ve Hıristiyan ulusların imparatorluktan ayrılmalarının, bu iki yönlü gelişmenin sonucu olarak Osmanlıcılık de eski işlev ve geçerliliğini yitirdi.

Hıristiyan ulusların imparatorluktan ayrılmalarıyla birlikte, Osmanlıcılığın yerini, imparatorluk içinde kalan Müslümanları tutmaya amaçlayan *İslamcılık* almaya başladı. İmparatorluğun ideolojik-hukuksal temelinde zaten İslam vardı; İslam halifeliğinin Osmanlı sultanlığıyla birleşmiş olması da devlete resmi-dinsel bir karakter kazandırıyordu, ancak İslamcılığın Hıristiyan ulusların imparatorluktan ayrılış sürecinde öne çıkması rastlantı değildi. Ama, dağılmayı o da önleyemedi. Türk olmayan Müslüman uluslar da, hem kendi ulusal dinamiklerinin, hem de emperyalist kanşmaların sonucu olarak imparatorluktan koptular.

İmparatorluğu kurtarmanın son çaresi olarak, Türkçülüğe, *Pan-Türkizme* başvuruldu. Dağılmakta olan imparatorluk,

dünyadaki bütün Türkleri birleştirerek, "Turan"ı gerçekleştirerek kurtarılacaktı. Osmanlı-İslam uygarlığının çözülüş sürecinde, yeni "kimlik" arayışları tamamen etnik temellere dayandırıldı ve saf Türk uygarlıklarının, hatta efsanelerinin yeniden keşfedilmesine girişildi. Ziya Gökalp'in ideolojik, Enver Paşa'nın siyasal önderliğini yaptığı yayılmacı Türkçülük, I. Dünya savaşının sonunda ağır bir yenilgiyle uğradı, Turan düşleri paramparça oldu.

Birinci Dünya Savaşının sonunda Anadolu'ya sıkışan Türk burjuvazisi, "gerçekçi" davranarak Türkiye Türkçülüğünü, *Misak-ı milliciliği* benimsedi. Kemalizm, hem ideolojik, hem siyasal olarak, hem de öncü kadrolarının tarihsel kimlikleri açısından bu tarihsel sürecin mirascısı ve yeni koşullardaki sürdürücüsü oldu.

Burada bir tarih özeti yapmaktan çok Osmanlı-Türk toplumunda egemen ideolojinin biçimlenmesindeki tarihsel özelliği öne çıkarmaya çalışıyorum. Bu özellik şudur: *Osmanlı-Türk ideolojisi teorik, felsefi kökleri ve sentez yeteneği çok zayıf, aşırı derecede siyasal bir ideolojidir. Büyük bir imparatorluğu yönetmenin ve korumanın ideolojisi olarak güçlü bir devlet düşüncesine dayanmaktadır.*

Tarihimizin önemli ikiliklerinden biri olan Doğu-batı sorununa ve "Batılılaşma" arayışlarına da bu mercekten bakmak gerekiyor. Daha önce de söylediğim gibi, Osmanlı devleti daha kuruluşunda doğu ve batı uygarlıklarının mirasçısı durumundaydı ve bütün ideolojik-kültürel biçimlenmesinde, kültürel oluşumunda ve kurumlarında bunların izlerini taşıdı. Ama bu ideolojik kültürel unsurların daha üst düzeyde bir sentezini gerçekleştiremedi.

Osmanlı toplumu 19.yüzyılda batı etkisine girdi. Batı açısından "şark meselesi" Osmanlı devletinin denetimi, parçalanması sorunuydu. Osmanlılar açısından ise "Batılılaşma" çökmekte olan imparatorluğu kurtarmanın "çare"lerinden biriydi. Bilim, teknik ve sanayi alanlarında kaydedilen gelişmelerle tanımlanan "Batılılaşma" önsel bir model olarak alınıyordu. Osmanlı imparatorluğunda kapitalist gelişme gecikmiş, bilim-

sel, felsefi, kültürel bir aydınlanma hareketi ise hiç gelişmemişti. Bu koşullarda "modernizasyon" girişimleri başta sultan olmak üzere devletin tepesindeki yönetici zümreden geldi. Bu zümre ise, batılılaşma ve reformculuk denemelerine imparatorluğun, dolasıyla kendi çıkar düzeninin çöküşünü önlemek için sürüklendi. (2) İmparatoluk çözülüyor, Osmanlı yöneticilerinin kendi düzenlerine güvenleri, inançları da sarsılıyordu. Batı'da olduğu gibi rasyonel düşünceye dayanan yeni ideolojik atılımlar geliştirilemiyor, en çoğu, batılı temsili kurumların şeriata ters düşmediği savunusu yapılabiliyordu. Taner Timur'un dediği gibi, "Gülhane Hattı (1839), Islahat Fermanı (1856) ve Kanun-i Esasi (1876) gibi 'reform' belgeleri, ciddi bir özgürlükçü ve laik düşüncenin ürünü olmaktan ziyade 'Şark Meselesi' adı altında özetlenen diplomatik buhranın sonucu olmuşlardır. Bu yüzden de ne zihniyetlerde ne de sosyo-politik düzeyde köklü bir değişiklik önermemişler ve II.Abdülhamit, Kanun-i Esasiyi bizzat ihtiva ettiği bazı hükümlere dayanarak yürürlükten kaldırabilmiştir." (3)

İlginç noktalardan biri, Tanzimat hareketinin hem islamcı, hem Türkçü eğilimleri bağrında barındırması, ama her iki akımın da ideolojik bağımsızlıklarına Tanzimat'tan sonra kavuşmalarıdır. Başlangıçta Jön Türk hareketi içinde bir eğilim durumunda olan İslamcılık, önemli ölçüde tanzimata tepkileri de kanalize ederek gelişen güçlü siyasal akımlardan biri oldu. Türkçülük de ideolojik kaynaklarını eskiye dönmekte buldu ve kendine geçmişten kökler aramaya girişti. Aslında çağdaş bir yönelim olması gereken Türk ulusçuluk akımı da gerçek bir batılılaşma hareketinin ihtiyaçlarına yanıt vermekten uzak kaldı. Bir yandan İslamcılık, öte yandan etnik yanı ağır bazan ulusçuluk, çöküş ve parçalanma döneminin "çare"lerinden biri olarak görülen Batılılılaşma arayış ve çatışmaların ideolojik öğelerini oluşturdular.

Toparlarsak:

Doğu-Batı sorunu tarihsel kökleri derinde bir sorundur.

Osmanlı, büyük bir imparatorluk kurmayı başarmış, ancak devraldığı mirastan daha üst düzeyde bir felsefi, ideolojik,

kültürel sentez yaratamamıştır. İdeolojinin önünde ve ona yön veren her zaman siyaset olmuştur.

Siyasetin ideolojiyi gütmesi, yalnız Osmanlı egemen ideolojisinin oluşum ve evriminde değil, bütün ideolojik oluşumlarda kendini gösteren bir özelliktir. Batıcı -laik burjuva demokratlığı, sunni islamcılık, Pan-Türkizm vb. ideolojiler her tarih döneminde, o dönemin egemen siyasal eğilimine uyum "yeteneği" gösterdi ve esnediler. An olamadılar. Ama bu ideolojik damarların hiçbiri de tümüyle asimile edilemedi, varlıklarını korudular ve "uygun" koşullarda yeniden yükseldiler.

Türkiye Cumhuriyeti

Kurtuluş savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan burjuva demokrat hareketlerin devamı ve belli tarihsel koşullardaki son halkasıdır. Hem ideolojik olarak, hem de yeni Türkiye'yi kuran kadronun sınıfsal kaynağı açısından kesintisiz bir geçiş söz konusudur.

"Yeni Türkiye Devleti"nin Osmanlı devletinin reddi temelinde kurulduğunu", "arada bir süreklilik bulunmadığını" (4) ileri sürenler, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendisini doğuran dinamiklerden yalnızca birine indirgemiş, Doğulu-Batılı renkleri ve çeşitli ideolojik çizgileriyle eklektik de olsa bir zenginlik gösteren ulus-devlete geçiş sürecinin bir anını mutlaklaştırmış oluyorlar. Kemalist hareket, Osmanlı imparatorluğunun reddi çizgisinde değil, onun kasnakları üzerinde, ulus-devleti yeniden örgütleme çizgisinde gelişti. Kendisini önceleyen burjuva demokrat hareketlerden daha farklı bir sınıf temeline, onlardan farklı ve daha gelişkin bir ideolojiye dayandığı da söylenemez. İmparatorluğu kurtarmanın imkansız olduğu bir tarih anında konjonktürün dayattığı "gerçekçi" misak-ı milli sınırlarına çekilerek Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturdu. Kuşkusuz ortada bir kopuş vardır. Ancak bu kopuşu tarihsel gelişmenin nesnel mantığı dayattı; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının "devrimciliği" değil.

Kurtuluş savaşının önder kadroları esas olarak Osmanlı

ordusu çıkışlıdır; imparatorluk içindeki burjuva demokratik hareket içinde mayalandılar. Mustafa Kemal Osmanlı paşasıydı. Son ana kadar harbiye nazırı olmaya, İstanbul Meclis-i Mebusan'ına başkan olmaya çalıştı. Yükselememiş bir İttihat ve Terakki mensubuydu. Kurtuluş savaşını yürüten onder kadroların çok önemli bir bölümü siyasal eğitimlerini İttihat ve Terakki okulunda edindiler. Yine büyük çoğunluğu Osmanlı ordusunun subaylarıydı.

Kurtuluş savaşı önderliğinin, kendisini önceki burjuva demokrat hareketlerden ayıran belirgin bir ideolojisi, programı var mıydı? Yoktu. Savaşın başarıyla sonuçlanmasından, yeni Türk devletinin kuruluşundan sonra gündeme gelen reform ve "devrim"lerin hiçbiri önceden programlaştırılmış değildi. Kemal önderliğindeki Kurtuluş hareketi de, tıpkı İttihat ve Terakki gibi, karışık ve birbirine zıt ideolojik eğilimleri içinde barındırdı; bunların üstüne çıkan bir özel burjuva ideolojisi geliştiremedi. Kemalci burjuva ideolojisi Osmanlının son dönemlerinden devralınan ideolojik öğelerin eklektik bileşiminden başka bir şey değildi. Batı'da, burjuva sınıf ve düşünsel hareketinin gelişmesinin bir ürünü olan ideolojik oluşumun yerine getirdiği işlevi Türkiye'de kemalizm üstlendi. Türk burjuva devrimi, ideolojik olmaktan çok siyasal bir yenilenme hareketi oldu.

Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus devleti, "Türk" devleti olarak kuruldu. Birden çok ulusul ve ulusal azınlıkların yaşadığı bir coğrafyada, yeni devletin bütün yurttaşları, Anayasa hükmüyle, resmen "Türk" sayıldılar. Uluslaşma-devletleşme ilişkisini doğal ve organik işlediği bir tarih döneminin sonlarında oluşan Türkiye Cumhuriyeti, kendisini ulus-devlet olarak yeniden örgütlerken, başta Kürt ulusu olmak üzere ulusal toplulukları yok sayan bir ideolojiyi de resmen benimsemiş, devletin resmi örgütlenme ilkesi durumunda getirmiş oluyordu. Modern burjuva devlet anlayışıyla, kendine tarihsel kökler arayan ırkçı bir ulusçuluğun karışımı olan Mustafa Kemal Türkçülüğü, "Güneş Dil Teorisi" ve "Türk Tarih Tezi" ile, "kahraman ırkıma bir gül" diyen marşı ile yeni "kimli"ğini oluşturmaya çalıştı. Bu kimlik bugün çeşitli yönlerden sorgulanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarından biri *laikliktir.*

Kurtuluş savaşı toplumsal dayanaklarını, Kemal ve arkadaşlarının feodal toprak beyleri ve Anadolu'daki dinsel örgütlenmelerle kurdukları bağlaşıklıktan aldı. Anadolu'ya çıktıklarında hilafeti ve sultanlığı kurtarmayı "programları"nın önemli unsurlarından biri olarak sunmaları bu bağlaşıklığı kolaylaştırdı ve yeni devlet iktidarına da yansıttı. İktidarın ele geçirilmesiyle birlikte sınıfsal-siyasal güçlerin yeniden guruplaşması ve kavgaları gündeme geldi. Halifeliğin geleceği noktasında yoğunlaşan tartışma ve gruplaşmalar karşısında Kemalciler savaş zamanında kurulmuş olan İstiklal Mahkemelerini işletme yoluna gittiler; TBMM'ni de oldu bittiye getirerek 4 Mart 1924'de "Hilafetin İlgası Kanunu"nu geçirdiler. Bunu, şeriata dayalı hukuk sistemi yerine Batılı-laik yasaların kabulü, "Tevhid-i Tedrisat" ilkesi ile eğitimin tekleştirilmesi vb. önlemler izledi. Bu radikal adımlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki tarihinde önemli etki ve tepkiler doğurdu. Bütün bu düzenlemeler, TC'ye laikliği devlet örgütlenmesinin ilkelerinden biri yapan ilk müslüman ülke konumu kazandırdı. Ne var ki, Türk usulü laiklik de kendine göre oldu.

Türk laikliği, Batı'daki gibi, toplumun derinliklerine nüfuz eden akılcı bir aydınlanma hareketinin ürünü olarak doğmadı. Laikliği "getiren" kemalist kadroların çoğu da laik bakışı kavramış özgür düşünceli insanlar olmaktan uzak durumdaydılar. İslami akım güçlü, halk yığınları ise laik düşünceden habersizdi.

İkincisi, kemalist laiklik kendi verdiği tanımla bile tutarlı kalamadı. Laiklik devlet işlerinin din işlerinden ayrılması olarak tanımlanmasına rağmen, uygulamada "din işleri" devlet örgütlenmesinin içine çekildi. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla İslam, üstelik yalnızca sunni islamı resmen benimsemiş oldu. Her TC vatandaşının Türk sayılmasına benzer bir uygulamayla her TC vatandaşının nufüs cüzdanına "İslam" ibaresi yazılmaya başlandı.

Üçüncüsü, Türk usulü laikliğin güdüklüğünü yalnız burjuva devrimcilerinin ideolojik zaaflarıyla açıklamak mümkün değildir. İslamiyette din ve devlet kavramları birleşiktir. İslam

bu dünyaya ve öteki dünyaya, kişisel yaşama olduğu kadar devlet ve toplum yaşamına ilişkin yasalar vazeden bütünsel ve monolitik bir ideolojidir. İslamiyetle laiklik birbirini kabul etmez iki antagonist kavramdır. Kendisiyle tutarlı kalacaksa, İslamiyetin kişinin Tanrı'yla ilişkisi çerçevesinde sınırlandırılması ve reforme edilmesi olanaklı değildir.

Dördüncüsü, Türk burjuva hareketi bir aydınlanma hareketine dayanmadığı gibi, sonradan da kendi kültür devrimini gerçekleştirememiştir. İslamcı düşünce ve akımların devlet zoruyla hizaya sokulmasıyla, laikliğin egemen düşünce durumuna getirileceği sanılmış, İslamcı akım ise zor karşısında yeraltına çekilmiş ama varlığını inatla korumuştur. Böyle bakıldığında, çok partili dönem laiklik açısından da bir "karşı devrim" olmaktan çok, yeraltına çekilmiş güçlü islamcı hareketin yeni koşullardaki yükselişi olmaktadır. Temsili burjuva demokrasisinin ihtiyaçları egemen sınıfların dinsel akımla bağlaşıklığa yeniden ağırlık vermesini getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda ve kapitalist gelişmesinde devlet hiç kuşku yok, önemli bir rol oynamıştır. Ancak bunu abartmak, Kemalist "etatizme" kapitalist gelişme yolundaki bütün ülkelerde olandan çok farklı ve kendine özgü misyonlar yüklemek doğru değildir. Türkiye'ye özgü olan, bu toplumu, devlet babanın hamilik ve hakemlik ettiği "İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" olarak sunan, "tek parti-tek şef", "merkezi güçlü devlet" belgilerinde dillenen korporatist-faşist ve bonapartist ideolojik renklerdir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "Son Türk devletinin varlığını koruma ve kollama" gerekçesiyle iki de bir yönetime el koymasının altında böyle bir ideolojik temel var.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, burjuvazi doğu-batı sorununda net bir tercih yapmış, emperyalist batı ve Avrupa ile entegrasyon yolunu seçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne kimliğini veren ideolojik-siyasal öğelerin tümünün egemen ideoloji kılığındaki ifadesi Kemalizmdir. Ancak, kemalizm de hiçbir zaman güçlü bir ideoloji olamadı. Türkçülük, laiklik, batıcılık, devletçilik vb. temel ilkelerine karşı çıkan akımlara ideolojik gücüyle nüfuz edemedi;

devlet zoruyla, siyasal şiddetle pasifize etti. Kemalizmin, Türkiye toplumunun bütün sınıf ve katmanları, bütün akımları üzerinde otoritesine meydan okunamayan bir siyasal etki (hegemonya) kurduğu, egemen sınıfların ortak ve resmi ideolojisi işlevi gördüğü açıktır. Ama bu, gücünü siyasal otoriteden alan, ideolojik fermantasyon yeteneği zayıf bir etki ve işlev olmanın ötesine gidemedi.

Egemen sınıf ya da sınıf fraksiyonu, o tarih anında sistemin ortak çıkarlarını en iyi temsil eden, temel sorunlara çözüm programları getirebilen sınıftır. Egemen ideoloji de o sınıfın damgasını taşır. Ama hiçbir durumda burjuva egemenlik sistemi, bir fraksiyonun mutlak ve saf yönetimine, katışıksız ve çelişkisiz birliğine indirgenemez. Düzenin karşıtları tarafından tehdit edilmediği olağan dönemlerde egemen ideoloji ve iktidar bloku, kendi içindeki çelişki ve çatışmaların da anlatım bulduğu bir yelpaze özelliği gösterir. Kesimsel çıkar farklılıkları, çatlaklar ve iktidar hiyerarşisinin tepelerinde etkin olma mücadelesi vardır. Bunları kaldıracak manevra olanakları da vardır.

Devrimci durum dönemlerinde ise,"düzeni kurtarma" sorunu en acil sorundur. Burjuvazi arasındaki çelişkiler ikincil düzeye düşer; herkes "Kapitalizmi kurtarma"nın gereklerine uyar ve uymayanlar da zorla hizaya getirilir. Tersi de olabilir. Düzen karşıtı sınıf güçlerinin durumuna bağlı olarak, kriz dönemlerinde egemen ideoloji ve egemen sınıf içindeki çatlaklar büyüyebilir.

Kapitalist bir toplumda, düzenin temel çelişkisi emek-sermaye çelişkisidir. Devrimci durum ve ulusal çapta kriz, son çözümlemede bu çelişkinin keskinliğinin ve toplumu kutuplaştırma düzeyinin sonucudur. Ancak, bütün devrim pratiklerinin gösterdiği bir gerçek daha var. O da, devrimci durumun yalnız sınıfsal değil, toplumsal. ulusal vb. çelişkilerin sistemi toptan sorguladığı bir tarih anında oluşmasıdır. Devrimci durumda da tarihsellik boyutu var.

1990'lar Türkiye'si, hem emek-sermaye çelişkisinin derinliğinin ve başatlığının, hem de TC devletini ve egemen ideolojiyi tarihinin en ciddi bunalımlarından biriyle karşı karşıya geti-

ren öteki toplumsal hareketlerden gelen meydan okuyuşların belirlediği bir kavşak noktasındadır.

TC'nin Yol Kavşağı

Bugün kapitalist Türkiye Cumhuriyeti'ne meydan okuyan, herbiri de toplumsal-sınıfsal güçlere dayanan üç ideolojik-siyasal akım var.

Birincisi işçi sınıfı ve işçi sınıfı sosyalizmidir. Tekelci kapitalist düzenin temel karşıt gücü Türkiye işçi sınıfıdır. Sömürü ve ezgiden kurtuluşu özel mülkiyet düzeninin yıkılmasına bağlı ekonomik toplumsal konumlanışı, nitel nicel gelişme düzeyi, düzenin karşılayamadığı güncel, acil ve büyümüş toplumsal ihtiyaçları, üretimi felç etme gücü taşıyan konumuyla işçi sınıfı Türkiye kapitalizminin baş sorgulayıcısı ve yeni düzen temsilcisidir. Türkiye gibi bir toplumda, işçi sınıfı ve işçi sınıfı sosyalizmi dışında bir devrimci kanal aramak büyük bir aymazlıktır. İşçi sınıfı sosyalizmi, yalnız sınıfsal-maddi temeli nedeniyle değil, Türkiye'nin tarihsel sorun ve çelişkilerine bütünlüklü çözümler getirebilen, emekçi yığınları bölücü değil birleştirici ideolojik kapasitesi ile de, toptan ve toplumsal kurtuluşçu bir akımdır.

İşçi sınıfı sosyalizminin, burjuvazinin ideolojik kuşatmasını kırmak, sosyalizmi, yeniden üretmek ve organize etmek gibi çok çetin ve temelli sorunları var. Bu sorunları aşmanın başlangıç noktası, anahtarı ise yukarıdaki saptamada bulunuyor.

İkincisi, Kürt kurtuluş hareketidir. Sınıfsal olarak yoksul köylü ve kent emekçilerine dayanan ulusal devrimci Kürt kurtuluş hareketi yalnız tarihsel varoluşuyla değil, *pratik hareketiyle de* üniter Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini sallayan devrimci bir dinamiktir. Sınıf temelinden ve önderliğinin siyasal kimliğinden gelen *devrimci* yön, Kürt hareketine 1990'lar dünyasına damgasını vuran ulusal parçalanma dalgasının tersine, bir yandan üniter Türk devletini sorgularken, bir yandan da bölge halklarının daha büyük ünitelerde birleşmesine katkı yapacak

bir misyon vermektedir. Uluslararası güç ilişkileri, emperyalist yeniden paylaşımın mantığı ise, emperyalizm içi çözümlere doğru küçümsenmemesi gereken bir zorlama yapıyor. Sorunun kritik noktası, işçi sınıfı ve sosyalist hareketin bugünkü görece geri bilinç, eylemlilik ve örgütlülük düzeyi ile Kürt hareketinin vardığı daha ileri siyasallaşma ve kitleselleşme düzeyi arasındaki eşitsizliktedir. Nesnel durum budur. Bu durumdan komplekslere kapılmak, eziklik duymak ise haklı ve doğru değil. Türkiye sosyalist hareketi Kürt ulusal kurtuluş hareketini desteklemekle, bu hareketin düzen içinde açtığı yarıklardan devrimci tarzda yararlanmakla yükümlü, ama aynı zamanda Kürt sorununa da sosyalist çözümler getiren, bağımsız ideolojik, siyasal, örgütsel bir derlenip toparlanmayı hızla gerçekleştirmek zorundadır. Kürt ulusal hareketinin sosyalist bir doğrultuda ilerleyebilmesi de çok büyük ölçüde bu görevin yerine getirilmesine bağlı bulunuyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik-siyasal temellere meydan okuyan üçüncü akım, laikliğe karşı din devletini savunan islam radikalizmidir. Büyük burjuvalardan işçi sınıfına kadar toplumun bütün sınıfları içinde dayanakları olmakla birlikte, esas olarak orta katmanlara, çözülen kırın kentlere ittiği islam inanç ve geleneklerine bağlı yoksul kesimlere dayanan islam radikalizmi, "Uydu değil, lider ülke", "Batı kulüpçülüğü değil, hakiki sanayileşme", "12 AT ülkesi değil, 86 İslam memleketi" vb. belgileriyle, Türkiye kapitalizminin batıyla bütünleşme tercihinin karşısına "İslamcı-doğu" teziyle karşı çıkmakta, "Adil Düzen" demogojileriyle yoksul halk kitlelerinin düzen karşıtı birikimine uzanmakta, şeriat esasına dayalı devlet önerisiyle tarihsel kökleri olan bir eğilime sahip çıkmaktadır. Eylül döneminde örgütlenmesini geliştiren, "Türk-İslam sentez"inin sağladığı olanaklarla devlet ve orduya sızan, İran devrimi ve sosyalizmin çözülüşü gibi uluslararası gelişmelerden güç alan İslam radikalizmi tırmanıştadır. Önümüzdeki dönemde bu akımın iktidar denemelerine girişmesi, devrimci, sosyalist harekete karşı da eskiden faşist hareketin yerine getirdiği rolleri üstlenmesi olasıdır.

Sosyalist hareketin İslam radikalizmine karşı alacağı tutum her açıdan önemlidir. Komünistler, kemalist laikliğin gerisine düşemez, onunla da yetinemezler. Sosyalist laiklik anlayışımızı açıkça formüle etmek, açıkça savunmak durumundayız. İnanç ve ibadet özgürlüğü ve tanrıtanımazlık devlet karışmasının dışında kişisel haklardır. Bunun ötesinde hiçbir dinsel düşünce, gelenek ya da kurum devlet ve toplum yaşamına sokulamaz.

Üniter, kapitalist ve "laik" TC devletinin bu üç temel direğinin birine ya da ötekine meydan okuyan ideolojik-siyasal akımların yarattığı basınç, burjuvazi içinde de yansımalarını buluyor. Ayrıca, tekelci burjuvazinin bazı temel yönelişleri de yeni ideolojik sorun ve çatlaklar yaratıyor.

Bir kez, uluslararası kapitalizmin serbest pazarcı liberal doğrultusu ile Kemalizmin devletçi, ithal ikameci-sanayileşmeci, otarşik ekonomik siyasetleri arasında çelişki var. Bu çelişki bugün birinciler lehine çözülüyor. Ama bu kolay ve istenildiği kadar çabuk olamıyor.

İkincisi, Türkiye tekelci sermayesinin dışa açılma, bölgenin alt-emperyalist ülkesi olma yönündeki yayılınacı siyasetleri ile misak-ı millicilik; işlevi vatanı korumak ve kollamak olarak daha çok "iç düşmana" göre tanımlanmış ordu ile dış savaşlar yürütecek bir ordu kavramı arasındaki; geleneksel dış siyaset ile riskleri alan daha "aktif" dış siyaset alternatifleri arasındaki farklılaşmalar giderek daha belirginleşiyor. Bütün bunlar, Türkiye kapitalizminin artık kesinleştiğini söyleyebileceğimiz tercihleri ile egemen ideolojinin birçok noktada uyumsuz düştüklerini gösteriyor. Türkiye'de egemen ideoloji de kendisini yenilemeden devam etmenin güç olduğu bir dönemden geçiyor.

ÜÇ
KÜRT SORUNU

1980 ve sonrasının en önemli gelişmelerinden biri, Kürt ulusal bilincindeki hızlı uyanış, Kürt ulusal hareketindeki sıçramalı yükseliştir.

Kürt sorunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihten devraldığı bir sorundur.

Kurtuluş savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşu dönemlerinde Türk burjuvazisinin Kürt egemen sınıflarıyla kurduğu bağlaşıklık Kemal hareketine çok önemli bir destek sağlamıştır. Erzurum ve Sivas Köngrelerinde ve TBMM'nin ilk kuruluşunda, Kürt temsilci ve mebusları önemli bir ağırlık taşıyorlardı. Mustafa Kemal uzun zaman Türk ulusçuluğunu bir kavram olarak bile kullanmadı; Ermeni ve Hristiyan tehlikesine karşı Müslüman halkın birliği belgisiyle hareket etti. İsmet paşa Lozan Konferansı'nda TBMM hükümetinin, "Türklerin olduğu kadar, Kürtlerin de hükümeti" olduğunu, Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcilerinin Millet Meclisine girdiklerini, ülke yönetimine katıldıklarını söyledi. Bizzat Mustafa Kemal, "özerk Kürdistan" programları ortaya attı. Kısacası, Kürt sorunu kurtuluş savaşı ve cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde varlığı kabul edilen, tartışılan, siyasal temsilcileri bulunan bir sorundu. Ancak,

Kemal ve arkadaşları Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakları üzerinde dikilmesiyle ırkçı-ulusçu bir çizgiye geçtiler ve zaten hiçbir protokol ve yasaya, uluslararası anlaşmaya dayanmayan fiili bağlaşıklık ve ortaklık durumunu sona erdirerek, Kürt harekitinin zorla ezilmesi, asimile edilmesi ve Kürt ulusunun yok sayılması olarak özetlenecek resmi siyaseti benimsediler.

Bunları, 1990'larla birlikte Türkiye siyasal gündeminin bir numaralı sorunu durumuna gelen Kürt sorununun yakın tarihsel geçmişini, birden ortaya çıkan bir sorun olmadığını hatırlamak için yazıyorum. Türk burjuvazisi, Cumhuriyet'ten bu yana Kürt sorununa siyasal ve askeri bir dikkatle, ama tarih bilincinden yoksun, sorunun tarihsel-ulusal boyut ve önemini kavramaktan uzak bir anlayışla yaklaşmıştır. 1980'lerdeki yükseliş ve 1990'lardaki gündemleşme karşısında Türk burjuvazisinin içine düştüğü şaşkınlık ve bocalamanın uzun erimli siyasetler geliştirme yeteneksizliğinin nedeni budur.

Kürtlerin ulusal oluşum ve bilinçlenme süreçleri Cumhuriyet'ten sonraki kapitalist gelişme döneminde hız kazandı; Kürt ulusal potansiyeli bu dönem içinde büyüyüp güçlendi. Devlet, bu ulusal birikimin sınırlı ve yüzeysel yansımalarını temsil eden siyasal hareketelerle ilgilendi, ama sorunun toplumsal-ulusal derinliğini ve çapını göremedi.

Aynı saptama Türkiye sol ve sosyalist hareketi için de yapılabilir. TKP'nin bilinen ve artık solun çoğunluğu tarafından da mahkum edilen Kemalist-Türk ulusçusu mirası bir yana sosyalist hareketin Kürt sorununa yaklaşımına ilkesel sosyalist konumlarda ısrar değil, inkarcı-tepkici, ya da güce tapan kuyrukçu davranışlar, günübirlik siyasetler egemen olmuştur.

Türkiye sosyalist hareketi, uzun süre ulus sorununda, marksizmin bu sorundaki ilkesel teorik yaklaşımını geliştiren ve pratikleştiren bir tutum alamamış, pratik hareketiyle sınıf kardeşliği ve enternasyonellik örnekleri verememiş, Kürt ulusal hareketinin taşıdığı devrimci dinamizmi görememiş, bunlara uygun program ve taktikler geliştirememiştir.

PKK'ya ve özellikle 1984 eylemliliğine gelen tepki ve değerlendirmelerin izlediği eğri son derece ilginçtir. Türkiye sol

ve sosyalist hareketi, pek az istisnasıyla bu eylemliliği, "Kürt halkına karşı işlenmiş bir suç ve provakasyon", "devletin ekmeğine yağ sürmek", ya da "iç sorunlarını çözmek için başvurulan, arkası gelmeyecek bir çıkış", PKK'yı da programı, çizgisi yanlış bir maceracı örgütlenme, hatta "karşı devrimci" bir hareket olarak değerlendiriyordu. Zamanla, eylemlerin bir örgütlülüğe dayandığı, sürekliliği, giderek genişleyen bir yığın desteği kazandığı, hareketin seçimlerde vb. bile yadsınamaz bir ağırlık kazandığı açık seçik olgular haline geldikçe değerlendirmeler de değişti. Programı, taktik çizgisi aynı olan PKK'nın "devrimci bir ulusal hareket olduğu", "Kürt halkını temsil ettiği"vb. ancak bu hareket reddedilmez bir güce eriştikten sonra keşfedildi. Bu eğrinin yönü kuşkusuz olumludur; ancak solun sözü edilen kesimlerinin soruna yaklaşımları ilkesel ve sağlıklı olmaktan uzaktır. Kendi sınıfsal temelini, maddesi bulamayan, ciddi bir siyasal güç oluşturamayan Türkiye solunda güce tapma ve giderek belirsizleşen toplumsal-siyasal hedeflerine, bu hedefleri gerçekleştirmeye hiç elverişli olmayan toplumsal sınıf ve güçlerin etcklerine tutunarak ulaşma hayalleri yaygındır.

Evet, sosyalist hareketimizin bir bölümü Kürt ulusal birikiminin Türkiye devrimi için taşıdığı dinamizmi göremedi. Şimdi de bu hareketin niteliğinden, doğasından gelen sınırları göremiyor! Yanlış ve sağlıksız olan bu miyop yaklaşımdır.

Bütün bunlar, Kürt sorunundaki, devrimci sosyalist yaklaşımın ilkesel ve siyasal temellerinin irdelenmesini, Türkiye ve Kürdistan devrimleri ilişkisinin incelenmesini gerektiriyor.

Tarihsel Çerçeve

Ulusun, ulus temelinde devletin ve demokrasinin ortaya çıkışı kapitalizmin yükselişiyle eşzamanlıdır.

Kapitalizmin gelişmesi içinde, ulus sorunu açısından iki büyük tarihsel döneme ve bunlara denk düşen tarihsel eğilimlere rastlıyoruz.

Birinci dönem; ulusal bilincin uyandığı, ulusal hareketlerin

ve devletlerin tarih sahnesine çıktığı, ulusal olanın uluslararası olana göre öncelik taşıdığı kapitalizmin ilk gelişme dönemidir. Bu dönemde burjuvazi toplumsal gelişme içinde ilerici bir rol oynuyordu. Burjuva ulusal hareketler, toplumun tüm sınıflarını siyasete çeken, kapitalizmin gereksinmelerini en iyi karşılayacak modern siyasal ve merkezi örgütler oluşturan bir işlev görüyordu. 1789'dan 1871'e kadar süren bu dönemde bugünün büyük kapitalist-emperyalist devletlerinin temelleri atıldı.

İkinci dönem; üretimin, sermayenin, ekonomik ilişkilerin uluslararasılaştığı, siyaset, bilim ve tekniğin ulusal çitleri tanımayan bir dünyasallığa doğru genişlediği; eşitsiz gelişmenin kendini şiddetle duyurduğu; dünyanın artık bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaştığı, kapitalizmin tekelcileştiği dönemdir. 1871'lerde başlayan 1914'lerde kesin egemenliğini kuran ikinci dönemle birlikte ulus sorununa çözümlenmesi gereken yeni teorik sorunlar eklenmiştir.

Burada, dönem ayrımlarının genel ve evrensel anlamda olduğunu, ikinci eğilim dünya çapında egemen olduktan sonra da dünyanın değişik yerlerinde ilerici nitelikli ulusal hareketlerin çıkmaya devam ettiğini belirtmek gerekiyor. Eşitsiz gelişme çağında uluslaşma süreçleri de eşitsizdir. Bu, tarihsel olanla özgül olan arasındaki bağın her türlü besitleştirme ve genelleştirmenin ötesinde çeşitlilikler gösterebileceği anlamına geliyor. Tarihsel dönem ayrılıklarını yaparken bunu akılda tutmalıyız. Tarihsel olarak sınıf savaşımının uluslararasılaştığı, her ulusal sorunun aynı zamanda uluslararası bir sorun olduğu bir dönemde de, uluslaşma sürecindeki bir ulusun, yeni oluşum halindeki proletaryası kendisini ulusal bir savaşımın içinde bulabilir.

Bu ara nottan sonra, bugün ulusal hareketlerin içinde biçimlendiği tarihsel çerçevenin ve uluslararası koşulların uğradıkları değişikliklere geçebiliriz.

Bir: İlk gelişme döneminde ulusun ve ulusal hareketlerin önderi olan burjuvazi, ayakları üstünde dikildikten sonra, kendi daralan sınıf çıkarlarına aykırı her gelişmenin karşısına çıktı; "yeni düşman" karşısında eski toplumun geleneksel sınıflarıyla

uzlaştı ve gericileşti. Bu sınıf, 19. yüzyılın ilk yarısında burjuva devletlerin merkezi birliğini sağlamaya yaradığı dönemde "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" şampiyonuydu; kendi birliğini kurduktan sonra, bu birlikten ayrılmak isteyen ulusal harekleri ise "ayrılıkçı" diye niteleyerek ezme yoluna başvurdu. Bu dönemde de, ezilen ulusların burjuva sınıflarının kendi ulusal pazarları ve ulusal bağımsızlıkları için savaş yürütmeleri söz konusudur. Ancak, bu artık evrensel anlamda ilerici misyonunu yitirmiş, üstelik emperyalist metropollere göbek bağı nedeniyle özdinamikleri felce uğramış bir sınıfın sallantılı ve tutarsız hareketi olmaktan öteye gidememiştir.

Burjuvazi, ulus sorunundaki öncü-kurucu rolünü yitirmiştir.

İki: Birincinin sonucu olarak, ulusun ve ulusal devletin oluşumundaki eski doğal ve organik gelişme süreci günümüzde artık yinelenememektedir. Ezilen ulusların, ulusal ve siyasal birliklerini oluşturmaları varolan devlet sınırlarında, statükoda değişiklik, bir ulusun kendi ulusal oluşum sürecini tamamlaması ise devlet örgütlenmesi istiyor.

Üç: Bütün bunlar, ulus sorununun eski çerçevelerin dışına çıktığını anlatıyor. Bugün her ulusal kurtuluş hareketi uluslararası bir sorundur. Her ulusal başkaldırı, her bağımsızlık hareketi karşısında emperyalizmi buluyor, ya da emperyalizm tarafından kullanılmak isteniyor.

1917 Ekim devrimiyle birlikte dünyada sosyalizmin kurulması, ulusal sorunu dünya çapında iki blok arasındaki mücadeleden doğrudan etkilenen bir sorun durumuna getirmiştir. 1985'lere kadar bu faktör önemli bir rol oynamıştır.

Dört: Tekelci dönemde ve yakın zamanlara kadar ezilen ulusların başarılı bağımsızlık hareketlerine genellikle halk sınıflarından gelen marksist eğilimli siyasal kadrolar önderlik etmekte, hareket emekçi ve yoksul halk kesimlerine dayanmaktaydı. Bu eğilim bugün zayıflamış ama tümüyle kaybolmamıştır.

Beş: Bugünkü dünya süreçleri paradoksaldır. Bir yandan, dünya çapında üretim güçlerinin gelişmesinin, üretimin uluslararasılaşmasının vardığı düzey, ulusal sınırları gereksiz ve gerici duruma getirirken, öte yandan uluslaşma süreçleri baskı

altına alınan ve çarpıtılan ulusların kurtuluş hareketleri bölge ve dünya çapında devrimci gelişmelere yol açabilecek dinamikler gösterebilmektedir.

Burada bir parantez açıp, 1990'larda yeni bir dönemin başladığı görüşünü ortaya atmak istiyorum.

Sosyalist ülkelerin çözülmesiyle birlikte dünya çapında bir ulusal parçalanma hareketine tanık oluyoruz. Birinci saptama budur. Bu sonuç, emperyalizmin isteğine uygun, ancak emperyalist senaryoların öngördüğünden farklı bir biçimde ortaya çıktı. Beklenen ve üzerinde hesaplar yapılan, ulusal çelişki ve çalışmaların sosyalizmin çözülmesi yolunu açacağı biçimindeydi. Gelişme farklı oldu. Büyük ulusal parçalanma dalgası, sosyalizmin çözülüşünden sonra ve onun en önemli sonuçlarından biri olarak geldi ve dünya çapında etkiler yarattı.

İkincisi, ulusal parçalara bölünme, ya da toplumsal gelişmenin geride bıraktığı bazı ulusal sorunların dirilmesi yalnız eski sosyalist ülkelerde değil, emperyalist-kapitalist ülkelerde de kendini gösteriyor. İngiltere'de yalnız İrlanda sorununun değil, İskoçya sorununun da gündeme gelmesi, Kanada'da Quebec, İspanya'da Bask hareketlerinin ayrılma istekleri hep aynı eğilimin dışa vuran göstergeleridir.

Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın yalnız dağılmaları değil, ulusal-dinsel temelde dağılmaları, bu gelişmeler yalnız sosyalizmin çözülüşüne denk geldiği için değil, emperyalizmi güçlendiren, onun bölücü stratejisine uygun düşen sonuçlar ürettiği için geriye gidiş örnekleridir.

Üçüncü nokta olarak, uluslaşma sürecini kapitalizm altında yaşayan, bu süreci tamamlaması zorla engellenen ve ulusal hedefleri emperyalist çıkarlarla çelişen ulusal hareketler nesnel olarak farklı ve anti-emperyalist radikal konumlardadırlar. Filistin ve Kürt sorunları, hatta çok farklı özellikler taşımasına rağmen Arap birliği sorunu böyle sorunlardır.

Altı: Eski sosyalist ülkelerdeki ulusal patlama ve parçalanmalar artık yadsınamaz sonuçlar olarak karşımızdadır. Gerçekleşmiş haliyle sosyalizmin, 70 yıllık, 50 yıllık iktidar uygulamalarına rağmen, ulusçuluğu aşamadığı, enternasyonal bi-

linçte yeni bir insan, ırk, renk, dil, kültür çeşitliliğiyle zengin ama sosyalist nitelikli bir toplum yaratmakta eksik kaldığı açıktır. Bu açık sonucun nedenleri derin ve çok yönlüdür.

Sovyetler Birliği'nde ulusal sorunun önemli özgüllüklerinden biri, Çarlık Rusya'sında uluslaşmanın başlarında olan halkların, uluslaşma süreçlerini Sovyet sosyalizmi altında geliştirmeleri gerçeğidir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin Ekim devriminden sonra, aslında kapitalizm altında yaşanması gereken bir ekonomik-toplumsal gelişme, üretici güçleri geliştirme süreci yaşamak zorunda kaldıkları düşünüldüğünde bu son derece normal bir durumdur. Sovyet deneyimi, bunun da ötesinde bir kez oluşmaya başlayan bir uluslaşma sürecinin öyle kolay durdurulacak, eritilecek bir süreç olmadığını, yaşama ısrarı gösterdiğini kanıtlamıştır.

Sürecin nesnel yönü budur.

Öte yandan, Sovyet düzeninin, içindeki ulusal oluşumların kendi birliğine karşı işlememesi için izlediği yol ve yöntemler de ulusal farklılaşma ve düşmanlıkları teşvik etmiştir. Bu yöntemler, ruslaştırma, zor kullanma ya da kullanmaya hazır olma, ama aynı zamada ideolojik cephede sosyalizmin birleştirici gücünü kullanmayarak ulusçuluğa ve dine ideolojik ödünler verilmesidir. Kısacası, yapılmaması gerekenler yapılmış, yapılması gerekenler ise yapılmamıştır. Ulusal sorunda hiçbir zaman başvurulmaması gereken şey zor kullanımı yada tehditidir. Burjuva ulusçuluğuna karşı en etkili silah ise dini de içine alan ideolojik mücadeledir.

Özetlemeye çalıştığım tarihsel çerçevede ortaya çıkan, suijeneris karakterde bir ulusal sorun olarak kendini şiddetle duyuran Kürt sorunu, Ortadoğuyu, hatta dünyayı ilgilendiren siyasal bir sorun olmakla kalmayan, ulus ve kurtuluş teorisine yeni açılımlar getiren bir sorundur.

Bazı Temel Kavramlar ve Değişen İçerikleri

Ulus kavramı eskiden beri çok tartışılan bir kavramdır. Ulus tanımının temel ve genel öğelerini belirlemek kolay olmamış, her tanımın eksikliklerine rastlanmıştır.

Bilinen ve marksistler dışında da kabul gören ulus tanımı Staline aittir ve şöyledir:

"Ulus, tarihsel olarak doğmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir." (Stalin, Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu, Sol Y. Ankara 1976, s. 15)

Bu tanım, yapıldığı zamanın en gelişmiş ve en doğru tanımı olmakla birlikte bugün yetersizdir. Çünkü, ulusun tekel öncesi kapitalizm dönemindeki doğal ve orgamik oluşumunun öğelerini veriyor. Tekelciliğin süreçleri çarpıtılan, bozan ve tanımın bazı öğelerini ortadan kaldıran "katkı"sını içermiyor.

Sorun şudur: Tekelci aşamaya dek uluslaşma sürecini tamamlayamayan, ulusal devlet biçiminde siyasal birliğe ulaşamayan ulusal toplulukların artık klasik yolu izleyerek ulusal gelişmelerini sonuçlandırmaları olanağı kalmamıştır. Bu yol kapatılmıştır. Ama dünya gecikmiş uluslaşma süreçlerine bugün de tanık olmaya devam ediyor.

Söylenenler Kürdistan örneğinde daha somut tartışılabilir: Kürt ulusunun kendisine ait bir ulusal pazarı ve iktisadi yaşam birliği yoktur. I.Dünya savaşından sonra Kürdistan 4 devlet tarafından parçalanmış ve Kürt halkının iktisadi yaşam birliği yokedilmiştir. Buna bakarak Kürt'lerin ulus olmadıklarını söylemenin saçmalığı ise ortadadır. Çünkü, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dile, devlet sınırlarıyla bölünmüş de olsa ortak topraklara, eyleminin gösterdiği gibi kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğine sahiptir. Kaldı ki, iktisadi yaşam birliğinin parçalanmasının nedeni tekelci kapitalist egemenlik sisteminde, onun işleyişinde aranmalıdır. Tekelci sistemde "ulusal pazar" kavramı yok oluyor. Bugün siyasal olarak bağımsız birçok ulusun, hatta emperyalist ulusların bile kendi "ulusal pazarlarından" sözetmek çok zordur. Tek dünya

pazarının sistem sınır farkı tanımadığı bir dünyada, devletleşmemiş ulusların ayn bir ulusal pazara ve iktisadi yaşam birliğine sahip olmayacakları açıktır. Bu durumda yapılması gereken ulus tanımındaki "iktisadi yaşam birliği" kavramını "ulusal pazar" olarak değil "pazar" olarak anlamaktır.

Üzerinde durulması gereken bir kavram da, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, self determination'dur.

Bilindiği gibi, Fransız devriminden bu yana ulusların da insanlar gibi doğal haklara sahip oldukları kabul edilmektedir. Bunların başında da self-determination hakkı geliyor. Bu ilke, 10,yüzyıl başlannda ulus olma özelliği de aranmaksızın anlamlı sayıdaki bir grup insanın isterlerse devlet oluşturmalan hakkı olarak anlaşılıyordu. Sonra bu hakkın ulusa ait olduğu kabul edildi. Ulus ve kendi kaderini tayin hakkı kavramlan bu dönemde oldukça geniş bir yoruma tabi tutuluyor ve bir ulus oluşturmak isteyen bir grup insanın iradesi ulus olmak için yeterli sayılıyordu. Ulus ve devlet kavramlan birleşiyor, ulusun devlet olma hakkı neredeyse mutlak bir hak olarak kabul ediliyordu. Kavram, daha sonraları, gericileşen burjuvazinin sınıf çıkarlarına uygun bir başkalaşıma uğradı. Günümüzde uluslararası devletler hukukunun yaptınmları olmayan diplomatik bir ilkesi biçiminde kullanılıyor.

II. Dünya savaşından sonra UKTH Birleşmiş Milletler'in temel ilkelerinden biri oldu. Birleşmiş Milletler ana tüzüğünde UKTH'nın iki anlamı ve tanımı var: Tüzüğün birinci maddesi self-determination'u bir devletin kendi siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemini seçme hakkı olarak; 55. maddesi ise bir halkın kendisini devlet biçiminde örgütleme, ya da varolan bir devletle birliğinin biçimini özgürce belirleme hakkı olarak tanımlıyor.

BM'in hiçbir gerçek yaptırım gücüne sahip olmadığı ve bugünkü tekelci kapitalist egemenlik sistemi altında daha çok diplomatik bir rol oynadığı koşullarda, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkının da içi boşaltılmıştır.

Son çözümlemede "hak"lar bilinçli insan toplulukları tarafından kullanıldığı ölçüde vardır. Sorunu, burjuva devletler

hukuku uzmanlarının anlamsız tartışmalarından, akademik düzeyde ortaya çıkan kafa karışıklığından, ya da keyfi değerlendirmelerden kurtarmanın bir tek yolu vardır. *O da, ulusun varlığını ve devlet olarak örgütlenme isteğini, ulusun gerçek hareketine, eylemine bakarak değerlendirmektir.* Eğer bir yerde, ulusun bireyleri kendilerinin ayrı bir ulustan olduklarını düşünüyor ve bunu çeşitli biçimlerde ifade eden eylemlere girişiyorlarsa orada ulus vardır ve o ulusun kendi kaderini tayin hakkı günceldir. Çünkü, sınıflar gibi uluslar da kendilerini mücadeleleriyle duyururlar.

Sosyalistler açısından doğru tutum, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı'nı ayrı devlet kurma özüyle ikircimsiz savunmak; baskı altında tutulan ulusun her araç ve yöntemle bu baskıya karşı savaşmasını meşru görmek ve desteklemektir. Birincil görev, ezilen ulus ültündeki baskı ve zoru kaldırmaktır. Somut bir ulusal sorunda, işçi-emekçi sınıflarının çıkarları doğrultusunda somut formüller önermek bu görevin yerine getirilmesine bağlıdır.

Dünya deneyleri, ulusun iş gelişmesinin doğal sonucu ve gönüllü bağımsız isteği olmadan yapılan birleşmelerin iki uçtan ulusçuluğu azdırdığını göstermektedir.

Eşitsiz Gelişme ve Dört Parçalı Kürdistan Gerçeği

Kürt sorunu tarihsel olarak gecikmiş bir sorundur.

19.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın başları Osmanlı İmparatorluğu içindeki ulusların ve ulusal toplulukların bağımsızlık hareketlerinin yükseldiği yıllardır. Kapitalizmin geliştiği batı bölgelerinden başlayarak ulusal hareketler her tarafa yayılmış ve birçok ulus kendi bağımsız devletlerini oluşturmaya başlamıştır.

19. yüzyıl, Kürdistan'da da ulusal niteliği zayıf sürekli ayaklanmalara tanık olmuş, ancak bunlar ezilmiştir. Bu isyanların yenilgi ile sonuçlanması, 19. yüzyıl başlarına kadar güçlü bir ulusal topluluk görünümünde olan Kürt halkının uluslaşma

süreçlerini kesintiye uğratmıştır. Ayaklanmaların ezilmesinden sonra Kürdistan sorunu emperyalizmin ve emperyalizmin denetimindeki İran ve Osmanlı feodal devletlerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmiştir.

Kürt ulus hareketinin gecikmişliğinde toplumsal ekonomik temelin zayıflığı, kapitalist gelişmede geri kalmışlık var. Bununla birlikte emperyalist ülkelerin ve bölgedeki bağımlı devletlerin çıkarları Kürdistan'ı parçalayarak bölüşme noktasında uyuşmuştur. Kürt ulus sorununun bugünkü biçimlenişinde bu olgu da önemli bir rol oynamıştır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Kürdistan yeniden paylaşılmış bugünkü dört parçalı Kürdistan bu savaşın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kürdistan'ın dört parçası bugün Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin devlet sınırları içindedir. Kürt ulusunun dört parçaya bölünmüşlüğü, sorunu olağanüstü karmaşıklaştıran bir özgüllüktür. Çünkü hem bu dört devletin ekonomik-toplumsal durumları, uluslararası siyasetteki konumları hem de her bir parçadaki Kürt ulusal hareketlerinin düzeyi, yönelişleri ve siyasal hedefleri arasında farklılıklar vardır.

Ortadoğu'da kendi ulusal devletini oluşturamamış en büyük topluluk Kürtlerdir. Dört parçada kapitalizm eşitsiz bir gelişme göstermiş her parçada ulusal bilinç uyanmış, bir yandan da farklı düzeylerde de olsa sınıfsal ayrışma süreçleri ilerlemiştir. Günümüzde artık ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketlerinin iç içe geçtiği bir aşamaya varmıştır.

Bu aşamanın ve Kürt ulusal kurtuluş hareketinin bugünkü durumunun çözümlemesine girmeden önce birinci dünya savaşından 1970'lerin sonlarına dek Kürdistan'da ortaya çıkan ayaklanmalarla ilgili kısa bir değerlendirme yapmamız gerekiyor.

Bilindiği gibi, bu dönemin önemli Kürt isyanları 1925-40 yılları arasında Türkiye sınırları içindeki Kuzey-Batı Kürdistan'da, 1946'larda İran Mahabat'ta ve 1960-75 döneminde Irak sınırları içindeki Güney Kürdistan'da gerçekleşti. Bu ayaklanmaların zaman ve nesnel ortam farkından gelen değişik özellikler taşımaları kaçınılmazdı. Yine de çok önemli ortak

yönlere sahiptiler. Bu ortak yönlerin hem genel eğilimi verdiği, hem yenilginin nedenlerini hem de bugünkü hareketin nitelik olarak farklı karakterini anlamaya yardım ettiği için kısaca üstünde durmak gerekiyor.

Bu ayaklanmaların birinci ortak özelliği kapitalist gelişmenin sağladığı kuvvetli bir ulusal temele dayanmamaları ve her ayaklanma farklı düzeylerde burjuva ulusçuluğu izlerini taşısa da önderliğin aşiretçi-feodal kesimlerin elinde olmasıydı.

İkincisi, önderliğin sınıf konumlarının da etkisiyle bu ayaklanmalarda sorunun çözümü emperyalist-kapitalist sistem içinde aranmıştır.

Üçüncüsü, Kürdistan'ın üç değişik parçasındaki ayaklanmalar eş zamanda olmamış bu parçalardaki Kürt halkının birbirine destek ve dayanışması da gündeme gelmemiştir. Tersine her parçadaki hareket şu ya da bu ölçüde öteki parçadaki egemen ulus devleti ile uzlaşmaya daha açık olmuştur.

Dördüncüsü, hiçbir parçada Kürt ayaklanmaları o parçadaki işçi sınıfı ve halk hareketinden destek görmemiş ilkeli bir ittifak ilişkisi geliştirilememiştir. Bunda, Kürt hareketlerine aşiretçi-feodal bir kesimin önderlik etmesi kadar, ezen ulus devrimcilerinin şoven tutumlarının da rolü olmuştur.

Sonuç, 1925-75 yılları arasındaki Kürt ayaklanmalarının yenilgisidir.

Yalnız ekonomik değil, siyasal ve ideolojik bir içerik taşıyan eşitsiz gelişme yasası, zorla parçalanmış Kürdistan'da kendini çarpıcı biçimde duyurmaktadır.

En başta, Kürdistan'ı sömürgeci yöntemlerle parçalayıp kendine bağlayan dört devletin ekonomik-toplumsal gelişmeleri eşitsizdir. Her devletteki Kürdistan parçasının gelişmişlik düzeyi de, hem o devletin tümüne hem de Kürdistan'ın öteki parçalarına göre farklılık gösteriyor. Ayru biçimde Kürdistan'ın parçalarındaki sınıfsal kompozisyon da farklı görüntülerdedir.

Eşitsiz gelişme ve parçalanmışlık Kürt halk ve ulus hareketinin yükseliş ve alçalışlarında zaman farklılığına, hareketin ağırlık merkezinde kaymalara yol açıyor.

Kısaca izlenebilir:

Birinci dünya savaşından sonraki dönemde, 1925 Şeyh Sait ayaklanmasından 1938 Dersim isyanına kadar olan dönemde Kürt hareketinin ileri kolu ve bu anlamda merkezi Irak Kürdistanı'dır. Bu isyanların ezilmesinden sonra Türkiye Kürdistan'ı bu konumunu yitirmiş ve uzunca süren bir sessizlik dönemi yaşanmıştır.

İkinci dünya savaşında, uluslararası koşulların da yardımıyla İran'da Kürt hareketi canlanmış, burjuva ulusçu özellikler de taşıyan bu hareket, 1946'da bağımsız Mahabad Kürt Cumhuriyetini ilan etmiş, ancak İran güçleri bu devleti kısa zaman sonra dağıtmışlardır.

1960'larda Kürt ulusal hareketinin merkezi Güney Kürdistan'a geçmiştir. Daha ileri bir tarih kesitinde ortaya çıkması; Irak içindeki gelişmelerin yarattığı elverişli koşullardan yararlanması; daha uzun sürmesi ve parti tipi bir örgütlülüğe dayanması vb. nedenlerle bu hareket, Kürdistan'ın bütün parçalarında etki ve umut yaratmıştır. Önderliğinde aşiretçi-feodal kesimlerle birlikte, modern burjuvazinin temsilcisi durumundaki öğeler ve küçük burjuva aydınlarını da barındıran Barzani hareketi, geçmişteki isyan hareketlerinden daha ulusal ve nesnel olarak daha ileri bir misyon taşımasına rağmen, kendisini klasik ayaklanmaların zaaf ve sonuçlarından kurtaramamıştır. İran ve ABD ile kurduğu ilişkiler bu hareketi de hem başarısız hemde prestijsiz bir duruma düşürmüştür.

İkinci dünya savaşından sonraki dönemin Kürdistan açısından önemli bir özelliği, dört parçada da Kürdistan Demokrat Parti'lerinin kurulmasıdır. Özellikle Güney Kürdistan'daki Barzani hareketinin yükseliş döneminde, Irak-KDP paralelinde İran ve Türkiye-KDP'leri kurulmuştur.

1950'lerden 1970'lere dek süren dönem boyunca KDP'nin en cılız olduğu ve tutunamadığı parçanın Türkiye olması eşitsiz gelişmenin bir sonucudur ve daha sonraki gelişmelerin gösterdiği gibi ileriye geçişin dinamikleri bu dönemde birikmiştir.

1970'lerle birlikte Kürt ulus hareketinin merkezi Kuzey-Batı Kürdistan'a, Türkiye Kürdistan'ına kaymıştır. Bu gelişmede, birazdan göreceğimiz gibi Kürdistan'ın iç dinamikleri belirleyi-

cidir; ancak, Türkiye'nin emperyalist zincirin zayıf ve gittikçe zayıflayan bir halkası olmasının da bu sürece katkısı vardır.

Kuzey-Batı Kürdistan'ı merkez ve sürükleyici önder güç durumuna getiren nesnel ve öznel faktörler şunlardır:

Bir: Kürdistan'ın toprak ve nüfus açısından en büyük parçası Türkiye Kürdistan'ıdır.

İki: Bu parça kapitalizmin öteki parçalara oranla en çok geliştiği alandır. Kapitalist gelişme ulusal bilincin uyanmasına nesnel bir dürtü yapmış, 1970'lerin sonundan başlayarak bu parçadaki Kürt halkının ulus bilincinde büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir.

Üç: Kapitalist toplumun modern sınıflarının ortaya çıkması ve ayrışması açısından da en gelişmiş parça Kuzey-Batı Kürdistan'dır. Günümüzde hızlı bir biçimde süren sınıfsal ayrışma tam netleşmemiştir ve içiçelik sürmektedir. Yine de, tüm modern sınıf eğilimlerini görmek ve birbirinden ayırdetmek mümkündür. Son yılların pratiği, önüne bağımsızlık hedefini koyan yoksul köylü tabanlı hareketin güçlendiğini, Türk egemen sınıflarıyla uzlaşan Kürt burjuvalarının ve feodal kalıntıların ise kurtuluş hareketindeki geleneksel yerlerini yitirdiklerini, hatta bu hareketin dışına düştüklerini göstermektedir. Kürt işçi sınıfının ve yoksul köylülerinin hareket içindeki ağırlıkları artmaktadır.

Dört: Kurtuluş hareketinin siyasal hedefinin bağımsızlık olması kadar, politik mücadelenin en yoğunlaşmış biçimi olan silahlı mücadele yöntemi ile gelişmesi de statükoyu zorlayan, kurtuluş için gerekli maddi güçleri seferber eden bir işlev görmektedir. Bugün, Kürdistan'ın dört parçası içinde savaşımın en yüksek düzeyde seyrettiği alan, Kuzey-Batı Kürdistan'dır. Bu da bir öncülük ölçüsüdür.

Beş: Türkiye yıllardır, ağır ve yapısal bir bunalım yaşamaktadır. Ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımlar bir yana Türk burjuva egemenlik sisteminin ideolojik çimentosu olan Kemalizm çözülüyor.

Altı: Kürdistan'ın dört parçasının ekonomik, toplumsal ve ideolojik çelişkileri en gelişmiş ve keskinleşmiş biçimiyle bu parçada birikmiştir. Bu çelişkilerin birikimi Kuzey-Batı

Kürdistan'ı içinde bulunduğu yapıyı toptan reddeden bir noktaya getirmekte, gelişme doğrultusunu her türlü sistem içi çözümün dışına çıkarmaktadır. Bütün bunlar, nesnel koşulların bu ulusal Kurtuluş hareketine yalnız öncülük değil, devrimci bir öncülük misyonu dayattığını anlatıyor.

Bu noktada bir soru sorulabilir: Kürdistan'ın dört parçasının tek ve birleşik bir önderlik ve savaşla aynı anda kurtuluşu gündemde midir?

Bugünün verili koşullarında bu soruya şu yanıtlar verilebilir:

Bir: Dört parça arasında ekonomik yaşam birliği yoktur. Her parçadaki Kürt halkı o parçadaki ekonomik ilişkilerin içine çekilmiştir. Bu ilişkiler içinde sınıfsal ayrışma gerçekleşmiş, her parçada Kürt burjuva ve emekçi sınıfları doğmuştur. Bu, sınıfların karşılıklı yer alımının Kürdistan bütününde değil parçalardaki ilişkiler üstünde biçimlenmesi demektir. Bu da devrimin programını parçalardaki koşulların belirlemesi anlamına gelir.

İki: Dört devletin varlığı, dört ayrı siyasal iktidar demektir. Her devrimin temel sorunu iktidar sorunudur ve ayrı devlet iktidarlarının varlığı devrim hedeflerinde farklılık yaratan bir faktördür.

Üç: Daha önce de söylendiği gibi, dört parçadaki Kürt ulusal kurtuluş hareketlerinin düzeyleri, siyasal yönelişleri ve savaşım koşulları farklıdır.

Bu koşullar eş zamanlı bir kurtuluş devrimini zorlaştırmaktadır. Ancak, bunları söylemek, bir parçadaki gelişmelerin ötekilerini etkilemeyeceği, bir parçadaki kurtuluşun ötekileri tutuşturan bir kıvılcım olmayacağı anlamına gelmez. Anlatılmak istenen, bugünkü verilerle kurtuluşun parçalardan başlama olasılığının çok daha güçlü olduğudur.

Ancak dünyadaki yeni durum, özellikle Körfez savaşından sonraki gelişmeler Kürdistan sorununa daha global bir yaklaşımı gerekli kılıyor. Birkez, Kürt kurtuluş hareketinin tarihinin gösterdiği gibi, parçalanmışlığa rağmen, Kürdistan'ın parçalarından birindeki herhangi bir gelişme ötekileri doğrudan etkiliyor. İkincisi, emperyalizm ve sömürgeci devletler de,

fizikteki birleşik kaplar yasasının işleyişine çok benzer bir biçimde, Kürt ulusunun parçalardan birinde ulaşacağı bir düzeyin, sorunun tümünü acilleştireceğini görüyorlar. Üçüncüsü, Kürt sorununun varolan statükoya meydan okuyan dinamikleri, soruna kendisinden öte bir misyon yüklüyor. Dördüncüsü, Türkiye'nin bir devrim ülkesi olması Kürdistan'ın kurtuluşu için olanaklar açıyor. Beşincisi, Kürt devrimcileri, Kürt sorununun yeni bir Ekim devriminin başlangıcı olacağını söyleyerek sorunun bilincinde olduklarını gösteriyorlar.

Bütün bunlara rağmen Kürt sorununun gelişme yolu ile ilgili çok kesin şeyler söylemek zordur. Süreçler çelişkilidir. Olayların gidiş yönünü, mücadelenin kendisi, ve onun Türkiye devrimi ile ilişkileri belirleyecektir.

1980 Sonrası Gelişmeler ve Bugünkü Durum

1976'lı yılların Kürt ulus bilincinde büyük bir sıçramaya tanık olduğunu söylemiştik. Ulusal bilinçteki bu büyük uyanış hızlı kapitalist gelişmenin ve uzun mücadele birikiminin bir sonucu ve patlamasıdır; ancak, patlamanın gerçekleşmesinde nesnel ortama yanıt verebilen öznel gelişmelerin de büyük payı olduğu yadsınamaz. 70'li yılların sonu ile 80'li yılların başının Türkiye Kürdistan'ındaki ulusal hareketin siyasal biçimlenme ve örgütlenmede önemli adımlar attığı bir dönem olması rastlantı ile açıklanamaz. 80'li yılların en ilginç özelliklerinden biri, geleneksel Kürt hareketlerinin bütün zaaflarını taşıyan, burjuva-feodal örgütlenmeler ve küçük burjuva refomist-sol çizgiler büyükbir bunalım ve gerileme yaşarken Kürdistan İşçi Partisi, PKK'nın radikal bir çizgi ve örgütlenme olarak ortaya çıkması ve hızla gelişmesidir.

1984 Ağustos eylemleriyle başlayan dönem, Kürt kurtuluş hareketinde yeni bir aşamadır. Bu eylemlerle birlikte mücadele yeni bir boyut kazanmış, çatışma şiddetlenmiştir.

Bu gelişme de rastlantı değildir.

Bir kez, daha önce de değindiğimiz gibi, bugünkü kurtuluş

hareketi, oldukça güçlü bir toplumsal zemine dayanıyor. Kapitalist gelişme ve sınıfsal ayrışma süreçleri modern bir kurtuluş savaşının dayanacağı güçleri yaratmıştır.

İkincisi, hareketin önderliğini emekçi ve marksist orijinli genç aydınlar oluşturuyor.

Üçüncüsü, PKK hareketi Türk burjuvazisinin ve bazı başka çevrelerin iddia ettiği gibi "terörist" ya da askeri yöntemi fetiş haline getiren bir örgüt değil, siyasal bir örgüttür. Silaha başvurması siyasal hedef ve çizgisinin bir sonucudur.

Dördüncüsü, hareketin Kürdistan'ın 4 parçalı durumunun yarattığı bölge devletleri arasındaki çelişkilerden yararlanma taktiğini bunlardan birine teslim olma noktasına götürmemesi ve esas olarak halkın gücünü ortaya çıkarmayı ve bu güce dayanmayı başa almasıdır.

Beşincisi, ulusal hareketin ana toplumsal temeli olarak yoksul köylülüğü kazanmasıdır.

Öte yandan, Türkiye Cumhuriyet'inin Kürt'lerin bir ulus ve halk olarak varlığını yadsıyan temel politikası iflas etmiştir.

Sorunu, Kürdistan'ı bir kan gölüne çevirerek çözmek isteyenlerle, toplumsal sorunları hafifleterek, Kürt dili üstündeki yasakları gevşeterek vb. yöntemlerle yumuşatmak isteyenler arasındaki tartışmalar, egemen sınıf içinde önemli görüş ve tutum farklılıkları olduğunu gösteriyor.

Ne var ki, bütün bunlar sorunun kolay bir çözümü olduğu, ya da çözüme yaklaşıldığı anlamına gelmiyor.

En başta uluslararası gelişmeler son derece çelişkili ve karmaşıktır.

Bugünkü uluslararası durumu belirleyen temel gelişme Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Sovyet faktörünün ortadan kalkmasıyla, emperyalist gerici egemenlik tartışmasız bir kesinlik kazanmış, emperyalistler arası hegemonya ve paylaşım kavgaları da yeni boyut kazanmıştır.

Hegemonya kavgası esas olarak ABD ile Almanya arasında yoğunlaşıyor. Ekonomik potansiyeli ve Avrupa'yı peşinde sürükleme gücüyle Almanya artık dünyanın her yerindeki sorunlar karışan bir süper güçtür. Ama, özellikle Avrupa ve eski

Sovyet topraklarını hegemonya alanı olarak görüyor.

ABD, emperyalizmin hegemon gücü olma konumunu koruyor. Ancak ekonomik açıdan zayıflıyor. Hegemonyayı elde tutmak ise uzun erimde ekonomik güç gerektiriyor. Bu açıdan bakıldığında ABD hegemonyasının aleyhine bir sürecin işlemekte olduğu söylenebilir. Ancak, şu anda ne Almanya ne de Japonya, ne siyasal, ne de özellikle askeri güç olarak hegemonyayı ele geçirecek güçteler. ABD ayrıca, dünya hegemonyasını yitirmenin ekonomik sorunlarını daha da azdıracağını biliyor. Kavgayı bırakmıyor. Bütün uluslararası gelişmeler bu kavganın etki alanı içindedir. Olay, yalnız ABD-Almanya çatışması değil; başta Rusya olmak üzere öteki devletlerin bu çatışmada ne tarafta saf tutacakları da, hem hegemonya, hem de paylaşım kavgasının sonucu üzerinde etkili olacaktır.

Dünya, nüfus ve etki alanlarının yeniden belirleneceği bir döneme girmiştir. Ortadoğu ve Ortaasya ise haritaların yeniden çizileceği bölgelerin başında geliyor.

ABD ve Almanya'nın geliştirecekleri siyasetler, Türkiye, Iran, Irak ve Suriye'nin iki süper güç arasındaki rekabette alacakları tavır ve bu dört devletin birbirleriyle ilişkileri önümüzdeki dönem Kürt sorununun uluslararası ortamını belirleyecek etmenlerdir.

Körfez savaşıyla birlikte ABD bölgedeki askeri gücünü ve nüfuzunu artırmıştır. Irak'ın yenilgisinden sonraki Kürt ayaklanması ve buna karşı Saddam'ın ABD'nin gözleri önünde uyguladığı Kürt soykırımı Kürt tarihinin ibret verici derslerine bir yenisini eklemiştir. Kürt ayaklanmasının başlarında bazı Kürt ve Türk solcusunun içine düştükleri durum ise içler acısıdır. Kürt solcularının bir bölümü, Körfez savaşından sonra Amerika'yı yeniden keşfettiler ve açık Amerikan yanlısı tutumlar aldılar.

Uğur Mumcu'dan Kemalizmin "anti-emperyalistliği'nden kurtulamamış daha "solcu" bir kesime kadar bazı Türkiyeli ilericiler ise, ABD'nin "Kürt politikası"ndan hareketle Kürt kurtuluş hareketine karşı yeni gerekçeler icat ettiler.

ABD dünya jandarmasıdır. Dünya çapında doktrinler geliştiriyor. Kendisinde, bütün uluslararası sorunlarda "taraf" olma

hakkı görüyor. ABD'nin bugün değil, her zaman bir "Kürt politikası" olmuştur. Yeni olan bunlar değil. Yeni olan iki şey var. Biri, Kürt ulusal hareketinin yükseldiği devrimci aşamadır. İkincisi, ABD'nin Ortadoğu çemberine düşüşü, bu çemberin bütün sorunlarıyla yüzyüze gelişidir.

ABD'nin ve emperyalist siyasetlerin özü değişmemiştir. *Böl ve yönet! Arapları, Kürtleri, Türkleri hem kendi içinde, hem birbirlerine karşı böl ve yönet!*

Taktikler değişiyor. Emperyalizmin taktik değişikliklere gitmesi kendi insiyatifindeki gelişmelerin değil,Kürt ulusal hareketinin emperyalizm dışı bir noktaya gelmesinin sonucudur. ABD açısından taktik değişiklik şudur: Devrimci Kürt hareketini kuşatmak ve boğmak için kendi denetiminde. burjuva nitelikli, uzlaşmacı bir Kürt hareketi yaratmak ve onunla oynamak. ABD, bu taktik manevranın gerektirdiği makyaj değişikliklerini yapıyor. Sadık bağlaşıklarına da yaptırıyor.

Özal'ın Kürt sorunundaki "çağdaş"lığının, "ileri"liğinin başka bir kaynağı yoktur.

Almanya, bütün dünya ve bölge sorunlarında olduğu gibi Kürt sorununda da "taraf" olduğunu, ABD dahil konunun taraflarına kabul ettirme çabası içindedir. Almanya'nın Kürt sorununa gösterdiği ilgi, kendine egemenlik alanı olarak gördüğü bir bölgedeki ABD ve ABD güdümlü Türkiye etkinliğini sınırlama siyasetinin bir parçasıdır. Almanya Kürt sorununu hem Türkiye'yi yola getirecek bir kart, hem de bölgedeki güçlenmesine yardım edecek bir olanak olarak değerlendirmek istiyor.

Almanya ve Avrupa'nın Kürt siyasetlerinin temel çizgileri bunlardır.

Bölge devletleri içinde tümüyle ABD yanlısı siyaset izleyen tek ülke Türkiye'dir. Bu, hem Avrupa ve Almanya ile, hem de İran, Irak ve Suriye ile ilişkilerde sorunlar yaratıyor.

Bu ülkeler, Türkiye'deki Kürt hareketine tutumlarını ABD ve Türkiye ile ilişkileri çerçevesinde ele alıyorlar. İran ve Irak ABD ve Türkiye'nin bölgedeki konumlanışlarından rahatsızlar. Suriye büyük bir sıkışıklık yaşıyor. Sovyet'lerin varlığından güç alan geleneksel denge politikasını artık sürdüremiyor, ABD ile

ilişkilerini düzeltmeye özen gösteriyor, ama Türkiye ile olan sorun ve çelişkileri de duruyor.

Dört devletin birbirleriyle ve kendi parçaları dışındaki Kürt hareketleriyle ilişkileri olağanüstü karmaşıktır. Irak'taki geleneksel Kürt önderliği, neden olduğu ağır ve dramatik sonuçlara rağmen ABD desteğiyle konumlarında tutunmaya çalışıyor. Barzani ve Talabani önderlikleri uğradıkları önemli güç ve prestij kaybına rağmen emperyalist çözümlerin yerli aktörleri kimliğiyle yeni roller alıyorlar. ABD de, siyasetlerini uygulayacak "yerli" güçlerden sonuna dek yararlanarak, anti-emperyalist, radikal, sosyalist yönelimli bir Kürt hareketini engellemek istiyor.

Kısaca resmetmeye çalıştığım bu tablonun bundan sonra kazanacağı yeni renk ve boyutlar hakkında da çok kesin ve ayrıntılı şeyler söylemek mümkün değil. Ama bu tablodan Kürt ulusal hareketinin perspektifleriyle ilgili bazı sonuçlar çıkarmak mümkün.

Çıkartılabilecek birinci sonuç şöyle formüle edilebilir: Uluslararası güç ilişkileri açısından denge emperyalizden yanadır ve aralarındaki çelişki ve mücadeleler ne olursa olsun emperyalist güçler, anti-emperyalist, hele de sosyalist yönelimli bir Kürt kurtuluş hareketinin karşısındadır.

İkincisi, birinci saptama esas olmak kaydıyla, emperyalist büyük güçler arasındaki rekabet ve çatışmalar, bölge devletleri arasındaki çelişkiler Kürt ulusal kurtuluş hareketinin değerlendirilebileceği çatlak ve manevra alanları yaratmaktadır. Ancak, bunlar mücadele açısından ikincil önemdedir. Bunlar temelinde bir varoluş ve stratejik başarı söz konusu olamaz.

Üçüncüsü, verili manzara, her kurtuluş savaşı için önemli olan özgüce, halk kitlelerine dayanmayı olağanüstü derecede öne çıkarıyor. Hem ulusal kurtuluşun başarısı, hem de bu savaşımın toplumsal kurtuluşa büyümesi perspektifleri Türkiye işçi sınıfı ve devrimci hareketiyle ilişkiyi de stratejik bir duruma getiriyor. O halde Kürdistan ve Türkiye devrimleri problematiğini daha ayrıntılı ele almak gerekiyor.

İki Devrim İlişkisi

İki devrim ilişkisini incelemeye başlamadan önce, komünistlerin ulusal soruna yaklaşımlarındaki temel ilkeleri özetlemek istiyorum.

Birincisi, ulusal sorun proletaryanın ve devrimin çıkarlarına bağlı olarak ele alınması gereken bir sorundur. Kendi başına, kendine yeten bir sorun olarak alınamaz; fetişleştirilemez. Dünya devrimci sürecinin çıkarları ulusal sorunun de bağılı olduğu en genel çerçeveyi verir. Bu çerçeve içinde ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketeleri birbirlerini destekleyen dinamiklerdir.

Ulusun kendi yazgısını özgürce çizme, kendi bağımsız devletini kurma hakkı temeldir. Bu hak hiçbir gerekçeyle yadsınamaz. Komünistler bu hakkın propagandasını yapmakla, bu istemle ortaya çıkmış bir hareketi desteklemekle yükümlüdürler. Ayrılma hakkının öteki yüzünün birleşme özgürlüğü olduğu doğrudur. Ama bir ulusun zor ve baskı altında tutulduğu koşullarda ezen ulus devrimcilerinin temel görevi ayrılma hakkının propagandasını yapmaktır.

Üçüncüsü, bu iki ilke ışığında sorun somut siyasal bir sorundur. Tarihsel dönem, coğrafya, uluslararası ve ulusal koşullar, bağlaşıklar somut olarak ele alınmalıdır. Dünya pratiği, ulusal sorunla ilgili öyle çok ve çeşitli deney birikimi bırakmış, öyle farklı çözüm yolları ortaya koymuştur ki, bunlardan her duruma uyacak hazır formüller çıkarılamaz. Marks ve Engels'in İrlanda sorununa, Lenin'in Finlandiya, Polonya, Rusya'daki soruna ilişkin tutumları zamana ve değişen koşullara bağlı olarak bu nedenle farklı yönler kazanmıştır. Yapılması gereken ulusal soruna yaklaşımdaki evrensel ve özgül yönlerin dikkatli bir çözümlemesidir.

Türkiye Ortadoğu'nun, coğrafyası ve nüfusuyla en büyük, kapitalist gelişmişlik açısından en ileri, bağrında taşıdığı sorun ve çelişkilerin çeşitliliği ve bunlara yanıt verecek modern sınıf güçlerinin varlığı açısından devrim ve sosyalizme en yakın ülkesidir. Türkiye'nin önündeki devrimci adım, proletarya hegemonyasında sosyalist devrimdir.

Kürdistan'ın en ileri ve öteki parçaları da sürükleyebilecek parçası Türkiye Kürdistan'ıdır.

Kürt halkı, kapitalist gelişmeyle birlikte Türkiye'deki ekonomik ilişkilerin içine çekilmiş, sınıfsal ayrışmaya uğramış ve sınıfların karşılıklı yeralımı Türkiye bütünü temelinde biçimlenmiştir.

Her devrimin temel sorunu olan iktidar sorununda, Türkiye ve Kürt devrimleri arasında yazgı birliği vardır. Düşman aynı, yıkılacak devlet iktidarı tektir. Kürt ulusal hareketinin bağımsızlık amacı ile, Türkiye işçi sınıfının siyasal erki alarak toplumsal bir devrimi başlatma hedeflerinin üst üste düşmesi iki hareket arasındaki yazgı birliğinin *siyasal* ifadesidir.

Ulusal sorunun varlığını, Türkiye devrimini geri çeken, "demokratik devrim" aşamasını zorunlu kılan bir etmen olarak algılayan yaygın bir yaklaşım var. Kesin olarak yanlıştır. Türkiye sınırları içindeki Kürt ulusal hareketinin toplumsal temeli yoksul köylülük, kır ve kent emekçileridir. Bu sınıfsal içerik, Türkiye devrimini geri çekmez; tersine devrimin bağlaşıklık gereksinimine yanıt vererek, *toplumsal temelini* güçlendirir. Bu yönüyle, devrimin sosyalist karakterine netlik ve açıklık kazandıran bir faktördür.

Demokratizm ve popülizmden kurtulamayan siyasal akımlar ise Kürt ulusal kurtuluş hareketiyle "devrimci demokratlık" paydasında ortaklaşıyor. PKK'nin Türkiye devrimci hareketini toptan "devrimci demokratlar" diye adlandırması, biraz bu kabullenişten, biraz da aynı yaklaşımı paylaşmasından kaynaklanıyor.

Öte yandan, Kürt ulusal kurtuluş hareketinin, Türkiye devrimini bölge devrimine bağlayan, kordon işlevi de var.

Türkiye işçi sınıfı ve onu temsil ettiği ölçüde Türkiye devrimci hareketi Kürt kurtuluş hareketinin hem temel, hem de bu devrimi ileri çekme gücüne sahip bağlaşığıdır. Ulusal kurtuluştan toplumsal kurtuluşa geçiş yolunu kısaltacak en önemli dayanaklardan biri, Türkiye proletaryası ile bağlaşıklıktır.

Daha somut ve yakından bakıldığında iki devrim sürecinin eşit, bileşik ve eşzamanlı ilerlemediği görülmektedir.

Kürt ulusal kurtuluş hareketi son yıllarda önemli bir atılım yaptı. Öncü örgütlerini yarattı; silahlı mücadeleyi geliştirdi ve kentlerdeki ayaklanmalarla desteklenen hızlı bir kitleselleşmeye gitti. Kürt ulusal hareketinde önderlik ve örgütlülük boşluğu yoktur. Büyüyen hareketi kucaklama, yönlendirme noktalarında ortaya çıkan yetersizlikler, ideolojik zayıflıklar olmakla birlikte boşluk yoktur.

Türkiye işçi ve komünist hareketinin durumu öyle değil. Güçlü işçi sınıfı temeline, ideolojik alandaki ileri açılımlara rağmen, devrimci siyaset ve örgüt alanlarında boşluk var.

Türkiye işçi sınıfı hızlı bir siyasallaşma süreci içindedir. Eylemlere çıkıyor ve güç biriktiriyor. Ancak, henüz ekonomik savaşım ve örgütlenme çerçevesini aşabilmiş, burjuva bilincin köreltici etkilerinden arınmış değildir. Bilinç eksikliğinin kendini en çok duyurduğu alanlardan biri ulusal sorundur.

Türkiye işçi sınıfının ihtilalci partisi henüz yaratılamamıştır.

Bu durum, hem Türkiye devrimi ile, hem de Kürt ulusal kurtuluş hareketi ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde zaaf ve yetersizliklere yolaçıyor. Devrimci hareketin bugünkü aşamada, Kürt ulusal hareketine verdiği destek propaganda ve dayanışma ile sınırlıdır. Bu da önemlidir; ancak yeterli olmuyor. Savaşıma somut destek biçimi alamadığı için, savaş birliğine de hizmet edemiyor; Kürt ulusal hareketini ileri çeken tarihsel misyonunu yerine getiremiyor.

Siyasetin boşluk tanımayacağı nokta burasıdır.

Kürt ve Türk devrimcilerinin öznel güçleri arasındaki bu eşitsizlik ve uyumsuzluğun sonuçları öznel değil nesneldir. Kürt devrimci savaşını, milyonları çeken, Lenin'in "gerçek siyasetin başladığı yer" dediği noktaya ulaşmış, Ortadoğu çapında, devletler düzeyinde siyaset yapabilecek duruma gelmiştir. Bunun doğal sonucu, hareketin siyasal manevra olanaklarının genişlemesi, ittifak alternatiflerinin artmasıdır. Siyasetin bu düzeyinde, gerçek-maddi güç ilişkileri esastır ve bu ilişkiler şu anda ne yazık ki devrimci sosyalizmin lehine değildir. Nesnel sınıfsal ilişkiler ve kurtuluşun toplumsal açılımları açısından

yaşamsal önemde olan Türkiye işçi sınıfı ve sosyalist hareketiyle bağlaşıklık almaşığınır bugünkü reel güç dengeleri içinde zayıfladığını kabul etmek zorundayız. Açık gerçek şudur: Eğer Türkiye işçi ve sosyalist hareketi bugünkü dağınık, örgütsüz, eli kolu bağlı tutumunu sürdürürse, ne hep altını çizdiğimiz toplumsal nesnellikler, ne ileri sürdüğümüz ideolojik argümanlar bu bağlaşıklığı yaşama geçirmeye yetecektir! Yetmeyecektir!

Öte yandan, hiç unutulmaması gereken noktalardan biri, ulusal hareketin ulusal hareket olduğudur. Ulusal hareketin, doğasının, toplumsal temelinin, siyasal hedeflerinin çizdiği sınırları var. Kürt ulusal hereketinin tek başına bu sınırları aşarak antikapitalist bir doğrultu kazanacağını, hele de Türkiye'deki sosyalizm mücadelesinin görevlerini üstleneceğini ileri sürmek son derece yanlış ve iki halkın mücadelesine zarar verecek bir yaklaşımdır.

Ulusal hareketin geleceği açısından sorulması gereken asıl soru, Türkiye devrimci hareketinin aktif destek ve bağlaşıklığını kazanamayan bir Kürt hareketinin anti-emperyalist radikal çizgisini koruyup koruyamayacağıdır. Önderliğinin niteliği nedeniyle değil, ulusal hareketin niteliği ve objektif koşulları nedeniyle bu soruya olumlu yanıt vermek çok zordur.

Nesnel ile öznel arasındaki sınır çizgisi ele alınacak düzeye göre değişiyor. Bir düzeyde öznel olan bir başka düzeyde nesnel olabiliyor. Verili üretim biçimi içinde, üretimdeki yerleri ve mülkiyet ilişkileriyle tanımlanan sınıfların karşılıklı yer alımları sınıf mücadelesi açısından nesnel veridir; sınıf hareketinin düzeyi, kapsamı, şiddeti de o toplumdaki siyaset özneleri açısından nesneldir. Ya da, ideolojik-siyasal bir perspektifle örgütlenmeye başlayan bir siyasal özne, program ve hedefleri yığınlar tarafından benimsenip "maddi güç" durumuna geldiğinde nesnellik kazanmış olur. Bu hatırlatmalar şunun için önemli: Devrimcilik nesnelliği kavramakla yetinmeyip onu değiştirme işidir. İradidir. Kürdistan ve Türkiye devrimlerinin bugünkü durumu ve ilişkileriyle ilgili saptamalar, bunlara uyum göstermek için değil değiştirmek için yapılıyor.

Türkiye ve Kürdistan devrimlerinin yazgısını birleştiren iki

faktör, ezilen sınıfların durumu ve çıkarlarıyla, iki ulusun devrimcilerinin ulusal kurtuluşun ötesine geçen toplumsal kurtuluş amaçlarıdır. Sınıfsal ve iradidir.

Sınıf temeli emekçi, ezen ulus devrimci hareketiyle bağlaşık, anti-emperyalist bir Kürt kurtuluş hareketinin hem başarı şansı daha yüksek, hem de kendisini aşan devrimci çözümlere katkı yapma olanakları daha büyüktür.

Kürt hareketinden Türkiye devrimci hareketini beklemesi istenemez ve istenmiyor. Önemli ve kritik olan, devrimci Kürt hareketinin kendisini kuşatan devrimci olmayan nesnelliklere boyun eğmemesidir.

Türkiye sosyalist hareketinin kendi bağımsız sınıf hedefleri ve dinamikleri ekseninde toparlanması ve kendini yeniden üretmesi hem kendi varlığını, hem Kürt hareketinin geleceğini ilgilendiren yaşamsal önemde bir görevdir. Kendi dinamiklerine dayanamayan hiçbir nitelik gelişemez ve Türkiye sosyalizminin toparlanması ve atılım yapması için harcanan hiçbir çaba boşa değildir. Daha önemlisi sosyalistler için bundan başka bir varolma durumu yoktur. Güncelin basıncı bu gerçeğin görüngesini engellememelidir. Öte yandan, Kürt hareketinin Türkiye'de devrim ve sosyalizm için açtığı olanakları görmeyen, bu dinamiklerle birleşemeyen bir hareketin de başarı şansı yoktur.

Çözüm var "Çözüm" var

Kürt sorununun kalıcı çözümü devrim ve sosyalizmde, Türkiye'nin bugünkü sınıf egemenliği sisteminin, tekelci kapitalizmin yıkılmasında görüyoruz.

Her "çözüm" önerisi, son çözümlemede sınıfsal konumlanış ve bakışın izdüşümüdür.

Devrimci demokratlar, Kürt sorununun çözümünü henüz kapitalizmi aşmayan bir "demokratik devrim"de, küçük burjuva reformistleri "demokratikleşme" ve "insan haklarının kabul"ünde görüyorlar.

Burjuvazi, kendi içindeki farklılıklara rağmen, bugün için

"Üniter devlet" içinde, en çok ulusal-kültürel özerklik çerçevesinde çözümler üretebiliyor.

Kürt ulusal hareketi, somut biçimlenmesi ne olursa olsun, ulusal oluşumunu geliştirmek ve tamamlamak için bir siyasal merkezi örgütlenmeye, ki bu devletten başka bir şey değildir, gereksinim duyuyor.

Bunların dışında bir siyasal "çözüm" yoktur.

Burada gelebilecek, konuyu devrimle sosyalizme havale edip "somut çözüm" üretmediğimiz eleştirilere karşı şunlar eklenebilir:

Sorunun kalıcı çözümü, 30 milyonluk bir halkın kendi merkezi siyasal örgütlenmesini kurma hak ve özgürlüğünün tanınmasından geçiyor.

Söz konunu örgütlenmenin biçimiyle ilgili somut bir "çözüm önerisi" bugünden ve tek taraflı olarak getirilemez. Bu örgütlenmenin hangi biçimde olacağını Kürt halkının kendisi, Kürt ulusal kurtuluş hareketiyle Türkiye ve bölge devrimleri arasında ilişkinin karakteri belirleyecektir. Komünistler, öteki koşullar eşit olduğu, yani hiçbir zorun bulunmadığı durumda büyük sosyalist örgütlenmelerden, yalnız Türk ve Kürtlerin değil, öteki bölge halklarını da içine alan sosyalist devletler topluluğundan yanadır. Böyle bir örgütlenmenin önkoşulu, öteki muhtemel taraflar gibi, Kürtlerin de özgür ve bağımsız olmalandır. Bu bağımsızlık koşullara göre bir gün kadar kısa. yüzyıl kadar uzun olabilir.

Tarihin, halkların kardeşliğinin emrettiği kalıcı çözüm böyle bir yaklaşımdan geçiyor.

Üçüncü Bölüm
Sınıf Hareketi ve Sosyalizm Perspektifleri

BİR
İŞÇİ SINIFI: DURUM SAPTAMASI

Türkiye işçi sınıfı tarih sahnesine geç çıkmış genç bir sınıftır.

Türkiye işçi sınıfının modern bir sınıf olarak biçimlenmesi, Türkiye kapitalizminin fabrika aşamasına ulaştığı 1950'ler ve sonrasına rastlıyor. 1990'larda işçi sınıfının sayısı on milyonu aşmıştır. (*) Ekonomik olarak aktif nüfusun yarısından çoğunu oluşturuyor. Aileleriyle birlikte hesaplandığında ise işçi sınıfı Türkiye nüfusunun artık en kalabalık sınıfıdır. (**) *Türkiye'de nicel ve nitel gelişmişlik düzeyiyle devrim savaşımının ve sosyalizm kuruculuğunun başını çekebilecek bir işçi sınıfı vardır.*

Geç geliş ve genç oluş, eşitsiz gelişmenin mantığı içinde ileriye sıçramanın da itici güçlerinden biridir. Alman ve Rus işçi sınıfları da, öteki Avrupa işçi sınıflarına göre sahneye geç çıktılar; ama daha önemli oldular. Henüz sözünü söylememiş bir sınıf olarak Türkiye işçi sınıfının da böyle bir şansı vardır.

(*) İşçi sınıfını, işgücünü satarak yaşama sorunda olan, artı emeğine kapitalist tarafından el konulan, ulusal gelirden aldığı pay sermaye birikimine olanak vermeyen ücretlilerin tümü olarak tanımlıyorum.

(**) İşçi sınıfının sayısı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Haluk Yurtsever, *Sınıf ve Parti*, İstanbul. Etki Yayınevi, Ekim 1992 s.78-79

Türkiye işçi sınıfıyla ilgili istatiktik veriler çok sınırlı. Sanayideki, dolayısıyla işgücündeki yoğunlaşmayı gösteren doğrudan rakamlar olmadığı gibi, örneğin 1000'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinin toplam sanayi üretiminin ne kadarını gerçekleştirdiği, toplam enerji miktarının ne kadarını kullandığı, bu işyerlerinde istihdam edilen işçilerin toplam işçi sayısının ne kadarını tuttuğunu gösteren veriler de bulunmuyor. Başka amaçlarla yayınlanmış verilerden yararlanılarak yapılan hesaplamalar ise hem ilgilenilen özel konuyu aydınlatmaya elverişli olmuyor, hem de işin içine ister istemez tahmin ve yorum gibi öznel değerlendirmeler daha çok giriyor.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı Türkiye İstatistik Yıllık'larının bazılarında büyük ve küçük işyerleri 10'dan daha az, daha çok işçi çalıştırma esasına göre ayrılıyor; bu ayrımdan sanayideki yoğunlaşmayı çıkarmak mümkün değil. Bu rakamlar sanayide "büyük" işyerlerinin artan önemini gösteriyor, ama en büyük işyerlerinin durumunu göstermiyor.

1980 rakamlarına göre imalat sanayiinde 10'dan az işçi çalıştıran 177 bin 159 işyeri sanayideki toplam işgücünün yaklaşık %20'sini istihdam eder ve çevirici güç kapasitesinin yine yaklaşık yüzde 20'sini kullanırken, 10'dan fazla işçi çalıştıran 8710 işyeri bu iki oranda da yüzde 80'i tutturuyor. (1) İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı 500 Büyük Firma Araştırmalarında işgücü yoğunlaşmasıyla ilgili daha spesifik rakamlar var. 1988'de imalat sanayiindeki en büyük 500 firmada, 85 bini üç büyük holdingte olmak üzere toplam 700 bin işçi çalışıyor; bu rakamlardan çıkarak yaptığım hesaplamalar imalat sanayiindeki sigortalı işçilerin %39,3'ünün en büyük 500 firmada, %4,77'sinin üç büyük holdingte toplandığını çıkarıyor. (2) İstanbul Sanayi Odası Dergisi'nin 306 nolu, 22 Ağustos 1991 tarihli özel sayısında yayınladığı en son "500 Büyük Sanayi Kuruluşu" istatistiklerine göre, 1990'da Türkiye'nin en büyük 500 sanayi firmasında istihdam edilen 700 bin işçinin %73,3'ü 1000'den fazla işçi çalıştıran kuruluşlarda toplanmış durumda. 1000'den fazla işçi çalıştıran işletmelerin sayısı 149 bin ve çalışan toplam işçi sayısı da 516 bin 236.

2000 ve daha fazla işçinin çalıştığı 59 kuruluş ise 500 firma toplam işçi sayısının yarısından fazlasını, 386 bin 447 işçiyi istihdam ediyor.

Bu sayılar işgücü yoğunlaşmasının ileri boyutlarda olduğunu gösteriyor. Kaba gözlemle de, Türkiye'de sanayinin ve işgücünün başta İstanbul olmak üzere belli merkezlerde yoğunlaştığını söylemek mümkün. Bu yoğunlaşma işçi sınıfının örgütlenmesi ve eylem gücü açısından çok önemli bir temel sağlıyor.

Türkiye işçi sınıfı yalnız tarihsel oluşumu açısından değil, üretimdeki işçilerin yaş ortalaması açısından da genç bir sınıftır. En başta Türkiye genç bir toplumdur. 1985 rakamlarına göre nüfusun %63,4'ü 30 yaşın altındadır.(3) Yine 1985 rakamlarına göre "iktisaden faal nüfus"un en az yarısı 30 yaşın, yaklaşık yüzde 68'i de 40 yaşın altındadır. En son verilere göre, ücretlilerin yüzde 87'si 44 yaşın altında görünüyor. (*Sabah. Ekonomi 10 Ocak 1993).*. Türkiye'de patronlar hem kıdem tazminat miktarlarının büyümesini önlemek, asgari ücretle işçi çalıştırmak türünden ekonomik nedenlerle, hem de sendikal ve siyasal nedenlerle çok sık ve büyük çaplı işçi tensikatlarına başvuruyorlar. Bu da çalışanların yaş ortalamasını aşağı çeken önemli bir etkendir. Ayrıca, elimizde rakamlar olmamakla birlikte işçi-emekçi sınıflarda ortalama yaşın düşük olduğunu da söyleyebiliriz.

Sınıfın ortalama fizik yaşının genç olması, gençliğe özgü ataklık, eyleme doğal eğilimlilik, yeni düşüncelere açıklık gibi özellikler taşıması anlamına geliyor.

Türkiye işçi sınıfının bir başka özelliği, artık ağırlığıyla *kuşaklı* bir sınıf olmasıdır. Bir ayağı köyde ötekisi kentte, hem işçi hem köylü özellikleri gösteren tip artık tarihe karışıyor. Köyden, köylülükten ve küçük mülkten kopuş işçinin bilincinde ve mentalitesinde önemli değişiklikler yaratıyor. Kentlerdeki üçüncü, hatta ikinci kuşaktan işçilerin köyle ve küçük toprak mülkiyetiyle ilişkisi artık kural değil istisnadır.

Bunlar işçi sınıfıyla ilgili tartışılamayacak kadar açık gerçeklerdir ve bunları aşıp Türkiye işçi sınıfının bugünkü konumu ve özellikleriyle ilgili tartışmalar yapmak gerekiyor. Ne yazık

ki, geçmişte kalmış olması gereken tartışmaları sürdürenler var ve kısaca da olsa onlarla ilgili birkaç söz söylemek gerekiyor.

Türkiye işçi sınıfıyla ilgili bir çalışması olan Sovyet yazarı Stavçenkov ve Türkiye'den de sendika eğitimcisi Yıdırım Koç bu eskimiş tartışmaları sürdüren iki örnek oluyorlar.

Stavçenkov, Türkiye'de sınıfların "oluşma sürecinin henüz tamamlanmamış" olduğu görüşündedir. Türkiye'de kapitalist ilişkilerin ancak 1980'de egemen konuma geldiğini söyleyen bu "bilim" insanına göre, "Türkiye kapitalizminin, oluşmasının olgunluk aşamasına girmiş olması, gelişmekte olan pekçok ülkeye özgü çokyapılılığın Türkiye'de tamamen kalktığı anlamına gelmiyor. Türkiye'de işletmeciliğin çağdaş biçimlerinin (devlet-kapitalist ve özel kapitalist işletmeler) yanısıra birçok işletmede hala kapitalizmin ilk aşamasına özgü yöntemler kullanılıyor. Böyle bir çokyapılılık ülkede sınıfların oluşma sürecinin henüz tamamlanmamış olduğunu gösteriyor." (4) Stavçenkov şöyle bir "özetlemeyle" işçi sınıfının %75'ini bir kalemde "çağdaş proletarya" kavramının dışına çıkarıyor:

"Özetlersek, Türkiye proletaryasının yapısı oldukça renklidir. Eğer işletmelerin büyüklüğünü, ücretli işçilerin mülkiyete karşı tutumlarını, çağdaş teknikle olan bağlarını, sosyal-kültürel ve kalifiyelik düzeylerini dikkate alırsak 5 milyon işçiden yaklaşık yüzde 25'inin çağdaş proleteryaya dahil olduğunu söyleyebiliriz." (5) Yazının hiçbir yerinde açıkça tanımlanmamakla birlikte, bu alıntıda ve başka yerlerde yazdıklarından "çağdaş" proleter olmak için büyük ve ileri teknolojili işyerlerinde çalışmak, yüksek bir sosyal-kültürel düzey tutturmak, kalifiye vb. olmak gerektiği anlaşılıyor.

Yıldırım Koç ise şunları yazıyor:

"Devlet İstatistik Enstitüsünün kullandığı, 'ücretli' kavramı, toplumsal sınıf anlamında 'ücretli'yi tam olarak karşılamamaktadır. Bu uyumsuzluğun bir nedeni incelenen nesnenin özelliğidir. Ücretlilik netleşmemiştir; sınırları yeterince belirginleşmemiştir. Diğer bir deyişle mülksüzlüşme süreci tamamlanmamıştır." (6)

Yıldırım Koç, kapitalist ilkel birikimin koşulu olan, emek-

çinin üretim araçlarından kopması sürecini, bu anlamda ücretli emeğin mülksüzleşmesi sürecini kastetmiş olamaz. Türkiye bu tarihsel süreci çoktan tamamlamış bir ülkedir. Böyle bir ülkede tarımda mevsimlik işçilik yapan, aynı zamanda küçük toprak sahibi olan emekçinin proleterleşme süreci ise işlemeye devam eder. Bu birinciden kategorik olarak farklı bir süreçtir. Yıldırım Koç, kullandığı ifadelerle böyle bir karışıklık yaratmakla kalmıyor, bir yandan "*En genel tanım olarak* (abç) maddi ürün üretiminde çalışan ücretlileri işçi sınıfı olarak tanımlayabiliriz" derken (7), bir yandan da"...*Türkiye'de en dar anlamıyla* (abç) işçi sınıfının boyutlarını bulmak için önce aktif bir biçimde gelir getirici bir işte çalışan ücretlileri saptamak, bunların mülksüzleşme düzeylerini irdelemek ve daha sonra da, ücretliler içinden üretken faaliyette bulunanları belirlemek gerekir." diyerek (8) Türkiye'de 1980 yılında 2 milyon 957 bin "işçi" olduğu sonucuna varıyor. (9) Stavçenkov'yla Koç bazan aynı, bazen farklı gerekçelerle birbirlerini destekliyorlar.

Stavçenkov'nun yöntemi ve vardığı sonuçlar doğru ve bilimsel değil.

Bir kez, kapitalizmin sektörel ve teknik açılardan eşitsiz gelişimi yalnız Türkiye'ye özgü değil, kapitalizmin olduğu her yerde geçerli evrensel bir yasadır. Birçok kapitalist ülkede "çağdaş" işletmelerin yanısıra gerilerinin de bulunması ancak doğaldır. Türkiye gibi ülkelerde bu eşitsizliğin daha da çarpıcı olmasında şaşırılacak bir şey yok. Üstelik bu çarpıcılık, yalnız gelişmemişlikten değil, daha çok bazı alanlardaki sivrilmiş gelişmişlikten geliyor. Evet Türkiye'de en modern biçimlerle birlikte arkaik biçimler de yaşayabiliyor. Ama artık ilişkilerin tümü kapitalisttir. Toplumsal yaşam emek-sermaye çelişkisi ekseninde biçimleniyor.

İkincisi, işçi sınıfının büyük işletmelerde, ileri sanayi kollarında toplulaşması sınıfın yoğunluğu ve bunun sonucu olan toplu hareket yeteneği açısından önemlidir; ama bunlar bir sınıfı oluşturan unsurlar değildir. Orta ve küçük işletmelerle çalışanlar da tanıma uygun özellikler gösteriyorlarsa işçidirler.

Üçüncüsü, "mülkiyete karşı tutum"vb. öznel davranış biçimleri sınıfın nesnel varlığının ölçütü olarak alınamazlar.

Starçenkov da Koç gibi, işçi sınıfını, "maddi artı-değer yaratan" emekçiyle sınırlıyor. Bu görüşlere katılmadığımı daha önce başka çalışmalarda gerekçeleriyle birlikte ortaya koymaya çalıştım. (10)

İki Yeni Eğilim ve Sonuçları

Dünya ekonomisindeki yeni gelişmelerle doğrudan bağlı olarak Türkiye kapitalizminde belirginleşen iki eğilim işçi sınıfının niteliğinde ve niceliğinde değişikliklere yol açıyor.

Bunlardan biri, üretim ve emek süreçlerinde kafa emeği oranının yükselmesidir. Gelişmiş kapitalist-emperyalist ülkelerle kıyaslanabilir bir düzeyde olmasa da, yeni teknoloji edinimi işçi sınıfı içinde kafa emeğiyle çalışanların oranını artırıyor. Aynı gelişme, bir yandan da entellektüelleri, bağımsız işyeri sahibi serbest meslek sahiplerini üretim, ticaret ve hizmet alanlarının ücretlileri durumuna getiriyor.

İkincisi, dünya ekonomisindeki genel eğilim ve buna ek olarak uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye'ye düşen rol, sınai gelişmeden çok, servisler, turizm, ticaret alanlarına kayıyor. Bu hizmet sektöründe çoğalan ve yoğunlaşan, kanımca tereddütsüz işçi sınıfı içinde sayılması gereken bir emekçi kesimi ön plana çıkarıyor. (*)

Bu gelişmelerin, tekelci devletin havuç yöntemleriyle aydın aristokrasisi yaratma siyasetleriyle de birleşerek ürettiği çok önemli bir sonuç var: *Geleneksel aydın hareketi büyük bir başkalaşımdan geçiyor.*

(*) İşçi sınıfının göreli bir durgunluk içinde olduğu bir dönemde, sendikalaşmak isteyen memurların giriştikleri, eylemler dikkat çekicidir. Önümüzdeki dönemde, işçi sınıfının siyasal ve sendikal hareketinde mühendis, teknik eleman, büro çalışanı, öğretmeni vb. kesimlerin aktif bir rol oynayacaklarını tahmin edebiliriz.

1960 aydınlanmasında aydınlar bir toplumsal katman olarak etkili oldular; 1970-80 döneminde bu aydın dalgası geri çekilmeye başladı ama hem bir önceki dönemin birikimi, hem de üniversite gençliğinin devrimci örgütlenmelere kadro ihraç etmeye devam eden dinamikleri bu etkinin başka biçimlerde sürmesini sağladı.

1980'den, özellikle de 1987'den bu yana ise durum artık çok farklıdır. Yukarıda özetlediğim gelişmeler iki temel sınıf arasında zaman zaman "bağımsız" görünümler veren aydın kategorisini bu iki temel sınıf ekseninde ayrıştırıyor ve kutuplaştırıyor. Aydın toplumsal katmanı emek-sermaye çelişkisinin iki yönlü çekim alanına girmiştir. Türkiye'de artık, "Cumhuriyetçi"liği, "laikliği", "kuvveyi milliciliği"yle"ilerici", entellektüel-kültürel ürünleriyle etkili, devlete ve yer yer düzene "muhalif", gelir düzeyi ve yaşam standartları açısından emekçilerle aynı ya da benzer koşulları paylaşan, bütün bu özellikleri bir arada yansıtan geleneksel aydın kategorisi yoktur. Böyle bir kategoriye artık yer de yoktur.

Tekelci kapitalizm kendi aydınını yarattı. Daha doğrusu devşirdi. Geleneksel solcu aydınların çok önemli bir bölümü, basın-yayın, reklamcılık, iş yönetimi, halkla ilişkiler, sanat-kültür faaliyetleri yoluyla doğrudan ve organik biçimde tekellere bağlandılar. Geleneksel solcu-sosyalist aydınların, sosyalizm alanında kalan ve kalmak isteyen daha küçük bölümü için de işçi sınıfının *organik aydını* olmaktan başka yol yoktur. İşçi sınıfının ve sosyalist hareketin örgütlenme ve kurumsallaşmasındaki zayıflıklar nedeniyle, ama aynı zamanda bir kısım aydındaki örgütlülüğe (örgütlemeye ve örgütlenmeye) gelmeyen eğilim nedeniyle işçi sınıfının organik aydınının ortaya çıkması daha sancılı bir süreç izliyor. Öte yandan, Türkiye işçi sınıfı kaydettiği gelişme ve toplum yaşamında tuttuğu yerle kendi organik aydınını yaratacak bir düzeye ulaşmıştır. Bunun altını çizmek gerekiyor.

Türkiye işçi sınıfı ağır bir sömürü, hem siyasal hem ekonomik bir şiddet altındadır. Son 10-12 yılda işçi sınıfının ulusal gelirden aldığı

pay küçülmüş, reel gelirleri gerilemiştir. Yalnız gelir durumu, ücret düzeyi değil, iş ve yaşam koşullan da kötüleşmiştir. 1989'dan sonraki eylem ve direnişler mutlak yoksullaşma eğilimini bir ölçüde durdurmuş, sermayeyi saldırıya ara vermek zorunda bırakmıştır. Şimdi tekelci sermaye yeni bir saldırıya hazırlanıyor.

Sınıf Mücadelesi

Bu noktada bir parantez açıp, "sınıf mücadelesi" kavramıyla ilgili birkaç söz söylemek gerekiyor.

Sınıf mücadelesi, iki temel sınıfın sürekli olarak ve açık biçimlerde birbirleriyle çatıştıkları, birbirine eşit ya da yakın hareketlilik ve etkinlik içinde oldukları bir karşılaşma değildir. Emek-sermaye çelişkisi, kapitalist toplumun o kadar temel ve başat bir çelişkisidir ki, iki temel sınıf arasındaki ilişkinin en "barışçıl" olduğu, hiçbir pratik mücadelenin görünmediği anda bile sınıf mücadelesi yürümektedir. Kapitalist egemenlik mekanizması tümüyle bu gerçek üzerinde oturtulmuştur. Örneğin, ekonomik baskı ve şiddetle birlikte, siyasal baskının da olağanüstü ölçülerde şiddetlendiği, işçi sınıfının sindirildiği baskıcı gericilik dönemleri burjuvazi açısından sınıf mücadelesinin en açık biçimlerde yürütüldüğü dönemlerdir. Böyle dönemlerde işçi sınıfının burjuvazinin saldırısına yanıt verememesi sınıf mücadelesinin yokluğunu kanıtlamaz; bu mücadelenin o konjonktürdeki durumunu gösterir.

Ekonomik sorun tarih planında her zaman siyasal sorundur. Ekonomik mücadeleye bu açıdan bakmak gerekir.

İşçi sınıfı ve emekçi halk üzerindeki sömürü ağırdır. Ekonomik göstergeler önümüzdeki dönem daha da ağırlaşacağını haber veriyor.

Engels, 8 Ekim 1858'de Marx'a yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu:

"...İngiliz proleteryası gerçekte giderek daha çok burjuvalaşıyor... Tüm dünyayı sömüren bir ulus için buna tabii ki bir ölçüde hak verilebilir. Burada, duruma yardımcı olabilecek tek

şey, birkaç gerçekten kötü yıl olurdu." (11)

Engels, burada süper karların işçi sınıfını ehlileştirmedeki rolüne ve ekonomik durumdaki kötüleşmenin devrimci savaşım için yeni olanaklar açma olasılığına işaret ediyor.

Türkiye'deki durum şudur: Tekelci terör devleti, işçi sınıfının kazanılmış haklarını geri almış, budamış ve sınıfın gereksinmelerini acilleştirmiştir. Bunları karşılayamıyor; ancak "hak arama" çıkışlarını olağanüstü dönemde olduğu gibi çıplak şiddet yöntemleriyle de bastıramıyor. İşçi sınıfının ekonomik-toplumsal gereksinmeleri ise küçük ödün ve düzenlemelerle karşılanamayacak kadar büyüktür.

Bugün işçi sınıfının büyük bir hareketlilik içinde olmadığı, ya da inişli çıkışlı, kesikli bir canlanma içinde olduğu bir saptama olarak doğrudur. Ama burada durulmamalıdır. Burada durmak, beklemeci, dışarıdan ve fazla objektivist bir yaklaşımda takılıp kalmak olur. Devrimci sosyalistlere önemli görev düşüyor: Sınıf kaynağına yönelerek güçlenmek, güçlenerek sınıfın kavgasını yükseltmek.

Burası Türkiye sosyalist hareketinin kritik noktasıdır. Sınıf ve sınıfa yönelme vurgusu yapanlar, çok "akıllı", çok bilgiçce sorularla karşılaşıyorlar: "Hangi görüşlerle, hangi kimlikle? Sovyetler çöktü; o kaynaktan edindiğimiz kimliğimiz yok oldu. Yeni kimlik kazanmadan, yeniden meşru olmadan bir yere yönelemeyiz. Önce sosyalist demokrasiyi ya da başka birşeyi tartışalım!" Öteki ucu da var: Birşey değişmedi; yolumuz doğru, örgütümüz önderdir, gerekli olan da, sağlam bir örgütsel kimliktir."

Bu yaklaşımların ikisi de yanlıştır. Türkiye sosyalizmi bugün hem toplumsal meşruluk temelini güçlendirmek, hem kimliğini yenilemek (kat'iyen gömlek değiştirir gibi bir kimlik bırakıp bir başkasını almak değil), hem de bu görevleri zaman sıralamasına koymadan sınıfa dayanan bir örgütlenmeyi gerçekleştirmek durumundadır. Tarih devrimci sosyalistlerden böylesine komple ve mükkemmele yakın bir performans istiyor.

Kendiliğinden Hareket- Toplumsallık Boyutu

Türkiye sınıf hareketi, Türkiye işçi sınıfının kendiliğinden hareket deneyimleri bize ne öğretiyor?

Öğrettiklerinden biri şudur: İşçi sınıfı hareketinin nabzı, yalnız emekle sermaye arasındaki savaşımın derecesine göre değil, toplumdaki bütün savaşımların, öteki sınıf ve katmanların da içinde yer aldığı *sınıflar savaşımının* derecesine göre atıyor.

Türkiye sınıflar savaşımı tarihi, işçi sınıfının savaşım, kararlılık ve moral gücünün, kendi gelişim çizgisi, hazırlığı ve örgütlülüğü kadar, toplumdaki genel sınıfsal güç ilişkilerine, savaşımın genel düzeyine, toplumsal psikolojiye bağlı olduğunu göstermiştir.

İşçi sınıfımızın son otuz yıldaki üç önemli çıkışının bu gözle incelenmesi bu ilişkiyi daha iyi kavramamıza yardım edecek çok değerli bilgiler sağlayacaktır.

15-16 Haziran, 1980 Tariş ve 1990 Zonguldak eylemleri, bu eylemlerin üçü de geliştikleri toplumsal-siyasal konjonktürü, o günkü toplumsal psikolojiyi yansıttılar. İşçi sınıfının bilinç düzeyinin 1970'de 1980'dekinden daha ileri olduğunu kimse söyleyemez. Ama, 15-16 Haziran, Türkiye işçi sınıfının bugüne dek ulaştığı en yüksek eylem tepesidir. 15-16 Haziran'a bu üstünlüğü sağlayan nedenlerden biri eylemin gerçekleştiği dönemin toplumsal muhalefetin meşru ve güçlü, burjuvazinin ise bölünmüş olduğu bir zamana denk gelmesidir.

İkincisi, 15-16 Haziran aşağı yukarı iki yılı alan bir işçi eylemliliği sürecinin son halkası olarak geldi. 1968-70 yılları arasında çoğu polisle çatışmalı, önemli hedeflerinden biri, belki de başlıcası sendika seçme özgürlüğü olan onlarca fabrika işgali başka militan eylemler işçi sınıfına büyük bir deneyim, kendine güven ve birikim sağlamıştı. Üçüncüsü, Türkiye işçi sınıfının bu "kendiliğinden" ayaklanmasına siyasal değil, ama sendikal örgütlülüğün önemli katkısı oldu. Sınıfın siyasal örgütlenme eksikliğini, sendikacılara ve sendikalara siyasal misyonlar yükleyerek tamamlamak isteyenler de, sırtında yumurta küfesi taşımayan sorumsuz, keskin "sol"cular da işin bu yanını görmezden

geliyorlar. DİSK'in o günkü yöneticilerinin ve özellikle de bölge ve fabrika temsilcilerinin eylemin örgütlenmesinde ve savaşıma ilk hızın verilmesinde oynadıkları rolü küçümsemek doğru değil. Genel olarak da, DİSK'i DİSK yapan militan ve mücadeleci gelenekle, daha sonra bu birikimin üstünde oturan sosyaldemokrat ve "komünist" bürokratların dejenere ettikleri DİSK'i birbirinden ayırmak gerekiyor. Burada bir 15-16 Haziran değerlendirmesi yapmaktan çok sınıf hareketi ile toplumsal muhalefet ve sınıflar savaşımı arasındaki ilişkiye çekmek istiyorum.

15-16 Haziran, bu ilişkinin önemini göstermenin ötesinde, Türkiye işçi sınıfının *tarihsel olarak* kendisi için sınıf aşamasına ulaştığının da özlü anlatımıdır. İşçi sınıfının, burjuvaziden ayrı bir sınıf olduğu duyusuyla, toplu biçimde ve siyasal istemlerle başkaldırması kendisi için sınıf olduğunun anlatımıdır. Bu soruna böyle bakmak gerekir. Her tekil işçi eyleminde örgütlülük ve kendiliğindenlik öğeleri yeniden ve yeniden ölçülerek sınıfın tarihsel durumu doğru değerlendirilemez. Ayrıca sınıfın kendisi için sınıf olması bir süreçtir ve Türkiye işçi sınıfı bu sürecin başlarındadır. Kendisi için sınıf olmanın en ileri ölçüsü ya da göstergesi sınıfın kendi partisi önderliğinde, iktidar savaşımını yürütecek bilinç ve davranış netliğine ulaşmasıdır.

Kentleşme ve Toplumsal Kuşatma

Tarıma makinanın ve yeni teknolojinun girmesi, büyük ölçekli kapitalist işletmelere geçiş, toprakların miras yoluyla parçalanması, hızlı nüfus artışı gibi olguların yarattığı "Kırda çözülme, kentte yoğunlaşma" diye özetlenebilecek süreçler Türkiye'yi kent nüfusunun her bakımdan sonuç belirleyici olduğu bir ülke durumuna getirdi.

1950 ile 1980 arasındaki otuz yılda 10 milyon insanın köyden kente göç ettiği hesaplanıyor. (12) 1978'den 1989'a kadarki 11 yılda ise, kent nüfusu 17 milyondan 27 milyona çıkarak tam on milyon arttı. Bu rakamlardan ortalama nüfus artışı oran-

larında bir düşme yapıldığı zamanda bile, bu on yılda köyden kente göçün büyük bir hız kazandığı görülüyor. 1990 rakamlarına göre, kent nüfusu toplam nüfusun %61,3'ünü oluşturuyor. Son beş yılda kırsal alanda yaşayanların oranı %54,1'den %38,7'ye düştü. Bu yüzde 15'lik düşüş de kırdan kente göçün hızlanarak sürdüğünü gösteriyor.

Bu hızlı, aynı zamanda plansız kentleşmenin, başta işçi sınıfı olmak üzere kentli nüfusun toplumsal-kültürel yaşamı üzerinde önemli etkiler yapması kaçınılmazdı.

Bunlar üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Sorunlardan biri, Türkiye kapitalizminin yarattığı örgütlü istihdam kapasitesinin kırsal kesimden gelen yeni işgücünü ememesinden kaynaklanıyor. Yeni kentlilerin önemli bir bölümü işçi olamıyor. Kendi bireysel emek ve becerilerini kullanarak, düzensiz ve toplumsal olarak örgütlenmemiş işlerde çalışarak, kentin iş ve düzenli gelir sahibi kesimlerine hizmet arzeden bu kesimler marjinal nüfus denilen geniş bir grup oluşturuyorlar. (13)

Marjinal kesimin-en temel özelliği hiçbir temel sınıf özelliği gösterememesidir. Büyük kentlerin varoşlarında, işçi sınıfıyla kucak kucağa yaşayan, çoğu zaman bir işçi ailesinin bireylerinden olan bu insanlar, işportacılık, otomobil siliciliği, kahyalık, fedailik ve mafya elamanı olmaya kadar yasal ve yasal olmayan ve burada sayılması imkansız yüzlerce "iş"te çalışıyor, bu "iş"lerin koşullarına uygun deklase -sınıf dışı konumlar gösteriyorlar. Tam sayılarını saptamak mümkün değil, ama kaba gözlemle bile İstanbul, Ankara, İzmir vb. büyük kentlerde azımsanmayacak bir toplumsal grup oluşturuyorlar. (*) Homojen değiller. İçlerinde varlığını doğrudan sermaye gruplarının ve mafyanın denetimindeki "kirli" işlere bağlayanlarla birlikte emekçi özellikleri ağır basan, iş ve yaşam koşulları işçi sınıfı-

(*) M.Tanju Akad ve Cüneyt Akman, çeşitli hesap yöntemleriyle marjinal nüfusun kentlerdeki çalışan nüfusun %57 kadarlık bir bölümünü oluşturduklarına yazıyorlar. (M.Tanju Akad-Cüneyt Akman, "90'lara girerken Türkiye kapitalizme 'Büyük Türkiye Mucizesi" *Demokrat*, Sayı 6, Kasım 1990)

rınkilerle benzeşenler de bulunuyor. Marjinal nüfusun, "kent yoksulları" diyebileceğimiz kesimleri sosyalizm mücadelesi açısından önemli ama çelişkili bir toplumsal kategori oluşturuyorlar. Önemleri, sayılarından ve taşıdıkları potansiyelden geliyor. Toplumsal örgütlenme içindeki yerlerinin geçiciliği ve bağımlılığı, öteki emekçilerden yalıtık çalışma koşulları, kır kökenli oluşları ise bu kesimlerin belirli bir sınıf konumu, bilinci kazanmasını engelleniyor. Burjuva ideolojisine, özellikle de avamlaştırılmış burjuva düşünce ve davranış kalıplarına son derece açıklar.

Hızlı ve plansız kentleşmenin yarattığı sorunlardan biri gecekondu olgusudur. Türkiye işçi sınıfının önemli bir bölümü, kiracı ya da malsahibi olarak gecekondularda oturuyor. Gecekondu ise, kendine özgü ilişkileri, kültürü, davranış modeliyle kent içinde ayrı bir kenttir.

Gecekonduların toplumsal-siyasal eğilim ve yönelişlerini araştıran çalışmalar var. Bu araştırmalar, gecekondu halkının 1970'lerin ortalarına kadar burjuva sağ partilere oy verdiğini gösteriyor ve bu tutumda köyden yeni gelenlerin yaşamlarındaki görece iyileşmeden hoşnutluklarının, sınıf atlama özlemlerinin etkili olduğu söyleniyor. (14)

1973 seçimlerinde bir eğilim farklılaşması görülüyor. Bu dönemden sonra Türkiye'de İlhan Tekeli'nin deyimiyle bir "belediyecilik ideolojisi" ve hareketi gelişmeye başlıyor. (15)

1980'den sonra ise belediyelere belde hizmetlerinin ötesinde yeni işlevler kazandırıldı. ANAP Belediyeleri kendisine toplumsal taban yaratmanın etkili bir aracı olarak kullandı. Gelirleri ve imkanları genişleyen belediyeler gecekondu bölgelerine de çeşitli yatırım ve hizmetler götürdüler. İmar izin ve affları, gecekondu tahsis belgeleri, 1984 ile 1988 arasındaki 4 yılda 2.5 milyondan fazla gecekonduya ruhsat verilmesi vb. uygulamalar gecekondu bölgelerinde "belediyecilik ideolojisi"ni güçlendirdi. Güçlenen yerelcilik ve bölgesel çıkar bilinci sınıf özelliklerini ve bilincini aşındıran bir etki yaratabildi. Bunların da ötesinde, meşru, gayri-meşru her yoldan belediyeleri yağma eden vurguncu bir kesim doğdu. Bunlar, düzenin gecekondu halkı

içindeki imtiyazlı ve güçlü temsilcileri oldular.

Hızlı ve denetimsiz kentleşmenin ve tekelciliğin emekçi halkı atomize etmeyi amaçlayan ideolojik saldırılarının sonuçlarından biri de büyük kentlerde birçok alt ideolojik-kültürel gruplaşmaların ortaya çıkmasıdır.

Albert Einstein, yarım yüzyıl önce çağın bunalımının bireyle toplum arasındaki ilişkide olduğunu yazmıştı. Bugün özellikle öyledir. Kapitalizmin hergün yeniden ürettiği bireycilik ve bencillikle giderek toplumsallaşan süreçler arasındaki çelişki hergün biraz daha büyüyor. Türkiye'de ise birey toplum ilişkisi çok daha karmaşık ve çelişkili süreçlerin ürünü olarak biçimlendi. Kısaca şöyle: Türkiye'de feodal toplumun başkasına tutunamadan var olamayan bağımlı bireyi, burjuva toplumun bağımsız bireyine geçiş sürecini yaşamadan, kendini tekelci toplumun bireyi öldürürken bireyciliği hergün yeniden üreten parçalayıcı ilişkileri içinde buldu. Maddi ve manevi ihtiyaçlarını bu ilişkiler ortamında karşılayamadığı ölçüde de kurtuluşu alt ideoloji ve kültürlere yönelmekte buldu.

Alt ideolojik-kültürel gruplaşmalar olarak din ve mezhep kaynaklı tarikatlar, hemşehri birlikleri, kentli toplum yaşamının neredeyse her alanında alt ve yatay örgütlenmesi bulunan "mafya" ilişkileri sayılabilir.

Türkiye'nin ve işçi sınıfının kalbi İstanbul'a bakıldığında bütün bu alt gruplaşmaların günlük yaşamdaki yansımalarını çıplak gözle görmek mümkündür.

Dinsel tarikat ve tekke örgütlenmeleri yaygın ve güçlüdür. Hem bir yardımlaşma ve dayanışma örgütü gibi çalışıyor, hem siyasal faaliyet ve etkinlik gösteriyorlar. İstanbul'da iş bulmak, iş yürütmek, normal ilişki ve yasal kurumların dışındaki bir yerlerden arka, onay ve destek almayı gerektiriyor. Genel seçimlerden sonra yapılan belediye ara seçimlerinin İstanbul'daki sonuçları çok çarpıcı ve düşündürücüdür. Bakırköy'de ANAP, Kağıthane'de Refah Partisi seçimleri kazandılar. 1992 Kasım 14 Seçimlerinde Refah Partisi İstanbul'da önemli ilerleme gösterdi. Bu sonuçlar belediyeciliğin ve dinsel örgütlenmenin önemini gösteriyor.

İstanbul, Türkiye kapitalizminin metropolü, aynı zamanda proletaryanın başkentidir. Devletin bir İstanbul "sorunu" var. Devrimci sosyalizmin de olması gerekiyor. Türkiye işçi sınıfının en ileri çıkışı 15-16 Haziran ayaklanmasına sahne olmuş bu büyük proletarya kentinde güçlü biçimde varolamayan bir sosyalist hareketin başarı şansı yoktur.

Devletin istihbarat birimlerinin hazırladığı İstanbul raporunun gazetelere yansıyan bilgilerine göre, İstanbul'da 7352 fabrika, 12 bin büyük atölye, 2757 küçük sanayi kuruluşu, 1 milyon 700 bin işçi, 125 bin üniversite öğrencisi, 40 bin seyyar satıcı bulunuyor. (16) Türkiye'nin sanayi ve ticari faaliyetlerinin üçte biri İstanbul'da yürütülüyor. Kültür-sanat faaliyetlerinin, üniversitelerin yoğunlaştığı merkezlerin başında da İstanbul geliyor. Bu özellikleri, on milyonluk nüfusu ve geniş hinterlantı ile İstanbul devrimci hareketin de merkezidir. Özel olarak ele alınması gerekiyor. (*)

Devlet, "İstanbul projesinin "terör ve asayiş" sorununu çözmeyi amaçladığı propagandasını yapıyor. Asıl amaç, işçi hareketini önleyecek, bunun mümkün olmadığı zaman da bastıracak güç ve örgütlülük içinde olmaktır. Devlet açısından İstanbul sorunu düzen sorunudur. Soruna tek pencereden bakmıyorlar. Temel yönelimleri, İstanbul'un sınıf temelinde kutuplaşmasını önlemektir. Kentin çok kısaca anlatmaya çalıştığım bazı özellikleri de bu "sosyolojik" yönelişi destekliyor.

Son yılların işçi eylemlilikleri İstanbul proletaryasının toplu sınıf tavırları geliştirmekte çok eksikli kaldığını göstermiştir. 1989 bahar, 1991 yaz eylemlerinin yoğunlaştığı alanlardan biri İstanbul'du Ama İstanbul işçileri, belli işkollarındaki toplu sözleşmelerle ilgili eylemler ve yerel dayanışma eylemleri dı-

---

(*) Ülke içinde ülke özelliği gösteren büyük metropollerin sosyalist örgütlenme açısından ayrı ve özel bir ünite olarak ele alındığının örnekleri vardır. Örneğin, Fransız Komünist Partisi'nin tüzüğünde Paris, öteki "il"lerden ayrı düzenlenmiş özel bir maddedir. İttihad ve Terakki'nin kendisini "parti" olarak ilan ettiği 1913 Kongresinde kabul edilen tüzükte de "Özelliği nedeniyle İstanbul teşkilatı" ayrı bir maddedir. (Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1, İstanbul 1984, s. 33-115)

şında İstanbul çapında toplu çıkışlar göstermediler. İstanbul'da bir Zonguldak çıkışı olmadığı gibi; Türkiye işçi sınıfının ülke çapında önemli bir protesto eylemi olan Zonguldak maden işçileri direnişine de İstanbul proletaryasından aktif destek ve dayanışma gelmedi. Türkiye işçi sınıfının en yoğun ve ileri müfrezesi olduğu için Türkiye işçi sınıfının durumunu İstanbul proletaryası örneğinde ele alıyorum. Aslında burada söylenenler, bütün büyük işçi kentleri, tüm işçi sınıfı için de geçerlidir.

Bütün bu olgu ve saptamalardan şu özlü sonucun çıkarılabileceğini sanıyorum. *Türkiye işçi sınıfı hem ideolojik, hem de toplumsal bir kuşatma altındadır.*

Hem ideoloji ve alt ideolojiler, hem de başka birçok faktör sınıfı bölmekte, sınıf bilincini törpülemektedir; öte yandan küçük burjuva ve sınıf dışı katmanlar tarafından çevrelenmiş olmak da işçi sınıfının bağımsız bir sınıf olarak davranabilme yeteneğini sınırlamaktadır.

İşçi sınıfının kuşatılması ve bölünmesi bize ve şu içinde yaşadığımız döneme özgü bir durum değil. Kapitalizm altında işçi sınıfının birliği hiçbir zaman tam olarak sağlanamaz. Tüm kapitalist ülkelerde, sektör, ideoloji, din, mezhep, ulus, yaş, cinsiyet vb. farklılıkları sınıfı bölen etmenler olarak ortaya çıkıyorlar. *Yalnız bizdeki sorun bu genel durumun ötesindedir. Türkiye'de sosyalizmle işçi sınıfı ve kent emekçileri arasındaki bağ, en başta ideolojik-siyasal düzeylerde olmak üzere kopmuştur.* Ve Türkiye'de sosyalizm adına ciddi bir silkiniş ancak bu bağın yeniden ve her yönden kurulabilmesine bağlıdır. Sosyalizmin, işçi sınıfının dünya görüşü ve düzen alternatifi olarak bilince ve eyleme çıkarılması gerekiyor. Bu yaşamsal görevin ana halkalarından biri işçi sınıfı sosyalizminin, sınıfı kuşatan ve bölen ideolojik siyasal akım ve olgulardan daha büyük ve toparlayıcı bir ideolojik siyasal etkinlik göstermesidir. İşçi sınıfı sosyalizmi, emperyalist ideolojinin sınıfları halkı, ulusları bölen parçalayıcı etkisine karşı, sosyalizmin bütünlükçü, toplumun sömürülen ve ezilen sınıfların bütün temel sorunlarına, yalnız tarihsel-toplumsal sorunlarına değil güncel sorunlarına da

çözümler getiren, emek-sermaye çelişkisini bilince çıkararak alt-ideolojik eğilimleri asimile eden, etkisiz kılan bir üretkenlik ve inisiyatif geliştirmeye mecburdur. Düzen, başta işçi sınıfı olmak üzere, kent ve kır yoksullarının, orta katmanların birikmiş sorunlarına hiçbir kalıcı çözüm getiremiyor, büyümüş toplumsal ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Bu sorun ve ihtiyaçları karşılayabilecek tek alternatifin sosyalizm olduğunu büyük bir netlik ve güvenle ortaya koymak durumundayız. Bu görevin başarılması ise, genel ve soyut bir sosyalizm propagandasının ötesinde, toplum yaşamını ilgilendiren bütün konularda, görüşlerinin sağlamlığı ve yol göstericiliğiyle taraf olabilen bir ideolojik-siyasal aktivitenin ortaya konulmasına bağlıdır. Sosyalist hareketin doğu-batı ikiliğine, Kürt sorununa, islamcı akıma ilişkin net çözümleme ve görüşleri olduğu gibi örneğin bugün gündemde olan büyük işçi-tensikatına, emeklilik yasasına, çevre sorunlarına vb. ilişkin olarak söyleyecek sözü, atılacak belgisi, ortaya konulacak eylemi olmalıdır.

Türkiye en "yeni" burjuva seçeneklerin birkaç ayda eskidiği, burjuvazinin hiçbir kesiminin söyleyecek hiçbir yeni sözünün kalmadığı bir ülkedir. Tarihsel söz sırası işçi sınıfı sosyalizminindir. Bu sözün söylenmesi gerekiyor.

İKİ
SINIF SİYASETİ

Sınıf siyaseti sorunlarını tartışırken bazı kavramları tekrar, bazılarını da yeniden tanımlama gereği var.

Tek başına tanımların sorunları çözme gücü bulunmuyor. Siyasetin temel sorunları sözle değil, güçle çözülüyor. Ama güç yaratma eyleminin kendisi de düşünce süreçlerine, düşüncenin araçları olan kavramların doğru tanımlanıp doğru kullanılmasına ve geliştirilmesine çok yakından bağlıdır. Söz konusu olan, devrimci ve bu anlamda yenilikçi bir siyasetse bu daha da böyledir. Tarihin gösterdiği ve devrimci marksizmin, yanılmaz bir doğrulukla ortaya koyduğu gibi, devrimin, yeni toplumun güçleri eski toplumun bağrında yeşeriyor. Ancak, bu güçlerin, bilinçli, amaçlı ve örgütlü eylemi olmadan devrim gerçekleşmiyor. Bilinç, amaç ve örgüt ise eylemin kendisinden otomatik olarak çıkmıyor. Bilimsel-teorik bir çaba, iradi müdahale gerekiyor.

Siyasetin merkezi kavramı devlet'tir. Lenin, siyasetin, devlet işlerine ve yönetimine, devlet faaliyetlerinin biçim, görev ve içeriğinin tanımlanmasına katılım olduğunu söylüyor. (1) En geniş tanımıyla siyaset budur. Siyaset yapmak, devlet yönetimine katılmaktır. Antik Yunan'da yalnızca devlet işlerine katılma hakkı olanlara "vatandaş" deniyordu.

Atina demokrasisinden burjuva demokrasisine, devlet yönetimine katılma, dört yılda bir seçim sandığına oy atmakla sınırlı, seremonik ve biçimsel bir "hak" biçimini aldı. Tekelcilik, büyük yığınları iyice siyasetin dışına itti; ve siyaset, devlet iktidarını elinde tutan sınıfın kurallarını koyup yönettiği bir oyuna dönüştü. Katılımın toplumsal çerçevesi olağanüstü daraldı.

Dar anlamıyla siyaset, bir grup insanın devlet iktidarını almak ve devleti yönetmek için giriştikleri ideolojik ve pratik faaliyetlerdir.

Devlet, bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı aracıdır, bir yönetme durumu ve zor toplamıdır. Zor ise esas olarak sınıflar arasındaki güç ilişkilerine dayanır, bu güç ilişkisini yansıtır.

Sınıf egemenliği çok kısaca şöyle tanımlanabilir: Egemen sınıf kendini devlet olarak örgütlerken, tüm toplumu da kendi egemenliği altında örgütler.

İşin özü budur. Burjuva devlet teorisinin kavramları olan "genel irade", "ortak çıkar", "Kamu hizmeti" vb. bu egemenlik ilişkisi içinde, ona bağımlı ikincil işlevleri anlatırlar. Bu işlevler hiçbir biçimde devletin asli kurucu öğelerini vermezler.

Burjuva toplumu ortak çıkarları değil, kendi yaşamsal çıkarını dayatır. Egemen sınıf olarak burjuvazinin bir tek çıkarı vardır: İşgücünün sömürülmesini ve daha çok sömürülmesini güvence altına alan toplumsal düzenin sürdürülmesi. Proletaryanın ise, sömürüyü ortadan kaldırmak için savaşmaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Bu iki tarihsel eğilim arasında hiçbir "orta yol" , uzlaşma olamaz. Sınıf mücadelesi bir dahinin kafasından çıkmış bir düşünce değil, önüne geçilemez gerçekliktir. Siyasetin en gerçek ve tam tanımı da buradan çıkar:

Siyaset, devlet erki için yürütülen sınıf savaşımıdır.

Başka türlü de söylenebilir: "Her sınıf savaşımı siyasal savaşımdır... Ekonomistler 'sınıf savaşımını' bir rubleye beş kopeklik ücret artışı savaşımı olarak tanırlar ve daha yüksek, daha gelişmiş ulusal çaptaki *sınıf* savaşımını, *siyasal amaçlar* için savaşımı tanımayı reddederler... Marksizm; sınıf savaşımını yalnız siyaseti kucakladığı zaman değil, siyasetin en önemli sorununu- devlet iktidarının örgütlenmesini kapsadığı *zaman*

tam gelişmiş ve 'ulusal çapta bir savaşım olarak kabul eder." (2)

Siyasal savaşım, devlet iktidarını alma savaşımıdır.

Sınıf savaşımı-siyaset ilişkisine yeniden dönmek üzere devlet iktidarı ile ilgili birkaç önemli noktanın altını çizelim:

Birincisi: Tekelci devlet, tekel öncesi kapitalizmin devleti değildir. Daha merkezi, yoğun ve yetkinleştirilmiş bir devlettir. Daha önemlisi, bu devlet, yalnız kapitalizmde başından beri bulunan uzlaşmaz sınıf karşıtlığının değil, bununla birlikte bir devrim ve karşı-devrimler çağının çocuğudur. Tekelci devlet, Ekim devriminden Hitler faşizmine kadar bütün büyük sınıf savaşımı deneylerini aklına yazmış, zor ve şiddeti genlerine geçirerek içermiştir. Üst düzeyde merkezileşmiştir ve tarihin tanıdığı en gelişkin terör araçlarını elinde bulundurmaktadır. Herhalde süs olsun diye değil. "Demokratik, barışçı kapitalizm", çağdaş döneklerin yeniden keşfettiği kaba bir burjuva illüzyonudur. Ayrıca, tekelci sistem için artık ulusal sınırlar yoktur. Emperyalizm şiddetini uygularken hiçbir sınır ve kural tanımıyor. Dünya sistemidir, jandarmalığını her toprakta yapıyor. Bu koşullarda sosyalizme barışçıl geçiş teorik bir olasılık olmaktan bile çıkıyor.

İkincisi, tekelci sınıf egemenliği hiçbir biçimde "bir avuç tekele" indirgenemez. Çünkü bu sınıf egemenliği, tekellerin hegemonyasındaki burjuvazinin *tümüne* dayanır. Devlet iktidarını elinde tuttuğu sürece burjuvaziyi ciddi biçimde bölmek, tekelci burjuvaziyi tecrit etmek mümkün değildir. "Anti-tekel" savaşım ve "anti-tekel devrim" programlarını önerenler bunu anlayamıyorlar. "Bir avuç tekele karşı tüm halk" mevzilendirmesi ayrıca, işçi sınıfını "halk" kavramı içinde eriten yönüyle de sınıf savaşımını bulanıklaştıran, sulandıran bir yaklaşımdır.

İkinciye bağlı olarak üçüncüsü, devlet iktidarı parça parça, taksitlerle alınamaz. "Yerel yönetimlerden iktidara" sloganı aldatmacadır. Emekçilerin temsilcilerinin parlemento ve yerel yönetim organlarına seçilmelerini tekellerin kuşatılması ve devletin parça parça alınması olarak anlayan belediyeci anlayış özünde burjuva egemenlik sistemi içinde yer arama çabasıdır. Buralara seçilmekle emekçiler, devlet iktidarının en küçük bir

parçasına bile sahip olamazlar. "Belediyeci sosyalizm" dün yanlışsa, bugün bin kez yanlıştır. Çok basit bir nedenle: Tekelci devlet çok yüksek düzeyde, tarihin tanıdığı en ileri düzeyde, üstelik, parlemento ve belediyelerin *dışında* merkezileşmiştir. Eteklerinden zaptedilemez.

Dördüncüsü, işçi sınıfıyla ilgilidir. Kapitalizm ve tekelci kapitalizm altında proletaryanın bir sınıf olarak oluşma süreci tamamlanamaz. Bölünmüş ve gelişmesi çarpıtılmıştır. İşçi sınıfının, kendi sınıfsal oluşum sürecini tamamlayabilmek için de, devrimle kendisini yönetici sınıf durumuna getirmekten başka yolu yoktur.

Özetle, devlet iktidarını merkezi ve toptan alma temel hareket noktalarından biridir. Devrim de budur: Siyasal devrim, devlet iktidarının bir sınıftan başkasına geçmesidir. İktidar, tarihsel olarak daha ileri bir üretim biçimini getirmeye yetenekli bir sınıfa geçiyorsa, bu, Marks'ın sözleriyle " *toplumsal ruhta bir siyasal devrim*"dir. Toplumsal devrim, içinde evrimci dönemlerin de yer aldığı uzun bir süreçtir ve her toplumsal devrimin ilk adımı iktidarı almaktır. Varolan düzenin temel direklerine dokunmayan, ama iktidarın sınıfsal kaynağını başka bir sınıf, katman, hatta sınıf içi fraksiyon lehine değiştiren hareket ise siyasal devrimdir.

İşçi sınıfı hegemonyasında gerçekleşen bir devrim toplumsal ruhta siyasal devrimdir; toplumsal bir devrimin ilk adımıdır.

Sınıf Siyaseti

Sınıf kavramı ve işçi sınıfının tarihsel devrimci rolü ile ilgili tartışmalara burada yeniden girmek istemiyorum. *Sınıf ve Parti*'de bunu daha önce yapmaya çalışmıştım. (3) Burada başlamak için gerekli kısa birkaç tekrardan sonra konunun değişik yönlerini ele almaya çalışacağım.

İşçi sınıfı, toplumu devrime götürecek tek ve en devrimci sınıftır. Potansiyel devrimciliği, varoluşunun koşullarından, sınıf çıkarları toplumun dönüşüm isteğine denk düşen evrensel

bir sınıf olmasından gelir; devrimci rolünü gerçekten oynayabilmesi için ise, bilinç ve örgüte gereksinimi vardır.

Kapitalist toplumun iki temel sınıfı burjuvazi ve proletaryadır ve iki sınıf arasındaki savaşım toplumun öteki sınıflarını da iki kutba doğru ayrıştıran belirleyici bir özellik taşır. Ancak, iki temel sınıfın varlığının ve savaşlarının akademik kabulü ile, yaşanan pratiğin, somutun karmaşıklığı içinden sınıf ilişkilerini ve bunların sonuçlarını çıkarmak arasında Lenin'in de belirttiği gibi "muazzam bir uçurum" vardır. (4)

Sorun, sınıfın nesnel devrimci pozisyonu ile onu devlet iktidarını alacak özne olarak *yeniden oluşturma* eylemi arasındaki ilişkinin doğru kurulmasında düğümleniyor. Devrimci siyasetcilik, Lenin'in sözünü ettiği "uçurumu" doldurma işidir.

Siyaset sınıf savaşımı ise, son çözümlemede her siyasetin bir sınıf içeriği ve temsil bağı var demektir. Ama son çözümlemede. Ve bu ilişki, her sınıfın tek ve yanılmaz bir siyasetle temsil edildiği, sınıfın çıkarıyla sınıf adına üretilen siyasetlerin tam bir uyum içinde olduğu düz ve mekanik bir ilişki değildir.

Siyaset var, siyaset var. İşçi sınıfının ve burjuva iktidarının varolan durumlarını değiştirmeyen, emeğin sermayeye bağımlılığını yoketmeyen, ama bu koşulların ortaya çıkardığı bazı sonuçları hafifletmeyi amaçlayan pratik de bir siyasettir. İşçi sınıfı hareketi, bilimsel sosyalizmle çakışmadığı zaman, ekonomist, trade-unioncu siyasetler üretmenin ötesine geçemez. Bu nedenle "İşçi sınıfının burjuva partileri" olabiliyor ve Engels'in İngiliz işçi sınıfı için söylediği gibi "burjuvalaşmış" bir işçi sınıfından söz edilebiliyor. Üye çoğunluğunun sınıf durumu ölçü alındığında Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin çoğu "işçi" partileridir. Siyasetlerinin sınıfsal içeriği ise burjuvadır. İşçi sınıfının varlık koşulları, yalnız ekonomik ilişkiler temelinde değil siyasal otoritenin sürekli baskısı altında biçimlenmektedir ve bu baskı ve şiddet yalnız işçi sınıfına değil tüm emekçi sınıflara da uygulanmaktadır. Öyleyse, devrimci siyaset, yalnız işçi sınıfının değil, tüm ezilen sınıfların kurtuluş hareketini kapsamak ve başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçi sınıfların iş ve yaşam koşullarını iyileştirilmesini amaçlayan ekonomik

savaşımı özgürlük ve sosyalizm uğruna yürütülecek devrimci savaşıma bağımlı kılmak durumundadır.

Bu söylenenlerden, altı çizilmesi gereken iki önemli sonuç çıkıyor:

Birincisi, işçi sınıfı, sınıf egemenliği sisteminin yalnızca kendisine doğrudan uygulanan biçim ve görüntülerine değil, sistemin tümüne karşı toptan ve toplumsal bir kavga yürütmek durumundadır.

İşçi sınıfının devrimci siyasetinin başlıca güvencesi, sosyalist teori ve ideolojinin anlığıdır. Burjuva toplumunda sosyalist bakış açısıyla ele alıp çözümlenmeyen her konuda burjuva görüşler egemendir ve sosyalist ideolojinin her hangi bir küçümsenmesi burjuva ideolojisini güçlendirmek anlamına gelir.

Burjuvazinin özellikle işçi ve emekçi sınıflar üzerindeki ideolojik hegemonyasını kırmak için, burjuva ideolojisinin ve toplumunun köktenci, kapsamlı eleştirisi gereklidir. Ancak bu noktada kalınamaz. Devrimciler, uğruna savaştıkları "yeni dünya"yı da resmetmelidirler. Bilimsel bir çözümleme ile, kapitalist sistemin haksızlığını ve yıkılışının kaçınılmaz olduğunu saptamak çok önemlidir; ama bu tek başına olumlu siyasetler üretmenin yöntemi olamaz. Kapitalizmin yerine kurulacak yeni toplumsal düzenin, uğrunda savaşmaya, içinde yaşamaya değecek bir düzen olduğu gösterilemezse sınıf ve yığınlar savaşa kaldırılamaz. Çünkü insanlar ve sınıflar, daha ileri ve güzel bir toplum düşlemeden, bunu içlerinde duymayan yeni bir düzen kavgasına girmezler. Neden girsinler? (*)

Albert Sorel, "dünyanın kendi siyasetlerine uyacağını hayal edenler" ile "siyasetlerini dünyanın gerçeklerine göre ayarlayanlar arasında sürekli bir kavga olduğunu söylüyor. Siyasetlerini, dünyanın "gerçeklerine" göre hergün yeniden ayarlayanlar oportünistlerdir.

(*) Yeni düzen çağrısının, ütopyacı bir yanı var. Ama bu, gücünü yalnız zihinsel süreçlerden alan bir ütopya değildir. Bu ütopyanın maddi ve moral temelleri bugünkü toplumda, verilidir.

Devrimci , ütopyası olandır; ama üzerinde hareket ettiği gerçekler dünyasını da tanır. Gerçeği, ütopyasına doğru değiştirmeye çalışır.

Emek-değer yasasına, kapitalizmin hergün yeniden ürettiği bencilliğe, ekonomik ve toplumsal eşitsizliklere, çoğunluğa haksızlık demek olan "burjuva hak"kın dar çevrenine, özgürlüğün prangalarından biri olan cinsel adaletsizliğe, bugünkü aile ve dine, çevre yağmacılığına, ulusal baskı, militarizm ve haksız savaşlara, bunları tümden ortadan kaldıracak köktenci, devrimci alternatif programlarla meydan okumadan sosyalist bir geleceğe uzanamayız. Kuşku yok, bu meydan okuma işine bugünkü toplumun ulaştığı noktadan, bugün verili olandan başlayacağız. İçinden geleceğin habercisi sınıfları, zengin sosyalizm denemelerini, haksızlığa karşı başkaldıran milyonları, büyük maddi zenginlik ve gelişmiş teknolojiyi barındıran bu dünya ve bugünkü toplum, uluslararası dönekliğin göstermek istediğinin tersine yaratıcı bir sosyalizm kurmak için yeterli birikim ve temele sahiptir. (*)

İkincisi, işçi sınıfının dışında da sömürülen,. ezilen sınıf ve katmanların ve savaşımlarının varlığı, işçi sınıfı siyasetine düzen karşıtı bütün hareketleri destekleme, onların içinde ve başında yer alma görevlerini yüklüyor. İşçi sınıfının bakışı net, teorisi arı olmalıdır; ancak sınıf savaşımı iki temel sınıfın teke tek kavga ettikleri bir "saf"lıkta yürümüyor. "Bütün sınıflara"

(*) İki örnekle, kritik konulardan biri olan iş saatlerinin kısaltılması konusundaki tarihsel ve güncel olanakların varlığına dikkat çekmek istiyorum. Palme Dutt,bundan 56 yıl önce yazdığı *Faşizm ve Toplumsal Devrim* kitabında, o dönemin önde gelen tröst yöneticilerinden Lord Leverhulme'nin şu sözlerini aktarıyor:"Bilimin hizmetimize sunduğu araçlarla, herkesin beslenme, barınma ve giyimiyle ilgili tüm ihtiyaçlarını herkesin okul çağında başlayarak haftada bir saat çalışmasıyla karşılayabiliriz."" (Palme Dutt, *Fascism and Social Revolution*, London 1934, s.15)
Ernest Mandel, "Yarı otomasyon, robotlaşma ve tam otamasyona doğru ilerledikçe çalışma saatlerinin yarıya düşürülmesi toplam materyal üretiminde bir düşüş meydana getirmeyecektir." diyor. (Ernest Mandel, Sosyalizmin Güncelliği, *21 Yüzyıl Eşiğinde Sosyalizm* içinde İstanbul 1989. s. 124

gitmek ve "bütün sınıflardan" güçler kazanmak bunun için gereklidir. Sonra, işçi sınıfının geniş yığınlarının, geri kesimlerinin durgunluk içinde olduğu durumlarda, öteki emekçi sınıfların aktif-öncü kesimleri belki yanlış yöntemlerle ama *varolan toplumsal düzene karşı* çeşitli eylem ve tepkiler gösterebiliyorlar. Bunların sözden çok eylemden etkilenmeye açık geniş yığınlar üzerinde uyarıcı etkileri oluyor. Öğrenci hareketlerinin birçok durumda, büyük yığın hareketinin habercisi olması rastlantı değildir. Bunun da ötesinde, işçi sınıfı sosyalizmi ile devrimci demokrat hareketin birliğini sağlamanın tek yolu *ortak düşmana karşı savaşmaktır.* Bu birlik, kesinlikle yazılı tartışma ve ikna çabalarıyla, tek başına üstten birlik görüşmeleriyle sağlanamaz. Sağlanamamıştır ve bizim pratiğimizde bugün de sağlanamıyor. Birliğin önkoşulu savaşmaktır. Öte yandan savaşım ve eyleme bu vurgu, yanlış anlayışlara, savrulmalara gitmemelidir. Kimi zaman soyut eylem çağrıları, kimi zaman intihar uçuşları biçiminde kendini dışa vuran, ortak savaşın gereklerinden çok kendi özel gereksinmelerine yanıt veren eylem fetişçisi eğilimler de yanlıştır.

Yeniden sınıf hareketi ile devrimci sosyalizm arasındaki ilişki sorununa dönüyorum. Sosyalizmin bir teori, ideoloji olarak bilimsel bilgi temeli üzerinde kurulduğu biliniyor. İşçi hareketi ise üretim sürecinin, ilişkilerinin içinden filizleniyor. Tarihsel olarak yan yana oluşuyorlar; birbirlerinden doğmuyorlar. Aralarında iki yönlü bir ilişki var. Sınıf hareketi devrimci rolünü yerine getirebilmek için sosyalizmin bilim ve bilinçine ihtiyaç duyuyor; sosyalizm ise maddesini işçi sınıfında buluyor. Devrimci siyasetin kitlesini maddesini bulma sorunu, aynı zamanda sosyalist ideolojinin sınıf hareketiyle bağı sorunudur.

Marx bu ilişkiyi çok güzel formüle ediyor:

"Tıpkı felsefenin maddi silahlarını proletaryada bulması gibi, proletarya da entellektüel silahlarını felsefede bulur." (5)

İlişki çok güzel anlatılıyor ve bu formülasyon yeni soruları da kışkırtıyor: Ne sosyalizm, Marks'ın deyimiyle "felsefe", doğduğu anda doğruyu elinde tutan bir "tek"tir; ne de işçi sınıfı türdeş, yekpare ve yaratılıştan devrimci bir sınıftır. Devrimci

sosyalizmin, varolan sosyalizmler arasında hangisi olduğuna kim karar verecek, işçi sınıfı, koca bir sınıf bunu nasıl seçecektir? İşçi sınıfına dışarıdan taşınan bilinçlerden hangisi işçi sınıfının bilinci olacaktır?

Bu sorunların önsel yanıtları, labaratuar kesinliğinde ölçüleri yoktur. Bütün bu soruları yalnızca siyasetin pratiği yanıtlayabilir. Bilimsel ve tarihsel anlamda doğru ile, her zaman kendine özgü cilveli yollardan ilerleyen pratik arasında özdeşlik olmuyor. Siyasette, bilimsel doğrulara gerçekleşme gücü bahşedecek otomatik mekanizmalar bulunmuyor. Yanlış ya da eksik teorilerin, güce dönüşmesi anlamında "doğru" pratikleri olabiliyor.

Siyasette doğrunun tek ölçütü güçtür.

Devrimci siyasetin güç kaynağı işçi sınıfıdır.

Sınıf Örgütleri

Buraya kadar, daha çok, kendi halinde kaldığı zaman ekonomist siyaseti aşamayan işçi hareketini devrimcileştirmenin mekanizmaları üstünde durduk. Soruna öteki açıdan da yaklaşmak gerekiyor. Sınıfın varlığı ve kendiliğinden hareketi, sosyalist siyasetin oluşumuna nasıl katkı yapacaktır? Sosyalizmle işçi hareketi arasındaki ilişki iki yönlü bir ilişki ise, sınıf nesnel konumundan gelen örgütlenme, disiplin, toplu harekete yatkınlık, gibi özelliklerini bilimsel sosyalizme nasıl entegre edecektir? Varlığı milyonları bulan bir sınıf toplu iradesini nasıl ortaya çıkaracaktır?

Toplumsal sınıflar, büyük insan grupları olarak hiçbir şeye "karar" veremezler; milyonlarca kafayla bir birey gibi düşünemezler. İktidardaki sınıfın "egemenliğinden" sözedilebilir. Ama, koca bir sınıf, hergün kararlar almak ve uygulamak anlamına gelen yürütme gücünü nasıl kullanacak nasıl yönetecektir?

Sınıfı devrimin, devrimden sonra da iktidarın, öznesi yapacak olan tek mekanizma *örgütlenmedir.* İşçi sınıfı ancak örgütlendiği zaman bir kuvvet olur. Örgütsüz sınıf hiç bir şeydir.

Modern toplumda, sınıflar, yalnız işçi sınıfı değil, öteki sınıflar da iradelerini partileri eliyle koyuyor ve iktidara geldiklerinde partileri aracılığıyla hükumet ediyorlar. Parti ise sınıfa eşit değildir. Hiçbir sınıf partisi sınıfının tamamını örgütleyemeyeceği gibi, bir sınıfı şu ya da bu ölçüde temsil eden, gücünü o sınıftan alan birden fazla partinin varlığı da mümkündür. Bütün bunlar, sınıfın yığınından ayrı bir parti olarak örgütlenmesinin nesnel olarak çeşitli tehlikeler taşıdığını anlatır. Sınıfın partiye, partinin de bir avuç yöneticiye indirgenmesi bu türden bir tehlikedir. Ama bu tehlikenin varlığı, bir parti olarak örgütlenme gereksinimini hiçbir biçimde ortadan kaldırmaz.

Sosyalizm pratiği, parti ve devlet örgütlenmesindeki indirgemeciliklerin hangi zararlara yol açtığını göstermiştir. Ama, özellikle Avrupa işçi ve komünist hareketinin deneyleri, işçi sınıfının önce toplumda çoğunluk olması, sonra da burjuva hukuk kuralları çerçevesinde, seçim ve parlemento yoluyla, büyük ve sözüm ona sınıfı "daha tam" temsil eden bir partiyle iktidar ve sosyalizm savaşımını yürütmesini öngören Kautskyici anlayışın bir çıkmaz olduğunu çok daha yadsınamaz kesinlikte göstermiştir.

Bir marksist için çoğunluk-azınlık sorunu biçimsel bir sorun değildir. Kilit soru, nüfusun çoğunluğunun hangi sınıflardan oluştuğu sorusudur. Burjuvazi hiçbir toplumda çoğunluk değildir. Azınlıktaki bir sınıfın iktidarını meşru sayan ve çoğunluğu dışlalayan burjuva anlayış ile nüfusun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfı ve emekçi sınıfların devlete sürekli müdahalesini ve yönetime gelmesini haklı gören anlayış temelden farklı iki demokrasi tanımına dayanırlar.

İşçi sınıfının, öteki burjuva ve küçük burjuva partilerinden ayrı, devrimci bir parti olarak örgütlenmesi, aynı zamanda kurulu düzenin reddi ve ondan köklü bir *kopuş*'tur. Bu işçi sınıfı partisinin *düzen dışı* bir örgütlenme olması anlamına gelir. Parlemento seçimlerine göre ve sendikalar kasnağı üzerinde örgütlenen Batı Avrupa sosyal-demokrat partileri ile, fabrikalara dayanan ve burjuva hukuk çerçevesinin dışında *özgür* olarak örgütlenen boyşevik partisi arasındaki fark buradadır. Devrimci

siyasetin temel güçleri, düzen içi kurum ve kuruluşlardan çıkartılamaz.

Kapitalist toplumda işçi sınıfı bölünmüş ve saçılmıştır. Sınıfın birliği, savaşımın yüksek boyutlar aldığı geçici durumlar dışında hiçbir zaman tam olarak kurulamaz. İşçi sınıfı içindeki kaçınılmaz bilinç farklılıkları, partinin sınıftan daha türdeş olması vb. nedenlerle parti sınıfın bir bölümünü , öncü kesimlerini örgütleyebilir.

Düzen dışı, öncü, illegal ve özgür bir örgütlenme partinin devrimciliğini güvence altına alan sigortalardır. Ama bunlar da, partinin sınıftan kopması ve bürokratlaşması türünden tehlikeleri ortadan kaldırmaz, hatta kötüye kullanılırlarsa daha da artırırlar.

Bugüne kadarki deneyler, her türden sınıf ve kitle örgütlenmesinin karşı karşıya olduğu bu nesnel tehlikeden kaçınmanın kolay olmadığını gösteriyor. Yine de, yaşanmış pratikler toplamından neyin yapılması ve neyin yapılmaması gerektiğine ilişkin dersler ve ipuçları çıkarmak mümkün.

Bunların en önemlilerini sıralamaya çalışalım.

Bir: Partide proleter öğe ağır basmalıdır. Parti, işçi sınıfının öncü kesimlerini *ülke çapında* örgütlemeye, daha doğrusu bu kesimle *örgütlenmeye* özel bir ağırlık vermelidir. Yoksa sınıfı temsil iddiası maddi bir zemine oturamaz.

İki: Devrimci partiyi, sınıfın azınlığı olduğu halde, sınıfın partisi yapan temel neden, onun işçi sınıfının bütününün tarihsel görevlerini öne alması ve her yol dönemecinde farklı parçalarının anlık ve kesimsel çıkarlarını değil, sınıfın tamamının genel ve uzun erimli çıkarlarını savunmasıdır. (6) Bu, doğru programlar ve taktikler sorunudur.

Üç: Parti, proletaryanın, gençlik, aydınlar, küçük üreticiler, kır ve kent yoksullan ile savaş birliğini amaçlayan bir bağlaşıklık siyaseti izlenmelidir. Bağlaşıklık ve hegemonya ancak birlikte varolan kavramlardır. Hegemonu olmayan bir bağlaşıklık düşünülemez.

Dört: Parti işçi sınıfının ve devrim hareketinin en önemli örgütüdür; ama tek örgütü değildir. İşçi sınıfı ve emekçi halkın bağımsız *yığın örgütlerinin* çok önemli bir işlevi vardır. Dev-

rim, nesnel koşulların olgunlaştığı bir tarih anında milyonlarca insanın irili ufaklı yüzlerce örgütün eylemiyle gerçekleşiyor.

Devrim dünyanın en demokratik işidir. Çünkü, devrim milyonlarca insanın yasama, kural koyma süreçlerine en doğrudan katıldığı durumdur. Dünyanın yalnız en demokratik değil, en otoriter işi olan devrimin demokratlığı kadar, otoritesi de yığınların karar ve uygulama süreçlerine *aktif katılımından* geliyor. Sorun, devrim dönemlerindeki aktif katılımcılığı, devrimci olmayan dönemlerde de geçerli ve sürekli kılma sorunudur. Bu ise ancak, ihtiyaç dinamiği ile devrimci irade arasındaki ilişkinin doğru kurulmasıyla başarılabilir.

"Paris Komünü" ve Sovyet örgütlenmeleri önemli ipuçları veriyorlar. İşçi Köylü ve Asker Sovyetleri, Rus işçi ve halk hareketinin yarattığı bu olağanüstü örgütlenmeden, devrimci yığın örgütlenmesinin mantığını veren bir tarihsel örnek olarak yararlanmak, ama bunun ötesinde kalıplaştırmaktan uzak durmak gerekiyor.

Sovyetler'in oluşum süreci pek az biliniyor. Çok kısaca şöyle oluyor: Fabrikalarda işçi delegeleri seçimi uygulaması Çar'ın bir manevrası olarak başlıyor. Çar'ın amacı Papaz Gapon'lu Kanlı Pazar kırımından sonra işçilerle bir uzlaşma yapmaktır. Plan işlemiyor ve rafa kaldırılıyor; ancak işçilerin kendi temsilcilerini doğrudan kendileri seçmeleri, bir yöntem, bir deney olarak belleklerine yazılıyor. Büyük grev hareketi başlayınca, grevlerin fabrika, semt ve il düzeylerinde örgütlenme ve eşgüdümü bir ihtiyaç olarak dayattığında, daha önce Çar'ın bakanları denetiminde seçilmiş işçi delegelerinin oluşturduğu komitelerin bu görevleri üstlenmeleri pratik bir çözüm olarak gündeme geliyor. Sovyet böyle doğuyor. (7)

Engels, "Toplumun teknik bir ihtiyacı"diyor, "bilimin ilerlemesine on üniversiteden daha çok katkı yapar." (8) Sovyetlerin ve benzeri örgütlerin doğuşunda *ihtiyaç dinamiği* var. (*)

(*) Türkiye örnekleri de aynı dinamiği göstermiştir. Üç örnek vermek istiyorum.

Ancak, ihtiyacın ortaya çıkardığı ilkel biçimleri geliştirip toplumsal hedeflere bağlayacak öznel iradenin varlığı ve müdahalesi de gerekiyor. Yine Sovyet örneği üzerinde düşünürsek, bu örgütlenme hiçbir parti ya da önder tarafından önceden planlanmadı. Ama bolşevik çekirdek ve önderliğin yaratıcı müdahalesi olmasaydı, Sovyetler Rus devriminde oynadıkları rolü oynayamazlardı.

Burada konumuz Türkiye ve Türkiye'de sınıf siyasetinin bugün karşı karşıya olduğumuz sorunlarıdır.

Türkiye'nin devrimcileri, sosyalistleri olarak, kendi konumumuzu, hangi noktada durduğumuzu, gücümüzü, etkinliğimizi değerlendirirken elden bırakmayacağımız ölçüt, devlet ve egemen sınıf karşısındaki durumumuzdur. Bu çok basit gerçeği yinelemekte yarar var; çünkü sosyalist hareketimizin zaaflarından biri, zaman zaman kendi varlık nedenini unutarak, sol içi bir rekabet ve güç karşılıştırmasını her şeyin önüne koymasıdır. Sol

---

İlki Dev-Yol'un "Direniş Komiteleri"dir. Bu komiteler faşist cinayetlere karşı can güvenliği ihtiyacından doğdu.. Fatsa örneği, doğuş nedeninin çok ileri noktalara götürülebileceğini gösterdi. Cuntanın acil geliş nedeni olarak "can güvenliği"ni propaganda etmesi de ihtiyaç dinamiğinin tersten kullanılmasının örneğidir.

İkincisi "1 Mayıs Komiteleri"dir. 1976,1977 ve 1978 1 Mayısları, Türkiye'de sınıf savaşımının görece yüksek düzeyde seyrettiği bir zamanda, iki temel sınıfın birbirlerinin güçlerini tarttıkları önemli bir mücadele günü oldu. 1 Mayıs kutlamaları ve bunun çevresindeki hazırlık ve örgütlenmeler bu güne senede bir günlük bir kutlama töreninin çok ötesinde bir anlam kazandırdı. Fabrikalar temelinde daha çok TKP insiyatifiyle kurulan "1 Mayıs Komiteleri" somut eylem gereksinimine yanıt veren canlı örgütlenmeler olarak önemli işlevler gördüler. Daha da geliştirilebilecek bu örgütlenmeler, TKP'nin oportünist yönetimi eliyle "Barış ve Demokrasiyi Koruma" birliklerine dönüştürülerek likide edildiler. CHP'nin seçim afişlerini yapıştırmaya görevlendirilenler de oldu. Bunları "Can güvenliği" komitelerine dönüştürme görüşü azınlıkta kaldı.

"1Mayıs Komiteleri"de sonradan dumura uğratılmış yığınsal eylem örgütlenmesi örnekleriydi.

Üçüncüsü, 1989 bahar eylemleri, sendikala dışındaki militan işçi örgütlenmelerini ihtiyaç durumuna getirdiğinde "İşçi Komiteleri" doğdu. Ancak eylem dalgası geri çekildikten sonra bunlar, öznel gayretlerine rağmen yeniden canlandırılamadı.

örgütlenmelerin birçoğu, konumlarını öteki sol örgütler karşısında, onlara göre belirlemeye çalışıyorlar. İşçi sınıfının devrimci partisinin henüz kendini ortaya koyamadığı bir zamanda bu rekabet ve bu varoluş biçimi bir dereceye kadar anlaşılabilir. Ancak, Türkiye'de bu "bir dereceye kadar" sınırı çoktan aşılmıştır. Türkiye soluna dışardan bakan, örneğin dergilerini karıştıran bir ileri işçi, bir sosyalizm sempatizanı, bir-iki sınırlı istisna dışında kendini anlaşılmaz bir dünyanın içinde hissedecek, bu yayınlarda işçi-emekçi sınıfların devlet ve egemen sınıf karşısındaki konumlarını ya da sosyalizm projelerinin çeşitli yönlerini aydınlatan çok az şey bulacaktır. Anlaşılmazlık yalnız solun yıllar içinde edindiği özel dilden gelmiyor; bu var ama asıl sorun, yürütülen siyasetin kendisine yabancılaşmasıyla ilgilidir.

Lenin, "Siyaset milyonlarca erkek ve kadının olduğu yerde başlar, binlerin değil milyonların bulunduğu yer, ciddi siyasetin başladığı yerdir." (9) diyor.

Başka bir yerde aynı fikri tekrarlıyor:

"Rus devriminin açıkça doğruladığı temel marksist dersi unutmadık: Bu, güçleri (siyaset güçlerini -HY) on milyonlarla hesaplamak gerektiği dersidir; daha azı siyasette hesaba katılmaz, siyaset bundan daha az önemdeki büyüklükleri ıskartaya çıkarır." (10)

Evet siyasetin büyük sorunları ancak bu büyüklükteki güçlerle çözülebiliyor. Açık ki, milyonlar, olağan-barışçıl dönemlerde aktif siyasetin öznesi olmaktan uzaktır. Ve bu siyasetin milyonları ilgilendiren sorunları temel alan, onları kazanmayı hesaplayan bir yol izlemesinden başka bir anlama gelmez. Milyonların savaşa çekilmesi, izlenen siyasetin ufkuyla, büyük sorunları çözme yeteneğiyle birlikte sınıf savaşımının düzeyine de bağlıdır.

Çokça "çekim merkezi" yaratmaktan konuşuyoruz. Nasıl yaratılacaktır? Yalnızca bugün farklı yerlerde duran sosyalist kadroların biraraya gelerek nicelikçe daha büyük birlikler oluşturması çekim merkezi yaratmak için yeterli değildir. Çekim merkezi yaratmak, çok önemli ölçüde, devrimci sınıf siyasetinin kendisini, bugünkü toplum ve egemen sınıf karşısındaki konu-

muyla, alternatif programlarıyla tanımlayabilmesine, burjuvazinin karşı kutbu olduğunu, yürüttüğü savaşımla kanıtlayabilmesine bağlıdır. Toparlanma, birlik ve partileşme süreçlerinin altını döşeyecek olan budur. Kuşkusuz söylenen görevi yerine getirebilmek de belli bir yoğunlaşma isteyecek, devrimci güçler arasında savaşım yolu ve yöntemiyle ilgili tartışmalar olacaktır; ne var ki, bu tartışma ve polemikler bugün varolan sosyalist çevre ve örgütlenmelerin teori ve pratikleriyle burjuvazinin karşısına dikilmeleriyle birleştirilemezse odaklaşma çok güç ve geç olacaktır.

Devrimci siyaset, kıl kadar ince bir çizgide yürüme işidir. Çizginin bir tarafında kuyrukçuluk ve popülizm var. Siyasetin büyük sorunlarının büyük güçlerle çözülebileceği doğrusunu, bu "büyük güçlere" bakma, yolunu onlara göre ayarlama, düşman hedefi daraltma adına kendi tutumlarını sulandırma noktasına getiren bir yaklaşım özü sosyalist olmayan bir nicelik için sosyalist niteliğin yitirilmesine yol açıyor. Kendi köşesinden kitabı doğruları yineleyen, kenarda durarak "arı"lığını koruyan bir tarz ise kurutuyor. Çizginin öteki tarafında doktrinerci bir manjinallik var.

Kıl kadar ince bir çizgide yürümek, ancak ilkeli olmakla ve sanatçı yaratıcılığıyla mümkün.

İlkeli Siyaset

İlke, ilk ve başat olandır. İlke, bir olguya asıl tanımını veren, ilgili bütün durumlarda geçerliliğini koruyan temel öğedir.Siyasette ilke, o siyasetin dayandığı en temel teorik, programatik görüşler bütünüdür. Marks, "ilke programı", "eylem programı" ayrımı yapıyor. İlke programının, bir partinin temel çizgilerini verdiğini söylüyor. İlke, temel teorik görüşlerin özlü anlatımı, pratiğe kılavuzluk edecek başat öğeleri oluyor.

Tek doğru siyaset ilkeli siyasettir. Çünkü yalnız ilkeli siyaset doğruyu güçlü kılabiliyor. İlkesizlik ise, siyasetin pratik sonuçlara yönelme özelliğinin pragmatizm ve fırsatçılık yönünde

bozulmasıdır. Kendi "doğrularını" güncel güç ilişkilerinin seyrine göre her gün değiştiren, nesnele uyum gösteren, sonul hedeflerinden ikide bir yüzçeviren siyaset, oportünist siyasettir.

İlkeli siyaset ilkede ısrarı içerir. Israrla, inatla bükülmez ve yolundan çevrilmez bir irade ile sonuna dek izlenmeyen bir siyaset, içeriği doğru da olsa başarılı olamaz.

Türkiye'de 12 Eylül'den ve özellikle Sovyetler Birliği'ndeki son gelişmelerden sonra haklı haksız birçok teorik ilke sorguya çekiliyor. Bilimsel olduğu ve marksizmin devrimci temeli ile oynanmadığı sürece buna kimsenin itirazı olamaz. Ancak Türkiye'de olan bu değil, rüzgar gülü gibi her esinti önünde eğilen, kişiliksiz, belkemiksiz bir döneklik havasının yaygınlaşmasıdır. Hiçbir devrimci ilke bırakmıyorlar: "İşçi sınıfı Avrupa'da ve Türkiye'de de devrim yapmıyor; öyleyse başka 'toplumsal dinamikler' bulalım! Varolan örgütler tıkandılar; öyleyse" kahrolsun, örgüt ve örgütçülük.!, yaşasın sosyalist birey!, 'yaşasın tartışma için tartışma!, İllegalite çürüttü, disiplin kuruttu, öyleyse 'yaşasın legalizm! yaşasın liberalizm! Sovyetler Birliği kapitalizme dönüyor, öyleyse 'yaşasın demokratik ve barışçı kapitalizm!"

Daha da uzatılabilir. Sayılanlar, bir bölümü gerçekten de pratikteki bozuklukların anlatımı olan kimi sapmalardan, temel devrimci ilkelerin yadsınmasına bir yüksek atlama yapıldığını gösteriyor.

Bunlar bağımsız bir sınıf olmayan ve her dönemeçte, "doğrularını" değiştiren küçük burjuvazinin, küçük burjuva entellektüellerinin dünya görüşünü yansıtıyor. İnançları, sosyalizm diye bir sorunları yoktur; sınıf pusulasızlığını, örgütsüzlüğü pelteleşmeyi, dağınıklığı temsil ediyorlar. İlkesizdirler.

Yanlış anlaşılmamalı, ilkeler tapınmak için değildir. Tanrı ve tabu tanımıyoruz. Sosyalizm varsa, sınıf savaşımı varsa bunların varlık nedeni olan ilkeler de olacaktır. Eylem kılavuzumuz ve pusulamız vardır. Bunu söylüyoruz.

Devrimci siyaset, ilkeli bir program ve pratikle işçi sınıfının iktidarı alarak egemen sınıf konumuna yükselmesini eyleminin amacı yapan yenilikçi bir siyasettir.

Siyaset Sanatı

Siyaset, bir bilim ve sınıf savaşımı teorisi olduğu kadar bir sanattır da.

Sanat, insanın nesnel gerçekliği yeniden ve estetize ederek yaratmasıdır. Yaratma, yeniden kurma bilimde de var. Sanatın farkı, yaratılan sonuç kadar, yaratma ediminin kendisinin de sitili, biçem ve ahengi ile öne çıkması ve özgün olmasıdır. Sanat, pratiğe nesnel gerçeği soyut kavramlarıyla yansıtan bilimden daha yakındır.

Batı dillerindeki sanat anlamına gelen "art " sözcüğü "ar" kökünden türemiştir. "Ar", kurma, düzenleme ve yanyana getirme (contiguit) anlamlarını içeriyor. Almanca'daki "kunst" ise, "yapma gücü"dür.

Sanat, yeniden kurma, düzenleme, dizme estetik ve ustalığıdır.

Siyaseti sanata yaklaştıran, iktidarı alma pratiğinin, büyük bir yaratıcılık, orkestrasyon ve ustalık isteyen bir eylemler toplamı olmasıdır. Siyaset sanattan daha cilveli, sürprizlerle, beklenmedik engeller ve umulmadık olanaklarla dolu; sanat kadar oya işçiliği isteyen, ama aynı zamanda fiziksel anlamda güç, emek isteyen bir iştir.

Sınıf savaşımında, toplumsal nesnellikleri siyaset alanına otomatik olarak yansıtan determinist yasalar yoktur. Nesnel durum ile, o nesnel durumdan çıkabilecek sonuç arasında, siyasetçinin sezgisiyle, bilinçli çaba ve hüneriyle olayların gidişini o yana ya da bu yana çevirebileceği bir müdahale alanı bulunuyor. Siyasetin sanat yönü bu alanda ortaya çıkıyor. Büyük siyasetçi büyük hedefleriyle, gerçek hareket arasındaki köprüyü kurabilen, amacına doğru ilerlerken somut gerçeğin binlerce ayrıntısı içinde geleceğin ipuçlarını seçebilen, onları yakalayarak yolunu açabilen insandır.

Lenin'de ana halka kavramı var. Geçmişte oportünistler, bu güzelim kavramı yerli yersiz kullandılar. Zincirin ana halkasını yakalamayı, uzlaşmacı, "gerçekci" siyasetlerine araç yapmaya çalıştılar. Görülüyor, sonunda zinciri boyunlarına doladılar.

Lenin siyasal eylemler zincirinden ana halkayı yakalamanın önemini şu sözlerle anlatıyor:

"Her sorun 'ucu olmayan bir kısır döngü'dür, çünkü bir bütün olarak siyasal yaşam sonsuz sayıda halkalardan oluşan uçsuz bir zincirdir. Siyaset sanatının tümü, elimizden kaçma olasılığı en az olan halkayı, o anda en önemli olan, yakalayana tüm zincire hakim olmayı en çok garantileyen halkayı bulmakta ve olabildiğince sıkı yakalamaktadır." (11)

Lenin'in üstünlüğü, yalnız yazmakla kalmayıp yazdıklarını yapan insan olmasıdır. Trotsky'den okuyoruz:

"Vladimir İlyiç ikincil şeylere ve bazı yan konulara önem vermiyor diye ben dahil olmak üzere birçok yoldaş tarafından çok sık eleştirildi: "Normal", yavaş gelişme dönemlerinde bu bir siyasal önder için bir eksiklik olabilir; ama, tüm gereksiz şeylerin, tüm rastlantısal ve ikincil konuların arka plana çekildiği, önemini yitirdiği ve geriye keskin biçimiyle iç savaşın ve temel uzlaşmazlığının kaldığı yeni dönemde, Lenin yoldaşı emsalsiz yapan şey işte budur. Dikkatli devrimci bakışlarıyla, en önemli, en gerekli, en vazgeçilmez şeyi yakalayabilmesi ve başkalarına gösterebilmesi onun en üstün düzeyde sahip olduğu bir yetenekti. Lenin'in eylemini ve kafasının işleyişini yakından görme şansını elde etmiş benim gibi yoldaşlar için onun dış, rastlantısal ve yüzeysel şeyleri reddeden ve konunun özüne vararak gereken eylem yöntemini kavrayan aklının keskinliğine ve inceliğine çoşkunlukla hayran olmamak - evet çoşkunlukla hayranlık diyorum- elde değildir." (12)

Nesnel koşullar yeterince olgunlaşmamışsa, hiçbir siyaset ve siyasetçi devrim denen büyük değişikliği gerçekleştiremez. Ancak devrimci siyasetçi böyle bir durumda, ana hedefini yitirmeden, paniklemeden kendisini geleceğe götüren yolu temizleyecek en uygun ve etkin çabayı göstermenin yolunu yöntemini bulana denir. Nesnel koşulların olgunlaştığı, herşeyin öznele baktığı durumlarda ise, kıldan ince kılıçtan keskin bir noktaya gelinmiş demektir. Ortamın istediği kararı zamanında vermek ve büyük bir hızla uygulamak sonuç belirleyici önemdedir ve bunu yapabilmek, çarpışan güçleri aritmetik olarak tartan bir bilim adamı hesapçılığından çok, sezgi girişim cesareti ve kararlılığıyla dolu sanatçı dokusu gerektirir.

ÜÇ
EKONOMİK MÜCADELE VE SENDİKALAR SORUNU

Türkiye işçi sınıfının siyasal örgütlenme ve önderlikten yoksun olduğu çok sık yinelediğimiz bir gerçektir. Peki işçi sınıfının ekonomik-sendikal örgütlenmesi ve örgütleri açısından durum çok mu farklıdır?

Kuşkusuz siyasal örgütlenme ile sendikal örgütlenmenin içerikleri de işlevleri de farklı.

Bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de milyonlarca işçinin üye olduğu sendikalar var ve çalışıyorlar. 1982 Anayasa'sının çizdiği dar çerçeveye rağmen toplu sözleşme, grev ve benzeri sendikal haklar kullanılabiliyor. Ama hem Türkiye'de hem de dünyada ekonomik mücadele ve sendikalar da dar bir geçitten geçiyorlar.

Sendikalar, özellikle kapitalist gelişmenin başlangıç dönemlerinde, işçilerin dağınıklık ve çaresizlikten sınıf örgütlerinin ilk biçimlerine geçişini anlatan dev bir adımdı. (1)

Tarihsel süreç içinde sendikaların rol ve işlevleri de değişti. İşçi sınıfının devrimci partisinin ortaya çıkması, sınıf savaşımının birçok ülkede iktidar için savaşım biçimi alması, dünya kapitalist sisteminin iç gelişmeleri, Ekim devrimi ve sosyalist blokun oluşması vb. etkenler sendikal hareketin farklı anlayışlar temelinde ayrışmasına neden oldu.

Batı Avrupa ülkelerindeki İngiliz tipi trade-unionculukla, Alman Sosyal Demokrat Parti'sinin geliştirdiği reformcu sınıf sendikacılığı anlayışları işçi sınıfının ekonomik koşullarının iyileştirilmesinde yadsınamaz bir rol oynadıkları gibi, sosyal demokrat siyasetlere kitle tabanı sağlamakta da üzerlerine düşeni yaptılar.

Zamanla, sınıf özelliklerinden de uzaklaşarak bürokratik bir kastlaşmaya ve bozulmaya uğrayan sendikalar emperyalist stabilizasyonla birlikte kapitalist düzenin vazgeçilmez unsurları oldular. Aynı dönemde, Batı Avrupa tipi sendikal örgütlenme ve hareket geleneği olmayan, emperyalizme bağımlı ülkelere ise "partiler üstü" etiketiyle Amerikan tipi gangster sendikacılık ihraç edildi. Türk-İş Amerikalıların öneri ve desteğiyle kurulan bu tipte bir sendikadır.

II. Enternasyonal kökenli pembe sendikacılık hareketi, evrimleşerek sosyalizmden kesin bir kopuş yaşayan sosyal demokrat partilerin kontrolünde üyelerinin mesleki-kesimsel çıkarlarını, kendilerinin de bir parçası haline geldikleri tekellerin yönetim katlarında ve tekelci karların sağladığı olanaklar ölçüsünde kollayan bir sendikacılığa dönüştü. Avrupa Sendikalar Konfederasyonunun bu sendikal hareketin üst örgütlenmesi olduğu söylenebilir.

III. Enternasyonal partileri ise sosyalist ülkelerdeki sendikaların da içinde yer aldığı yeni türden bir sendikacılık anlayışı geliştirmeye koyuldular. Dünya Sendikalar Konfederasyonu (DSF)ye varan süreç böyle başladı. Kapitalist ülkelerde Fransa, İtalya ve kısmen Portekiz'de komünist partilerinin yönetiminde ve tabanında etkin olduğu sendikalar sosyalizm hedefini ve sınıf partisinin önderliğini yadsımayan sendikal örgütlenme örnekleriydiler. Bu sendikacılık ekolünün de dünyadaki çeşitli sendikalar üzerinde etkisi oldu. 1970'li yılların DİSK'i DSF çizgisinde bir sendikaydı ve DSF'den destek ve güç alıyordu. Bu sonuncu sendikacılık ekolü Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalizmin çözülüşünden sonra etkisini önemli ölçülerde yitirdi.

Görüldüğü gibi, artık sendikal hareketin de yaşanmış bir tari-

hi var. Bu tarih, sendikaların kuruldukları günden bugüne başkalaşım geçirdiklerini gösteriyor.

Ama ne olursa olsun, sendikalar ekonomik savaşımda vazgeçilemeyecek işçi örgütleridir. Bu nedenle, sendikalar sınıfın savaşımı ve gelişmesi açısından her zaman önemlidir. Türkiye sendikacılık hareketinin içinden geçmekte olduğu sürecin somut çözümlemesini yapmak gereklidir.

Türkiye'de sendikal hareketin bugün karşı karşıya olduğu birçok sorun var. Bunların en kritik ve ötekilerin de kaynağı olanlarını çekip çıkarmak, onlar üzerinde yoğunlaşmak gerekiyor.

Sendikasızlaştırma

12 Eylül sonrasının belirgin özelliklerinden biri işçi sınıfının *sendikasızlaştırılmasıdır.* 12 Eylül'den önce Türkiye, sendikalaşma oranının dünya standartlarına göre de oldukça yüksek olduğu ülkelerden biriydi.

1980'de Türkiye'de 733 sendikaya bağlı 5 milyon 721 bin 74 üye işçi olduğu hesaplanıyordu. 1983'de sendikaların sayısı 90'a, sendikalı işçi sayısı ise 1 milyon 422 bin 271'e düştü. (2)

1991 Ocak ayında sendikalı işçi sayısı 2 milyon 76 bin 579 olarak görünüyor. (3) *Teori* dergisi Haziran 1992 tarihli sayısında sendikalı işçi sayısının 1,5 milyonun altına itildiğini yazdı. Sendikalı işçi sayısındaki düşüşler, özellikle 1980 ile 1983 arasındaki düşüş korkunçtur.

1983'ten sonra sendikalaşmada yeni bir tırmanış başladı. Ama sendikalı işçi sayısının en yüksek düzeye vardığı 1991'de bile toplam üye sayısı 1980'dekinin yarısına ulaşmadı. 12 Eylül'ün bir *örgütsüzlendirme* saldırısı olduğu bu rakamlardan da belli. İşçi sınıfının sendikasızlaştırılması son derece ciddi boyutlardadır.

Sendikalı işçi sayısındaki düşmenin önemli nedenlerinden bir Eylül rejiminin DİSK ve bağlı sendikalarını kapatmasıdır. Ancak, burjuvazi yalnız kapatma ve yasaklama yoluyla değil, daha birçok "önlem"le kapsamlı bir sendikasızlaştırma prog-

ramı uygulamaktadır. Sendikasızlaştırma siyasetinin en önemli araçlarından biri toplu işten çıkarmalarıdır. Netaş grevinden bu yana bütün önemli işçi eylemlerinin arkasından sendikal tensikatlar geldi. Bunun dışında taşeron eliyle işçi çalıştırma, sendika kapsamı dışındaki personel sayısının ve sözleşmeli personel sayısının büyük miktarlarda artırılması, askerlik görevlerinin kamu işyerlerinde yaptırılması, öğrenci ve askerlerin sendikaya üye olmalarının yasaklanması, yeni işçi alımında sendika üyesi olmamayı koşul koyma vb. yöntemlerle yeniden yükselmeye ve bütün çalışanları sarmaya başlayan sendikalaşma eğiliminin önünü kesmek istiyorlar.

Sendikaları işlevsizleştirme

Sendikalar işçi sınıfının ekonomik-demokratik çıkarların savunması, çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme savaşımı vermesi gereken örgütlerdir. Sermaye ile emeğin karşılıklı ilişkilerinin savaşım-uzlaşma çerçevesinde düzenlenmesinde emek cephesini temsil eden, legal yığınsal kuruluşlardır.

Sendikalar, işçilerin ekonomik savaşım aracı olduğu için *sınıf örgütleridir,* bu savaşımı düzenin kuralları içinde ve sonunda uzlaşmayla yürütmek zorunda oldukları için *düzeniçi* örgütlerdir. Yöneticileri ve çizgisi ne olursa olsun bütün sendikalar sınıf örgütleridir ve hiç "uzlaşmayan" bir sendikacılık da düşünülemez. Sendikaların bir işlevi ekonomik savaşımsa, öteki işlevi de sınıfın tepkilerini yumuşatma ve düzen içinde tutmadır.

Türkiye'de sendikal hareket bugün işlevlerin ikisini de yerine getirmekte zorlanıyor.

Bir kez, 12 Eylül hukuku sendikalaşmayı olduğu kadar sendikaların savaşım olanaklarını da kısıtladı. Yüksek Hakemler Kurulu, Devlet Denetleme Kurulu ve tek sendika Türk-İş üçlüsüyle sendikal hareketin devletin doğrudan denetiminde korporatif bir kanala sokulması planlandı. Sendika yöneticisi olmak, bürokrat sarı sendikacıların durumlarını sağlamlaştıracak koşullara bağlandı. Grev yasağı sınırları keyfi yorumlara çok açık

biçimde genişletilirken Bakanlar Kurulu'na istediği zaman grevi erteleme yetkisi verildi. Dayanışma grevi, dayanışma aidatı, toplu grev gözcülüğü yasaklandı. Toplu sözleşme yetkisinin işkolundaki işçilerin %10'unu üye yapan sendikaya verilmesi; toplu sözleşme yapmaya kimin yetkili olduğunun ise Çalışma Bakanlığı'nca karara bağlanması sendika seçme özgürlüğünü yok etti. Yüzde on barajı bir yandan tabandan gelebilecek alternatif sendikal örgütlenmeleri önlerken, bir yandan da saltanatlarının devamı önemli ölçüde bu tür yasal payandalara bağlı sendika ağalarına karşı demoklesin kılıcı olarak kullanılıyor.

1986'dan sonra, özellikle de 1989'dan bu yana canlanan işçi eylemlilik ve savaşımı sendika yönetimlerinin pek az ayrığıyla ekonomik savaşıma önderlik bir yana engel olmaya çalıştıklarını ve bu engelin ancak tabandan gelen işçi insiyatifiyle aşıldığını gösterdi. Sendikalar ancak, Toplu Sözleşme ve Grev Komiteleri, işten atılan işçilerin oluşturduğu Direniş Komiteleri ve İşyeri Komitelerinin ve işçi tabanının arkadan itmesiyle harekete geçirilebildiler.

İşçi tabanı sendikacılara belki de tarihinde ilk kez bu kadar büyük bir güvensizlik gösteriyor. Tekelci sermaye ise şimdilik düzenini eskisi gibi tehlikede görmediği için her durumda bir bedel ödemek zorunda kalacağı sendikal örgütlülüğe yaşamsal bir ihtiyaç duymuyor.

Türk-İş mi, DİSK mi?

Türk-İş ve DİSK, bu iki sendika da yöneticilerinin sınıfsal-siyasal kimliği ve benimsedikleri sendikacılık anlayışı çerçevesinde işçi sınıfının ekonomik savaşımını doğru ve militan çizgide yürütecek durumda değiller.

Türk-İş tam bir devlet sendikasıdır.

Eski DİSK tarihe karışmıştır, "Çağdaş ve Şeffaf" sendikacılığı savunan yeni DİSK ise tipik, üstelik tabansız bir Batı Avrupa sendikası olma yolundadır. DİSK'in 18-19 Ocak tarihlerinde yapılan 8. Genel Kurulunda DİSK Yürütme Kurulu'nun

dağıttığı "8. Genel Kurul Belgeleri" başlıklı broşür eski DİSK'e veda bildirisi niteliğindeydi. Bu broşürde DİSK'in önüne "sınıfların birarada özgürce yaşayacağı" "işçilerin Avrupasının yaratma" amacı konuluyordu. DİSK'te "yeni düşünce"yi döneklerin üstleneceği anlaşılıyor. Bunlar, "üretim sürecindeki bilgisayarlaşma" gibi büyük sözlerin arkasına sığınarak sendikaları "soyut düzen eliştirisini bir yana bırakıp içinde müzakerecileri bulunduran bir hizmet kurumu" olmaya çağırıyor; tekelci burjuvazinin küçük ücret artışlarını bile sorun yaptığı bir dönemde, " ücret zammını savunmanın yanlış" (4) olduğunu ileri sürerek en uzlaşmacı sendikacılarla aynı çizgiye düşüyorlar.

Yöneticilerinin izlediği tutum açısından yalnız Türk-İş değil, DİSK de burjuva hükümetlerinin dümen suyundadır. 10-15 milyonluk maaşları, yollukları, makam arabalarıyla ve başka bağlarla sermaye düzenine bağlanmış olan sendika patronları işçi sınıfının sendikal mücadelesi açısından kurtulunması gereken asalaklardır.

"Türk-İşte birleş!" ya da "DİSK'e gidelim!" çağrılarının ikisi de işçi sınıfı hareketinin önünü açmıyor. Sendika değiştirme çağrısı sorunun özünü kavramayan bir çağrıdır. İşçi sınıfının çok büyük çoğunluğu Türk-İşte toplanmıştır. *Sendikal savaşım ve çalışmanın esas alanı Türk-İş gövdesidir.* Bu noktada bir tercih durumu yoktur. Bu büyük gövde içinde devrimci işçilerin insiyatifinde bir sendikal seçeneği, programı, belgileri, kadroları ve kavgasıyla mayalandırmak, geliştirilecek ana istemler temelinde DİSK, Hak-İş Konfederasyonları ve bağımsız sendikalarla da ilişkiler kurmak, bu sendikalara bölünmüş milyonlarca işçiyi *ortak hedefler* temelinde hareketi geçirmek, önce eylemde, giderek de aynı sendika konfederasyonunda birleştirme hedefi gütmek gerekiyor.

Türkiye sosyalist hareketinin sendikalar sorununda izlediği ve izlemekte olduğu, ilkeli ve stratejik olmaktan çok konjonktürel siyaset anlayışını terketmesi gerekiyor. Solun çeşitli kesimlerinin bu soruna yaklaşımlarını ayrı ayrı, ya da kaba birgenelleme içinde incelemeden, dünden bugüne egemen ya da egemen olmasa da olumlu olumsuz anlamda tipik eğilimler

hakkında kısa bir değerlendirme çerçevesinde şunlar söylenebilir:

1960'lı yıllarda TİP, 1970'li yıllarda da TKP ve zaman içinde onu tekrarlayan başka birçok örgüt eliyle, sendikayla partiyi birbirlerinin yerine ikame eden, sendika kuyrukçusu, ekonomist siyasetler izlendi.

TİP'te "işçi" kotası vardı ve bu kotaları sendikacılar dolduruyordu.

TKP, işçi sınıfı "içindeki" bütün etkinliğini sendikaların üst yönetimindeki konumlarına dayanarak geliştirdi ve daha sonraki dönemde de sendikalardaki konumları korumak ve geliştirmek başlı başına bir amaç oldu.

70'li yıllarda, tepkici bir sendikal muhalefet darlığını aşamayan çıkışları dışında tutarsak sınıf yönelimli bütün siyasetler, sendika yönetimlerini ele geçirmeyi, hatta örgütlerinin uzantısı sendikalar kurmayı ve yönetimlerini aldıkları sendikayı öteki sosyalistlere kapatmayı bir siyaset kuralı haline getirdiler. Bu yaklaşım Türkiye sendikal hareketini en güçlü olduğu ve sosyalistlerin en etkin olduğu bir zamanda böldü ve zayıflattı.

1980'den sonra çok kısa bir dönem, İspanya "işçi komisyonları"nı örnek alan "illegal sendikacılık" tartışmaları yapıldıysa da bunlar uzun sürmedi. Darbeden sonraki ilk yıllarda, sınıf içindeki gücünü, hatta ilişkilerini yitiren solun ekonomik mücadele ve sendikal harekete herhangi bir müdahalesinden söz edilemez. Bu ilk şaşkınlık döneminin hemen ardından sendikal "hedef" gösteren birbirine zıt iki çağrının da işçi sınıfı ve sol hareket üzerinde herhangi bir etkisi olmadı.

Bunlardan biri, işçi sınıfının sendikal birliğini sağlamak için işçileri "zaten gitmekte oldukları" Türk-İş'te birleşmeye çağırıyor, işi "Şevket Başkan" dalkavukluğuna kadar götürüyordu; öteki de "DİSK'in şiddetle savunulması gerektiğini, sosyalizmin sınıfla çakışmasının ancak bu kulvarda gerçekleşeceğini" (5) ileri sürerek eski DİSK yöneticilerinin desteğiyle 1974'lerde TKP'nin yaptığını yapmaya çalışıyordu.

Gelişmeler işçileri geçmişte önemli olan ama bugün aynı rolü oynaması düşünülmeyecek DİSK'e, ya da Türk-İş'e çağır-

makla hiçbir şeyin çözülemeyeceğini gösterdi.

1986 ve özellikle 1989 işçi eylemlerinde ve sonrasında işçi hareketinin içinden yeni örgütlenme nüveleri fışkırmaya başladı: Toplu Sözleşme ve Grev Komiteleri, İşyeri Komiteleri, Kurultay tipi örgütlenmeler, Erdemir'de olduğu gibi işten atılan işçilerin kurduğu geçici komiteler biçiminde eylem komiteleri oluştu. Sosyalistler ve devrimciler haklı olarak dikkat ve ilgilerini, sendikalar dışında ortaya çıkan bu örgütlenmelere çevirdiler. Ne var ki, bu çeviriş, özellikle işyeri Komiteleri örneğinde yer yer sendikaların, yer yer partilerin işlevlerini üstlenecek iyi tanımlanmamış bir "model" arayışını da güçlendirdi. Eylemli işçi dalgasının nisbi bir durgunluk içine girmesiyle birlikte de, varlığını ve canlılığını eylemli savaşımdan alan bu komiteleri yaşatmak ve geliştirmek mümkün olmadı. İstanbul'da büyük emeklerle sürdürülmeye çalışılan "İşçi Kurultayı Hareketi" sol gruplar tarafından o yana bu yana çekiştirilen bir gruplararası rekabet platformuna dönüştü ve kadükleşti.

Burada amacım tekil örneklerin kazanım ve zaaflarını tartışmak değil. Özellikle eylemlilikle bağlı komiteler, birer yaratıcı örgütlenme biçimi olarak sınıfın bilincine girmiştir. Çok büyüt kazanımdır. İşçi hareketinin bir dahaki yükselişinde yeniden bilinçli müdahalenin de katkısıyla daha güçlü biçimde ortaya çıkacaklardır.

Bu komiteleri sendikalar yerine geçirmek gibi bir eğilim ise son derece yanlıştır.

Sendikalar sermayenin saldırısına karşı savaşımda en geniş ve etkili sınıf örgütlenmeleri olmaya devam ediyorlar.

Sermayenin Yeni Saldırısı

Bu kitabın ana tezlerinden biri, önümüzdeki dönemde, sermayenin emperyalistleşme serüveninin kritik sorunlarını sınıf mücadelesi araçlarına başvurarak çözmeyi deneyeceği ve kavganın sertleşeceği saptamasıdır.

Sermayenin emeğe saldırısının sivri uçları bellidir.

1. *Tekelci Sermaye, Türkiye kapitalizminin ucuz işgücü avantajını korumak için elinden gelen herşeyi yapacaktır.* Bu konuda hergün gazetelerde çıkan onlarca örnekten birini alarak sermayenin yaklaşımını özetlemek mümkün. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Memduh Hacıoğlu, *Milliyet*'teki "Tatil Sohbeti"nde şunları söyledi:

"Bugün Türkiye'de istihdam politikası yok, Ekonomik istihdam olması lazım. Ekonomik ücret olması lazım."

"-Nedir ekonomik istihdam? Ucuz işgücü mü?"

"-Pazar ekonomisine uygun rekabet edebileceğimiz rakamlar ve maliyetler demek. Bakın Batı Avrupa'ya...Macaristan ve Çekoslavakya hemen bütün Avrupa'ya entegre oldu. Bütün yabancı sermaye oraya gitti. Üretimleri arttı, sorunlarını halletti. Nedir başarının sırrı diye araştırdığımızda görüyoruz ki, bugün en kalifiye işçi Çekoslovakya'da olsun, Macaristan'da olsun maksimum aldığı para 200 Dolar. Adam Batı kalitesinde işçiliği Batılı sermayelere üçte bir fiyatına teklif ediyor. Türkiye'de bu kargaşa var. Bugün en önemli sektör tekstil söktörümüz ihracatta. Biliyormusunuz ki, tekstil sektöründe ücretler 800-850 Dolara çıktı. Nasıl rekabet edeceğiz?" (6)

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri eskiden kapitalist Batı'yı kendi işçi sınıflarına sağladıkları ekonomik hak ve olanaklarla bir çeşit basınç altında tutarlardı. Şimdi asgari ücretin altında çalışmaya hazır işsizin çalışan işçinin ücret düzeyini geri çekmesi türünden kötü örnek oluyorlar. Kötü örnek olmaları bir yana, sosyalizmin çözülüşünden sonra bütün kapitalist ülkelerde kazanılmış sosyal hakların budanmaya başlanması, sosyalizmin en eksikli ve sorunlu haliyle bile sermayenin saldırısına hem de dünya ölçeğinde ket vurabilmiş olduğunu gösteriyor. Neyse ; işin Hacıoğlu'nun sözlerinin çağrıştırdığı bu yönünü bırakıp konumuza dönelim.

Yine *Milliyet*'teki, "ihracatın lokomotifi hız kesti" başlıklı bir haber yorum yazısında da, Türkiye'nin ihracatta en iddialı olduğu tekstil sektörüyle ilgili olarak şunlar söyleniyor:

"İşçi ücretleri ve diğer maliyetlerdeki artış sektörü zorluyor. En çok istihdam sağlayan sektörlerin başında gelen tekstil ve

konfeksiyon son zamanlarda işçi ücretlerindeki artış nedeniyle ihracatta 'ucuz emek' avantajını yitirmiş durumda." (7)

Bu ve benzeri açıklama ve tartışmaların açıkça gösterdiği, tekelci sermayenin işçi sınıfının son yıllarda çetin savaşımlar sonunda sağladığı ücret artışlarından ciddi biçimde rahatsız olduğu ve yeni sözleşme döneminin sert geçeceğidir. Sermaye, işçi sınıfının eylem gücünü göstermesi durumunda çekileceği son sınırı, enflasyonla reel ücretlerin aşağı çekilmesinin devam edeceği bir nokta olarak belirlemiş bulunuyor.

2. *Toplu işten çıkarmalar gündemdedir.* Sanayinin modernizasyonu ve KİT'lerin özelleştirilmesi büyük işçi kıyımının birbirine bağlı iki önemli gerekçesi, aynı zamanda tekelci sermayenin programının temel taşlarındandır.

Emperyalistleşme yönelimi içindeki tekelci burjuvazinin en temel sorunu teknolojik gerilik ve bağımlılıktır ve bu sorunun kısa erimde köklü bir çözümü de yoktur. Köklü çözüm hemen mümkün olmasa da, bir teknolojik yenilenme programını uygulamaya başlamak zorundalar. Bunun ilk sonucu ise yığınsal işten atmalardır. Teknolojik yenilenme KİT'lerin özelleştirilmesine bağlanıyor ve yine hergün herkesin tekrarladığı rakamlara göre, özelleştirmeyle birlikte 300 bin civarında işçinin işten atılması "gerekiyor". Çalışma Bakanlığı'nın hazırlattığı, kamuoyunda İş Güvencesi Yasası" olarak bilinen ve hükümet programındaki "İLO standartları" uymaktan öteye hiçbir ek güvence de getirmeyen taslağa sermayeden ortak ve şiddetli tepkiler geldi. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) tarafında hazırlanan ortak deklerasyonda tekelci sermaye taslağa karşı tutumunu şu sözlerle açıkladı:

"Bu taslağın tümüne şiddetle karşı olduğumuzu ve kabul edilmemesi için sonuna kadar mücadele etmeye kararlı olduğumuzu Türk kamuoyuna duyururuz... Bu taslak gerçekleşirse yürürlüğe girmeden önce, kısa vadede, çok sayıda işçinin işini kaybetmesine, yeni istihdam yaratıcı projelerden vazgeçilmezse, yeni yatırımlarda işgücü yoğun projelerin iptaline ve

giderek sermaye-yoğun teknolojilere kayılmasına, kaçak ve geçici işçi kullanma eğiliminin artmasına, işçi tasarrufu sağlayıcı tedbirlere ağırlık ve öncelik verilmesine, kısaca, istihdam imkanlarının önemli ölçüde daralmasına neden olacaktır.

"Taslak, özel girişimciliğe de büyük darbeler vurarak, serbest piyasa düzenini işlemez hale getirecektir." (8)

Bu açıklama, sermayenin konuya verdiği önemi kuşkuya yer vermeyecek biçimde ortaya koyan küstah ve tehditkar bir açıklamadır. Sermayenin büyükleri aba altından sopa gösteriyor, eski sözle, şecaat arzederken sirkatlerini dile getiriyorlar. (*) Taslağa bağlı ve şartlı olarak sayıp işçilere gözdağı verdikleri önlemlerin hepsini çoktan programlarına almış bulunuyorlar. Bu taslak gerçekleşse de gerçekleşmese de birçok işçi işini yitirecek, yeni yatırımlar teknoloji yoğun olacak, daha çok kaçak işçi kullanacaktır. vb. Bu açıklamalarla daha şimdiden kamuoyunu hazırlıyor, "bizden günah gider" tavrıyla işçileri ve yasayı savunabilecek SHP'lileri tehdit ediyorlar. Yasanın çıkmasını önleyebilirse hem ellerini kollarını bağlayacak bir engelden kurtulmuş, hem de güç gösterisi yapmış olacaklar.(**)

3. *Bu ekonomik saldırıya baskı ve terör eşlik edecektir.* Demirel hükümeti bir yandan "demokratikleşme", "konuşan Türkiye", "Örgütlü ve hak arayan toplum" demogojilerini sürdürürken bir yandan da işçi eylemlerini en sert polisiye önlemlerle durdurmaya çalışıyor. Tuzla Cam direnişi İzmir Belediye işçilerinin Ankara yürüyüşü, Yurtiçi Kargo direnişi ve sendikalaşma hakkı isteyen memur eylemleri sırasında yapılanlar bundan sonra yapılacakların habercisidir. İşçi hareketinin "baba"nın "demokrat" davranacağına ilişkin hiçbir illüzyona kapılmaması ve hazırlıklı olması gerekiyor. Yeni bir Zonguldak'ın yeni Mengen barikatlarıyla karşılaşacağı hesaplanmalıdır.

(*) Aslı "Şecaat arz edereken merd-i kıptı sirkatin söyler" olan bu söz, birinin yiğitliğini göstermek isterken hırsızlığını itiraf etmesi anlamına geliyor.

(**) Yasa meclisten geçti, ancak Özal'ın vetosuna uğradı.

Emek Cephesinin Direnme Hattı ve Karşı Hedefleri

Bütün bunlara karşı ne yapmalı?

Bu soruya olabildiğince net yanıtlar vermek gerekiyor. "En iyisini işçiler bilir" gibi dalkavukça bir mantıktan değil, öncü işçi kollektiflerinin son zamanlardaki önerilerinden çıkarak, net ve doğru yanıtları sınıf öncülerinin bulacağına inanıyorum. Burada yazılanlar, ileri işçilerin farklı zaman ve yerlerde formüle ettikleri istemlerin bazılarının sivriltilip genelleştirilmesidir. Önümüzdeki savaşım döneminin tutulacak ana halkalarının ne olması gerektiğiyle ilgili öneriler olarak ileri sürüyorum.

Bugün sermayenin saldırısına karşı ilk savunma hattını ekonomik-sendikal mücadele alanında kurmak gerekiyor. Sendikalara ve ekonomik savaşıma burun kıvıran keskin tavırlar bugün her zamankinden daha zararlıdır.

Öncü işçiler, sosyalistler *"bir tek sendikasız işçi kalmasın, tüm çalışanlar sendikalara, sendikalar bizimdir!"* belgisiyle sendikalara üye olma seferberliği açmalıdırlar. Her işçi çalıştığı fabrika ya da işkolundaki en büyük sendikaya üye olmalıdır.

Sendikalara üye olma seferberliği tek başına fazla bir anlam taşımıyor. Sendikal mücadele alanının emeğin ilk savunma hattı olabilmesi ancak ve ancak işçilerin sendikalara ve kendi sorunlarına *sahip çıkmalarıyla* mümkündür. Sendikaların ve sendikal savaşın önemine vurgu ve sendikalaşma çağrıları satılmış sarı sendikacıları sergileme kampanyaları ile birleştirilmelidir. Sendikalar sendika ağalarının çiftliği değildir. İşçilerindir. İşçi kitlesinin bilinçli ve aktif olarak sahiplendiği hiçbir sendika uzun süre sendika ağalarının elinde kalamaz. Bu asalaklardan hemen kurtulmak hukuksal, mafyasal bin türlü nedenle kolay değildir. Ama bunlara rağmen sendikalar *çalıştırılabilir* ve çalıştırılmalıdır.

1991 yaz eylemlerinin en yaratıcı yanı, işçi tabanının eylemleri alttan dayatması ve sendika yönetimlerini bu eylem çizgisini izlemeye *mecbur* etmesidir. Öncü işçiler bu eylemler sırasında sarı sendikacılardan birşey beklemediler; eylemlerin

itici enerjisini kendileri ürettiler; ama sendikaları terketmek, sendikasız bir mücadele etmek gibi çocukluklara da düşmediler. Öncü işçiler, yalnız eylem zamanlarında değil her zaman sendika binalarını doldurmalı, hiçbir toplu sözleşme, hiçbir önemli karar işçilerin onayı alınmaksızın imzalanmamalıdır. *Sarı-uzlaşmacı sendikacılar işçilerden, devletten korktuklarından daha çok korkar hale getirilmelidirler.*

Kısacası, önümüzdeki dönemde ekonomik savaşımın başarısı işçilerin örgütleri ve sorunları üzerinde söz, karar ve insiyatif sahibi olmalarına bağlıdır. Türkiye işçi sınıfı bugün, sendikacılara duyduğu güvensizlik ve kendine duymaya başladığı güvenle artık kendi göbeğini kendisinin kesmesi gerektiğinin daha çok bilincindedir. Böyle bir bilincin geliştiğinin küçük ve özlü örneklerinden birinde, değişik işkollarından işçilerin Permatik greviyle dayanışma amacıyla yayınladıkları bildiride şunlar söyleniyor:

"Mücadelemizin başarısı öncü işçilerin, yol gösteren işçilerin birliği sayesinde mümkündür. Ama bu yetmez. İşçiler alınan kararlarda söz sahibi olmalıdır. Eğer işçiler alınan kararda söz sahibi olmazsa, bu kararın uygulanması sağlıklı olmaz. Son sözü söyleyecek olan işçi çoğunluğunu olmalıdır." (9) Yalın bir anlatımla, işçi demokrasisinin can damarı olan söz ve karar hakkının, katılımcılığın altı çiziliyor.

Sendikacılardaki dejenerasyon ve mesleki deformasyonun en önemli nedenlerinden biri, bu insanlara sağlanan maddi-manevi ayrıcalık ve olanaklardır. İşçi hareketi bu ayrıcalıkların kaldırılmasını acil bir sorun durumuna getirmelidir. *Hiçbir sendikacı, o işkolundaki nitelikli işçinin aldığından daha fazla ücret alamamalı*, belli bir miktarın üstündeki harcamalara ancak kurullar karar vermeli, öteki ayrıcalıklar da kaldırılmalıdır. Sendikaların mali gelir ve harcamaları düzenli olarak sendika gazetesinde yayınlanmalıdır.

Sendikaların gerçek sınıf örgütü durumuna gelmesi için, işçi katılım ve denetiminin sürekli kılınması için yükseltilmesi ve uğruna ısrarlı mücadele edilmesi gereken başka istemler de var. Bu istemlerin en önemlilerini sıralayan bir alıntıyı da İstan-

bul'da yayınlanan "*İşçi Bülteni*"nin 22 Haziran 1992 tarihli sayısındaki "Sendika bürokrasisine karşı işçi denetimi" başlıklı yazıdan aktarıyorum:

"Bugün için başta işçi temsilcileri ve öncü işçiler olmak üzere bütün işçilerin hedefi, sendikalardaki bürokratik yönetimleri kırmak, bu örgütleri sınıfın talepleri doğrultusunda mücadele eden kuruluşlar haline getirmek olmalıdır. Ancak, sendika bürokratlarını defetmek yeterli çözüm değildir. Çünkü, sendikaların mevcut anti-demokratik tüzükleri var oldukça ve sendika yöneticilerine bugünkü ayrıcalıklar tanınmaya devam ettikçe, yeni yönetimlerin bürokratikleşmesi de kaçınılmaz hale gelebilir. Esas olan sendikaların içinde işçi denetimini sürekli kılabilmektir. Bu nedenle:

a) Tüm sendika yöneticileri, uzmanları ve işyeri temsilcileri işçiler tarafından doğrudan seçilmeli, gene onların oylarıyla her an geri alınabilmelidir. Doğal delegelik kaldırılmalıdır.

b) İşyeri temsilcilikleri genişletilmeli, ünite temsilciliğinin meşrulaştırılması mücadelesi verilmelidir.

c) Sendika yöneticilerinin ücretleri üye işçilerin ücretlerinden fazla olmamalı ve bu ücretler genel kurulda işçiler tarafından saptanmalıdır.

d) Muhasebe defterleri dahil, tüm sendika kağıtları açık olmalı ve istenildiği an üyelerce denetlenebilmelidir.

e) Sendikaların işveren örgütleri, hükümet ya da başka sendikalarla yaptıkları her türlü görüşme, protokol ve anlaşma derhal üyelere açıklanmalı ve onların onayına sunulmalıdır.

f) Toplu sözleşme görüşmeleri üyelerin tümünün izleyebilecekleri açık toplantılarda yapılmalıdır. Toplu sözleşme taslaklarının hazırlanması ve imzalanmasında mutlaka üyelerin onayı olmalıdır."

Bu istemlerin formüle edildiği *İşçi Bülteni* 1,5 yıllık bir geçmişi olan İşçi Kurultayı girişiminin organıdır. Bültende yazılanlardan ve konuyla ilgili başka kaynakların açıklamalarından, kimilerince parti yaratma platformu, kimilerince alternatif sendikal birlik merkezi, kimilerince ikinci bir "Kuruçeşme", kimilerince de genel grevi hazırlayacak bir örgütlenme

olarak görülen İşçi Kurultayı'nın katılanların çoğunluğunun ayrılmasıyla dağıldığı anlaşılıyor. Buraya aldığım istemlerdeki ve Bülten'in öteki yazılarındaki netlik, ne yazık ki, ancak daralmayla sağlanabilmiştir. Bu örnekten de dersler çıkarmak, en doğru, en haklı istemleri işçi tabanının somut mücadele hedefleri durumuna getirmek için sınıfın gövdesine seslenecek daha etkin yollar bulmak gerekiyor. İşçi Kurultayı deneyinin başarısızlığının tek ve esas nedeni kurultayı oluşturanların tutumları değildir. Bunların payı olmakla birlikte esas neden oluşumundaki yapaylık ve işlevlerinin tanımlanmasında bileşimin niteliğinden gelen belirsizliklerdir.

Türkiye sosyalist ve devrimci hareketinin, sendikal hareketi, sendikalar içindeki öncü işçiler kollektifini "siyasetler" temelinde bölmemeye özel bir dikkat gösterilmesi, öncü işçilerin de nereden gelirse gelsin grupçu yaklaşımları tecrit etmesi gerekiyor.

En Yaşamsal Üç Savaşım Odağı

Yukarıda sermayenin saldırısının hangi noktalarda yoğunlaştığını görmüştük. Bu sivrilmiş saldırı noktalarına karşı hangi sisayet ve belgilerle savaşmak gerekir?

1. Sermayenin Türkiye'yi yeniden bir ucuz işgücü cenneti durumuna getirme planlarına karşı *sendikal hareket ücret mücadelesinin merkezine asgari ücret sorununu koymalıdır.*

Neden? Çünkü, asgari ücret, tüm ücretliler için bir taban işlevi gören, tüm öteki ücretleri zincirleme etkileyen temel ücrettir. (10) Asgari ücret sermayenin ücretleri düşürebileceği en son sınırdır; bu nedenle de işçi sınıfı açısından çok önemlidir. Asgari ücreti günümüzde daha da önemli yapan, toplu işten çıkarmaların hızla gündeme geliyor olmasıdır. Her başarılı toplu sözleşmeden sonra başvurulan tensikatları çekici hale getiren nedenlerden biri asgari ücretin aşırı düşüklüğüdür.

Ücret işgücünün değeri olarak ödenmesi gereken miktardır. Bu tanıma göre, asgari ücretin, işçinin ve ailesinin fiziksel ve kültürel gereksinmelerinin değerine göre hesaplanması gerekı-

yor. Gereksinmelerin içeriği ise, tarihsel-toplumsal gelişmenin düzeyini belirliyor. Türkiye'de asgari ücret kavramının hem algılanışında, hem de kullanılışında ciddi sorunlar var. İş Yasa'sına göre, asgari ücret hesaplanırken "aile" hesaba katılmıyor; enflasyonun bu kadar yüksek olduğu bir ülkede asgari ücret her yıl değil iki yılda bir , üstelik net değil brüt olarak saptanıyor. İş Yasası, asgari ücreti, işgücünün değeri olarak değil, işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu gereksinmelerini günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret olarak tanımlıyor. Uygulamada ise asgari ücretin bunları bile karşılaması mümkün olmuyor.

Öncü işçilerin, sendikaları da peşlerinden sürükleyerek, bilimsel tanımına göre, tarihsel-toplumsal koşulların belirlediği temel gereksinmelerin değerini saptaması ve bu değerin asgari ücret olarak kabulü için ülke çapında militan bir savaş yürütmesi çok önemli ve sınıf hareketinin tümünün çıkarlarını öne alan ileri bir adım olur.

2. *İşten çıkarmalara karşı toplu direniş.* Ancak bu direnişin başarılı olması, toplumsal destek kazanması ve saldırıyı püskürtmesi yalnızca militanlığına değil, aynı zamanda karşı çıkış gerekçelerine ve hedeflerine de bağlıdır.

KİT'lerin özelleştirilmesiyle teknolojik yenilenme, teknolojik yenilenme ile işçi çıkarma zorunluluğu arasında kurulan nedensellik ilişkisinin sahte olduğunu gösteren aktif bir propaganda yürütmek, bu alanda "ideolojik" savaş vermek gerekiyor.

KİT'lerin özelleştirilmesi, dış ve iç borçlara "kaynak" yaratmak, İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası emperyalist merkezlerin isteklerini yerine getirmek, tekelleri güçlendirmek için gündeme getiriliyor. KİT'lere yıllardır hiçbir modernizasyon yatırım yapılmıyor.

Öte yandan, işçi sınıfı hareketi, işten atılmaları önlemek gibi haklı bir gerekçeyle de olsa Türkiye sanayiinin modernize edilmesine karşı çıkma, savaşımı bu eksende yürütme yanlışına düşmemelidir.(*)

(*) İngiltere maden işçilerinin yürüttüğü 1984-1985 grevlerinin son derece militan olmasına, ülkeyi sarsmasına ve rejimi ciddi biçimlerde tehdit

İşçi sınıfı sermayenin bu alandaki saldırısına karşı dururken bir yandan da kendi taarruz stratejisini geliştirmek zorundadır.

İşçi sınıfının temel belgisi iş saatlerinin kısaltılması olmalıdır. İş saatlerinin kısaltılması, teknolojik yenilenmeye karşı çıkmayan, toplu işten çıkarma "ihtiyacını" ortadan kaldıran, hatta işsizlere yeni iş alanları açan, işçilere toplumsal yaşama katılma, kendini geliştirme için gerekli daha fazla boş zaman sağlayan son derece haklı ve doğru bir belgidir.

Paşabahçe işçilerinin 1991'de formüle ettikleri "4 vardiyalı 6 saatlik işgünü" formülü geliştirilmeli, sendika uzmanları Türkiye imalat sanayinin işgücü ihtiyacı, çalışma saatlerinin kısaltılmasıyla yaratılacak yeni istihdam kapasitesi üzerinde somut araştırmalar yapmalı, iş saatlerinin kısaltılması hedefli bir savaşım örgütlenmelidirler.

1991 Kasım'ında *Devrim* dergisinin 2 nolu özel eki olarak yayınlanan "*İşsizliğe- İşten çıkarmalara Karşı 6 Saatlik İşgünü için ileri!*" başlıklı birdiri istemin gerekçelerini iyi temellendiriyor. Aynen aktanyorum:

"İşçi sınıfı oluştuğundan bu yana savaşan bir sınıftır. İnsan gibi yaşama ve yaşatma kavgası işçi sınıfının ellerinde yükseliyor.

Kapitalizm altındaki işçi sınıfının durumunu belirleyen üç tarihsel etken var. Birincisi, kapitalizmin işçi sınıfının durumunu giderek kötüleştiren, onu yoksulluk koşullarına mahkum eden tarihsel eğilimdir. Bu eğilim mutlak bir kesinlikle

---

etmesine rağmen yenilgiden kurtulamamasında çökmekte olan bir sektörü savunma açmazının önemli olduğunu kabul etmek gerekiyor. İngiliz komünisti David Yaffe bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor:
"Madenciler grevi yeni bir yükselişin başlangıcı değil, aslında eski tarz sendikal muhalefetin sonuydu. Bir potansiyele değil. bir geleneğin tükenmesine işaret ediyordu. Tüm madenciler kütlesi, eşler son derece dirençli bir mücadele verdiler; işçi sınıfı hareketinin bu ülkede uzun süredir görmediği bir mücadele. Bir açıdan da, bir mücadele geleneğinin sonuydu; çünkü madencilik sektörü çöküyordu. Gerçekte, Madenciler Sendikası Genel Başkanı Scargill bunu biliyordu. İstihdam süratle düşmekteydi ve madencilerin aynı militanlığı bir daha yakalaması mümkün değildi." *Gelenek*, Sayı 39 Mayıs/Haziran 1992. s.59

işlemiyor. İşçi sınıfının iş ve yaşam koşulları da ileriye doğru gelişiyor. Gelişiyor; çünkü, işçi sınıfının örgütlü direnişleri yoksulluğun artışını bir dereceye dek durdurabiliyor. İşçi sınıfının koşullarındaki iyileşme, kapitalistler iyi insanlar olduğu için değil, işçi sınıfı savaştığı için elde ediliyor. Bu ikinci eğilimdir. Üçüncüsü, kapitalizm artık emperyalisttir. Emperyalizmin sağladığı süper karlar, emperyalist ülkelerde işçi sınıfına "sus payı" verilmesinin, eğitim, kültür açısından donanımlı bir kesimin rüşvetle satın alınmasının toplumsal ekonomik koşullarını yaratıyor. Emperyalist ülkelerin kapitalistleri, kendi ülkelerindeki işçileri yağmalayarak elde edebilecekleri karlardan çok daha fazlasını emperyalist sömürüden elde edebiliyorlar.

İşçi sınıfının savaşımı bu üç tarihsel eğilimin karşılıklı çatışması içinde yürütülüyor.

İş saatlerinin kısaltılmasını bu tarihsel boyut ve kavga içinde düşünmek gerekiyor. Dünya işçilerinin, kapitalist egemenlik koşullarındaki en önemli toplumsal ekonomik kazanımı iş saatlerinin kısaltılmasıdır.

16 saatlik işgününden bugünlere varışın tarihi kanla yazılmıştır.

İşçi sınıfının, toplumu dönüştürme ve kendisiyle birlikte sınıfları ortadan kaldırma tarihsel misyonunun yerine getirilmesinde iş saatlerinin kısaltılması önemli bir maniveladır.

Neden böyledir?

1) İş saatlerinin düşürülmesi, sömürünün yoğunluğunu belli ölçülerde azaltmaktadır.

2) Sermayenin organik bileşiminin, yani üretimdeki sabit sermaye oranının yükselmesinin kapitalizm içindeki sonucu işsizlik ve giderek büyüyen yedek sanayı ordusudur. İşsizlik, hem işçi sınıfının yaşam ve ekonomik mücadele koşullarını olumsuz etkileyen, hem de yarattığı rekabetle sınıfı bölen, sınıf içinde rekabeti azdıran bir beladır. İş saatlerinin kısaltılması, yine kapitalizm içinde işçi sınıfının önemli bir savunma, aynı zamanda saldırı silahıdır.

3) En önemlisi, işgününün kısaltılması, toplumsal işbölümündeki işçi sınıfının aleyhine olan durumu belli ölçülerde

düzeltmektedir. İşçi sınıfının, felsefenin, bilimin, kültürün silahlarıyla donanması iş saatleri dışındaki boş zamanın artmasına doğrudan bağlıdır. Burjuvazinin ve burjuva kökenli aydınların, bilgi ve kültür tekelini ortadan kaldırmanın en etkili yollarından biri iş saatlerinin düşürülmesidir.

Bilim ve teknolojide, "devrim değil," "süper devrim" olsa, kapitalizmin egemenliğini sürdürdüğü sürece, iş saatleri kısalabileceği kadar kısalmayacaktır. Kısalmamaktadır; kar peşindeki kapitalist sınıf, ek artı-değer yaratmak için teknolojik yenilenmeye başvurmakta, ama birçok yeni buluşu da çekmecesinde saklamakta, teknolojinin yarattığı olanaklar işsizlik ve fazla ürünleri imha yöntemleriyle toplumsal bir cezaya dönüştürülmektedir.

Üretim güçlerindeki gelişimin, teknolojik yenilikler ve bunların eski işyerlerinin kapatılması ve işsizlik olarak gelen sonuçları, işçi hareketini de, ekonomik savaşımda klasik ve günü kurtaran yöntemler yerine yeni durumlara yanıt verebilen stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır.

Problem şudur: Geri teknolojinin yoğun olduğu işyerlerinin kapatılması, kapatılmasa da büyük işçi tensikatlarıyla el ele giden bir modernizasyona yönelinmesi, geniş işçi yığınları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Öte yandan, bu işyerlerinin aynen korunmasının savunulması sorunu çözmekten uzak, işçi sınıfının uzun erimli stratejik çıkarlarına ters bir yaklaşımdır.

Bu sorun olanca acilliği ile Türkiye işçi sınıfının karşısındadır.

Tekelci devlet, Türkiye kapitalizmini bunalımdan çıkarmak için, sermaye ihracı demek olan ekonomik dışa açılma programlarını uygulamaktadır. Bu programın mantığı, sanayide teknoloji-yoğun bir dönüşüm istiyor ve böyle bir uygulamanın doğrudan sonuçlarından biri, yığınsal işten çıkarmalar olarak kendisini duyuruyor.

Türkiye tekelci sermayesi bir taşla üç kuş birden vurmak istemektedir.

İşten atılan işçilerin ve onlardan etkilenenlerin canını yakan, ama "çağdaş" söylemiyle toplumun geniş kesimleri, orta katmanlar içinde taraftar kazanması pek ala mümkün olan teknolo-

jik yenilenme hedefinin etkileyici bir yanı olduğunu görmek zorundayız. Bu propagandayı boşa çıkaracak karşıt tez ve stratejiler geliştirilemezse, tekelciliğin işçi sınıfını yalnızlaştırma taktiği başarılı olabilecektir.

Vurulması düşünülen ikinci "kuş", 1989-91 eylemliliklerinin başını çeken önder işçiler kuşağıdır. Tekelci burjuvazinin ne yapıp edip bu işçilerden kurtulmak istediği kesindir. Üstelik bu isteği paylaşacak destekçileri de bulunuyor. Öncü işçiler, ulaştıkları bilinç ve deneyim düzeyiyle, bütün sarı sendikacıların korkulu rüyasıdır. Bunun da ötesinde, teknolojik yenilenme gerekçesiyle işten çıkarılmaların, işçi sınıfının geri kesimleri için "ballandırılmış" bir zehiri daha var:"Kalanlara daha yüksek ücret veririz!" İşçi hareketini bölme, öncülerden yoksun bırakma taktiğinin arkasında böyle ince hesaplar bulunuyor.

İşçi sınıfı ve tüm emek cephesi bu saldırıyı göğüslemek, kendi saldırı stratejisini geliştirmek durumundadır.

Tutulacak halkalardan biri, 1991 işçi eylemlerinin kazandırdığı, Paşabahçe işçilerinin örnek başarısıyla daha da güçlenen *sınıf dayanışması* bilincini granit bir kenetleşmeye dönüştürmektir.

İkincisi, tüm emek cephesini bu sınıf dayanışması hareketi etrafında halkalandırmak mümkündür. Zonguldak ve Paşabahçe, kent-semt halkının yığınsal destek ve dayanışmasının güzel ve kıvandırıcı örnekleridir. Bunun da toplumsal temeli var. Tekelci devletin, işsizler ordusunu büyütme ve düşük ücret politikalarının sonuçlarından biri, iç pazarın daralması, yığınların satınalma gücünün düşürülmesidir. Bu ise, kentli orta katmanları doğrudan ve olumsuz biçimde etkilemekte, onları işçi sınıfına yaklaştırmaktadır.

Ancak, bunlar yetmeyecektir. *İşçi sınıfının sermayenin saldırısına karşı geliştireceği eylem çizgisinin temel belgisi iş saatlerinin kısaltılması olmalıdır.*

Bu belgi, bir dergi bürosunda üretilmiş masabaşı formülü değildir. Bu belgi, eylemin sıcaklığı içinde işçi sınıfımızın bulduğu bir formüldür.

Paşabahçe işçilerinin toplu sözleşme taslak hazırlığı için

seçtikleri İşçi Komitesi, "Vardiya sayısının dörde çıkartılması günlük çalışma süresinin 6 saate indirilmesi..." istemini ileri sürmüştür. Bu istem, toplu sözleşme masasının kabul edilmedi ve edilemezdi. Böyle bir sonuç ancak, tüm Türkiye çapında yürütülecek kıran kırana bir mücadele ile elde edilebilir.

Öncü işçileri, ileri sendikacıları, sosyalistleri, iş saatlerini kısaltma hedefi çevresinde güçlerimizi birleştirmeye, mücadeleyi yükseltmeye çağırıyoruz.

İşten atılmalara hayır! Sınıf dayanışmasını pekiştirelim!

Tüm ücretli 6 saatlik işgünü, 4 vardiya için savaşalım!

* * *

Sendikal savaşımda genel ve tüm sınıfı kapsayan hedeflerin öne çıkartılması gerekiyor.

Her iş kolunun, hatta her işyerinin kendine özgü sorunları olabilir ve vardır. Toplu sözleşme ve savaşımda tabanın söz ve karar sahibi olması, tam katılım ilkeleri çerçevesinde yerel ve özel istemler de gündeme getirilirler.

Türkiye'de hızlı tekelleşme ekonominin örgütlenmesinde giderek daha büyük ölçekleri belirleyici duruma getiriyor. Sermaye artık kendi arasındaki kamu-özel gibi farklılıkları da ortadan kaldıracak tarzda büyük işveren sendikalarında örgütleniyor. Toplu sözleşmeleri artık, işkolu düzeyinde de değil, ulusal düzeyde yapma yönünde bir eğilim gelişiyor.

Bu gelişme sınıf sendikacılığının da, işyeri sendikacılığından, işçi sınıfının işkolu ve ulusal düzeydeki istemlerini formüle eden, onlar için mücadele eden bir sendikacılık anlayışına geçmesini gerektiriyor.

DÖRT
SOSYALİZM TEZLERİ

Birinci Tez: Sosyalizmi, evrensel kurtuluşun bilimsel ideolojisi, sömürülen ve ezilenlerin savaşım bayrağı, ilerici insanlığın dünyayı değiştirme eylemi olarak yeniden üretmek göreviyle karşı karşıyayız.

Dünyayı anlamayı ve değiştirmeyi amaçlayan, değiştirmek istediği dünyanın sürekli bir devinim içinde olduğu önermesinden yola çıkan bir teori ve hareket kendisini her zaman yeniden üretmek zorundadır.

Ekim devrimiyle başlayan 70 yıllık büyük sosyalizm denemesinin hem sonuçları, hem de bu sonuçları hazırlayan pratikleri, dünya komünist hareketinin bugünkü durumu, sömürülen-ezilen sınıf ve katmanların ihtiyaçları vb. sosyalizmin yeniden üretimi görevini acilleştiren nedenlerdir.

İkinci Tez: Sosyalizmin teorik yeniden üretimi evrensel teorik mirasa eleştirici ve geliştirici, ama inkarcı olmayan bir yöntemle yaklaşılarak yapılabilir.

Tarihsel ve diyalektik materyalizm dünyayı anlamanın ve

değiştirmenin doğru-bilimsel yöntemidir. Marksizm-Leninizm tarihi ve yaşadığımız toplumu çözümleme, devrimci yönde değiştirme yolunu gösterme gücü olan bilimsel bir ideolojidir.

Devrimci teori ve ideoloji, tarihin cilveli pratiklerinin teorikleştirilmesinin sonucu olarak bozulmalara uğramış, yeni sorun ve ihtiyaçlara yanıt veremediği noktada kalıplaştırılıp dondurulmuştur. Teorik-ideolojik yeniden üretim bir yanıyla teorik öz kaynakları ve olguları irdeleyerek bu kalıpları kırma, bir yanıyla da eksik ve zayıf olan, ya da zaman içinde eksikliği ortaya çıkan yönlerde geliştirmeler yapma işidir.

Teorik alandaki her geliştirme çabasının, yeni yorum ve kavramlaştırmalar, eskiyi aşma perspektifli açılımlar getireceğini kabul etmek, tutuculuğa düşmemek gerekiyor. Ancak ortaya sürülen her "aşkın" düşünce olumlu anlamda "aşma" değildir. "Yeni" ve "geliştirme" gibi güzel sözcüklerin hatırı için, gerçekten bu gücü taşımayan, bilimsel olmayan yaklaşımlara itibar etmemek gerekiyor.

Üçüncü Tez: Sosyalizm evrensel ve enternasyonal bir kurtuluş hareketidir.

Sosyalizm, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete son vererek insanın özgürlüğü önündeki en büyük engellerden birini kaldıran, sonul hedefi sınıfsız sömürüsüz, yönetensiz komünist toplum kurmak olan bir evrensel kurtuluş ideolojisi ve hareketidir. Hem evrensel hem enternasyonalisttir.

Bugüne kadarki sosyalizm denemelerinin ve dünyanın çeşitli yerlerindeki sosyalist hareketlerin en önemli zaafları sosyalist ve enternasyonalist olamamalarıdır.

Enternasyonalizm, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşmasının kendiliğinden yaratabileceği bir edinim değil, işçi sınıfının dünya-tarihsel varoluş temelinde, ama ancak eğitim ve eylemle kazanılacak bir bilinç durumudur. Proletarya enternasyonalizmi, devrimci sosyalizmin çıkış noktası, en vazgeçilmez silahı ve en büyük güç kaynağıdır.

Proletarya enternasyonalizmi ve halkların kardeşliği sosyalizmin yalnız amacı değil varoluş biçimidir.

Bugün dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşecek bir devrimin tutunabilmesi ve başarılı bir sosyalist kuruculuğa yönelmesi ancak enternasyonal destek ve dayanışmayla mümkündür.

Türkiye sosyalist hareketi enternasyonalizmi, bir sosyalist ülke ya da ülkeler topluluğunun kesimsel çıkarlarıyla özdeşleştiren, bu çerçevedeki "enternasyonal" görevlerini yapmakla kendi ülkesindeki devrimci sorumluluklarından kurtulduğunu sanan bir anlayıştan çok çekmiştir. Bugün proletarya enternasyonalizmine katkının en geçerli iki yolu, işçi sınıfı ve sosyalist hareketi daha bugünden enternasyonalist bir eğitimden geçirmek ve dünyanın Türkiye parçasında ileri bir devrim gerçekleştirmektir.

Dördüncü Tez: Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Avrupa ülkelerinde kurulan toplumsal düzenler sosyalizm denemeleridir.

Büyük bir toplumsal labaratuar oluşturan bu deneyler bütün eski ve artılarıyla sosyalistlerindir.

Ekim devrimi bir tarihsel yanlışlık değildir. Devrim her zaman erken gelendir ve her zaman geçmişin izlerini taşır. Yanlışlık ilk sosyalizm denemelerini, gerçek, üstün "olgun" sosyalizm olarak kalıplaştırma noktasında yapılmıştır.

Şimdi ters yönde başka bir yanlış yapılıyor. Bu kez, aynı sosyalizm denemeleri, başka türlü bir sosyalizm olamayacağının, sosyalizmin tarih içinde bir kez ortaya çıkıp kaybolan geçici ve rastlantısal bir olgu olduğunun kanıtı olarak gösterilmek isteniyor. Doğru olan tersidir. Bu denemeler sosyalizmin olabileceğinin ve olabilen sosyalizmin zaaflarını gösterdiği için bundan sonraki sosyalızm yürüyüşüne ışık tutan son derece öğretici denemelerdir. İstense de aynen yinelenemezler. Devrimci sosyalizm bu denemelerin olumsuz yönlerini süzmek ve onlardan kopmak zorundadır.

Beşinci Tez: Sosyalizm, kapitalizmin maddi-nesnel çelişkileri, sınıf savaşımı ve kapitalizmin bilimsel eleştirisi temelinde geliştirilen bir yeni toplum projesi ve hareketidir.

Sosyalizm düşüncesi bilimsel bilgi üzerinde yükselir. Olmayanı tasarladığı ve önce düşünce planında kurduğu için için ütopyacı bir renk taşıması kaçınılmazdır. Gerekçesi ne olursa olsun ütopik sosyalizme dönmeyi önermek ise bir çaresizliktir.

Bugünkü nesnel duruma, insanlar arasındaki eşitsizliklere, her türlü toplumsal adaletsizliğe,sömürü ve baskıya, bunların tümünün temeli olan özel mülkiyet düzenine saldırmayan, eşitlikli, özgür bir yaşamın gerçekleşebilir bir hedef olduğunu, bugünkü toplumun maddi-nesnel koşullarından çıkarmayan bir yaklaşım devrimsiz olamaz. Sosyalizme, gerçek toplumsal güçlerin mücadelesiyle ulaşılır.

Sosyalizmin perspektifleri reel gücüyle sınırlı değildir.

Dün ve bugün, hiçbir kapitalist ülkedeki sosyalizm mücadelesinin *varlık nedeni* dünyanın bir bölümünde iktidara gelmiş sosyalist devletler değildir. Sosyalizmin varlık nedeni kapitalizmin reddidir. Odağına insan ve insanın özgürleşmesini koyan yeni toplumsal düzen perspektifidir.

Dünyada ve Türkiye'de sosyalist ideolojik taaruzun hareket noktası, tekelci kapitalist düzeni bütün temelleriyle eleştirmek, ve mahkum etmektir.

Altıncı Tez: Sosyalizm, sosyalizm denemelerinin sağladığı ekonomik-toplumsal gelişme ve kazanımlara indirgenemez. Ancak kazanımlar vardır ve sosyalizmin yeniden doğuşu bunlardan da güç alacaktır.

Sosyalizmi bir kalkınma yöntemine, ya da ulusal bağımsızlık hareketine indirgemek büyük bir yanlıştır. Ancak sosyalizmin az gelişmiş denilen ülkelerin sanayileşme ve kalkınmalarının en kestirme, en hızlı, o ülke insanları için en sancısız yolu olduğu da bir gerçektir.

Türkiye toplumunun gelişme, kalkınma ve çağdaşlaşma özlemlerine seslenme tekelini burjuvaziye bırakamayız.

Sosyalizmin Türkiye'nin sanayileşmesini, kalkınmasını sağlayacak en geçerli yol olduğunu güvenle, gerekçelerini ortaya koyarak göstermemiz, bununla da kalmayıp kapitalizm altında insanların ufkuna bile gitmeyen bir özgürleşme perspektifini şimdiden geliştirmemiz gerekiyor.

Yedinci Tez: Devrimci sosyalizmin temel toplumsal dayanağı ve baş aktörü işçi sınıfıdır.

Sosyalizm işçi sınıfının düzenidir ve işçi sınıfı sosyalizmi, düzen karşıtı bütün toplumsal hareketlerin de sözcüsü ve öncüsüdür.

Bugün Türkiye işçi sınıfı hem ideolojik, hem de toplumsal-bir kuşatma altındadır. Bu iki yönlü kuşatmayı kırmanın yolu bilimsel sosyalizm ile sınıf hareketini birleştirmekten geçiyor.

Türkiye toplumunun önündeki bütün temel sorunlara işçi sınıfı sosyalizminin bakış açısıyla aydınlatılmış çözümler getirmek, bunları belgileştirerek, işçi sınıfının, kent yoksullarının istem ve özlemlerine tercüman olmak devrimci sosyalizmin önemli hareket noktalarıdır.

Bugün yakalanması gereken temel halka işçi sınıfının devrimci partisini oluşturmak ve her türlü emekçi örgütlenmesini güçlendirmektir. Sosyalist hareketimizin yaşadığı tıkanıklık ve çözümsüzlük, bu çözümsüz pratiklerin, daha doğrusu denemelerin teorileştirilmesi türünden ciddi bir yanlışa yol açıyor. "Gerçek işçi partisinin" ancak devrimci durumda yaratılabileceği söylenebiliyor ve o zamana kadar da başka ikame örgütlenmeler öneriliyor. Bunlar yanlış yaklaşımlardır.

İşçi sınıfının devrimci partisi burjuva legalitesi çerçevesine sığmaz ve parti kendini böyle bir çerçeveyle sınırlamaz. Devrimci parti, burjuva etkilere kapalılık anlamında dar, hareket özgürlüğü anlamında bağımsız, kollektif iradenin yoğunluğu anlamında merkezi; düşünce farklılıklarını ve eylem birliğine uyan azınlık haklarını güvence altına alacak kadar da demokratik olmalıdır.

Sekizinci Tez: Türkiye işçi sınıfı çok uluslu bir sınıftır.

"Kürt sorunu"nun özgül boyutunu sınıfın bu özelliği oluşturuyor. Kesin rakamlar olmamakla birlikte milyonlarla ifade edilen Kürt'ün Türkiye'nin batısında, özellikle de büyük sanayi kentlerinde yaşadığı biliniyor. Kürtler ve Kürt kökenliler işçi sınıfı içinde önemli bir ağırlık oluşturuyorlar.

Kürt ulusal hareketinin son yıllırdaki yükselişi Kürt işçileri de önemli ölçüde etkilemiş, sınıfsal çelişkinin üstüne binen ulusal çelişki, Kürt işçilerin devlet ve düzene olan karşıtlıklarını keskinleştirmiş, bu kesimi politize ve aktivize etmiştir.

Bu olgular, Türkiye işçi sınıfının yapısı ve bilinci üzerinde de çeşitli etkiler yapıyor.

Bir kez, "halkların kardeşliği"nin yalnız bir temenni olarak değil, sınıf konumlarının özdeşliğinden gelen bir nesnellik olarak kendini en gerçek biçimde var ettiği toplumsal kesim işçi sınıfıdır.

İkincisi, sınıf içindeki Kürt varlığı, yalnız doktriner bir gereklilik olarak değil, somut maddi ilişkiler açısından da Kürt ve Türk işçilerinin enternasyonal bilinci üzerinde şimdilik sınırlı ama olumlu bir etki yapmaktadır.

Üçüncüsü, Kürt ulusal uyanış ve kimlik arayışının Kürt işçiler üzerinde etkisi esas olarak şovenist değil devrimcileştiricidir. Devletin siyasal ve ekonomik şiddeti ağırlığıyla Kürt halkına ve Türkiye işçi sınıfına yönelmiştir. Sosyalist hareketin son yıllarda ulusal sorunda kaydettiği gelişmeyle birlikte bu olgu, çok uluslu işçi sınıfımızın devrimci birliği için elverişli bir zemin yaratmaktadır.

Dokuzuncu Tez: Kürt sorununun iki halkın kardeşliği ve emekçilerin çıkarı temelindeki tek çözüm yolu sosyalizmdedir.

Üniter TC devleti ve misak-ı milli ideolojisi tarihin sorgulaması altındadır. Kürt ulusal hareketi bu ideolojiyi ve üniter devleti sorguluyor ve sarsıyor. Öte yandan, bu çerçeve artık Türkiye kapitalizminin emperyal isteklerine de dar geliyor.

Türkiye'de devrimci Kürt hareketinin gündeme soktuğu tarihsel-ulusal soruna iki halkın kardeşliği temelinde kalıcı ve barışçıl çözümler getirecek tek siyasal akım sosyalizmdir.

Sosyalist hareketimizin bugünkü dağınık ve zayıf konumu nedeniyle Türkiye toplumunun en önemli sorunlarından biri durumuna gelen Kürt sorununda yeterli bir insiyatif ve etkinlik gösterememesi sosyalist çözüm seçeneğini zayıflatıyor. Kürt ulusal kurtuluş hareketiyle Türkiye devrimci sosyalist hareketi arasındaki eşitsizlik ve ritm uyumsuzluğu aynı zamanda, yazgıları ortak olan iki devrim sürecinin savaşım ortaklığında çeşitli sorunlar yaratıyor.

Bu konjonktürel uyumsuzluk geçicidir. Türkiye bir devrim ülkesidir ve Kürt sorunu Türkiye halkasını zayıflatan çok önemli bir olgudur. Bunu göremeyen ve değerlendiremeyen bir Türkiye devrimci hareketi tarih önünde suçlu olur.

Devrimci bir Kürt hareketinin işçi sınıfı ve emekçi Türkiye halkından, devrimci sosyalistlerinden başka hiçbir *gerçek* dostu yoktur. Bunu kavramayan ve yakın ulusal hedefleri için Kürt halkının toplumsal kurtuluş hedeflerini geri plana atan bir Kürt hareketi amaçlarına ulaşamaz ve devrimciliğini koruyamaz.

İki hareketin yazgı birliği yalnız güncel ve yakın hedefler için taktik yakınlaşmaları değil, bir devrim ve sosyalizm programında birleşmeyi gerektiriyor. Kalıcı ve geleceği kucaklayıcı olan Kürt ve Türk emekçilerinin birliği ve kardeşliğidir. Kalıcı olan budur; çünkü Kürt ulusal kurtuluşu gibi, Türk ve Kürt halklarının toplumsal kurtuluşu da ortak savaşımdan geçiyor.

Onuncu Tez: Devrimci sosyalizmin toplumsal dayanaklarını güçlendiren kadın ve gençlik kesimlerinin, sosyalizmin kurtuluşçu içeriğini geliştirme gücü de taşıyan dinç ve yenileştirici potansiyelleriyle buluşmak için bugüne dek eksik bıraktığımız ideolojik-siyasal görevleri süratle yerine getirmemiz gerekiyor.

Devlet, depolitizasyonla birlikte kuşaklararası kopukluk yaratmada da başarılı oldu. Türkiye'nin yakın tarihinde önemli

roller oynayan "gençlik hareketi"nin siyasal olarak aktif bir toplumsal kuvvet olma özelliği zayıfladı ve devrimci hareketin gençlik damarı cılızlaştı.

Tekelci burjuvazi gençliği kazanmak için her yönteme başvuruyor. Yoz Amerikan kültürünü, markalı tüketim alışkanlıklarını, nihilizmi, egoizmi, "gemisini kurtaran arslandır"cılığı, elindeki bütün olanaklarla gençlik kitlelerine kakıyor. Bunun yetmediği yerde, son zamanlarda Türkiye'nin bütün üniversite ve yüksek okullarında görüldüğü gibi "islamcı-devrimci" çatışmasını körükleyerek yeniden canlanmaya başlayan gençlik hareketini yanlış zeminlere çekmeye çalışıyor.

İlk ve Orta öğretimden başlayarak, eğitimin giderek daha pahalı hale getirilmesi, üniversiteye girişin yine ancak parası olanların yararlanabileceği bir dersaneler endüstrisine bağlanması, üniversitelerin bilim ve araştırma kurumları olmaktan uzaklaştırılarak tekelci sermayenin ihtiyaçlarına uygun, alanı son derece daraltılmış "uzmanlar" yetiştirmeye yönelmesi, öğrenci gençliğin yeni ve daha özgür, eşitlikçi, sevgiye ve kardeşliğe dayanan bir dünya için savaşma gücünü ve düşlerini yok etmek içindir.

Kadının ezilmesi ve aşağılanması, binlerce yıllık sınıflı toplumlar tarihinin günümüze taşıdığı bir kalıt, insanın insanı sömürmesinin dışa vuran biçimlerinden biridir. Sosyalizm kadının kurtuluşu yolunda önemli bir başlangıç adımıdır. Bu adımın başarıyla atılması sorunda devrimden önce de yol katedilmiş olmasına bağlıdır.

Devrimci sosyalizm bu sorunda hem teorik, hem pratik olarak çok eksiklidir. Esas olarak bu nedenle kadının kurtuluşunu kadınların erkeklere karşıtlığı temelinde, ya da kadının erkeği taklidinde arayan görüşler kadın hareketi içinde etkili olmaktadır. Sosyalist hareketin yapması gereken, bu etkiyi sağlayan feminist akıma karşı küfür yöntemleriyle değil, bizzat bu hareketin geliştirdiği bazı doğru kavram ve çözümlemelerden, en azından bu akımın bilince çıkardığı sorunlar kataloğundan yararlanarak teorik açılımlara yönelmek, sorunu anlamak ve anladığını pratikte göstermektir.

Sosyalist hareketimiz kadın sorununda bugün yakıcı biçimde yüz yüze olduğu bir soruna da çare bulmak zorundadır. Bu sorun, son on yıl içinde siyasal olarak aktif devrimci sosyalist kadınların nitelik ve nicelikçe ihmal edilemeyecek bir bölümünün sosyalist hareketin dışına kaymalarıdır. Bu, siyaset ve "siyasetler üstü' bir mücadele anlayışına doğru bir kaymadır. Yıllar içinde yaratılmış önemli bir birikim kendi mücadele amaçları açısından da doğru olmayan bir tercih yapmış oluyor.

Siyasal yönü güdük bir kadın hareketinin ufku ve kendisine çektiği kadınları geliştirme-özgürleştirme gücü çok sınırlıdır. Bu gelişmenin önemli ve olumsuz bir başka sonucu Türkiye sosyalist hareketinin giderek daha çok erkekleşmesidir. Reel durum açık ve son derece ürkütücüdür. Bu sorunu aşmak için çok özel bir çaba harcamamız, ciddi bir tartışma yürütmemiz, pratik adımlar atmamız gerekiyor."Hareketimizin" yan örgütü bir kadın örgütlenmesi türünden eski ve dar bakışlardan uzak durmalı, kadın hareketinin kendi potansiyellerini küçümsememeli, ama bir yandan da bu potansiyelin devrimcileştirilmesinin sosyalist hareketin kadınları kazanma gücüne bağlı olduğu bilinciyle davranmalıyız.

Onbirinci Tez: Günümüzde anti-emperyalist savaşımın önemi artmıştır.

Son çözümlemede burjuva ulusal egemenlik düzeninin bir savunusundan başka bir şey olmayan ve Türkiye'nin açık ya da gizli işgal altında bir ülke olduğu düşüncesine dayanan "kuvvayi milliyeci" bağımsızlık söyleminin hiçbir geçerliliği yoktur. Ancak, emperyalizmin terörcü egemenliğinin, "Yeni Dünya Düzenini" bütün dünyaya dayattığı bir dönemde, sosyalist hareketin anti-emperyalizmi içerdiği ve kapitalizmi reddetmeyen bir anti-emperyalizmin sınırları biliniyor. Ama, dünyada ve Türkiye'de bugün emperyalizm ve karşısındakiler biçiminde bir kamplaşmanın oluştuğunu da görmek zorundayız. Anti-emperyalist söylem ve eylemin sosyalizmi güçlendirecek ve enternasyonal desteklerini geliştirecek bir boyutu bulunuyor.

Onikinci Tez: Türkiye sosyalist hareketinin önünde sınıfsal ve toplumsal amaçlarından soyutlanmış bir Doğu-Batı ikilemi yoktur.

Türkiye toplumunu ya da sosyalistler olarak kendimizi doğu-batı ikiliğinin bir ucunda, bunlardan biriyle özdeşleşerek tanımlama türünden bir sorunumuz yoktur. Tarihsel-kültürel açıdan hem doğulu, hem batılı özellikler taşıyoruz. Ancak doğu-batı sorununun iki boyutunda net olmak zorunluluğu var.

"Batı" bugün ve bizim için "çağdaş uygarlık düzeyi" değil, emperyalist-kapitalist dünyadır. Bu "batı"yı, temsil ettiği toplumsal düzenle, uluslararası askeri, ekonomik ve politik örgütlenmeleriyle reddetmek ve sosyalist yolumuzu bunların dışında geliştirmek durumundayız.

Zaman zaman, "doğucu-islamcı cephe" türünden kavramlaştırmalarla doğu ile özdeşleştirilen islamcılığa karşı da net tutum almak gerekiyor. Bu tutumun özü, islam ideoloji ve siyasal akımlarıyla açık ideolojik mücadeledir.

Türkiye'nin ve Türkiye sosyalizminin Kemalizmle ilerleyeceği bir tek santim yolu yoktur. Ama, kemalizmi reddetme adına Kemalizmin, kemalist laikliğin gerisine düşemez, islam ideolojisiyle flört edemeyiz. Biz, akılcı tabusuz, dinin kişisel bir iş sayılarak devlet ve toplum yönetiminin dışına çıkarıldığı sosyalist laikliği savunuruz.

Onüçüncü Tez: Türkiye'nin ve sosyalist hareketin bir kültürel atılıma ihtiyacı var.

Sosyalist yenilenme ile kültür devrimi arasındaki bağ yaşamsal önemdedir. Türkiye toplumunun kültür biçimlenmesi ve birikimi sosyalist hareket için veridir. Sosyalizm savaşımının toplumun genel kültür düzeyini yükseltmeye yapacağı katkı ise, yalnız kendisini yeniden üretmek için değil, toplumu dönüştürmek için de vazgeçilmezdir.

Kültürü, çok zaman yapıldığı gibi, düşünsel-sanatsal çalışmalardan eğlence biçimlerine kadar bir dizi "etkinlik" olarak

değil, bir toplumdaki tarih, felsefe, bilim, siyaset ve sanat birikimlerinden süzülen bileşik kimlik, sanat ve estetik değerler bütünü olarak daha doğru biçimde tanımlamak gerekiyor.

Kültür alanının, bilim, sanat, edebiyat vb. boyutlarının herbirinde mevcut (ve köksüz!) burjuva düzeyi aşmak esastır. "Emperyalizmin yoz kültürüne karşı, halkımızın öz kültürüne sarılma" yaklaşımının, öz kültür öğelerinin geliştirilmiş ve yeniden sentezleştirilmiş üretimi yapılmadığı sürece köylü kültürüne dönüşen başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır. Burjuva kültür ve sanatı aşmada, söz konusu kültür-sanat alanının kendi evrensel ölçütlerinden başka bir ölçüt esas alınamaz.

Kültür-sanat cephesi, dar anlamda siyasal harekete bağımlı bir kol, ya da siyasetin dekorasyon süsü değildir.

"Kültür kültür için, sanat sanat için, kadın sorunu kadınlar için... " biçimindeki toplumsallık ve siyasallık boyutlarını yadsıyan yaklaşımlar ise egemen ideoloji içinde alt kültürel odaklar yaratmaktan ileriye gidemezler.

Doğru yaklaşım, kültür-sanat ve siyaset eylemliliklerinin toplumsal mücadele içinde yan yana gelerek, kendilerine ve birbirlerine alan açmalarıdır. Herkes, kendi alanında ne denli başarılı olursa ötekiler için de alan açıyor demektir.

Siyasetin gerçek yaşamla canlı bağlar kurması toplumdaki kültür zenginliğine, kültür ve sanatın devlet ve düzen dışında kendini özgürce gerçekleştirmesi devrimci siyasetin gücüne ve toplumsal etkinliğe çok yakında bağlıdır.

Sosyalistler, devlet ve tekellerin denetimi dışında kültür sanat alanları açmak, hiçbir dar grupçu kaygı taşımadan bu alandaki bütün devrimci brikime sahip çıkmak durumundadırlar.

Ondördüncü Tez: Devrimci yürüyüş çeşitli, devrimci değerlerimiz ve geleceğimiz ortaktır.

Her sosyalist devrimci, hele de bugün kendisinden başka devrimcilerin varlığını kabul etmek ve genel amaçlarımıza ulaşmada her cephede kazanılacak mevzilerin vazgeçilmez önemde olduğunu bilmek zorundadır.

Toplumsal devrim ve yeni bir toplumsal düzen, en doğru ve gelişmişi bile olsa bir tek hareketin irade ve etkinliğinin ürünü olamaz. Örgütlerin ve çizgilerin farklılığı, farklı iradelerin kendilerini en arı biçimde ifade etmelerine kanal açtığı ölçüde gereklidir ve zenginliktir. Farklı olmayan iradelerin ayrı duruşları ise yapaydır araçların amaçlaştırılmasıyla ilgili bir boyut taşır.

Ayrı da yürüse ortak düşmana vuran hareketlerden rahatsızlık duymak ise özel mülkiyet düşünce ve kıskançlığın içimizdeki virüsüdür.

Türkiye devrimci hareketi, devrimci geleneklerine, yalnız ölülerine değil, onların kişilikleriyle birleşmiş değerlere de sahip çıkmalı, kendisini şiddetle dayatan birlik ve odaklaşma sorunlarına çözümler bulmalı, örgütsel birliğin mümkün olmadığı durumlarda savaşımda, eylemde birliği gözetmelidir.

Onbeşinci Tez: Sosyalist siyasetin gücü ve etkinliği, hedef, amaç ve ilkelerine, sınıf hareketine bağlı örgütlü bir eylemlilikten geçer.

Sosyalist sınıf siyaseti emekçi halkın karşılanamayan ve hiçbir burjuva güç tarafından karşılanması mümkün olmayan ihtiyaçlarına yalnız söylemde değil, pratik yaşamda yanıt verme işidir. Doğru siyaset ve örgütlenme bugün yaşamsal önemdedir.

* * *

Nesnelliğin derindeki özünü kavramak teorik donanım gerektiriyor. Ancak, nesnel olan her zaman devrimci değildir. Nesnellik her zaman evrimci bir yan da taşıyor. Siyasallığı ve eylemliliği güdük bir teorisizm devrimci olmayan nesnelliklere teslim olma ve onları teorize etmeye eğilimlidir. Devrimcilik bu nesnelliklere teslim olmayan, ama kendiliğinden devrimci olmayan süreçlerde de kendini varedebilen bir irade yoğunlaşmasıdır. Yoğunlaşmış siyasal iradenin amacı iktidarı almaktır. Ancak iktidarı almak, hiçbir zaman tek başına iradeye bağlı değil. İktidarı almak ve toplumsal bir evrimi gerçekleştirmek için nesnellikle öznel devrimci iradenin üst üste düştüğü bir "şanslı" anı yakalamak gerekiyor.

Türkiye'de bu "şans" vardır.

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM: Emperyalizm:Teoriden Güncelliğe

Teorik Miras

(1) K.Marx, *Capital*, İng. Cilt:3, s. 237
(2) *Agy*. s. 250
(3) K.Marx, *The Poverty of Philosophy*, Aktaran, Charles A.Barone, *Marxist Thought on imperialism*, New York, 1985, s.12
(4) J.A. Hobson, *Imperialism*: a Study, London 1938, s.56-57
(5) *Agy*. s. 59
(6) Rudolf Hilferding, *Finance Capital*: a Study of the Latest Phase in Capitalist Development, London, 1981, s.225
(7) *Agy*. s. 301
(8) *Agy*. s. 310
(9) *Agy*. s. 326
(10) *Agy*. s. 225
(11) Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, Alan Y. İstanbul Aralık 1986 s. 348-349
(12) *Agy*.. s.359
(13) Karl Kautsky, *Selected Political Writings*, The Macmillan Press, London 1983,p. 82-86
(14) *Agy*. s. 86
(15) *Agy*.
(16) *Agy*. s. 87
(17) *Agy*. s. 88

(18) *Agy*. s. 89
(19) N.Buharin, *Imperialism and World Economy*, Montly Review Press, 1973, London, s. 17
(20) *Agy*. s. 18
(21) *Agy*. s. 21
(22) *Agy*. s. 23
(23) *Agy*. s. 26
(24) *Agy*. s. 61
(25) *Agy*.
(26) *Agy*. s. 74
(27) *Agy*. s. 78
(28) *Agy*. s. 79
(29) *Agy*. s. 80
(30) *Agy*. s. 109
(31) *Agy*. s. 114
(32) *Agy*. s. 124
(33) Aktaran, S.F.Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*, New York, 1974, s. 29.
(34) Buharin, *agy*. s. 137
(35) *Agy*.
(36) Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*, Collected, Works, Moscow 1977, Cilt: 22, s. 197
(37) *Agy*. s. 200
(38) *Agy*. s. 202
(39) *Agy*. s. 205
(40) *Agy*. s. 237
(41) *Agy*. s. 257
(42) *Agy*. s. 263
(43) *Agy*. s. 266
(44) *Agy*. s. 266-267
(45) *Agy*. s. 226
(46) *Agy*. s. 268
(47) *Agy*.
(48) *Agy*.s. 243
(49) *Agy*. s. 276
(50) *Agy*.

(51) *Agy.* s. 287
(52) *Agy.* s. 297
(53) Lenin, N.Buharin'in *İmperialism and World Economy*'sine Önsözü, s. 14
(54) Lenin, *İmperialism The Highest Stage of Capitalism.* s. 295
(55) *Agy.* s. 270
(56) *Agy.* s. 271
(57) *Agy.* s. 289
(58) *Agy.* s. 275-276
(59) *Agy.* s. 258
(60) Yalçın Küçük, *Hiyerarşik Emperyalizm, Toplumsal Kurtuluş*, Sayı: 42 Nisan 1991. s. 38
(61) Globalization-To What End? Part 1, *Montly Review,* February 1992 s. 7
(62) *Agy.* s. 13
(63) Peter F. Drucker, *The Changed World Economy,* Foreign Affairs, Spring 1986, p. 782, aktaran Montly Review, March 1992. s. 9
(64) *Agy.* s. 21
(65) The World in 1991, The Economist Publications, 1990 s. 64
(66) Samuel P. Huntington, *America's changing strategic interests*, Survival January-February 1991, s. 8-9
(67) *Agy.* s. 13
(68) Alejandro Dabat-Luis Lorenzano, Argentina The Malvinas and the of Military Rule, Verso, 1984. s. 78
(69) *Agy.* General Videla'nın konuşması, s. 80
(70) Eduardo Albuquerque, *Seeking a niche in the New World Order,* İnternational Viewpoint, No: 226, April 1992, s. 17
(71) Doç.Dr. Hasan Eski, İhracata yönelik sanayileşme stratejisi ve Güney Kore Deneyi., Ege Sanayi Odası, İzmir 1989
(72) P.Baran, The Political Economy of Growth, Harmonsworth, Penguin 1973.
(73) Daniel A. Offiane, İmperialism and Dependency, Hrward University Press Washington 1982 s. 20
(74) Zbigniew Brzezinski, Büyük Çöküş, TİB, Ankara 1990, s. 215
(75) *Agy.* s. 216
(76) *Agy.* s. 217

(77) Z.Brzezinski, *Eastern Europe's cold down of reality*, "Guardian Weekly, 17 Haziran 1990
(78) *Agy.*
(79) *Time*, 16 Mart 1992
(80) *Agy.*
(81) R. Nixon, We are İgnoring Our World Role, Time, 16 Mart 1992
(82) *Washington Post*, 1 Mart 1992. Aktaran, *Teori* Sayı: 30 Haziran 1992. s. 74
(83) İs the West Losing Russia?, Time, 16 Mart 1992
(84) Teori, *agy.*
(85) The Economist, July 4th- 10th 1992
(86) Lenin, Emperyalizm, Direniş Y, Tarihsiz, s. 31

İKİNCİ BÖLÜM:Türkiye: Emperyalistleşme Serüveni ve Çelişkileri

Emperyalistleşme Serüveninde Türkiye

(1) İlker Akman, *Türkiye Devriminin Acil Sorunları*, İkinci Baskı, Tarihsiz s. 41-42
(2) R. Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*, 1980, Londra, 54-55
(3) *Türkiye Komünist Partisi II. Leninciler Konferansı-1981 Kararlar*, Mart 1981. s. 17
(4) TKP-İşçinin Sesi, *Program*, Eylül 1985. s. 23
(5) Mustafa Sönmez, *Kırk Haramiler Türkiye'de Holdingler*, Gözlem Y. Ekim 1987 s. 17
(6) *Agy.* s. 61-62'deki Tablo 8'den hesaplandı.
(7) *Agy.* s. 43
(8) *Agy.* Bütün veriler kitabın 45-60 sayfaları arasından alındı.
(9) *Petrol-iş 1989 Yıllığı*, s. 117
(10) *Agy.* s. 115
(11) M.Sönmez, *Agy.* s. 26
(12) Mustafa Sönmez, *"Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Y. İstanbul, Mart 1992, s. 165

(13) *Agy.* s. 167
(14) *Agy.* s. 172
(15) Star of İslam, A Survey of Turkey, *The Economist* 14 December 1991
(16) *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1985
(17) Korkut Boratav, *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Y. İstanbul 1991. s. 41-41
(18) *Agy.* s. 68-69
(19) *Milliyet*, 10 Aralık 1987
(20) *Milliyet*, 24 Haziran 1992
(21) M.Ali Birand, *TSK 2000'li yıllara girerken (1)*, Sabah'tan aktaran *Milliyet* 9 Haziran 1992
(22) *Petrol-iş 1990 Yıllığı*. s. 244
(23) Halil Berktay'ın *Saçak* dergisinin 1987 Haziran ve Temmuz 41-42 sayılarında yayınlanan "Türkiye'nin Özgüllükleri Üzerine Bazı Düşünceler I-II" başlıklı yazılarının geniş eleştirisi için bkn. Haluk Yurtsever, *Sınıf ve Parti*, İstanbul 1992. s. 205-224
(24) Metin Çulhaoğlu, *Solda İdeolojik Silkiniş için Düşünceler, Gelenek*, Sayı: 35 Aralık-Eylül 1991
(25) *Agy.* s. 12

Egemen İdeoloji: Evrim ve Bunalımı

(1) Mehmet Kaplan ve diğerleri, *Atatürk Devri Fikri Hayatı II* , Ankara, 1981 s. 571
(2) Taner Timur, *Osamnlı Kimliği* , Hil Y. İstanbul 1986. s. 162
(3) *Agy.* s. 71
(4) Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* , Kaynak Y. İstanbul, Temmuz 1986. s. 148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Sınıf Hareketi ve Sosyalizm Perspektifleri

İşçi Sınıfı: Durum Saptaması

(1) *Türkiye İstatistik Yıllığı* 1987, DIE Ocak 1988 s. 242
(2) 500 Büyük Firma, İstanbul Sanayi Odası, 1992

(3) Türkiye *İstatistik Yıllığı*, 1987, s. 170
(4) Gennadiy Starçenkov, Türkiye İşçi Sınıfının Oluşması ve Durumu, *Yol veAmaç* TKP Merkez Organı, Sayı:9 İsveç Temmuz 1985 s. 103
(5) *Agy.* s. 109
(6) Yıldırım Koç, Türkiye'de Ücretlilerin Maddi Durumu, *11.Tez* - 2 Şubat 1986. s. 161
(7) *Agy.* s. 180
(8) *Agy.* s. 181
(9) *Agy.* s. 182
(10) Bak. *Sınıf ve Parti*, Etki Yayınevi, İstanbul Ekim 1992, *Marksizm ve Türkiye Solu*, Etki Yayınevi, Ekim 1992.
(11) F.Engels, Letter to Marx, October 8,1858, Marx-Engels, *Selected Correspondence*, Moscow, p.132-133
(12) S.Kemal Kartal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Kentlileşme*, Yurt Y. Aralık 1983, s. 21
(13) İlhan Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara, 1982. s. 156
(14) *Agy.* s. 342
(15) *Agy.* s. 343
(16) *Milliyet* 26 Aralık 1991; 24 Ocak 1992

Sınıf Siyaseti

(1) Lenin, *Collected Works*. V.41 p. 382
(2) Lenin, *Agy*. C.19 s.121-122
(3) Haluk Yurtsever, *Sınıf ve Parti*, Etki Y. Ekim 1992 s. 39-66
(4) Lenin, agy, C.28, p. 186(5) K.Mark-F.Engels, Werke Band.1, s. 379
(5) K.Marx-F.Engels, *Collected Works* C. 4 s. 391
(6) H.Yurtsever, *agy*. s. 135
(7) Oskar Anwiler, *The Soviets*, New York, 1974.
(8) Aktaran, E.H?Carr, *The Twenty Years Crisis 1919-39*, London 196. s. 2
(9) Lenin, *agy*. C. 27. s. 100
(10) Lenin, *agy*. s. 281
(11) Lenin, *agy*. C. 5. s. 502
(12) Trotsky, *On Lenin*, London 1971. s. 124-125

(1) Lenin, *Collected Works.* C. 31. s. 50
(2) *Petrol-iş 87.* s. 244 Tablo: 108
(3) *Petrol-iş 90.* s. 326 Tablo: 146
(4) DİSK Ören Toplantılarına Maden-İş Sendikası Başkanı Murat Tokmak'ın sunduğu rapordan. Aktaran, İlhami Soysal, Ören Toplantıları, *Milliyet* , 2 Temmuz 1992
(5) *Yeni Öncü*, Sayı: 3 Mayıs 1987
(6) İSO Başkanı Hacıoğlu: "Sosyal Patlamadan Korkuyorum".*Milliyet* 29 Haziran 1992
(7) *Milliyet* 23 Haziran 1992
(8) *Milliyet* 18 Mayıs 1992
(9) "Metal, Hava, Belediye, İlaç, Tekstil işkolunda bir grup sınıf mücadeleci işçi" imzalı, "Permatik grevini destekleyen işçilerden grevdeki işçilere merhaba" başlıklı bildiri. *Aktaran Ekim,* Sayı:57 Haziran 1992
(10) R.Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*, Londra 1980. s. 72

1990'larda burjuvazinin bütün fraksiyonları Türkiye'nin emperyalistleşmesi ortak hedefinde birleştiler ve bu temelde programlarını tekleştirdiler. Bu son derece açık gerçeği ve bunun altındaki nesnel süreçleri görmemek büyük bir politik körlüktür.

Düzenin *kısa erimde* sınıf çelişkilerini yumuşatma, yapısal bunalımı tersinden çözme şansı ve olanağı yoktur. Emperyalistleşme serüvenini sosyalist devrime çevirmek ise nesnel olarak mümkün ama başarılması sosyalist hareketin çapına, işçi sınıfı ve emekçi yığınların büyük devrimci potansiyelini siyasallaştırma ve örgütleme yeteneğine bağlı, olayların hızlanmasıyla daha da öne gelecek bir gerçek alternatiftir.

Tarih, Türkiye ve Kürdistan devrimcilerine 2000'li yılları devrim ve sosyalizmle karşılama çağrısı yapıyor. Aynı çağrının ters yüzü karşıdevrim ve emperyalistleşmedir. Bu çağrıya, tarihin böyle çağrıları sık sık yinelemediğini bilerek yanıt vermek acil görevi önümüzde duruyor. Zaman daralıyor.